Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DANEVIRKE

OG KAMPENE PAA VOR SYDGRÆNSE

VILH. LA COUR

DANEVIRKE

OG KAMPENE PAA VOR SYDGRÆNSE

DET SCHØNBERGSKE FORLAG · KØBENHAVN

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE

AF

DANSKE KVINDERS FORSVARSFORENING

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE
(AXEL SIMMELKIÆR)
KØBENHAVN
MCMXVII

Hr. Professor, Dr. phil. & jur.

JOHS. C. H. R. STEENSTRUP

i oprigtig Taknemmelighed og Hengivenhed tilegnet.

FORORD.

Efterfølgende Skildring har et dobbelt Formaal: at gennemføre en ny Vurdering af det historiske og arkæologiske Materiale, som ved tidligere Forskeres Danevirkestudier er samlet — og at fortælle frit og friskt om de store Hændelser, som knytter sig til denne vort Fædrelands minderigeste Egn.

Det første har krævet en omfattende Kritik af det hidtil fremkomne. Det er mit Haab at den kan læses af enhver, som nærer Interesse for Sagen; men selve Stoffets Art har bevirket, at mange Enkeltheder af tilsyneladende ringe Betydning er kommet til at tage en forholdsvis stor Plads i den samlede Fremstilling.

Mit andet Formaal har til Gengæld givet mig Lov til — hvor den gamle Grund var sikker — at nøjes med de korte Rids, som kunde give Billedet Liv og Varme. Man maa da i disse Afsnit ikke kræve nogen videnskabelig Fremstilling. Men man maa læse dem med samme Sind, hvormed de er skrevne: i Taknemmelighed over, at vi Danske ejer et saa enestaaende Vidne om vort Folks skiftende Kaar — dets Selvstændighedsfølelse, dets Daadslyst, dets heroiske Vilje til aldrig kuet at byde Skæbnen Brodden, dets aarhundredgamle Drømme og dets Længsel endnu paa denne Dag.

Med stor Redebonhed har det kongelige nordiske Oldskriftselskab overladt mig en Del af de Billeder, som findes i Bogen. Jeg beder det modtage min bedste Tak derfor.

Mest Tak skylder jeg dog »Danske Kvinders Forsvarsforening«, i særlig Grad Foreningens tidligere Formand, Fru Agnes Slott Møller, som i klar Erkendelse af dette Emnes nationale Værd har ønsket at muliggøre Værkets Fremkomst. Maatte man overalt blandt os spore den samme danske Glæde, Stolthed og Offervilje, som bærer Foreningens eget Arbejde og giver den Troen paa vort Folks Ret til Liv og Trivsel i Fremtiden.

FORFATTEREN.

Fig. 1. Dysse tæt ved Langholt, Svansø.

Det vilde være sundt, om vi Danske mindedes, at første Gang de gamle Aarbøger taler om dansk Gerning paa dansk Jord, er det *Danevirkes* Rejsning, de melder om. Det var i Aaret 808. Og første Gang de vidner om en Fredslutning mellem den danske Konge og hans Nabohersker i Syd, fastsattes *Ejderen* som vort Riges Grænse. Det var i Aaret 811.

Med disse to Begivenheder begynder saa at sige vort Fædrelands Historie. Her staar vi paa Overgangen fra vor rige Sagntid til vort aartusindgamle, frie Folks fuldt kendte Skæbne. Ikke saadan, at vi fra da af kan følge det fra Aar til Aar. Vi kan næppe gøre det fra Aarti til Aarti. Men det er, som naar Morgentaagen letter ude over Fjorden: Aas efter Aas rejser sig af Slørhavet, Bro bygges imellem dem, Farverne følger — først de fjernt blaanende oppe i Højden, siden de kraftigere længere nede, til Slut hele Mangfoldigheden langs Vandspejlet, naar det sidste Dække drages bort og alt ligger blottet for Øjet. I det første Hundredaar efter Kong Godfreds Værk løftes paa den Maade Fligene, saa vi klarere og klarere ser os selv, indtil vi i det følgende Aarhundrede har alle store Linjer fuldt tegnede og med Sikkerhed kan skimte den Vej, vi har vandret, og de Vilkaar, vi har mødt.

Det er mere end et Tilfælde, at de tidligst kendte Begivenheder er knyttet til vor Sydgrænse, og at de begge vidner om Kamp.

Det er fra Syd, vor Kultur fra de ældste Tider har været undergivet en stadig Paavirkning. Ingen Dansk vilde have undværet den. Men det er fra samme Kant, vor politiske Selvstændighed saa utallige Gange har været truet. Gennem vor hele Historie gaar som en rød Stribe Striden mellem os og Folkene paa den anden Side af Ejderen — mellem os og Frankerne, os og Venderne, os og Holstenerne, os og Tyskerne. Fra Sachser og Abodriter i 815 drog hærgende ind i Jylland, til Preussere og Østrigere besatte Landet i 1864 har vi maattet føre et stadigt Vagthold mod Syd. Det er lykkedes for os, og det er svigtet for os — begge Dele er hændet i Tidens uafbrudt skiftende Strøm. Men vi har aldrig kendt nogen Periode, hvor Herredømmet ved Sydgrænsen ikke var en af de haardeste og højeste Opgaver, der stilledes vort Riges Styrere.

Et Lands Grænse var i den fjerne Oldtid sjældent nøje fastsat. Der kunde være Strækninger, hvor en Flod eller Aa dannede en virkelig Grænselinie. Men meget hyppigt var det vældige Skove, udstrakte Heder, vide Engdrag, der skilte Folk fra Folk. Og i saadanne Tilfælde kunde det være tvivlsomt nok, hvor den rette Grænse gik. Det kunde endogsaa hænde — som blandt halvvilde Folkeslag nu til Dags — at man med Flid holdt Rigets yderste Egne ubebyggede, lod Grænseskovene gro uforstyrret og kun skar en sparsom Vej frem til Naboen paa den anden Side. Gennem det brede og øde Bælte var Hærtog vanskeligt. Det skabte Tryghed mod Overfald.

Saadan var Forholdet ved vore egne Grænser — baade ved Smaaland og ved Holsten.

Naar de danske og frankiske Høvdinge i 811 enedes om at fastsætte Ejderen som Grænse mellem Rigerne, var det

i Virkeligheden kun paa en ringe Strækning, at denne Flod dannede Skel mellem to Folk.

Ad flere Veje kan vi danne os et Billede af vore ældste Grænsebygder her i Syd. Mindesmærker fra Stenalder og Bronzealder fortæller os meget. Tætte Grupper af Gravhøje giver nøjagtige Oplysninger om, hvor man har boet. Men flest Vidnesbyrd bringer Egnens Stednavne. De siger os ikke alene, *hvor* man bosatte sig, men de oplyser os i mange Tilfælde om den første Landnammands Navn, og dette giver os atter Mulighed for at afgøre, om han har hørt til vor egen Folkestamme eller har haft hjemme længere i Syd. Adskillige Stednavne gemmer dog ikke saadanne Mandsnavne. Men saa er der anden Kundskab at øse af dem. De melder om tidligere Skove, om tørlagte Enge, om sent opdyrket Jord. Ved nøje at studere dem kan vi faa et nogenlunde fyldigt Kendskab til disse svundne Tiders topografiske Forhold, og indtegner vi paa et Kort alle de Oplysninger, som vi ad denne Vej kan finde, bliver det samlede Billede af Bebyggelse, Skov, Hede, Eng og Marsk vel ikke nøjagtigt i alle Enkeltheder, men det vil dog i Hovedsagen ramme det rigtige og bedre end Ord give en Forestilling om, hvordan Egnen har taget sig ud i Oldtiden.

Det er dette, der er forsøgt i Fig. 2 for det sydlige Slesvigs og det nordlige Holstens Vedkommende.

Sammenligner man dette »historiske« Kort med et Kort fra vore egne Dage, vil to Forskelligheder ved første Øjekast gøre sig gældende.

Særlig er det den helt ukendelige Vestkyst, man studser over. Den store Ø, som nu er stykket ud i to mindre (Pelvorm og Nordstrand) og mange smaa, det sønderdelte Ejdersted, den spidse Bugt, som nordfra skyder sig ned mod Ejderen — alt dette vil forekomme fremmed. Senere vældige Stormfloder har ændret denne Kystlinie og skabt den Form, som vi nu kender. Kun tilnærmelsesvis rigtigt kan vi skønne, hvorledes den i Oldtiden maa have artet sig.

Formodet Skov, Krat eller Ris ved Oldtidens Slutning. ▨ Marsk. ▤ Eng eller Mose. O Gamle Navne med Endelsen -sted.
● Navne med Endelsen -by. ▲ Navne med Endelsen -torp. × Anden gammel Bebyggelse.[1])

Fig. 2. Syd-Slesvig og Nord-Holsten ved Oldtidens Slutning.

[1]) For at give et Indtryk af, hvorledes den øvrige Bebyggelse, som maa antages at gaa tilbage til Oldtiden, fordeler sig i Forhold til de behandlede Navnegrupper, er de vigtigste Stednavne af gammelt Præg indlagt paa Kortet.

Men dernæst er det Østkystens vældige Skove, som overrasker. I Angel lukker de sig om de enkelte Bebyggelser. Det samme er Tilfældet paa Svansø. Begge Steder er det en enkelt Stednavnegruppe, der er særlig fremtrædende — Navnene paa *-by* — og den fortæller os om disse Bygders Opdyrkning i Vikingetiden. Saa sent er man altsaa begyndt at rydde Land her. Har man tidligere bosat sig enkelte Steder langs Kysten eller fulgt en og anden Aa paa dens Løb gennem Skoven, saa er det dog ikke blevet til mere. Først ved den historiske Tids Gry har man for Alvor brugt Øksen og banet sig Vej for Kvæg og Plov.

Endnu tættere og endnu længere har Skoven groet Syd for Ekernførde Fjord. Hvis ikke enkelte gamle Stednavne og tætte Højgrupper fra baade Sten- og Bronzealder talte derimod, vilde man tro, at Skoven havde hersket lige fra Hütten Bjerge til Kiel Fjord. Nu findes der saa mange Vidnesbyrd om en ældgammel Vejforbindelse oppe fra Egnen ved Vindeby Nor og ned til Ejderen, at man er nødt til at forudsætte, Skoven her i tidlig Tid maa have givet Plads for en ryddet Strimmel Vej- og Agerjord.

Men mægtigst, tættest synes Skoven Syd for Ejderen og Levensaa. Den fylder Kortets sydøstlige Hjørne, og man maa tænke sig den fortsat endnu langt længere mod Syd — helt til Lübeck.

Ganske uryddet har denne Strækning ikke været. Mange Oldtidsfund og enkelte ældgamle Stednavne vidner ogsaa her om en aarle Kamp mellem Mennesker og Vildnis. Men i Enkelthederne er det for lidet oplyst til, at man kan danne sig en mere detailleret Forestilling om de virkelige Forhold. Hovedsagen er rigtig nok: med større og mindre Lysninger ind imellem har den tavse, mørke Grænseskov strakt sig fra Sliegnen og Ekernførde Fjord til ned omkring Lübeck — et vældigt Skovland, spærrende Vejen for alle store Skarer, dækkende de spredte Bygder som en Mur, der holdt Fjenderne ude.

Endelig vil man paa Kortet lægge Mærke til enkelte

større Skove, hvor der nu kun findes mindre Krat eller Holt. Det gælder navnlig Egnen omkring Trenen, hvor f. Eks. Landsbyerne Hollingsted og Ellingsted langt ned i Tiden var udprægede Kulsvierbyer, hvis største Indtægt var afhængig af disse nu forsvundne Skove. Det gælder endvidere den store Skov Vest for Rendsborg, strækkende sig lige fra Hamdorf i Syd til Tetenhusen i Nord. Her er endnu Osterhamm et Minde om gammel Tid. Og det gælder endelig den lange Ryg af Rullestenssand, som kaldes Stapelholm, og den buttede Højning — ligeledes af Rullestenssand — omkring Erfde. Paa alle disse Steder findes der i vore Dage kun svage Spor af den Skovrigdom, som herskede her i Oldtiden.

Derimod er der andre Punkter, hvor Fortid og Nutid stemmer mere overens. F. Eks. vedrørende Marsken. Ved Oldtidens Slutning maa den have været dannet og i Hovedsagen have haft den samme Udstrækning som nu. Men en Forskel har der dog været: det vidtstrakte Digevæsen, som i Aarhundredernes Løb byggedes op, var endnu ikke kommet i Stand, og Marskegnene overskylledes derfor hyppigt af Floden ude fra Havet. I Bronzealderen har man sikkert kunnet sejle ind til Geestlandet de allerfleste Steder. Paa den Tid har man ogsaa pr. Baad kunnet komme fra Bygderne i Ditmarsken over til Stapelholm og videre nordpaa til Egnen om Mildsted og Ostenfeld. Senere er det blevet anderledes. Selv uden Digebygning har Marsken faaet et fastere og fastere Præg. Den er blevet en Sump, ubebygget endnu og uigennemtrængelig — et Grænseværn af en ligesaa afgørende Magt som Storskoven i Øst.

Midterlandet maa have ligget aabent. Det har baaret Heder, Moser og Smaaenge som den Dag idag; men det har Syd for Slien og Reideaa saa at sige ikke været bebygget — undtagen langs den gamle Vejforbindelse fra Sliegnen til Rendsborg. Trods sin aabne Karakter har da ogsaa *det* paa en Maade været et Bolværk — en Ørken

og fri Slette — som skilte Folk fra Folk og dækkede vore sydligste Bygder mod Overfald.

Skulde man blandt de danske Stednavne nævne den Gruppe, som danner det ældste Lag hernede, maatte det være Navnene, der ender paa *-sted*.

Kortet viser, hvorledes disse er fordelt. Nord for Ejderen er alle indlagt, som med Sikkerhed kan antages at betegne danske Bosættelser, desuden enkelte andre, hvis Oprindelse er tvivlsom, men som i hvert Fald maa forudsættes at gaa meget langt tilbage i Tiden. Udeladt er derimod ganske unge Navne som Dørpstedt, Blichstedt, Duvenstedt o. lg. Endelig mangler der to danske, nu forsvundne Byer — Rosted og Huglested —, som nævnes i Valdemars Jordebog, men hvis Plads ikke kan bestemmes.

Alle disse *-sted*-Byer af dansk Oprindelse kan næppe være yngre end Folkevandringstiden. Omkring Aar 500 efter Kristus har da det dyrkbare Land Vest for Angelskovene været bebygget af vore Forfædre, ligesom man enkelte Steder i selve Angel har ryddet Skoven og sat sig ned. Syd for Slien findes kun et eneste sikkert dansk Navn — Lopsted, mens baade Borgsted og Sested ved Ejderen *kan* være danske, men med ligesaa god Ret kan tolkes som nedertyske.

Derimod findes der en ældgammel *-sted*-Bebyggelse i det nuværende Ditmarsken ligesom i Vest- og Midt-Holsten. Den store Overensstemmelse mellem mange af de slesvigske og de ditmarkisk-holstenske Navne, som hører til denne Gruppe, er et Vidnesbyrd om det nære sproglige Slægtskab, der endnu paa dette Tidspunkt herskede mellem os og Folkene nærmest Syd for Ejderen. Som for Slesvigs, saadan kan vi for Holstens Vedkommende i store Træk danne os et Billede af, hvorledes *-sted*-Bebyggelsen har gaaet sin Gang. Fra en af de rigeste Egne paa denne Navneform, det gamle sachsiske Landskab mellem Weser og Elben, har Skikken bredt sig mod Nord, har krydset

Elben omtrent ved Hamborg og sat sig mange Spor langs Midterlandet op mod Rendsborg, Fra det nordvestlige Hjørne — Egnen omkring Hohenwestedt — kan man følge en Række af disse Navne over til Ditmarsken, hvor de som nævnt er talrige. Det er naturligt at tænke sig Udviklingen gaaende denne Vej, fordi selve disse Landskabers Bebyggelse som Helhed er foregaaet fra Syd mod Nord og Vest.

Derimod vilde det være fuldkommen urimeligt at antage, at de danske Navne paa *-sted* skulde skyldes en saadan »holstensk« Navneskik fra Folkevandringstiden. *-sted*-Navne findes over hele Danmark, ja over hele Norden, ligesom langt Sønden for Weser. De kan være af højst forskellig Alder, eftersom de ligger paa Island eller i Belgien, men imellem den store Vrimmel findes en Gruppe, hvis Oprindelse sikkert maa henføres til Tiden mellem Kristi Fødsel og Folkevandringen. Det er til denne Gruppe ogsaa de ældste danske Navne hører. Hvor man først er begyndt at bruge denne »Mode«, om den hos os skyldes sydlig Paavirkning eller den er fremstaaet selvstændig paa flere forskellige Steder, kan nu ikke afgøres. Det vilde imidlertid være fejlagtigt at tro, at man paa Grundlag af en saadan Navneendelse kunde trække etnografiske Grænselinier af nogen Værdi — f. Eks. fastslaa, at de sydslesvigske Landnamsmænd, som har brugt denne Betegnelse, havde haft etnisk Forbindelse med de samtidige Nedertyskere i Ditmarsken og Holsten, som ligeledes opkaldte deres Gaarde efter sig selv, idet de til deres eget Navn føjede Betegnelsen *-sted*.

Der er Grund til at advare herimod, fordi Fristelsen kunde ligge nær. Det samme gælder om den Gruppe af Stednavne paa *-torp*, der i sin nuværende danske Form gerne lyder *-rup*, *-drup*, *-strup*, men paa nedertysk *-dorp*, *-dorf*. Ogsaa de findes over hele Norden som over udstrakte Dele af Tyskland. Ogsaa de skyldes en »Mode«, hvis Kilde i vore Dage er usporlig. Men hertil kommer for deres Vedkommende, at de stammer fra meget for-

skellig Tid. Nogle røber kristent Ophav — Helgennavne o. lg. — andre maa antages at gaa helt tilbage til den tidligste historiske Periode, maaske endnu længere. Det er da et mindre ensartet Materiale at arbejde med end Navnene paa *-sted*, og det viser sig bedst, naar vi holder os til de Egne, med hvis Bebyggelse ved Oldtidens Slutning vi her beskæftiger os.

-torp-Navne træffer vi mangfoldige Steder i Angel. Vi har dem ved Sli-Bredningerne, paa Svansø, langs Vejen mellem Slien og Rendsborg, ved Trenen og ovre i den egentlige Vesterbygd. Ikke sjældent har senere Tider forvansket deres oprindelige Form, og Smitten fra de talrige nedertyske *-dorf*-Navne i Holsten og Ditmarsken har gjort sig gældende. Men endnu skelnes dog den danske Form Bregnstrup bag Brekendorf og Trælstrup bag Drelsdorf, og som i disse to Tilfælde gaar det i flere.

Vore sønderjydske Navne af denne Gruppe synes gennemgaaende at være meget gamle — rimeligvis ældre end Vikingetiden, ja maaske ikke saa lidt ældre. Der er kun ganske enkelte af dem, som ligger udenfor de gamle Bebyggelsesomraader — inde paa nyryddet Jord. Herinde — i Däniswohld og i den gamle Hammeskov — ligger derimod nyere nedertyske Bynavne af den beslægtede Endelse, et Vidnesbyrd om det store Aaremaal, over hvilket *-torp-(-dorp)*-Navnene rækker. Ved mange af dem er det usikkert, om de oprindelig skyldes en dansk eller nedertysk Bosættelse — f. Eks. Bünsdorf, opr. Bundesthorpe — og kun de sikre danske er indtegnede paa Kortet. Men de øvrige vil heller ikke forandre Billedet af Bebyggelsen. Holder vi os til de utvivlsomt *gamle* Navne af denne Endelse, træffer vi dem alle i Omegnen af *-sted*-Bosættelserne eller langs Veje, hvis Ælde Gravhøjene røber.

Saa er Forholdet et ganske andet med den Navnegruppe der ender paa *-by*. Med den kommer vi til Vikingetiden, og til den findes intet nedertysk Sidestykke. Hvor vi træffer den, ved vi med det samme, at vi staar paa gammel dansk Grund.

Særlig stærkt træder *-by*-Navnene frem i Angel og paa Svansø. I Hedenskabets sidste Aarhundrede er nyt Land indvundet her. Med Øksen i Haand er man gaaet i Gang med store Rydninger, og der er Spor af Rigdom og Magt dèr, hvor man har bosat sig. Derom vidner f. Eks. de Jernalderguldfund, der er gjort ved Helligbæk, ved Husby, ved Bustrup, Geltorf, Vindeby Nor og Ekernførde. Derom fortæller ogsaa de herlige sølvsmykkede Dele af Ridetøj, som stammer fra Hummelfeld og Selk Nor foruden fra flere Steder i Angel. De har været i Høvdinges Eje, det kan ingen betvivle.

II.

Vi har nu skabt os et Billede af Grænseegnenes Udseende — af de vældige Skove. af Marsken og det mellemliggende aabne Land — og af vore sydligste Bygder i Oldtiden, saaledes som Stednavnene fortæller om dem — fra Folkevandringstiden til Vikingetiden.

Men hvad ved vi om vore Naboer?

Vi ved, at der i Holsten paa Karl den Stores Tid boede et sachsisk Folk, som kaldtes *Nordalbinger*, *Nordliudi* eller *Transalbinger*. De var oprindelig kommet fra sydligere Strøg. Den græske Geograf Ptolemaios (o. 130 ef. Kr.) er den første, som nævner Sachserne, og de boede da i Kystegnene mellem Weser og Elben. Deres Navn *Sahsnôtas* ɔ: Sværd-Fællerne er et Udtryk for deres krigerske Karakter og skyldes det korte Sværd — Saks — som var typisk for dem. Det var da ogsaa paa en Maade Nordeuropas tidligste Vikinger. Lige til c. 500 efter Kristus hører vi gentagne Gange om, hvorledes de paa vide Togter plyndrer langs den belgiske, galliske og britiske Kyst, og helt ned til Boulogne træffer vi Spor efter dem i Stednavnene.

I Tidens Løb var en ret betydelig Folkegruppe bleven samlet under det sachsiske Navn. Om dette var sket ad fredelig eller krigerisk Vej er endnu ikke fastslaaet. Men utvivlsomt er det, at Sachserne allerede i de første Aarhundreder efter Kristi Fødsel tog Land baade i Holsten

og Ditmarsken. Allerede meget tidligt har de nærmet sig Ejderen. Her stødte de paa de Naturhindringer, som vi i det foregaaende Kapitel har stiftet Bekendtskab med. Kom man sydfra var Forholdene ganske, som Nord for Floden: paa en kort Strækning, i Rendsborgegnen, var der aabent for Færdsel — Resten dækkedes af ufarbare Egne. Tæt Syd for Rendsborg ligger den store »wilde Moor«, et Stykke længere mod Vest Sumpene omkring Jevenau og Luhnau, som atter fortsætter i Reit Moor. Mellem de to Moseomraader findes en smal Strimmel, væsentligt bestaaende af Hedesand og Morænedannelser, og her har i den ældste Tid den nordligste »sachsiske« Bosættelse, Jevenstedt, fundet Sted. Over Jevenstedt maa Forbindelsen med Danerne i Nord have været ledet, for saa vidt der har været Tale om Samkvem imellem de to Stammer.

De mange Togter mod Syd og Bosættelser paa fremmede Kyster har Tid efter anden tæret paa den sachsiske Folkestamme. Allermest har vel den store Udvandring til England i Fællig med Anglerne tømt det gamle Hjem. Og Følgen har været, at andre Folkestammer er trængt frem og har taget Pladsen op, hvor forhen Sachserne sad.

Det gælder saaledes *Friserne*. De er vestfra kommet over Weser og har taget Kyststrækningerne i deres Magt. Fra Hadeln er de atter over Elben naaet ind i Ditmarsken. Længere er de ikke kommet før vor historiske Tids Begyndelse. Først i Middelalderen gaar de videre over Ejderen og bosætter sig i det vestlige Slesvig helt op til Tønder.

Men samtidig er *Slaverne* trængt frem fra Øst. De er fra det nuværende Mecklenborg gaaet Sønden om Lübeck og har bredt sig i Østholsten i stadige Kampe med de vidstrakte Skove. Hvor langt de er naaet mod Vest er usikkert. Man strides derom. Ved den historiske Tids Begyndelse beherskede de hele Wagrien, og det er givet, at

deres Herredømme her allerede da havde Aarhundreders Hævd.

Det vilde have været mærkeligt, om disse Folkeforskydninger ikke havde sat det mindste Spor paa den anden Side af Ejderen. Trods al naturlig Afspærring maatte der dog nu og da være Samkvem mellem Daner og Sachser. Dette kan man med saa meget større Grund paastaa, som begge disse Folkestammer sprogligt stod hinanden forholdsvis nær. Ganske vist var der Forskel mellem Ur-Sachsisk og Ur-Dansk; men Sachsisk dannede alligevel paa en Maade et mæglende Led mellem nordiske og tyske Sprogformer, og alene det nordiske Præg, som kan paavises i Ur-Sachsisk, vidner om, hvor Befolkningens Forbindelser med Omverdenen maa søges.

Om ganske det samme taler enkelte historiske Vidnesbyrd.

Det fortælles, at Kong Klotar I (o. 550) og hans Søn Kilperik værgede det frankiske Rige mod et Fællesangreb af Daner, Sachser og Euter. Lidt senere hører vi om, at den frankiske Hertug Lupus tilføjer Danerne og Sachserne et Nederlag ved Bordaa, som flyder mellem de frisiske Egne Westergo og Ostergo, og forfølger dem til Laugone, det er Laubach, Grænsefloden mellem de hollandske Provinser Frisland og Groningen. Den Fattigdom, Kilderne frembyder for disse tidlige Aarhundreders Vedkommende, er sikkert Aarsagen til, at vi ikke hyppigere hører om dansk-sachsisk Samvirke. Først fra Karl den Stores Tid, da det sachsiske Folks Skæbnetime var slaaet og dets politiske Undergang blev beseglet, har vi atter Vidnesbyrd om, at Sachserhøvdinge søgte Nord for Ejderen om Hjælp og Vaabenfæller i Kampen. Og vi ser, at Hjælpen ikke nægtedes.

Med dette Folks Undergang begynder først Nødvendigheden af et dansk Vagthold langs Sydgrænsen. Da *de* maatte bøje sig for Frankerriget, brød vor *egen* Selvstæn-

dighedskamp ud. Og af dette Samhør havde man længe en klar Bevidsthed. Endnu paa Sven Estridsøns Tid gav det sig Udslag. Adam af Bremen fortæller, at da Kong Sven engang vilde føre de danske Hærskibe mod Sachsland, fordi han havde lovet Kong Henrik af Tyskland at tugte den oprørske Hertug her, gjorde Ledingsmandskabet Mytteri. »Thi Sachserne har altid været os en Mur, naar fremmede faldt ind i Landet, og har aldrig udæsket os,« sagde de. Det er først helt hen paa Valdemarstiden, Uviljen mod Sachserne faar saa stærkt Mæle i Sven Aggessøns og Sakses Mund, fordi man nu har glemt de oprindelige Forhold — nu, da det gamle Bolværk er fuldkommen skyllet væk, og den tysk-romerske Stormflod gentagne Gange har rejst sig truende ved vore Grænser.

III.

Da Karl den Store i 771 blev Enehersker i det frankiske Rige, var Kristendommen endnu ikke naaet til Sachsland. Naturligvis kunde man ikke være helt ukendt med den nye Lære, og enkelte Missionærer havde søgt at vinde Troende blandt Sachserne; men det var kun daarligt lykkedes. Det gamle Krigerfolk, som paa vilde Hærtog havde søgt fremmede Kyster og Sæder, var nu blevet et roligt og stivsindet Bondefolk, der ikke lod sig lokke af frankiske Forkyndere. Overfor Frankerne følte det sig stadig som den truede Part, og hvad der bar *deres* Præg var derfor paa Forhaand dømt.

Sachserne var heller ikke som Friserne lystne efter Handel. Den tidligste sikre Meddelelse om frisiske Handelsmænd, som vi kender, stammer fra 753; men der er ingen Tvivl om, at de længe før den Tid har været det egentlige Handelsfolk her i Nordvesteuropa. Fra Dorestad — det nuværende Wijk by Duurstede — drog de over til England efter Uld eller op langs Rhinen efter Vin og Jernvarer. Deres Handelsfolk tog Vejen gennem Sachsland til Slaverne ved Østersøen. Eller de fandt frem til Ejderen

og Slesvig, hvor det paa Ansgars Tid i Begyndelsen af det 9de Aarhundrede udtrykkelig siges, at der fandtes Mennesker, som havde modtaget Daaben i Dorestad, og at »Købmænd fra alle Kanter« mødtes her.

Paa den Maade har baade vi og Sachserne hørt kristent Budskab længe før noget egentligt Missionsarbejde blev sat i Værk blandt os. Men med Karl den Stores Tronbestigelse kom den Tid, da Omvendelsen skulde gennemtvinges, og Begyndelsen maatte naturligvis ske med Sachserne.

Aarsagen til Kampens Udbrud 772 var dog en rent politisk. Der var saa mange Forhold til Stede, fortæller Karls Historieskriver Einhard, som stadig forstyrrede Freden mellem Sachserne og Frankerne, fordi de to Landes indbyrdes Grænser kun paa de færreste Steder dækkedes af udstrakte Skove eller Bjerghøjder. Følgen var, at Mord og Rov og Brand hørte til Dagens Orden, og paa dette maatte der gøres en Ende. Karl faldt da med sin Hær ind i Westfalen og hærgede den sachsiske Hovedhelligdom her. Noget større Udbytte bragte Togtet imidlertid ikke. Sachserne i denne Del af Landet maatte stille tolv Gidsler, som Karl førte med sig tilbage — om yderligere Betingelser ved Kampens Ophør ved vi intet.

Et Par Aar senere (774) gjorde Sachserne Indfald i Hessen og plyndrede vidt og bredt. Karl var netop da i Italien. Han vendte hastigt hjem til Ingelheim, sendte fire Hærdele over den sachsiske Grænse og saa dem ved Aarets Slutning komme tilbage, mættede med Bytte.

Fra da af var Kampen paa det nærmeste staaende. Der kæmpedes 775, atter igen det følgende Aar. Men en Del sachsiske Høvdinge troede ikke, at de længere kunde værge Landet mod de frankiske Krigere, og de lovede Karl at tage imod Kristendommen.

Han havde dog endnu uforsonlige Modstandere, hvis Magt maatte knækkes, før der kunde skabes Ro. Blandt disse var først og fremmest Høvdingen *Widukind*, som flygtede til Danmark for at søge Hjælp. Hos os blev han,

til det belejlige Øjeblik syntes ham at være kommet, og der er vel ikke Tvivl om, at han har haft danske Krigere i sit Følge, da han i 778 vendte tilbage til Sachsen for at rejse det endelige Oprør mod Kong Karl.

Karl havde netop lidt sit store Nederlag ved Roncesvalles i Spanien. Da han kom til Auxerre, naaede Rygterne om de sachsiske Plyndringer ham. Med den største Voldsomhed havde Sachserne hærget Landet helt ned til Rhinen. Det var, som Einhard sagde, let at forstaa, at de ikke dreves saa meget af Lyst til Plyndring som af Trang til Hævn. Kong Karls Hære var udmattede efter de haarde Kampe i Syd, og dog var der ingen Tid at spilde. Østfranker og Alemanner sendtes mod de sachsiske Skarer, og disse veg tilbage. De frankiske Grænser blev atter værget; men noget Hærtog *udover* dem havde man ikke Kræfter til at forsøge.

Karl prøvede imidlertid nu paa at skabe fastere Former for sin Indflydelse hinsides Weser. Missionsarbejdet blandt Sachserne blev drevet med større Kraft, Landet lagdes under Bispedømmer (780), og der blev indsat frankiske Grever, som skulde holde det i Ave (782).

Samme Aar afholdt han en Rigsdag ved Lippe. Han sad her som Storkongen paa sachsisk Grund. Og det er værd at mærke sig, at der ikke alene aflagdes Løfter om Daab af Udsendinge fra Nordalbingerne, men at *han ogsaa forhandlede med Budbringere fra den danske Kong Sigfred.*

Her har vi vel den første Frugt af Widukinds Flugt til Danmark og hans Bøn om Hjælp herfra. Kong Sigfred sendte Høvdingen *Halvdan* til Lippe; om Forhandlingerne hører vi intet. Kun ved vi, at Sigfred ikke vilde tage mod Daaben. I nogle samtidige latinske Skæmtevers fra Karls Hofkreds, hvor der tales om den »opblæste Sigfred, som med gudløst Scepter nu styrer et pestsvangert Rige«, han, som er »ulærd af Sind« og »ej kender Latiums Tale«, ja han, som er »lodden af Krop, end ligest langhaarede Bukke og giver Love for Kid, mens Geder lystrer hans Bud« — i

disse Digte tales om den Rædsel, Danekongen vil føle, naar Karl truer, saa han vil kaste sig i Støvet »og med sin lodne Pels bortlægge forbryderske Færd«. »Da dig af Himlen selv er givet ypperligt Vælde«, hedder det i Digtet til Karl, »døbes af dig han vil i det lutrende Vand. Gør han det ej, lad hid med bagbundne Hænder ham føre, visselig Odin og Thor ikke værne ham vil«.

De glubske Ord svarede ikke ganske til Virkeligheden. Hvad end Resultatet kan være blevet af Forhandlingerne mellem Halvdan og Karl, førte de hverken til Danernes Daab eller Danekongens Ydmygelse. Der var et langt Stykke Vej igen, før Frankerne kunde true *vore* Bygder.

Ikke engang med Sachserne var Karl færdig. Da han vel var ude af deres Land, rejste Widukind nyt Oprør. Alle de talrige kristne Kolonier, som i Aarenes Løb var grundlagt, blev tilintetgjort. Men Karls Hævn var haard. Da hans Hære atter havde kvalt Oprøret og Widukind for anden Gang havde søgt Tilflugt i det frie Danerige, lod Kongen sig ikke længere mildne ved Løfter. Han lod 4500 Sachsere samle ved Byen Verden ved Aller, og alle disse halshuggedes paa een eneste Dag. Selv efter Samtidens Opfattelse var dette en voldsom Fremfærd, som plettede Karls Karakter.

Og det blev Tegnet til fornyet Modstand fra det undertvungne Folks Side. Over hele Sachsland rejste man sig i forbitret Kamp mod Frankerne. Ved Detmold mødte Hærene hinanden (783), og Karl blev slaaet. Men han kaldte nye Forstærkninger til, og samme Aar vandt han en fuldkommen Sejr ved Hase. Al Modstand blev brudt. Det følgende Aars Opstand fik man let Bugt med. 785 lykkedes det endog at formaa Widukind til at modtage Daaben, og dermed var Karls Herredømme ubestridt og sikret. Ogsaa Samtiden opfattede det saaledes. Den havde fulgt de vedvarende Kampe og sluttede med god Grund, at de ikke vilde standse, før den store Sachserhøvding personlig havde bøjet sig. Det var nu sket. Karl kunde som Folkets Herre sende Paven Gaver fra Sachsland, og

Aaret efter fejredes i alle romerske Kirker og i hele det frankiske Rige, ja overalt, hvor Kristne fandtes, store Takkefester for det stridige, hedenske Folks endelige Omvendelse.

IV.

Der er for os Danske noget mærkeligt betagende ved at læse om dette vort Nabofolks sejge og haabløse Kamp mod det frankiske Storrige. Ingen, som vil forstaa vore egne Grænsekaar, kan undlade først at lære Sachsernes at kende. Vi blev begge stillet overfor samme Fare. Men til at afbøde den havde *vi* to tungtvejende Vaaben, som *de* manglede: en af selve Naturen dækket Grænse og en fast og kraftig Myndighed i en Konges Haand. Sachserne manglede Grænser, som var lette at værge. Og deres Samfund havde ikke det sluttede Præg, som skyldes Kongedømmet. Det styredes af selvstændige Høvdinge, og det svækkedes, da disse førte Folket hver sin Vej.

Foruden med Frankerne havde Sachserne ogsaa Ufred med deres østlige, slaviske Naboer *Abodriterne* i Wagrien. Derved kom de paa en Maade til at danne Forbund med *Wilzerne*, som ligeledes var Slaver, boede i det sydlige og østlige Mecklenborg og bestandig laa i Handelskævl med deres Folkefrænder i Wagrien. Af dette benyttede Kong Karl sig i de følgende Aars Politik. Det vilde gavne ham, om han støttede Abodriterne, i 789 gjorde han derfor et Hærtog mod Wilzerne. Friserne slog Følge med ham. Han trængte frem til Peene; men Togtets Betydning for os ligger udelukkende deri, at *det var første og eneste Gang, den frankiske Konge overskred Elben.*

Hvor usikre Forholdene endnu var, fremgaar af, at Friserne seks Aar senere stod paa Sachsernes Side, da de prøvede et Angreb paa Frankerne. Denne Gang drog Karl til Hliune (nuv. Lüneborg) og slæbte over 7000 Sachsere med sig tilbage som Gidsler. 796 var han atter ude og hærgede nu med største Voldsomhed i Egnen om Wigmodia. Det følgende Aar gjorde han ikke mindre end to

Hærtog mod Weser, foretog en endnu mere omfattende Bortslæbning af Mænd og Kvinder fra de urolige Egne og slog sig omsider til Ro for Vinteren ved Mundingen af Diemelfloden, hvor han til Brug for sig og Hæren byggede Byen Haristal, opkaldt efter den frankiske By af samme Navn nede ved Maas.

Medens han laa her, søgte han paany Underhandlinger med Danernes Konge *Sigfred*. Han sendte Grev *Gotskalk* op til vore Egne; men om Underhandlingernes Emne ved vi intet. Det ligger nær at gætte paa, vi atter har støttet Nordalbingerne, som var den egentlige Kilde til Uroen i Sachsland, eller at vi allerede nu er begyndt at angribe Karls Hjælpere Abodriterne, saadan som vi gjorde det faa Aar senere. Hvorom alting er — Gotskalk dræbtes paa Hjemvejen af Nordalbingerne, og samme Skæbne led en Række andre Udsendinge, som Kong Karl havde skikket til Landet hinsides Elben.

Det hævnedes ved store Hærgninger mellem Weser og Elben, og medens Kongen ikke selv overskred denne Flod, faldt Abodriterne Nordalbingerne i Flanken og tilføjede dem et haardt Nederlag ved den lille Aa Schwentine, oppe i Nærheden af Kiel Fjord. Det sidste og afgørende Slag førtes dog først 804. Karl, som imidlertid var kronet til Kejser i Rom (800), vilde nu sikre sit udstrakte Riges Grænser mod Overfald baade i Nord og i Øst. Han lod af den Grund den sachsiske Befolkning bortslæbe baade fra Nordalbingien og flere Egne mellem Weser og Elben — Mænd, Kvinder og Børn, ialt efter Einhards Angivelse 10000 — og tvangsbosatte dem dybt nede i Franken, hvor Stednavnene (i Elsass) endnu minder om denne tvungne Kolonisation. Men mærkeligt nok: han behøvede ingen Kampe for at gennemføre sit Forehavende. I en Menneskealder var Sachserne trættet ved evindelige forgæves Forsøg paa at frelse Friheden. Deres Modstanderes Overmagt havde været for stor. De fandt sig i Skæbnen. og deres

Selvstændigheds Historie sluttede. Hans gode Hjælpere Abodriterne fik Herredømmet over de rømmede Egne.

Derimod synes det ikke at have været i hans Tanke at indlemme Landet hinsides Elben i sit Rige. Tværtimod taler meget for, at han ønskede et bredt, øde Bælte mellem sig og det danske Folk, hvis Stridbarhed ikke var mindre end Sachsernes, og som takket være dets Hundreder af Hærskibe var en langt farligere Modstander. Men havde Kejseren ført sin Grænse op til vor, vilde Kampen have været uundgaaelig. Nu undgik han mest mulig enhver Forbindelse. Da den hellige *Liudger* bad om Tilladelse til at forkynde Troen mellem Danerne, nægtede Karl ham at drage derop. Maaske har han allerede da vidst, at Kong Sigfreds Efterfølger, Kong *Godfred*, vilde vise sig endnu mindre villig til at kaste sig i Støvet og modtage Daaben.

V.

Noget saadant kunde han f. Eks. tænkes at have lært i 804.

Da den sidste Kamp med Nordalbingerne blev ført, var flere af dem — som ofte før — flygtet over til deres Naboer Danerne. Kong *Godfred* har vel tænkt sig, at Kejser Karl vilde kræve dem udleveret, og for at kunne møde enhver Mulighed stævnede han med hele sin Flaade og sit Rytteri ned til »Sliesthorp«, det vil sige til Slesvig. *Det er første Gang, vi hører om Grænsevagten mod Syd.* Forholdene var ændret. Det gjaldt herefter at værge sig mod Overfald.

Paa dette tænkte imidlertid Kejser Karl endnu ikke. Han søgte at faa et personligt Møde i Stand med Kong Godfred, og Danekongen lovede at komme. Men hans Mænd var rædde for hans Liv, og han sendte derfor i Stedet danske Underhandlere til Kejserens Lejr i Hollenstedt ved Elbens sydlige Bred. Hvad Bud de bragte, ved vi ikke; det siges kun i Almindelighed, at de tilkendegav Kong Godfreds Ønsker. Til Gengæld sendte Kejseren betroede

Mænd op til Slesvig, som krævede de flygtede Nordalbinger udleveret; men den danske Konge tog næppe noget Hensyn til dette Forlangende, og Karl har saaledes indset, at han her maatte tage en ny Kamp op, hvis han vilde fremme sin Vilje. For dette er han veget tilbage.

Derimod viste Kong Godfred sig som den, der ikke lod sig skræmme. Han har haft et aabent Øje for, hvad de nye Tider betød, og han har hurtigt mærket Forskellen paa at have de slaviske Abodriter til Naboer i Stedet for Sachserne.

Abodriterne brød deres Overenskomster med ham, og han bragte haard Hævn over dem. Med sin Flaade sejlede han ned til deres Kyster, slog Lejr paa Stranden og lod Hæren hvile sig ud nogle Dage, før Kampen begyndte. Derpaa trængte han ind i Landet, stormede de slaviske Ringvolde, af hvilke man endnu rundt om træffer talrige i Behold, og hærgede vidt og bredt. Abodriterfyrsten *Drosuk* maatte flygte for ham — en anden Høvding, *Godelaib*, lod han hænge. To Tredjedele af Folket blev gjort skatskyldigt under Danekongen, og to slaviske Folkestammer ved Neder-Elben — *Smeldingerne* og *Linonerne* — sluttede sig til ham. Ogsaa Wilzerne gik ham til Haande. Men trods alt dette led hans Hær blodige Tab, og hans egen Brodersøn *Regnvald*, som skulde have arvet Kronen efter ham, blev dræbt.

Værst skal Hærtoget være gaaet ud over en lille Handelsstad, som Danerne kaldte *Rerik*, og som sandsynligvis laa i Nærheden af det nuværende Wismar. Einhard fortæller, at Danekongen modtog Told af denne By. Told var ikke oprindelig kendt her i Norden. Det var Frankerne, som af Romerne lærte denne Beskatningsform, og af Frankerne har atter Godfred lært den at kende. Men nu hærgedes Byen, og mange af dens Købmænd toges med til Danmark, hvor Kongen — sagtens i Slesvig — lod dem drive ny Handel.

Det er ikke til at undres over, at dette Indfald i Abodriternes Land vakte Kejser Karls Vrede. Han sendte sin

ældste Søn mod Nord for at tugte den »vanvittige« Konge, hvis denne skulde gøre Forsøg paa ogsaa at plyndre i Sachsen. Men den unge Karl var utaalmodig. Han gik over Elben, faldt ind i Smeldingernes og Linonernes Land og fik saa haarde Kampe at bestaa, at han med stort Mandetab maatte trække sig tilbage. Til Godfred havde han intet set. Fra den abodritiske Kyst var Danekongen atter vendt hjem, og han vidste nu, hvad det betød, at Kampen mellem ham og det frankiske Rige var aabnet.

Derfor samlede han kort efter Hjemkomsten sine Hærfolk i Slesvig (Sliesthorp) og »*bød dèr, at hans Riges Grænse imod Sachsland skulde befæstes ved en Vold, saaledes at denne Befæstning helt fra den østlige Havbugt, som de* [ɔ: Danerne] *kalder Østersalt, til Vesterhavet kunde værne Ejderens nordlige Bred, og den skulde kun have een Port, gennem hvilken Vogne og Ryttere kunde færdes frem og tilbage. Efter at have fordelt Arbejdet mellem sine Høvdinge, vendte han hjem.*«

Danevirkes Rejsning var begyndt.

VI.

Det er Karl den Stores Krønikeskriver Einhard, som giver os denne Oplysning, og det er det eneste Sted, hvor vi finder Kong Godfreds Værk nævnt. Havde Tiden ikke gemt disse Ord, vilde vi savne Kendskab til et af de vigtigste Led i Danevirkes Historie.

At Meddelelsen er rigtig, kan ikke betvivles. Tidspunktet passer — saaledes som vi har set det tegne sig: et sidste Led i den lange Række af Aar, der førte til det dansk-frankiske Fjendskabs Udbrud. Og Sagen i sig selv er rigtig fortalt — endnu strækker de gamle Volde sig paa en Maade fra Hav til Hav, dækkende det aabne, slesvigske Midterland og selv dækkede ved Enderne af Fjord eller Sump. Men Enkeltheder i Fremstillingen er urigtige. Danevirke har aldrig i bogstavelig Forstand værnet »Ejderens nordlige

Bred«. Det har værnet vore gamle Bygders sydligste Grænse fra Egnen ved Vindeby Nor til Trenen — hvad der laa af danske Bosættelser endnu længere mod Syd, var spredte Kolonisationer langs Vejlinierne, og for saadanne kunde et Rigsværn ikke opføres. Dengang som nu maatte »Bebyggelse i Forterrainet« ofres.

Fra gammel Tid har man ment, at Godfreds Vold faldt i to Afsnit, af hvilke det ene udgjordes af den saakaldte »*Østervold*« eller »*Gammelvold*« fra Vindeby Nor til Østerbækken. Som Voldens andet Led udpegede man længe Kovirke, der gaar i lige Linie fra Sydenden af Selk Nor til Engene om Reideaa. Først de nyeste Undersøgelser har een Gang for alle fastslaaet, hvor Godfreds Vestervold skal søges: den har strakt sig fra de sumpede — i Oldtiden sagtens endnu vanddækkede — Lavninger omkring Gottorp ned til Reideaa, løbende hele Strækningen i sydvestlig Retning; og over Engene om Reideaa har den fortsat i vest-nordvest indtil c. 2 km fra Hollingsted.

Ved disse to Voldlinier har Landet været afspærret.

Et Blik paa Kortet vil hurtigt vise det. Tværs over begge de Veje, som fra Rendsborg eller Sested førte op gennem Midtslesvig eller ud paa Svansø, strakte Spærringen sig. *Bag* den laa det egentligt bebyggede Land — *foran* den kun faa spredte Bosættelser, som ikke kunde skærmes, hvis det stedlige Terrain i nogen Grad skulde udnyttes og derved Længden af det kunstige Værn formindskes. Det er netop denne tydelige Sammenhæng mellem den egentlige, tætte Bebyggelse og begge Voldlinierne, som stærkest taler for, at de er opført paa samme Tid, som Led i samme Plan. Naar en enkelt Forfatter har tænkt sig, at Østervolden var endnu ældre, medens den til Gengæld af andre Forfattere er henført til Erik af Pommerns Tid, kommer det simpelthen deraf, at man ved Tolkningen har bygget altfor meget paa de nu næsten jævnede Spor, og altfor lidt paa det Helhedsbillede af Vold og Bebyggelse, der med Lethed kan tegnes.

Af selve Volden er nemlig det allermeste forsvundet.

Den maa være begyndt ved Indersiden af Vindeby Nor og i en nogenlunde ret Linie — kun afbrudt ved et lille Mosehul — have strakt sig til Kokkendorf By. Her har der utvivlsomt været en Gennemgang. Højgrupperne paa begge Sider taler tydeligt derom. Man har fra Østerby kunnet følge Vejen gennem Volden og derpaa enten drage mod Vest og Nord til Mysunde, hvor Slien har været let at passere, eller ogsaa fortsætte ret i Nord over Gammelby, Sønderby, Risby og Nørby til Stubbe, hvor man ligeledes maa tænke sig et ældgammelt Overfartssted.

Vest for Kokkendorf er Volden mere eller mindre regelmæssigt gaaet tværs over Bankerne og er endt ved Engene omkring Østerbækken. Disse har dannet en tilstrækkelig stærk Hindring i sig selv. Og paa den anden Side dem havde man Slien De gamle Bygder omkring Koslev og Maaslev paa Svansø ligesom de mange Nyrydninger fra Vikingetiden var saaledes værnede. Voldens Længde blev alt ialt c. 3.3 km.

Et af de faa Steder, hvor man endnu kan danne sig en svag Forestilling om dens oprindelige Størrelse, er et Par Hundrede Meter Vest for Dyrvad. Man ser en svagt buet Rygning, hvis Højde ikke overstiger 1.75 m og hvis Bredde er c. 17 m. Det er rimeligt at tro, at begge Dimensioner fra først af har været større, og at Tidens lange Løb ogsaa her har gjort sig gældende. Men meget over 2 m høj kan dog næppe Volden have været, og den jævnt hvælvede Form er sikkert den oprindelige. Hverken her eller andet Steds er der mindste Spor af nogen Grav foran den. Den har i denne Henseende det rette Oldtidspræg — er nærmest en mægtig Vejspærring, som først har standset Fjenden ved selve sin Fod, og hvorfra Besætningen i hidsig Nærkamp har værget det Land, der laa bag.

Netop det samme Præg har de Dele af Godfreds *Vestervold*, som ikke senere Tider har omdannet.

I en nogenlunde lige Linie løber det første Stykke fra Gottorpengene til den nu udtørrede Danevirke Sø. Volden er paa denne Strækning ret velbevaret, enkelte Steder udjævnet, men aldrig forstyrret ved senere Anlæg. Dens Højde er c. 2.5 m, dens Bredde c. 20 m — Maal, som svarer godt til dem, vi traf ved Østervolden. Heller ikke her findes Spor af nogen Grav. Smaalavninger, delvis sumpede, kan ligge baade for og bag Voldlinien; men de er alle naturlige eller skyldes simpelthen, at man her har taget Jorden under Opførelsen. Thi Volden er udelukkende bygget af Jord. Ingen Kærne af Sten, intet Virke af Træ har man fundet noget Steds. Dens samlede Længde udgør c. 1600 m.

Danevirke Sø har dannet en Aabning i Voldlinien, som intet Værn har trængt til. Men paa den anden Side af Søen synes Volden ikke at være begyndt helt fremme ved Bredden. Tæt Vest for denne ligger derimod en Højde, som tydelig nok har været befæstet i Oldtiden, og atter Vest for denne igen fortsætter Godfredsvolden.

Den nævnte Højde har fra det 19. Aarhundredes Begyndelse baaret Navnet *Tyraborg*. Forklaringen har ligget nær: det var her, Dronning Tyre boede, medens hun lod Danevirke bygge.

Men Navnet er ikke oprindelig knyttet til dette Sted. Det hører hjemme i Terrainet *Øst* for Søen. Og man vil heller ikke finde Sagn, som sætter Dronning Tyre i Forbindelse med denne befæstede Højde. Gaar man længere tilbage i Tiden, møder man kun Betegnelsen *Borgvolden* eller »*castellum*«, og af dette Navn kan ikke udledes andet, end at Overlevering og Omdømme allerede i 16. og 17. Aarhundrede har erkendt Bankens Betydning som et ældgammelt Voldsted.

Desværre er det vanskeligt at danne sig et klart Billede af det oprindelige Anlæg. Opdyrkning og Afgravning har flere Steder ændret Forholdene. Saa meget kan dog siges med Sikkerhed, at Voldstedet gør et bestemt Indtryk af at stamme fra Oldtidens Slutning, og at det stemmer over-

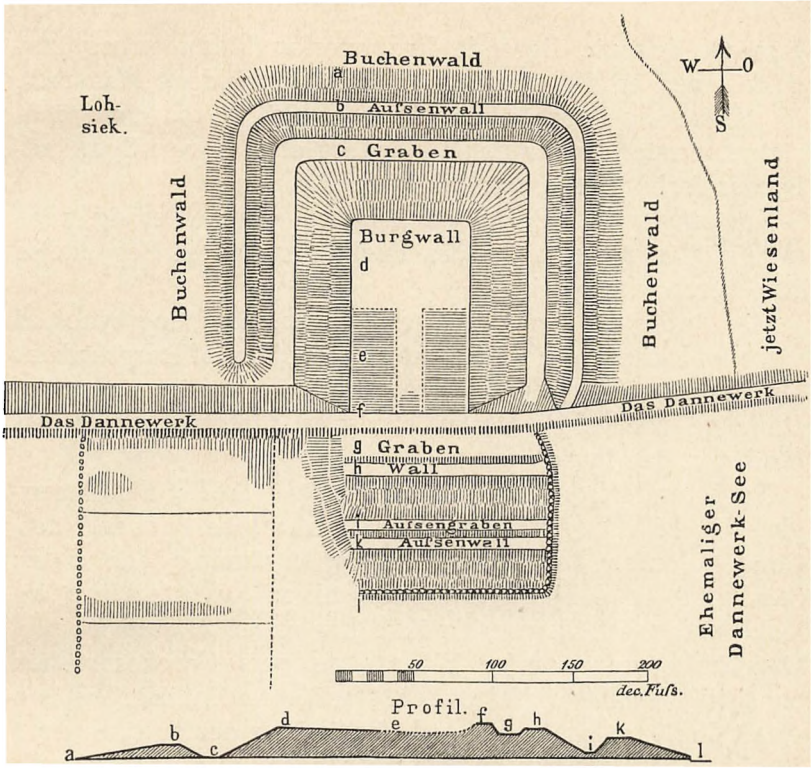

Fig. 3. Borgvolden. Timms Grundplan fra 1842.

ens med mange andre gamle Borgpladser i Danmark fra det samme Tidsrum.

Det er anlagt paa en naturlig Højning, omgivet af lave, maaske delvis sumpede Sænkninger. Dets Grundplan er firsidet med Længderetning i Sydøst—Nordvest — altsaa vinkelret paa Godfreds Voldlinie. Siderne er temmelig stejle, og meget svage Spor minder endnu om, at man ved Voldstedets Anlæg har skaaret en Grav langs Randen af Borgbanken og af den derved bortgravede Jord dannet en Ydervold omkring Bankens Fod. Dette er klart for Vest-, Nord- og Østsidens Vedkommende af Timms Grundplan fra 1842 ligesom af et Croquis (af Krag) fra 1861.

Selve Borgbankens Flade har ved sin Sydende to bue-

formede Indsnit, liggende lige overfor hinanden og kun adskilt ved en Rygning paa c. 5 m. Oprindelig maa man da tænke sig Borgbankens Overdel skilt i to Partier: et større, næsten kvadratisk i Nord og et mindre i Syd, indbyrdes forbundet ved en Slags Broovergang,

Saa langt er alt klart. Vanskelighederne melder sig, naar man skal skønne, hvorledes Forholdene til en Begyndelse har været paa Sydsiden.

Her findes nu svage Spor af Graven, som dog synes at være endnu mere udfyldt end paa Østsiden af Borgbanken. Og udenfor den ligger en Højning, der angiver den oprindelige Ydervold. Herfra skraaner Terrainet jævnt ned mod den gamle Søbred.

Noget anderledes har det tegnet sig i 1861. Fig. 4 gengiver et Billede fra dette Aar. Man vil se, at der den Gang udenfor den sydlige Ydervold fandtes endnu en Sænkning og Højning svarende til en yderste Grav og Vold. Da noget tilsvarende ikke har været til at spore paa Borgbankens tre øvrige Sider, kan dets Forekomst her vanskeligt forklares paa anden Maade, end at Borgen har været særlig udsat for Angreb fra Syd og derfor har været stærkere befæstet her end andre Steder.

Gaar vi tilbage til Timms Kort fra 1842, viser det sig, at enkelte absolute Unøjagtigheder maa rettes, før man faar et sandt Billede af Forholdene paa dette Tidspunkt. For det første har der aldrig været nogen Voldlinie mellem Borgvolden og Danevirke Sø. Denne maa altsaa udelades af Tegningen. For det andet maa det, han betegner som »Aussenwall b« og »Wall h« ifølge Sagens Natur oprindelig have været sammenhængende, adskilt fra Borgbanken ved de ligeledes sammenhængende »Graben c« og »Graben g«. Nogen anden Mulighed foreligger ikke, og dette antages da ogsaa af den sidste danske Forsker (Carl Neergaard). At det kun i saa ringe Grad fremlyser af Tegningen har to Aarsager: dels har det Hegn, som løber tværs over Voldstedet, og som har forledet Timm til ogsaa at føre »Das Dannewerk« tværsover det ned til Søen,

ændret meget. Dels har den stærke Opfyldning af Sydgraven tæret paa Voldens Inderside, saa denne — forudsat Tegningen er nogenlunde korrekt — er bleven aldeles urimelig smal. Et Minde om de oprindelige Forhold har man deri, at Østvoldens Sydende svagt krummer ned mod Sydvolden. Dette antyder den gamle Sammenhæng. Endnu skal kun tilføjes, at ogsaa Timm har paa sit Kort en yderste Grav og Vold i Syd.

Fig. 4. Borgvolden set fra Sydvest. Tegning af J. Kornerup fra 1861.

Naar man har tænkt sig, at Ydervolden mod Vest har haft Forbindelse med Ydervolden mod Syd (Carl Neergaard), er der i Virkeligheden intet Tegn, som tyder paa dette. Besynderligt nok har man ikke fæstet sin Opmærksomhed ved den iøjnefaldende Forskel, med hvilken Timm lader de to Voldender slutte i henholdsvis Vest og Øst: den sidste med Antydning af en Tilslutning i Syd — den første afrundet, klart og bestemt — saadan som Hundreder af Voldender afslutter vore Borgpladser dèr, hvor Graven staar i Forbindelse med Lavningerne udenfor. Denne Forskel er i høj Grad betegnende for hele Anlæget.

Den viser, at ogsaa Sydvolden oprindelig maa have sluttet paa en lignende Maade i Vest, og at Borgens Grav ved dette sit sydvestre Hjørne altsaa har staaet i direkte Forbindelse med de sikkert vandfyldte Sænkninger, som fandtes udenom — netop i Vest og Syd — og som atter stod i Forbindelse med Danevirke Sø.

Men det afgiver tillige Beviset for, at den Maade, hvorpaa Timm sætter Danevirke Vest for Voldstedet i Forbindelse med Borgbanken, ikke kan have været den oprindelige. Der har overhovedet ingen Forbindelse været. Godfreds Danevirke er først begyndt et kort Stykke Vest for Borgvolden. Det er denne oprindelige Adskillelse, der lader Neergaard bruge Udtryk som: »Den hele Plads gør fremdeles Indtryk af, at Voldsted og Voldlinie ikke er samtidige . . . Det ser ud som, at Borgbanken, der bryder den lange Voldlinie, er yngre end denne . . . Tør man tro paa, hvad der nu kan ses, skulde det endog være saa, at denne Borgbanke, der oprindelig synes at være skilt ud fra Volden, senere atter er inddraget i den, idet Graven nu for en stor Del er fyldt ud for den til begge Sider«. Og det er den samme Omstændighed, der leder Handelmann til at sige: »Det synes mig utvivlsomt, at den saakaldte Tyraborg allerede har eksisteret før Danevirkes Rejsning . . . Bygmestrene af den nationale Grænsevold drog derpaa Borgvolden ind i Danevirkelinien; de benyttede til deres Formaal naturligvis Borgpladsens sydlige Skraaning, medens dens Hoveddel blev liggende bagved Fronten.«

Hvor mistrøstigt er det ikke, naar samme Omstændighed kan lede to Forskere til et saa modsat Resultat! Den ene mener, at Borgvolden er ældre end Danevirke, den anden at den er yngre. Er det da muligt at naa en større Sikkerhed?

Naar Handelmanns Paastand, at det i Virkeligheden her drejer sig om en ældgammel »Bondeborg« af samme Art,

som han fandt paa Borghøjden ved Haddeby Nor, pure afvises af Carl Neergaard, sker dette med god Grund. Ingen, som har besøgt disse to Steder og erkendt deres grundforskellige Karakter, vil finde paa at sammenligne dem. Ingen, som har studeret de Typer af »Bondeborge«, der findes saa hyppigt i baade Danmark og Nordtyskland, vil kende en eneste, som paa nogen Maade minder om Borgvolden ved Danevirke Sø. *Den* Hypothese kan lades fuldkommen ude af Betragtning.

Men hvorledes forholder det sig med den anden?

Paa Grund af, at Borghøjden mod Syd »træder frem fra Volden«, »bryder den lange Voldlinie«, tænker Neergaard sig, at den maa være *yngre* end Godfreds Danevirke. Dette er nu i sig selv ikke meget overbevisende; men selve Fremspringet er heller ikke større, end at Danevirkevolden — hvis man tænkte sig den fortsat — vilde ramme temmelig nøjagtigt i den sydvestlige Gravaabning og Syd for sig altsaa kun have de Ydervolde, der skulde være Borgens særlige Værn. Naar han dernæst fortsætter med, at »denne Borgbanke, der oprindelig [ɔ: endnu ubefæstet] synes at være skilt ud fra Volden, senere [nemlig ved Borgens Anlæg] atter er inddraget i den«, er der ikke noget, som taler herfor. Thi Anlægets Oldtidspræg bestaar bl. a. netop i Borgvoldens Karakter af »vandomflydt Højde«, der ved Afgravninger er omdannet til Befæstning, og man har ingen Grund til at tænke sig den ved selve Anlæget bragt i Forbindelse med Langvolden. Den Opfyldning af Gravene, som Neergaard rigtigt bemærker har fundet Sted, tilhører først en langt senere Forfaldstid.

Og naar han paa Grundlag af ovennævnte Antagelse slutter: »Men saa rejser den Tanke sig, at Borgpladsen kunde være anlagt i den gamle Voldlinie af en Fjende«, er vi ude i en Opstilling af Hypoteser, som paa sin Maade ikke er mere tillidsvækkende end Handelmanns saa helt modsatte.

Imidlertid — Hypotesen søges underbygget. Der mindes om, at Thietmar af Merseburg fortæller følgende: Da Kej-

ser Otto II i 974 eller 975 havde erobret Danevirke, lod han »i disse Egne« (in hiis finibus) bygge en Borg, som allerede 983 indtoges og afbrændtes af de Danske. »I disse Egne« kan ligesaavel hentyde til selve Danevirke-Terrainet som til fjernere Egne, ja det er vel ikke sandsynligt, at Kejseren har lagt en saadan »Tvingborg« synderlig langt fjærnet fra den Vold, han netop havde erobret. »Den Sejr, Kejseren havde vundet, var saa stor, at han næppe behøvede at indskrænke sig til at sikre den gamle Rigsgrænse, Ejderen, men kunde bygge sin Borg mod de Danske højere mod Nord, i det erobrede Land. Og intet vilde da være naturligere end, at han lagde den ovenfor eller i Danskernes gamle Befæstningslinie og tæt ved Hovedpassagen gennem Sønderjylland for paa een Gang at kunne beherske baade Vold og Vej. Kun saaledes fik den ret Karakter af en Tvingborg«.

Maaske kan det ved første Øjekast tage sig bestikkende ud. Men det taaler ikke en nærmere Prøvelse.

For det første er der ikke i selve Thietmars Beretning en saa nøje Sammenhæng mellem Danevirkes Erobring og Kejser Ottos Borgbygning, at man ved Udtrykket »in hiis finibus« rent umiddelbart kommer til at tænke paa Danevirkeegnen. For det andet er Udtrykket mærkværdig svævende, hvis det skal dække noget saa bestemt, som at Otto *i selve den erobrede Forsvarslinie* lægger sin Tvingborg mod de Danske. Man maa huske paa, at Thietmar har hele sin Beretning fra sin Bedstefader, Grev Henrik, der sammen med Hertug Bernhard — Borgens Høvedsmand indtil den afbrændtes 983 — havde givet Kejseren det Raad, som førte til Danevirkes Fald. Intet vilde have været naturligere, end at han i sin Skildring havde fortalt, at Borgen byggedes i eller ved denne »Grav« (ɔ: Danevirke) forudsat det havde været Tilfældet. For det tredje betyder »in hiis finibus« *ikke* »i disse Egne«, som C. Neergaard oversætter det, men »i disse *Grænseegne*«, og det vilde være en temmelig mærkelig Udtryksmaade om disse af begge Parter fra gammel Tid som danske aner-

kendte, tæt bebyggede Strækninger, flere Mil Nord for Ejderen.

Thi det maa endelig til Slut huskes: Kun formelt dannede Ejderen en Grænse mellem Rigerne. Reelt skiltes de to Magter ved hele det Omraade, der ligger mellem Ejderen og Itzehoe. Endnu paa Otto II's Tid havde Kejseren ikke befæstet noget nordligere Punkt end Itzehoe. Endnu ved hans Tronbestigelse foretog Danerne — som ofte før — Angreb udover Ejderen, ned i Holsten. Før noget andet maatte den nordlige Del af Holsten bringes fast i Kejserens Haand. *Her* var de Grænseegne, som skulde værnes. Og det første Middel kunde med god Grund være et Hævntog op i Danernes Rige med Afbrænding af deres gamle Landeværn. Men det næste kunde ikke være Anlæget af en Borg, milevidt fra en brugelig Basis — for at benytte et moderne Udtryk, der selvfølgelig til alle Tider har sin Berettigelse —, isoleret, liggende midt i Fjendelandet og uden nogen Dækning i Ryggen. Borgen, som byggedes, maatte lægges i den virkelige Grænseegn, være en logisk Udvidelse af Forsvaret for det nordlige Holsten, støttende sig til andre og ikke for fjernt liggende Værker. Det er muligt, at Otto — som antydet af saa mange Forskere før — byggede denne Borg paa Ejderøen (Rendsborg). Med Borgvolden ved Danevirke Sø havde han intet at bestille.

Dette er den afgørende historiske Betragtning af Spørgsmaalet. Ved Siden deraf kan endnu en anden gøres gældende, hentet fra selve de stedlige Forhold.

Alene et Blik paa Borgens Beliggenhed er tilstrækkeligt talende. Den blev lagt paa en Bakkeknude, der nordfra strakte sig i sydøstlig Retning mod Danevirke Sø. En Angriber fra Nord vilde kunne nærme sig selve Ydervoldens Fod uden at møde Hindringer. Ganske anderledes mod Syd. Her dækkede en smal Vig af Søen Voldstedet. Et Angreb paa Sydvolden afværgedes ved endnu en yderste Vold. Et Angreb ret ind i Gravaabningen — hvis et saadant overhovedet var tænkeligt — vilde kunde værges baade fra Borghøjden og fra selve Danevirke. Ingen vil kunne nægte,

at denne Borg har haft sin »Basis« i Nord — at dens »Front« har været mod Syd. Men i saa Fald vilde det være en temmelig ejendommelig »Tvingborg« mod det ukuede Folk, som endnu raadede for Landet i Nord.

Kan vi ikke bygge paa det unge Navn »Tyraborg«, og synes der ingen Grund at være til at opretholde Handelmanns eller Neergaards Hypoteser, hvad vil da den naturligste Løsning af Spørgsmaalet være?

Vi faar Svaret ved at betragte dels Borgvolden selv, dels dens Forbindelse med Godfreds Vold og dels de faktiske, historiske Forhold i disse Egne ved Oldtidens Slutning.

Hvis man paa Timms Kort fra 1842 efter den Kritik, som ovenfor er ført, udelader de vitterlige Misforstaaelser og genindtegner den Grav og Voldlinie, som maa forudsættes, faar hele Anlægget det i Fig. 5 viste Udseende. Der kan være mindre Unøjagtigheder, hvad de enkelte Maal angaar; men Hovedlinierne, Typen, maa være rigtig. Det fremlyser ikke alene af de stedlige Forhold, men tillige af den Omstændighed, at netop saadan ser en meget lang Række af vort Lands gamle Voldsteder ud. Vi har her den Type, som er kendt fra Oldtidens Slutning. At Anlægget maa henføres til denne tidlige Tid, kan ikke bestrides.

Men dernæst ser man, at den paastaaede Mangel paa Sammenhæng mellem Borgbanke og Langvold sletikke er tilstede. Der er jo ikke her Tale om den rent mekaniske Sammenhæng, som ganske vist har manglet; men om den *logiske*, om dette, at de tilsammen — og i Forbindelse med Stedets hele Natur — gør Indtryk af en Helhed.

Forholdene har oprindelig været disse: Umiddelbart Vest for Danevirke Sø har der ligget en temmelig betydelig Banke, omgivet af vandfyldte Lavninger i Vest, Syd og Øst. Kun mod Nord har Jordsmonnet været forholdsvis højt og sandet. Atter Vest for den omtalte Lavning er

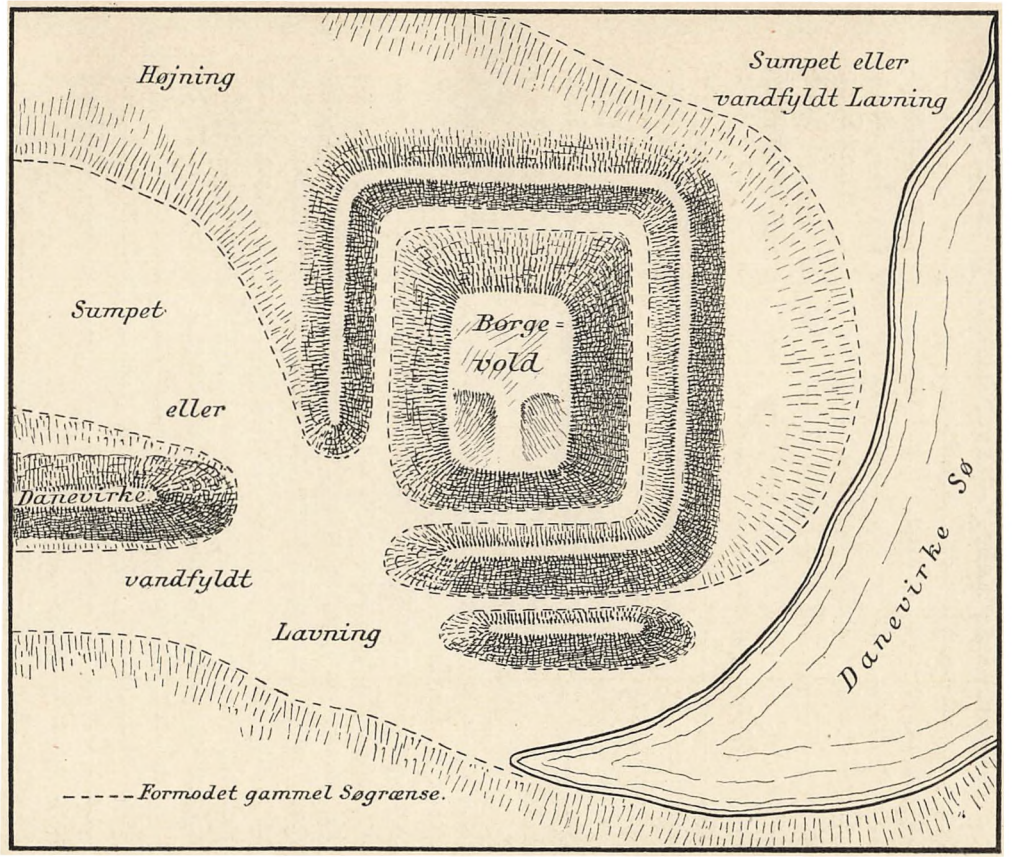

Fig. 5. Borgvoldens Udseende i Oldtiden.

Skraaningen af den Flade begyndt, som det var Kong Godfreds Plan at trække sin Hovedvold over. Hvor naturligt vilde det ikke være at tænke sig Banken trukket med ind i det samlede Anlæg — hvor unaturligt at tænke sig den som en ubeskyttet Bakkeknude, der tillod Fjenden at omgaa selve Langvolden. Thi den Sump, som dækkede dens Sydside, var — om man end tænker sig den vandfyldt — altfor ubetydelig til at standse nogen. Den Slags side Lavninger findes der mange Steder langs Voldlinien, og de har aldrig gjort et Værn af den bagvedliggende Højning overflødig. Saadan heller ikke her. Allerede samtidig med Voldens Opførelse maa Borgen være rejst her. Den maa ligesaa vel skyldes Kong Godfred som alt det øvrige, vi har omtalt.

Overfor dette har den Indvending ingen Vægt, at Kongens Navn ikke er knyttet til den, og at ingen Tradition taler om, at han byggede en saadan Borg. Kongens Navn er overhovedet ikke knyttet til nogen eneste Del af hele Danevirke, og ingen Tradition nævner nogen Bygherre til Borgen. Havde vi ikke den frankiske Krønikes sparsomme Ord om Godfreds Værk, vilde intet Menneske tænke paa, at denne Konge havde virket her. Det er besynderligt, men det er en Kendsgerning. Det intetsigende Navn »Borgevold« kan ligesaa godt være knyttet til et øde Voldsted efter en af hans Borge, som det ligesaa intetsigende Navn »Gammelvold« faktisk er knyttet til to af hans Langvolde: Østervolden og Voldstykket fra Gottorpengene til Danevirke Sø.

Hvad der kunde gøre en saadan Antagelse usandsynlig, vilde udelukkende være, om de paaviselige historiske Forhold i Oldtidens Slutning hernede syntes at tale derimod. Men dette er langtfra Tilfældet.

Netop kort efter Kong Godfreds Tid hører vi Tale om en dansk *Grænsejarl* i disse Egne. I 817 nævnes *Glum* som saadan. Paa Ansgars Tid *Hovi*. Man maa antage, at det var disse Jarlers særlige Opgave at vogte Grænsen. Vi kender kun meget lidt til dem; men at deres Hverv i Hovedsagen har været et militært, selv om de ogsaa i Almindelighed har

styret Landet og derved bl. a. haft Indflydelse paa Forholdene i Slesvig By — som vi hører om Hovi —, er indlysende. Man er vistnok gerne tilbøjelig til at tænke sig dem knyttede specielt til Slesvig By og boende her. Men Kilderne giver ikke det mindste Holdepunkt for en saadan Tro, og den er i sig selv ikke naturlig. Borgvolden ved Danevirke Sø, liggende ikke mere end 700 m fra den store Hovedport i Danevirke, den eneste Gennemgang som fandtes paa hele Strækningen og derfor det vigtigste Punkt baade i Krig og Fred, vilde af sig selv være saare vel egnet til at have baaret en Grænsehøvdings Tømmerhuse. At der ikke er fundet de mindste Spor af Murrester oppe paa Banken, viser, at den ikke kan have baaret Bygninger paa en Tid, hvor Borgene muredes af brændte Sten. Men det viser *ikke* — som af C. Neergaard paastaaet — at Borgen »kun kan have staaet en kortere Tid« (et af hans Støttepunkter for den tyske Kejserhypotese). Fra dens sandsynlige Opførelse i 810, til Teglstenen blev kendt ved Midten af det 12. Aarhundrede, laa paa det nærmeste halvfjerde Hundrede Aar. For den Sags Skyld kunde den godt have set saa mange Vintre gaa. Dog — dette er lidet sandsynligt. Dens Periode er faldet sammen med det egentlige Grænsejarledømmes. Da de politiske Forhold ændredes i første Halvdel af det 11. Aarhundrede, og da de stedlige Forhold — Slesvigs Fremvækst, nye Vejforbindelser — samtidig havde lagt Tyngdepunktet længere over mod Øst, har den vel mistet sin gamle Betydning og er sunket i Grus. Det kan dog ogsaa være sket før. Hvem ved, maaske Kejser Otto II i 974 har afbrændt den »Tvingborg«, han i 1903 fik Skyld for selv at have opført!

Vi behøver kun ikke at gribe til forhistoriske Bondeborge eller tyske Kejserborge for at tolke dette simple Led i Danevirkes Hovedvold, *Alt taler for, at det var selve Kong Godfred, som lod den rejse, og hans og vort Lands Jarler, som husedes i den.*

Ret Vest for Borgvolden er den lange Hovedvold atter begyndt. Hundrede Meter fra Begyndelsespunktet har den Vig af Danevirke Sø, som paa Kortet Fig. 5 ses baade Nord og Syd for Volden, brudt den. Voldens yderste Ende har altsaa her dannet et lille isoleret Parti, liggende paa en langstrakt, naturlig Højning.

Men efter den ganske korte Afbrydelse er Volden atter fortsat, og den er nu gaaet i temmelig lige Linie 600 m mod Sydvest indtil Portgennemgangen ved den nuværende Landsby Lille Danevirke. Delvis er dette Stykke et af de bedst bevarede Partier af Godfreds gamle Virke, skærmet i Nord af en Bøgeskov, som har hindret Afgravninger. Dets Højde er c. 6 m, dets Bredde c. 30 m — begge dog næppe oprindelige Dimensioner, men fremkomne ved senere Paafyldninger. Det vilde imidlertid være naturligt at tænke sig denne Strækning kraftigere værnet end den fjærnere liggende, Øst for Danevirke Sø. *Vest* for Søen har vi hele Anlægets Hoveddel: selve Forsvarets Midtpunkt — Borgbanken, og dets lettest angribelige Punkt — Portaabningen. Vi behøver derfor næppe at tro, at Godfredsvoldens oprindelige Højde paa dette Sted kun har været de 2—2½ m, som vi har fundet ved de tidligere Voldstykker, og at *alt* det øvrige skyldes senere Tiders Paafyldninger. Fra den allerældste Tid har netop denne Strækning naturnødvendigt krævet et særlig kraftigt Forsvar.

Vi er dermed kommet til *Portaabningen*, den eneste, som efter Einhards Udsagn fandtes i hele Voldlinien. Og det kan straks tilføjes, at hans Oplysning paa dette Punkt for saa vidt er rigtig, som der ikke har været nogen anden Gennemgang i Hovedvolden end denne; det saakaldte »Vester Kalegat« stammer fra langt senere Tider. At man derimod har haft en tilsvarende Gennemgang i Østervolden tæt ved den nuværende Landsby Kokkendorf, er tidligere omtalt.

Denne Hovedvoldens Gennemskæring har selvfølgelig

krævet et særligt Værn, et Portforsvar. Vi hører da ogsaa, at »Porten« under Kejser Lothars Hærtog 1131 var stærkt besat. Sakse fortæller, at der var »lagt mandstærk Vagt *ved alle Porte* «, et Udtryk, som kan være rigtigt nok paa *dette* Tidspunkt, men som i Almindelighed viser Portenes — ogsaa Hovedportens — Betydning under Voldforsvaret. Da Henrik Løve af Sachsen 1156 rykkede mod Danevirke, underkøbte han — ligeledes efter Sakses Udsagn — »Portvagten« til at aabne sig Adgangen og kunde paa den Maade, uhindret af Danevirke, falde Slesvig By i Ryggen.

Det gamle Navn paa Porten træffes hos Thietmar af Merseburg. Han fortæller — efter Øjenvidners Beretning — om, hvorledes Kejser Otto II saa Danerne »besætte den Grav, der er bestemt til Landets Forsvar, og *den Port, som kaldes Wieglesdor*«. Der kan ingen Tvivl være om, at Navnet baade er det oprindelige og af dansk Herkomst. Det maa paa Olddansk have lydt *Vigliðdor* eller *Vigliðsdor* og være sammensat af Ordene vig = Kamp, lið = Skare og dor = Dør, Port, altsaa have betydet »Kampskarens Port«, i sig selv et ypperligt Navn for det Punkt, hvor de danske Hærmænd havde deres vigtigste Vagthold, den Port, gennem hvilken de Gang paa Gang er draget mod Syd, paa Hærtog over Grænsen.

I 16. og 17. Aarhundrede optræder derimod et andet Navn, som senere beholder Herredømmet. Det er »*Kalegat*«. Man har ogsaa i dette troet at finde et dansk Ord: Karla-gat, af samme Betydning som Vigliðsdor. Men der er ingen Sandsynlighed for en saadan Tydning. Sent som det fremkommer, taler alt for, at det er af nedertysk Oprindelse, at det betyder »Kulporten« (Kohlengat), og at det skyldes de stadige Kørsler med Trækul fra Egnene om Hollingsted, som vi har historisk Hjemmel for fandt Sted. Det er for saa vidt sørgeligt, at dette sene og fremmede Navn har bragt det gammeldanske og klangfulde i Glemme; men det er da vor Tids Pligt at holde Mindet om det første vedlige og lade det faa sin rette Plads i vort gamle Grænsevirkes Historie.

Hvorledes Porten i sig selv maa tænkes at have været, derom kan der selvfølgelig kun siges lidet. Det maa staa fast, at den har været rejst af svære Tømmerstokke, og der er vel al Sandsynlighed for, at den har været konstrueret paa lignende Maade som de samtidige Portbygninger, man ved Udgravning har fundet i nordtyske Ringvolde — fra vor egen hjemlige Grund er desværre endnu intet tilsvarende bragt for en Dag. Ethvert Spor er forlængst forsvundet. Senere Aarhundreders ubeskyttede Færdsel gennem samme Aabning i Volden har slettet alle synlige Minder ud.

En Ejendommelighed ved Portens hele Anbringelse maa imidlertid til Slut fremhæves.

Den lange Række af Gravhøje baade Nord og Syd for Danevirke giver et fuldkommen paalideligt Billede af, hvor den allerældste Færdselsvej fra Nord mod Syd fandtes. Mærkeligt nok har den skaaret Volden c. 100 m Vest for Viglidsdør. Da Godfred rejste sit Virke, lod han det med andre Ord gaa tværs over den gamle Vejforbindelse og tvang Færdselen over i et østligere Spor.

En nærmere Undersøgelse af Terrainet giver en fuldkommen Forklaring af denne Omlægning. Fig. 6 viser Strækningen paa begge Sider af Viglidsdør. Man vil her først og fremmest lægge Mærke til, at den gamle Vej er løbet i en nogenlunde lige Linie over tørt og jævnt Land. Fra et udelukkende Færdselssynspunkt betragtet har dens Leje været ypperligt — den har dannet en let og hurtig Forbindelse.

Den nye Vej har derimod tilsyneladende haft en besynderlig og kroget Form. Er man sydfra kommet gennem Volden har man ikke kunnet fortsætte direkte i nordvestlig Retning, til man atter naaede den gamle Vej. Man hindredes i dette af en ret udstrakt Mose. Man maatte bøje af til Højre, i nogen Afstand følge Volden mod Øst og over en smal Rygning mellem den forannævnte Mose

og Sænkningen omkring Borgevold naa op paa det høje, bakkede Terrain, hvorover man atter frit kunde styre sin Kaas i Nordvest — mod Oksevejen.

Denne mærkelige Omvej er hidtil undgaaet al Opmærksomhed. Og dog er den af allerstørste Betydning. *Ved den blev nemlig en indtrængende Fjende tvunget til at passere et vanskelig farbart Terrain*, før han kunde lade sine

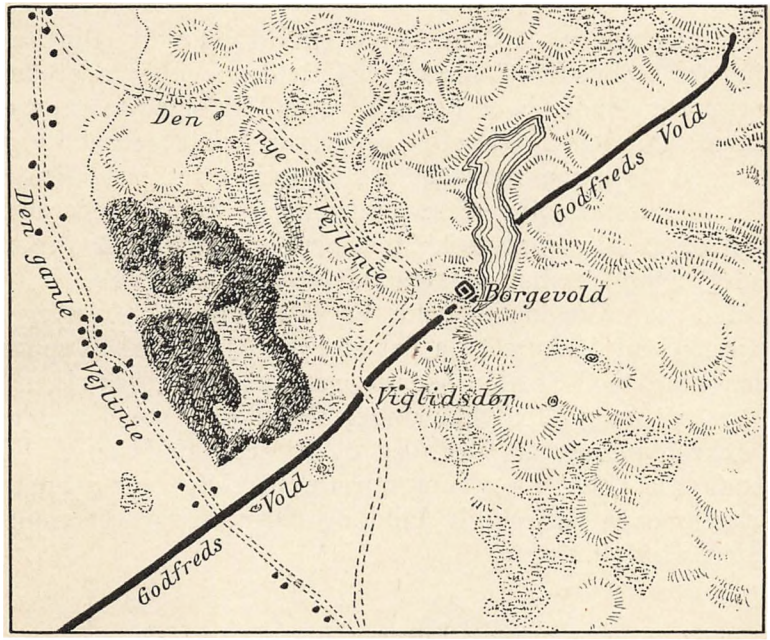

Fig. 6. Strækningen mellem den gamle Oksevej og Danevirke Sø.

Skarer brede sig, *og dette Terrain dækkedes ikke alene af Naturen, men tillige af den særlig svære Voldlinie og af selve Borgen*. Her har man den sidste, logiske Grund til, at der netop paa dette Sted planlagdes en Borgbygning samtidig med Godfreds øvrige Virke. En Portaabning, trodsende alle naturlige Færdselsbetingelser, kan overhovedet ikke forklares uden derved, at man tager Hensyn til dens Plads i det samlede Forsvar. *Den* paa den ene Side, *Borgen* paa den anden og *den høje, svære Vold* i

Midten staar i det nøjeste indbyrdes Forhold. Intet af disse tre Led kan udelades, uden at Betydningen af de to andre svækkes. Det er ikke nogen sammensat, indviklet Konstruktion; det er den lige Løsning, som frembyder sig, naar alle foreliggende Omstændigheder tages omhyggeligt i Betragtning.

De følgende c. 4400 m, strækkende sig i sydvestlig Retning fra Viglidsdør til Mosen ved Reideaa, løber over den jævne Hedeflade, hvor ogsaa Tyre og Valdemar trak deres Virker. Det har da været et særlig vanskeligt Sted at værge — uden de smaa naturlige Hindringer i sumpede Huller eller Bakkeskraaninger, som saa mange andre Steder har tjent til at lette Forsvaret. Man forstaar, hvorfor de senere Tider netop her har maattet udvide Godfreds Vold.

Men paa Grund af dette er det oprindelige Anlæg i højeste Grad forstyrret, ja det er egentlig kun til at spore, naar man med Spaden skærer igennem Voldlegemet.

Saa vil man et Stykke under Overfladen støde paa en Række Stammer af Birk, Eg og El, c. 7 Fod lange, liggende i et buet Lag, som om de tilfældigt var slængt i Græsset over den gamle Vold og derpaa begravet under senere Paafyldninger.

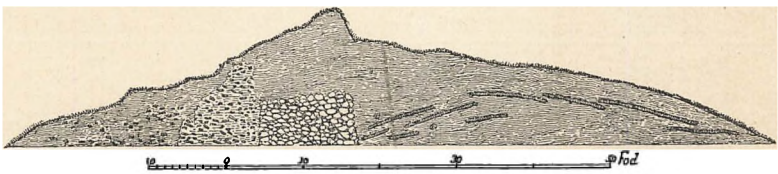

Fig. 7. Gennemsnit af Volden mellem Viglidsdør og Kurborg.

Saadan maa det ogsaa være gaaet til. De maa oprindelig paa en eller anden Maade have tjent til Voldens Befæstning — have dannet et Plankevirke langs Kronen eller, hvad der er mere sandsynligt, have været benyttede til et saadant langs Voldens ydre Fod.

For det sidste taler et enkelt Fund. c. 6—700 m Vest for Viglidsdør fandt man *under* Kampestensmuren (fra Dronning Tyres Tid) og foran Godfredsvolden en Række afbrudte Egeplanker. Fig. 8 viser disse Planker set fra Siden — Fig. 9 de samme set ovenfra, idet Kampestensmuren er tænkt fjernet over to af dem. Det er givet, at de ingen Betydning kan have haft for Opførelsen af denne Mur. De har ganske utvivlsomt staaet der, før Muren kom, men ved dennes Anlæg har man enten rykket dem op eller brudt dem af i Højde med Jordoverfladen og kun i det sidste Tilfælde er de da bleven bevaret til vore Dage. Det er sandsynligt, at Eftergravninger paa andre Dele af denne Voldstrækning *ikke* overalt vilde bringe lignende Spor for en Dag; men det er usandsynligt, at der paa dette ene Sted skulde have været anvendt en ganske særlig Konstruktion, eftersom intet i Terrainet berettiger til at antage noget saadant.

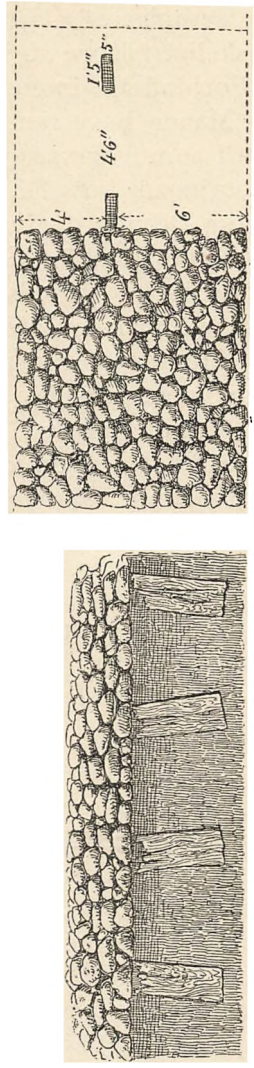

Fig. 8—9. Træplanker under Kampestensmuren.

Hvad Betydning kan nu disse Planker have haft?

Deres Bredde var c. 0,45 m, deres Tykkelse 0,13 m, deres indbydes Afstand c. 1,40 m. Deres nederste Ende laa c. 1,30 m under Kampestensmuren. Omtrent saa dybt maa de altsaa have været nedgravede, hvilket har givet dem en meget betydelig Styrke overfor hvilketsomhelst Tryk paa den Del af Planken, som har raget op over Jordoverfladen.

Desværre blev Fundet kun meget utilfredsstillende undersøgt, og der foreligger intet, som kan gøre det sikkert, at disse nedgravede Planker og de over Volden spredte Stammer er indgaaet i samme Konstruktion. Alligevel kan man vanskeligt frigøre sig for den Tro, at der maa have været en Forbindelse imellem dem. Begge maa paa en eller anden Maade have tjent til at øge Voldens Fasthed og dens Værdi som Forsvarsværk. Man kommer til at tænke paa Beretningen hos Thietmar af Merseburg om, hvorledes Hertug Bernhard giver Kejser Otto det Raad at sætte Ild paa Danevirke, for derved at erobre det. Meddelelsen er utvivlsomt i Hovedsagen rigtig; mangfoldige Brandspor særlig i Nærheden af Borgevold synes ligeledes at bekræfte den. Men den forudsætter altsaa et udstrakt Trævirke langs Jordvolden, rimeligvis særlig stærkt ved Viglidsdør. Naar man imidlertid har henlagt en saadan Forstærkning af Virket til Tiden umiddelbart før Kejser Ottos Tog, er det uden Grund. Plankelevningerne vidner selv derimod. Og en Kombination af Jord- og Trævirke kan meget vel have været oprindelig.

Atter her er vi henvist til udenlandske Paralleler — sikkert kun fordi der endnu ikke er foretaget systematiske Gravninger i danske Befæstningsanlæg fra Oldtiden. Man har i den sidste halve Snes Aar ved Undersøgelse af nordtyske Ringvolde fra højst forskellig Tid, ja strækkende sig helt fra neolitisk Stenalder til Samtidighed med Danevirke, fundet Bjælkekonstruktioner af forskellig Art anvendt til at øge Voldens Modstandskraft. De kan have Karakteren af et enkelt Tømmervirke, og de kan være en ligefrem Tømmermur med indvendig og udvendig Side og Mellemrummet fyldt med Jord eller lignende. Enkelthederne her er uden Betydning, saa længe vi ikke ved mere om de tiloversblevne Spor i Danevirkevolden, end hvad Gravningerne i 1861 bragte for en Dag. Befæstningsmaaden har selvfølgelig ikke været kendt udelukkende i Nordtyskland. Den maa i den ene eller den anden Form ogsaa forudsættes hos os, og en kommende Undersøgelse af Vol-

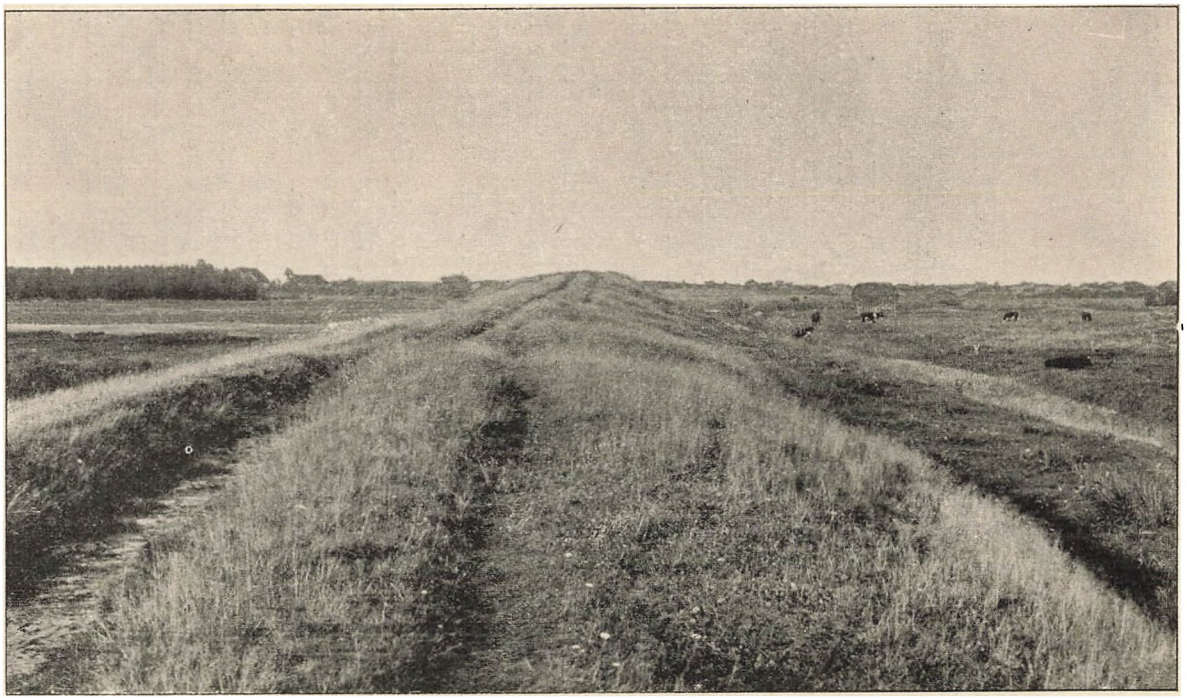

Fig. 10. Godfreds Vold, tæt Øst for Voldbøjningen ved Reideaa.

den vil uden Tvivl paa dette Punkt kunne bringe fuld Oplysning i vore Dage, hvor Udgravningstekniken er udviklet i saa høj en Grad, som Tilfældet er.

Henved 350 m fra Voldbøjningen ved Reideaa træder Godfredsvolden igen frem i kendelig Skikkelse. Den har her det paa Fig. 10 viste Udseende, er jævnt hvælvet med en Højde af c. 3 m og en Bredde paa c. 22 m.

Den gaar paa dette Stykke endnu i sydvestlig Retning, men forlader det tørre, sandede Hedeland og fortsætter udover Mosen omkring Reideaa. Meget snart ændrer den dog Retning. I en forholdsvis skarp Bøjning drejer den mod Vest, løber ikke længere i nogen hel lige Linie, men følger nogenlunde parallelt med Aaen, dels over en Mose, dels atter over fast Grund, kun paa et enkelt Sted brudt c. 200 m.

Helt vel bevaret er dette Voldstykke ikke. Selve Bøjningen er ødelagt ved et Skanseanlæg fra vor sidste Krig, og hist og her har nye Veje eller andet hugget Linien over — hvad tydeligt kan ses af Fig. 11. Dens samlede Længde udgør c. 4000 m.

Højden og Bredden kan veksle noget. Størst er den, hvor den ligger paa fast Grund. Antagelig kommer det simpelthen deraf, at den takket være sin egen Vægt er sunket, hvor Mosejorden har givet efter. Nogen Anledning til særlig at sikre de højereliggende Steder synes der nemlig ikke at være. Ogsaa disse har den brede Mosestrækning foran sig, og et Angreb paa dem maa under alle Omstændigheder have været forbundet med megen Vanskelighed. Snarest vil man undre sig over, at det i det hele har været nødvendigt at opføre et Værn paa denne Strækning; men Forklaringen er maaske den, at Volden her for en Del kan have været benyttet som Færdselsvej over mod Hollingsted.

Derfor er det i sig selv usandsynligt, at den skulde

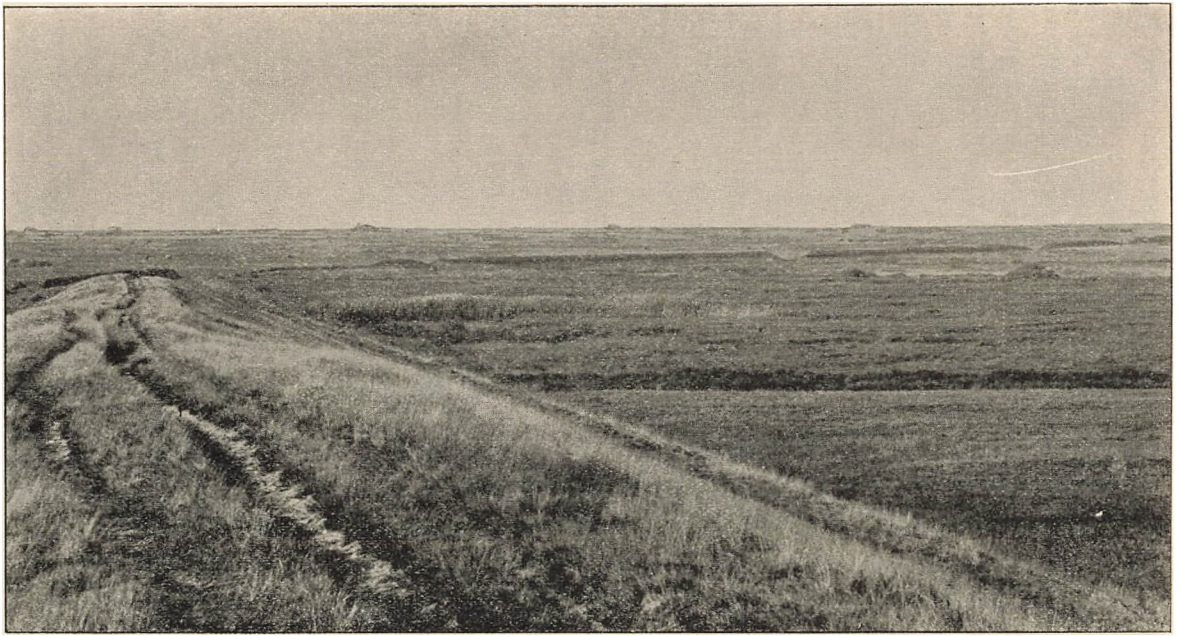

Fig. 11. Voldbøjningen ved Reideaa.

standse c. 2500 m Øst for Hollingsted, Det er ganske vist kun hertil, den kan følges med Sikkerhed; men baade Traditionen og ældre Forfattere (Timm, Lorenzen) hævder, at der har været Voldanlæg ved selve Hollingsted By og delvis mellem denne og det levnede Danevirke. *Sikre* Spor er det i vore Dage umuligt at paavise. Enkelte Stednavne — Smalborg, Slottet, Treneborg, Lütjenborg — giver heller ingen Oplysninger af Værdi. Det eneste, som virkelig siger noget, er Terrainet: det er Vest for Voldenden af ganske den samme Karakter som Øst derfor. Mærkeligt vilde det derfor være, om der ikke havde været Brug for et lignende Anlæg ogsaa her — navnlig, hvis man kan tænke sig, at Volden har fungeret som en Slags Vej over Mosen. Men om Rimeligheden heraf er det umuligt at sige noget. Betegnelsen »Riesenbrüche« er ved en ren Misforstaaelse knyttet til denne Del af Godfreds Vestervold; paa det kan der i hvert Fald intet bygges. En Vejforbindelse mellem Hollingsted og Ellingsted eller Hollingsted og Egnen Syd for Danevirke — og saadanne Forbindelser maa nødvendigvis forudsættes — vil paa længere eller kortere Strækninger have krydset Mosedrag, hvor der uden Opfyldning vil have været ufremkommeligt med baade Hest og Vogn. Der er da næppe noget usandsynligt i, at man har benyttet Voldkronen som Kørebane. At den dog først og fremmest maa opfattes som *Vold* — anlagt i Forsvarsøjemed — er givet.

For at modarbejde dens Tilbøjelighed til ude paa Mosen at synke i den bløde Grund, har man under den lagt en Tømmerkonstruktion, som flere Steder kom for Dagen ved Gravningerne i 1861.

Hen under Volden var der anbragt en Række Egeplanker paa Højkant, hver c. 11 Fod lange og ½ Fod brede. Med lige stort Mellemrum — c. 5 Fod — var der gjort Indsnit i disse, og deri var indfældet andre Egeplanker, 8—10 Fod lange, paa tværs af de første. Paa denne

Maade var der dannet et Krydsværk, som atter bar eet eller flere Lag af Bøge-, Birke eller Ellestammer, lagt krydsvis. Ovenpaa dette solide Fundament havde man

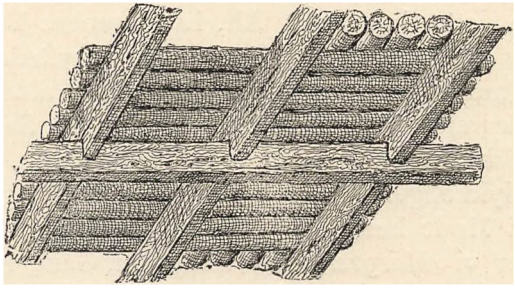

Fig. 12. Bjælkekonstruktion under Volden langs Reideaa.

kastet Volden. Om det findes under hele Strækningen fra den vestlige Voldende til det Punkt, hvor Volden træder ud paa Mosen, vides endnu ikke, men er ikke usandsynligt. Ved selve Voldbøjningen dannedes det af 5—6 Lag Stammer, som var stablet ovenpaa hinanden. Øst herfor fandtes kun et enkelt Lag, somme Steder med et Underlag af Smaaris, særlig Birk.

Endnu skal det bemærkes, at man c. 4 Fod nede i Volden har iagttaget et Askelag paa 4 Fods Bredde. Heri laa ogsaa Stykker af Trækul som efter en Brand. Om Betydningen heraf er det umuligt at udtale nogen Mening, da Iagttagelsen er for løs. Det skal kun bemærkes, at Volden mange Steder ikke er mere end 4 Fod høj, og at et saadant Askelag altsaa — forudsat at det i den angivne Dybde strakte sig under det meste af Voldlegemet — paa det nærmeste maatte ligge i Højde med det omgivende Jordsmon.

Dermed har vi fulgt Kong Godfreds Anlæg fra Begyndelsen ved Vindeby Nor til Sumpene omkring Reideaa og Trene — en Strækning paa ialt ca. 14 km, af hvilke atter 12½ km er dækket af Voldene.

Det er et imponerende Værk, baade ved dets Størrelse og ved den kloge Maade, hvorpaa Terrainet overalt er udnyttet.

Og det forbavser, at ingen dansk Tradition har gemt Mindet om dette Storværk. Alt, hvad senere Tider vidste at fortælle om vort stolte Danevirke, knyttedes til dets senere Bygmestre — Dronning Tyre, Kong Valdemar, eller denne »Margrete«, hvis Navn vi kender fra Sagnet, men hvis historiske Eksistens er mere end tvivlsom.

Det er ulykkeligvis *hendes* Navn, som først og fremmest træder os i Møde hernede. Fra det 18. Aarhundredes Begyndelse ser vi »*Margretevold*« Gang paa Gang blive brugt som Betegnelse for Danevirke, og en Forfatter siger, at »i de omliggende Landsbyer har Virket i lange Tider ikke været kaldt andet end Margretevolden og hedder det ogsaa nu«.

Naturligvis er dette et nyt Navn. Vi vil i et senere Afsnit komme ind paa en nærmere Drøftelse af det. Her skal kun nævnes de Navne, som Godfredsvirket endnu har eller vides at have haft. Et Par er flygtigt nævnt i det foregaaende.

Baade Østervolden og Voldstrækningen fra Gottorpengene til Danevirke Sø kaldes *Gammelvold*. Navnet siger ikke meget — fortæller i det højeste, at man har anset disse Dele af Virket for særlig gamle. Men nogen tidlig Hævd for Betegnelsen haves ikke. At det skyldes en virkelig folkelig Navnegivning er sandsynligst. Det svarer til »Gammelvold«, Navnet paa et — ligeledes traditionsløst — middelalderligt Voldsted paa Mors, og til »Gamleborg«, Betegnelsen for to omfattende, forhistoriske Ringvolde paa Bornholm. Det svarer ligeledes til de hyppige tyske Betegnelser »Oldenwall«, »Oldenburg«, som i Almindelighed er knyttet til »Bondeborge« eller andre Fæstningsanlæg fra Oldtiden, og som ogsaa har været knyttet til Dele af Danevirke.

Dernæst kommer *Borgvolden* ved Danevirke Sø. Ogsaa dette Navn er — baade i dansk og tysk Form — gængs,

hvor der er Tale om Voldsteder af høj Ælde, som ingen historiske Overleveringer er knyttet til. Det skyldes derfor sikkert gammel folkelig Navnegivning. Derimod er »Tyraborg«, som Betegnelse for *dette* Sted, ikke ældre end Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, og det er overført hertil fra et Voldafsnit Øst for Søen — hvor det ikke havde stort bedre Hævd.

Den sidste Del af Voldbøjningen ved Reideaa kaldes gerne *Krumvolden*, rimeligvis oprindelig kun en Betegnelse for den nærmeste Del omkring Voldknæet. Naar man i Slutningen af det 18. Aarhundrede begyndte at bruge Navnet »Riesenbrücke« om Voldstrækningen over Mosen, skyldtes det et Fejlsyn paa ældre Kort: Riesenbrücke, Riesbrugk, var en *virkelig* Bro, som maaske fandtes i Nærheden af Landsbyen Morgenstjerne. Man opfattede Navnet som knyttet til Volden, og benyttede det derpaa i denne Forbindelse.

VII.

Mens Godfred sikrede vor Sydgrænse ved dette Værn, sendte han Bud til Kejser Karl for at faa et Møde mellem danske og frankiske Høvdinge fastsat til Afgørelse af Stridighederne. Og hertil var Kejseren villig. Han havde selv til Forsvar for sit Land opført et nyt Fæste ved Elben, Hohbuoki, hvis Beliggenhed ikke er nøje kendt, men som sikkert skyldtes Aarets Erfaringer, og han kunde intet have imod at faa Striden jævnet uden yderligere Kamp.

Mødet blev holdt i Badenfliot, det nuværende Beienfleth ved Stør. Det var et ejendommeligt Sted at vælge: midt ude i Marsken og paa denne Tid utvivlsomt vanskeligt at naa undtagen med Skib. Noget Resultat af Forhandlingerne kom der ikke. Fra begge Sider rejste man en Række alvorlige Besværinger, og Høvdingene skiltes uden at naa til en Overenskomst. Karl maatte træffe yderligere Foranstaltninger til Værn for sit Land. I Foraaret 810 byggede han Borgen Esesfeld, det nuværende Itzehoe,

ved Stør. Kort efter kom Meddelelsen om, at Godfred havde ladet Abodriterfyrsten Drosuk dræbe, efter at denne var vendt hjem til Rerik fra sit danske Fangenskab. Der var intet Tegn til, at den stridbare Danekonge skulde falde til Ro og lade sin mægtige Nabohersker i Fred.

Tværtimod. Mens Kejseren opholdt sig i Aachen, modtog han den Efterretning, at Godfred havde sendt en Flaade paa 200 Skibe mod Frislands Kyster. Øerne var plyndret, paa Fastlandet var Friserne slaaet i tre Kampe, og Kongen havde krævet udbetalt 100 Pund Sølv af de overvundne. Nu truede han selve Kejseren, hed det sig. Han vilde med sin Hær møde ham i aaben Mark, og inden længe skulde han gæste Aachen som Sejrherre. Frisland og Sachsland regnede han allerede for sine Provinser.

Det er Einhard, som fortæller dette. Det er et levende Vidnesbyrd om den Frygt, hvormed man imødesaa Angrebet. Man overdrev; men man brugte ikke Skræmmebilleder, hvis Virkeliggørelse man ansaa for aldeles udelukket. Et Overfald af saa vældige Flaadestyrker røbede Modstandere, som man hidtil ikke havde kendt.

Kejser Karl udbød Leding vidt og bredt fra og lod selv bygge Skibe, saa han kunde tage Kampen med Danekongen op. Ved Allers Udløb i Weser slog han Lejr med sin Hær og biede ud i August Maaned paa Sagens videre Udvikling.

Da kom Budskabet, ikke alene om den danske Flaades Hjemfart efter endt Plyndring, men om Kong Godfreds Død. Han var myrdet af en af sine egne Hirdmænd. Hans Saga var endt. Karl den Store kunde atter aande lettere.

Saa lidet Kendskab vi har til Godfred, saa fulde af Liv og Kraft er de enkelte Træk, vi hører fortalt. Alt samler sig til Billedet af en kampkær Konge, der uden Frygt udæsker Faren, øger sit Lands Værn og lader sine Hærmænd bringe Bud til det fremmede om dansk Daadslyst og kraftig Uafhængighedsfølelse.

Han staar ved Indgangen til vor Historie og ved Indgangen til Vikingetiden. Da det først kendte Togt fandt Sted 793, var endnu den »opblæste« Sigfred Danekonge. En halv Snes Aar senere sad Godfred paa Tronen, og Karl den Store havde allerede maattet begynde sit Arbejde med at organisere Kystforsvaret mod de hærgende Normanner.

En Type paa en nordisk Storkonge i denne Tid er Godfred. Ikke en Vikingekonge, men et samlet Riges Fører. Som Kejserens Jævnbyrdige sender han sine Høvdinge til Forhandlingerne og lader Sværdet bryde Trætten, naar Ordene ikke evner det. Som Danernes Konge ruster han mægtige Flaader, kæmper med fremmede Folkeslag, fanger og dræber de fjendtlige Fyrster og vender hjem, rig paa Bytte.

Men han gør mere end det. Han tager den frankiske Kongemagt til Mønster, naar han kræver Told af Købmændene i Rerik eller paalægger de undertvungne Folk tyngende Skatter. Og fremfor alt: han handler ud fra samme Aand som sin mægtige Modstander, naar han bygger sit Landeværn fra Østersalt til Vestersø, en sikker Skjoldborg for de Bygder, hvor hans Folk bor.

Ja, han overgaar paa dette Punkt Kejseren. Vi har hørt om enkelte af de Borge, Kejser Karl rejste. De havde sagtens hver sin særlige Opgave — som Vejspærringer, som strategiske Støttepunkter. Men noget ud over dette naaede den frankiske Hersker ikke at rejse. Den berømte Sachsergrænse — limes Saxoniæ, det vil sige: Grænsen mellem den sachsiske og den slaviske Befolkning i Holsten — holdt man længe for en virkelig Militærgrænse, dækket ved Voldanlæg, og man opstillede den derfor som et Forbillede for Danevirke. Dette er urigtigt. Nyere Undersøgelser har vist, at der ingen saadan Vold har været. Det var en etnografisk Grænse, dækket af Aaer, store Skove eller lignende, men uden det omfattende militære Apparat, som man i Tanken havde konstrueret. Den hele Misforstaaelse hvilede desuden paa en fejlagtig Vur-

dering af Kejser Karls Magt Nord for Elben. Denne var endnu kun løs og usikker, afhængig af Nabofolkene og uden synderlig Kraft i sig selv.

Nej, Danevirke har nok intet Forbillede her. Vil man søge et saadant, maa man følge Vikingesværmen Vest over Havet. I England fandtes der fra ældgammel Tid store Langvolde. Her havde Kejser *Hadrian* bygget det romerske Riges Grænsemur fra Tyne's Munding til Firth of Solway — en vældig Kvaderstensmur med foranliggende Grav og bagvedliggende Militærvej, Lejrpladser, Vagthuse og parallele Jordvolde. Her havde *Antoninus Pius* og *Severus* rejst en anden Vold — svagere bygget — fra Firth of Forth til Firth of Clyde. Og her havde endelig den angelsachsiske Konge *Offa* af Mercia (758—796) ladet kaste en Række Jordvolde fra Mundingen af Wye til Mundingen af Dee, for derved at adskille Wales fra det angelsachsiske England.

Maaske er det Arbejder som dette »*Offas Dige*« (Offa's dyke), der har givet Kong Godfred Tanken; maaske behøver vi ikke engang at gaa saa langt for at finde Forbilledet. Flere Steder hos os selv træffer vi Langvolde, der i en fjern Fortid er lagt som Vejspærringer tværs over vigtige Færdselsaarer. Det er f. Eks. en saadan, der løber paa Grænsen mellem Ramme og Dybe Sogne i Vandfuld Herred. Den bedst bevarede og nu fredlyste Del er 5 Fod høj og 20 Fod bred, 376 Fod lang. Men Diget har i tidligere Tid været meget længere og begge dets Ender har støttet sig til Smaasumpe. Gravhøjene paa begge Sider af Diget fortæller ogsaa her om en gammel Vejforbindelse, som er krydset. Fra hvilken Tid det stammer, kan ikke afgøres. Den »Grav«, som findes foran det (paa Østsiden), er næppe noget egentlig tilsigtet Led i Forsvaret, men skyldes kun, at Jorden til Diget er taget herfra. Alt bærer Oldtidens Præg. Det kan for saa vidt godt være fra Godfreds Tid — det kan ogsaa være langt ældre.

Thi selve denne Tanke: at værge en Landegrænse eller

at krydse en Vej ved at kaste en Vold er utvivlsomt ældgammel hos alle gotiske og germanske Folk. Tacitus fortæller et Sted (Ann. II. 19), at Angrivarierne havde bygget en bred Vold til Forsvar mod Cheruskerne. Paa den ene Side fandtes der en aaben Strækning, paa den anden Floden Weser med Skove og Sumpe langs Bredden. Og et andet Sted siger han (Hist. IV. 37), at Trevirerne paa Grænsen mod Frankerne havde kastet Jordvolde og Grave til deres Værn.

Godfreds Danevirke har da gamle og ærværdige Forfædre. Selv er det ikke alene et Landeværn, men en Vejspærring i stor Stil for den eneste Adgang til vore Bygder. Hvad der imidlertid giver netop Danevirke øget Interesse, er den Forbindelse mellem gammelt og nyt, som findes, og som maa føres tilbage til selve Anlægget: *Langvolden* og *Borgvolden* i nøje Sammenhæng. Det er Forbindelsen mellem det traditionelle Grænseforsvar, som den Gang havde Aarhundreders Hævd, og de frankiske Herskeres Enkeltborge, lagt tæt ved Grænserne, hvor Veje eller Floder krydsede dem og krævede Vagthold. Ogsaa her har Danekongen lært af sine Modstandere mod Syd og draget sig Lærdommen til Nytte. Et sidste Tegn paa den Klogskab og Storhed han møder os med ved vor Histories Begyndelse.

VIII.

Da han var død, faldt der en kort Stunds Ro over det gensidige Forhold mellem Daner og Franker. Hans Brodersøn *Hemming*, som arvede Kronen, sluttede endnu samme Aar (810) en foreløbig Fred med Kejser Karl, og da den haarde Vinter var gaaet, og man naaede Foraaret 811, mødtes tolv frankiske og tolv danske Høvdinge ved Ejderen, hvor begge Parter besvor Freden. Der opregnes af de danske kun ti ved Navn; men det bemærkes udtrykkeligt, at alle ikke er nævnt, og der er selvfølgelig mødt lige mange fra begge Sider. Senere paa Aaret sendte Kong Hemming to af de danske Høvdinge fra dette Møde,

Ødvin (Aowin) og Habbi, til Kejseren med Venskabsforsikringer og Gaver.

Dette pludselige Omslag i den danske Politik hænger sikkert sammen med urolige Forhold i Hjemlandet. Vor Hovedkilde er Einhard, og det er indlysende, at han ikke har saa fuldstændige Oplysninger, som vi kunde ønske, mens han dog ved Kejserens Hof har haft Lejlighed til at følge Udviklingens Gang i dens Hovedtræk.

Vi hørte, at Godfred var dræbt af sin egen Hirdmand. Hemming maa være død allerede inden Udgangen af 811 eller kort efter Nytaar 812. Derpaa kom der voldsomme Kampe. En af Godfreds Brodersønner *Sigfred* krævede Kronen. Det samme gjorde *Aale*, som var Søn af »en tidligere Konge« *Harald*. I en blodig Kamp faldt begge Kongsemnerne. Men nu tvang Aales Brødre *Harald* og *Reginfred* sig Vej til Tronen, og det lykkedes dem at blive anerkendte som Samkonger ogsaa af Modpartiet, medens vistnok Godfreds egne Sønner og mange danske Stormænd flygtede til Svearne.

Kun i den yderste Ende af Daneriget, i det norske Vestfold, nægte man at hylde Harald og Reginfred. Og medens disse drog derop med Hærskibe for at tiltvinge sig Lydighed, sendte de Fredsbud til Kejseren og bad ham samtidig om at udlevere deres Broder *Hemming*, som paa en eller anden Maade — vi ved ikke hvordan — var kommet i hans Magt.

Hen paa Høsten 813 mødtes 16 frankiske og sachsiske Stormænd med 16 danske for at ordne denne Sag. De traf sammen et Sted Nord for Elben i Nærheden af den danske Grænse, og alt gik som af Kongerne ønsket. Da disse kom hjem fra Vestfold, kunde de modtage deres frigivne Broder.

Men dermed var der ikke sikret Ro i Landet. Fra Svearigt kom de flygtede danske Høvdinge tilbage med Hærmagt. Godfredssønnerne krævede atter Herredømmet, samlede meget Folk rundt om i hele Danmark og bød deres Modstandere ud til Kamp. Det blev nu *dem*, som bar

Sejren hjem, mens Harald, Reginfred og Hemming flygtede til Kong Godfreds gamle Fjender Abodriterne og søgte Hjælp hos Kejser Karl. Kejseren gav den ene af Brødrene rige Gaver og lovede at støtte dem i deres Forsøg paa at genvinde Riget; men inden Striden brød ud, døde Karl den 28. Januar 814.

Da Harald og Reginfred derpaa angreb Godfredssønnerne, blev baade den ældste af disse og Reginfred selv dræbt. Harald tyede atter mod Syd for at søge Hjælp, og Karls Efterfølger — *Ludvig den Fromme* — lod i 815 en Hær af Sachsere og Abodriter udbyde til Kamp mod Danmark.

Nu blev Slaget ført. Om Angrebet paa Danevirke er lykkedes ved Overrumpling, eller Virket endnu ikke har været fuldt færdigt, ved vi ikke. Den kejserlige Hær slap imidlertid igennem og drog syv Dagsmarcher op i Jylland, uden at faa tvunget Godfredssønnerne til nogen afgørende Kamp.

Disse var jo Herrer paa Søen. Paa en nærliggende Ø — rimeligvis Fyn — laa deres Hær, mens 300 Skibe holdt Farvandet rent. De fremmede Krigere kunde ikke tvinge dem til Underkastelse, og efter at have plyndret Egnen, hvortil de var kommet, og udtaget 40 Gidsler vendte de hjem til Franken. Deres Hærtog havde været forgæves. Harald fulgte sikkert med dem.

Ludvigs Politik overfor Abodriterne skaffede snart disse over paa Danernes Side. Og da var det *vor* Tur til at byde Leding ud. I 817 førte vi i Fællig med disse Slaver et Angreb paa den kejserlige Borg Esesfeld (Itzehoe). En Flaade løb opad Elben og Stør, den danske Grænsejarl *Glum* drog med Hærmænd over Ejderen og ned gennem Holsten, fra Øst rykkede rimeligvis Abodriterne frem. Kejser Ludvig lod sine Grever langs Elben samle Mandskab for at prøve Dysten. Men Borgens egne Folk ydede saa tapper Modstand, at Belejringen blev opgivet, inden det var lykkedes at føre den til et Resultat, og den danske Hær vendte atter hjem.

Kort efter udbrød der Splid mellem Godfredssønnerne

indbyrdes. To af dem rejste sig mod de øvrige. Dette benyttede Harald sig af, og i 819 skaffede han sig Herredømmet i en Del af Hjemlandet. Baade han og Godfredssønnerne sendte Udsendinge til Kejser Ludvig, da denne holdt Rigsdag i Frankfurt; men Uroen i Hjemlandet vedblev, og 826 dreves Harald atter ud af Riget.

Han flygtede for tredje Gang til Ludvig. Halvvejs tvunget dertil af Kejseren tog han imod Daaben og købte sig paa den Maade den fornødne Hjælp. Men tillige svor han sig til Ludvig som hans Mand. Han tog ikke alene som Kejserens Lensmand mod Grevskabet Rüstringen ved Mundingen af Weser, men lovede ogsaa Kejseren Tjeneste for sit danske Lands Vedkommende. Og med Ansgar i sit Følge vendte han hjem til Slesvig for paany at gøre sine Krav gældende.

Her havde han — den døbte Mand og Kejserens Tjener — ikke længere fast Fod. En af Godfreds Sønner, Kong *Haarek*, sørgede for, at han for fjerde Gang — 828 maatte flygte af Landet. De sachsiske Grever drog imidlertid op til Ejderen med deres Hære for at prøve paa, om ikke *de* kunde bringe Forlig til Veje mellem de stridende Parter. Man enedes om at holde Fred, indtil alt var ordnet paa begge Sider; men Harald brød Aftalen, faldt ind over Ejderen og lod et Par Smaabyer brænde. Dette opfattede Godfredssønnerne som Svig fra Frankernes Side, og med deres Hærmænd gik de over Grænsefloden, jog de sachsiske Grever med samt deres Krigshær paa vild Flugt og plyndrede i Holsten. Først senere blev det klart, at det var Harald, som havde øvet Svigen, og Godfredssønnerne søgte derfor Forlig med Kejseren og tilbød ham Erstatning for den lidte Skade. Ludvig tog derimod, og paa en senere Rigsdag i Thionville fornydes atter Freden mellem os og Frankerne.

Nogen ganske tryg Tilstand var det dog næppe. Man faar et Indtryk af det, naar man hører, at Kong Haarek i

838 krævede, at Kejseren skulde afstaa Frisernes og Abodriternes Lande til ham. Hans Forlangende blev afvist; men det fortæller os, hvorledes der fra begge Sider vedvarende gjordes Paastand paa Herredømmet over Strækningerne nærmest Syd for Ejderen.

Syv Aar senere lod Haarek Hamborg plyndre. En Flaade paa 600 Skibe sejlede op ad Elben, indtil den en skønne Aften laa for Hamborgs Mure. Hans Hærfolk trængte ind i Byen og hærgede der i over et Døgn. Det var et frygteligt Slag, især for Ansgar, som havde ofret saa megen Kraft paa sin Klosterskole der. Men Ludvig den Tyske gjorde ingen Mine til at hævne Overfaldet ved Angreb paa Danmark. Det store frankiske Rige var delt to Aar i Forvejen (843), og Forholdene var paa mange Maader saa opløste indenfor de enkelte Dele, at der ikke kunde ydes kraftig Modstand mod fjendtlige Plyndringstogter.

I de følgende Aar søgte Ludvig endog ved hyppige Underhandlinger med Kong Haarek at sikre Grænsefreden. Det blev Ansgars Lod at være Budbringer. Han havde efterhaanden vundet Haareks Fortrolighed, og det lykkedes ham derfor ikke alene at virke til sin Kirkes Gavn, men ogsaa at øve Indflydelse paa Kongens Politik, ja hans Levnedsskildring fortæller, at Haarek raadførte sig med ham om Rigets hemmelige Anliggender, saa Ansgar endogsaa overvar Møderne mellem Kongen og hans Raadgivere.

Med denne Vending af Sagen var den vigtigste Brod brudt af Forholdet mellem os og Frankerne. Skønt de var svækkede ved indre Opløsning, gjorde vi dog næppe flere Indfald i deres Rige over Ejderen. 873, da vi paany hører om to danske Konger — denne Gang *Sigfred* og *Halvdan* — beder de Kejser Ludvig betragte dem som sine egne Sønner. Den sidstnævnte sendte Kongen et guldhjaltet Sværd, og de danske Udsendinge svor paa deres Vaaben, at ingen mere fra deres Land skulde angribe Frankerriget. Selv om det blodige Overfald paa Hertug Bruno af Sachsen, som fandt Sted nede ved Elben 880, skyldtes danske Vi-

kinger, er det dog ikke sandsynligt, at den danske Konge bar Ansvaret derfor. Der synes virkelig at have hersket Fred mellem Rigerne, og mens vort Folks Daadslyst fandt Afløb i de talrige Hærtog over Havene til fjerne Lande, saa Tankerne vendtes bort fra de gamle Grænsestridigheder, skred Opløsningen i det frankiske Rige mere og mere frem, lammende dets Kraft. Under disse Tegn skiftede Aarhundredet, og en ny Tid bragte nye Forhold til Frembrud.

IX.

Det nævntes i Ansgars Levned, at Slesvig var en vigtig Handelsby ved det 9. Aarhundredes Begyndelse. Her kom Købmænd sammen fra mange Kanter, her boede Daner, som — sagtens paa Handelsrejser — var kristnede i Dorestad, og som nu glædede sig over frit at kunne dyrke deres Gud i Hjemlandet, og da Ansgar endelig havde mildnet Haareks Sind og faaet rejst den første Kirke paa dansk Grund, kunde Sachsere »uden Frygt, hvad ikke før lod sig gøre, og Købmænd baade herfra [ɔ: Sachsland] og fra Dorestad uhindret søge til samme By, og det gav Anledning til, at man dèr fik Overflødighed af alt godt.«

Saadan prises Forholdene her omkring Midten af det 9. Aarhundrede. Men der er al Grund til at tro, at Slesvig ogsaa i ældre Tid har været et betydningsfuldt Handelsmidtpunkt. Den laa ved en af Nordeuropas allervigtigste Handelsveje. Over den gik en stor Del af Varebyttet mellem Vesteuropa og Østersølandene.

I Vesteuropa var det Friserne, som drev den største Handel. De fòr med deres brede Skibe over Kanalen til Themsmundingen, hvor London allerede var ved at vokse frem. De havde Rhinhandelen helt op til Mainz, Worms og Strasborg i deres Hænder. Og de drog mod Nord til Elben og den slesvigske Vestkyst, hvor de havde rige Afsætningsmuligheder. Men Nord om den jydske Halvø og ind i Østersøen synes de ikke at være faret. Denne Vej kom først i Brug langt senere, i Middelalderen. Deres

Varer førtes paa Skib til Ejderens og Trenes Munding og derfra over Land til Slesvig, eller man fulgte de gamle Veje over Land helt fra Dorestad gennem Holsten til Rendsborg og derfra videre gennem Danevirke til Slesvig. I denne By mødtes Friserne med danske, svenske og russiske Handelsmænd. Her byttede de deres kostbare Luksusvarer mod Nordboernes Pelsværk. Og vi hører flere Træk fortalte, som vidner om den livlige Handelsforbindelse, i hvilken Slesvig stod med Landene mod Øst og Nord.

Det var saaledes sammen med Købmænd fra Slesvig, at Ansgar kom til den svenske Handelsby Birka. I Aarhundredets Slutning var Haalogalændingen Ottar draget paa Købfærd til Skiringssal i Viken, og han fortalte senere Kong Aelfred i England, »at fra Skiringssal sejlede han paa fem Dage til den Havn, som man kalder »ved Hederne« [*æt Hæðum*]; den ligger mellem Vender og Sachser og Angel og hører under Danerne«. En anden Købmand, Wulfstan, gav Aelfred den Oplysning, »at han sejlede fra Hederne [*of Hæðum*] og kom til Truso [tæt ved Elbing] i Løbet af syv Dage og Nætter, og at Skibet den hele Vej gik under Sejl«.

Om Handelsforbindelserne taler endvidere forskellige Fund, navnlig af Mønter. De ubehjælpsomme Efterligninger af Karl den Stores Mønt fra Dorestad, som man allerede i det 9. Aarhundrede har prøvet at slaa herhjemme, kan næppe stamme fra andre Steder end Slesvig. Paa den ene Side ser man nogle forvirrede Tegn, der skal ligne Bogstaverne i Karls Navn (CARO-LVS), paa den anden et stort TAT, som er de sørgelige Rester af Forbilledets DOR-STAT. Mønten selv vidner altsaa om den gamle Forbindelse med Friserne i Dorestad.

Det samme gør en Række indbyrdes beslægtede Mønter, som rimeligvis stammer fra Tiden c. 870—900. Ogsaa de minder paa sin Vis om Kejser Karls Udmøntninger; men deres nordiske Præg er dog endnu mere upaatvivleligt. Og deres Fundsteder fortæller, hvor Handelsvejene gik paa denne Tid: de er fundet i det gamle Birka og

Syd derfor (i Södermannland), et enkelt Sted i Norge, men forøvrigt i det sydlige Skandinavien, paa Sjælland, paa Sild, to Steder ved den holstenske Kyst tæt Øst for Kiel Fiord og endelig ved Haddeby Nor. De angiver altsaa den lige Hovedlinie over Dorestad (Forbilleder) og Slesvigegnen (Udmøntningssted) til Birka (Fund). At de er præget i Slesvig kan næppe betvivles, og at de med Købmænd er bragt herfra til det midtsvenske Handelscentrum, synes ligeledes givet.

Herved ledes man ind paa et Spørgsmaal, som netop for Grænsegnenes Vedkommende i Slutningen af det 9. eller Begyndelsen af det 10. Aarhundrede har den største Betydning.

Det fortælles i Adam af Bremens Krønike, at en Høvding *Olaph* kom fra Sverige og erobrede det danske Rige. Han havde flere Sønner, af hvilke *Chnob* og *Gurd* fik Kongedømmet efter ham. Et andet Sted lyder Adams Beretning dog noget anderledes. Han siger her: »Efter Olaph, den svenske Fyrste, som sammen med sine Sønner havde regeret i Danmark, blev i hans Sted sat *Sigerich*«.

Adams Kilde er den danske Konge Sven Estridssøn, og man maa gaa ud fra, at Sven har fortalt, hvad Slægtens Tradition havde overleveret ham. Naar der findes en Uoverensstemmelse mellem Adams to Beretninger, skyldes den da hans egen mangelfulde Fremstilling; den er intet Bevis mod Sandheden af hans Fortællings Hovedindhold.

Af dette fæster vi os først ved *Olaf*, »Sueonum principem«. Dette kan kun forstaas som »en svensk Fyrste«. Naar man har villet tolke det, som hørte han til »en i Sverige bosat Gren« af den danske Kongestamme eller »at han paa mødrene Side var af Skjoldungætten«, giver Adams Ord i sig selv intet Holdepunkt derfor.

Men ejendommeligt vilde det være, om hele Danmark — og Adam taler kun om »Dania«, »regnum Danicum« — var bleven erobret af en svensk Fyrste, uden at dansk

Tradition havde gemt paa det svageste Minde derom. Ejendommeligheden forsvinder imidlertid, naar vi holder os de mange Vidnesbyrd for Øje, som taler om en svækket Rigsenhed netop i dette Tidsrum. Stort set havde Tiden siden Godfreds Dage været baade Svækkelsens og Tvedragtens Aar. Vi har hørt om Kampe mellem hans Brodersønner og en gammel Kongeæt, om Samkonger, om Uenighed mellem Godfreds egne Sønner, om to Kongeslægters samtidige Herredømme, sidst — i 873 — atter om to Konger med lige Magt. Vi ved — som vi senere skal se — at Gorm den Gamle i første Halvdel af det 10. Aarhundrede undertvang Smaakonger, som sad i Jylland, »helt sydpaa til Sli«. Naar hans Søn Harald Blaatand udtrykkelig siger om sig selv, at han vandt sig »al Danmark«, ligger alene heri et Vidnesbyrd om, at der endnu ved Aarhundredets Midte har været selvstændige Fyrster hist og her, som har maattet bøjes. Wulfstan fortalte Kong Aelfred c. 900, at Bornholm havde sin egen Konge, og at Blekinge lød under Svearne. Sakse har en Beretning om, at Dronning Tyre »friede Skaane, som kuedes af Svearnes Herredømme, for den Byrde at betale Skat«.

Det er umuligt i Enkelthederne at afgøre, hvorledes eller hvormeget Landet har været splittet. Men at de stadige Vikingetog har tæret paa Kraften i Hjemlandet, og at mange af Vikingehøvdingene, som sikkert tilhørte Kongestammen, ved deres sejrrige Hjemkomst fra det fjerne har krævet Del i Styret og øget Opløsningen, er naturligt at antage. At en svensk Fyrste under disse Forhold har gjort sig til Herre over større eller mindre Dele af Landet, uden at Traditionen har gemt noget særligt Minde derom, lyder meget troligt, og at dette Herredømme senere i den fremmede Klerks Mund er kommet til at omfatte hele Danmark, kan heller ikke forbavse.

Om Olafs svenske Herkomst er der næppe Grund til at tvivle. Navnet synes at være ganske fremmed for den danske Kongestamme paa disse Tider. Derimod træffer vi det i Sverige. Da Ansgar anden Gang kom til Birka, her-

skede her en Kong Olaf. Det var 853. Den svenske Kongerække i 9. og 10. Aarhundrede kender vi yderst lidt til; men omkr. 980 omtales Erik Sejrsæls Broder Olaf, Styrbjørns Fader, og Eriks egen Søn var Olaf Skøtkonge. Alene dette viser, at Navnet har været brugt indenfor Kongeslægten, og selv om disse Eksempler ikke yder noget Bevis for, at ogsaa Adams »svenske Fyrste« hørte til de gamle Uppsalakongers Æt, er der dog intet urimeligt i at tro det.

Denne Olaf har da styret en Tid over dansk Land. Hans to Sønner *Chnob* og *Gurd* herskede samtidig med ham eller arvede Herredømmet efter hans Død — Adams Ord er som nævnt ikke klare. Men kun om den ene af dem hører vi senere noget.

Den sachsiske Munk Widukind fortæller, at da Kejser *Henrik I* havde besejret alle de omboende Folk, »drog han med en Hær mod de Danske, som — kommende fra Havet — faldt plyndrende ind i Frisland. Han gjorde dem skatskyldige og tvang deres Konge *Chnuba* til at modtage Daaben«. Denne Begivenhed sættes af Widukind til 934, medens en anden Kilde — Reichenau-Aarbøgerne — ved 931 meddeler, at Henrik lod Abodriternes og Normannernes Konger kristne. Det er utvivlsomt den samme Begivenhed, der begge Steder er Tale om; men med Hensyn til Tidsangivelsen maa Widukind vistnok have Forrangen. Af Aarbogsnotitsen har man villet udlede den Opfattelse, at Gnupa ogsaa herskede over Abodriterne i Wagrien, noget, som fra anden Side er betvivlet.

Dette Kejser Henriks Tog satte Samtidens Sind i stærk Bevægelse. Aldrig før havde en frankisk eller sachsisk Hersker selv ført et Hærtog Nord for Ejderen. Og den Rædsel, som Vikingeskarerne havde spredt over Europas Kyster helt ned til Italien, havde skabt en Slags Tro paa det haabløse i at overvinde dette Folk i dets Hjemland. Italieneren Liudprand priste Kejser Henrik som den første,

der havde »underlagt sig Danerne og tvunget dem til at tjene sig«, og i senere Overlevering — f. Eks. hos Adam af Bremen — fik hans Hærtog en endnu mere omfattende Betydning: han havde skudt sit Riges Grænse frem til Slesvig, indsat en Markgreve her og ladet en sachsisk Koloni bosætte sig sammesteds. At dette er en fuldkommen urigtig Fremstilling af, hvad der i Virkeligheden var sket, er i vore Dage alle enige om.

Hvad der hændte, var nemlig kun dette, at en af Smaakongerne i vort Land blev overvundet, efter at han selv havde plyndret Kejser Henriks Kyster. Han maatte betale Skat til Henrik, saaledes som f. Eks. Godfred i sin Tid havde aftvunget Friserne Skat efter et Hærtog. Og endelig maatte han tage mod Daaben, hvad der dog — som vi i det følgende skal se — næppe gjorde ham og hans mindre hedenske, end de var i Forvejen. Noget varigt Herredømme over dansk Land vandt Kejser Henrik afgjort ikke. Vi hører i Samtiden og den nærmeste Eftertid ikke en Lyd om noget saadant.

Det næste, der fortælles om denne Grænsekonge, stammer fra en nordisk Kilde. I den store Olav Tryggvassonssaga fra første Halvdel af 14. Aarhundrede hedder det: »Kong Gorm fór med sin Hær ind i det Rige i Danmark, som kaldtes Reidgotaland, men nu kaldes Jylland, mod den Konge, som herskede der. Han hed Gnupa. De holdt mange Kampe sammen, som endte med, at Kong Gorm fældede denne Konge og tilegnede sig hele hans Rige. Dernæst fór Gorm mod den Konge, som blev kaldt Silfraskalli, og havde Krig og Strid med ham, og Kong Gorm fik altid Sejr, og tilsidst dræbte han denne Konge. Derefter gik han op i Jylland og fór saadan frem med Hærskjold, at han ødelagde alle Konger helt sydpaa til Sli«.

Noget lignende — kun i Formen mindre udpenslet — lyder Beretningen i Ragnarssons Þáttr i Hauksbók: Kong

Gorm drager med Hærskjold over hele Jylland og ødelægger »alle Næskonger helt sydpaa til Sli«.

Den Tiltro, man kan have til saa sene Sagafortællinger, er i Almindelighed ikke stor. I dette Tilfælde kan Hovedindholdet kontrolleres ved Hjælp af Adam af Bremen, hvis Kilde er Sven Estridssøn, som giver Udtryk for den omkr. Aar 1000 levende danske Tradition. Magister Adam fortæller, at Sigerich fulgte efter Olafs Sønner (ɔ. Gurd og Gnupa), og da han havde regeret en kort Tid, kom Hardegon Svenssøn, fra »Nortmannia« og fordrev ham. Men denne Hardegon Svenssøn er — saaledes som Prof. Steenstrup har paavist det — ingen anden end Kong Gorm, og Adams Beretning gaar med andre Ord ud paa, at Gorm fordrev Kong Sigerich, som var fulgt paa Tronen efter Gnupa.

Der kan nu ikke være mindste Tvivl om, at Adams Beretning fortjener langt mere Tiltro end Sagaens. Hauksbókens kan vi ladè helt ude af Betragtning, fordi den ingen Navne giver undtagen Gorms. Beretningen i Olav Tryggvassons Saga er ikke egnet til at virke overbevisende. For det første overvinder Gorm Gnupa; da alt gør det absolut sikkert, at Gnupas Herredømme har haft sit Midtpunkt ved Slien, maa Gorm altsaa have erobret Landet hernede. Dernæst kæmper han mod en Konge, som bærer det ejendommelige Navn Silfraskalli. Saa drager han atter frem i Jylland — og ødelægger Kongerne »alt suðr til Slés«.

Man kan ikke forlange et mere overbevisende Vidnesbyrd om, hvorledes sene Tiders Sagaskrivere har vidst at »spinde en Ende«. Fortælleren har hørt, at Gorm underlagde sig alle Næskonger helt Syd paa til Sli. Han har kendt det mærkelige Navn paa en Konge samtidig med Gorm — Gnupa — altsaa har Gorm fældet ham. Han har endvidere hørt Kong Sigtryggs (Sigerichs) Navn nævne; men paa en eller anden Maade bliver dette i Sagaen fordrejet til Silfraskalli. Ogsaa ham maa Gorm selfølgelig have fældet. Og uden at ane, at han ved Gnupas og Sigtryggs Fald

allerede maa have ført Gorm hele to Gange ned til Slien, slutter han sin Beretning med den yderligere Forsikring, at Gorm »eptir þat . . . eyddi ǫllum konungum alt suðr til Slés«.

Ingen kan ved nøgtern Eftertanke paastaa, at denne Sagaberetning kan have synderlig Værdi i al dens forvirrede Vidtløftighed. Den stempler sig selv.

Imidlertid har man ikke alene stolet paa den, men har med den som Udgangspunkt tolket de to berømte Runestene over Gnupa og Sigtrygg paa en Maade, som de ikke i sig selv giver nogen Anledning til.

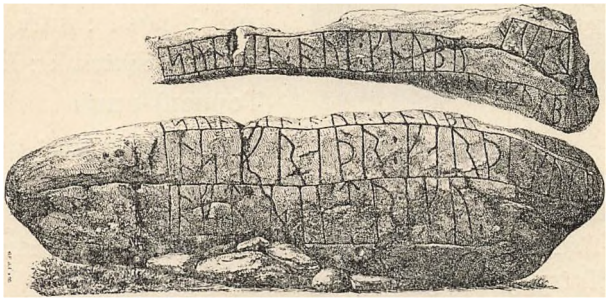

Fig. 13. Vedelspang-Stenen.

I disse Stenes Indskrifter har vi de ældste og paalideligste Vidnesbyrd om de Konger, som baade Adam og Sagaen omtaler.

Den ene af dem, *Vedelspang-Stenen*, fandtes 1797 ved Vadestedet mellem Selk og Haddeby Nor. Dens Indskrift er læst af Prof. Wimmer paa følgende Maade:

ąsfriþr : karþi : kumbl | þaun
ąft : siktriku :
sun [:] (s)in : ąui : knubu

hvilket tydes:

»*Asfrid gjorde dette Mindesmærke efter Sigtrygg, sin Søn, paa Gnupas Vi (ɔ: viede Gravplads).*«

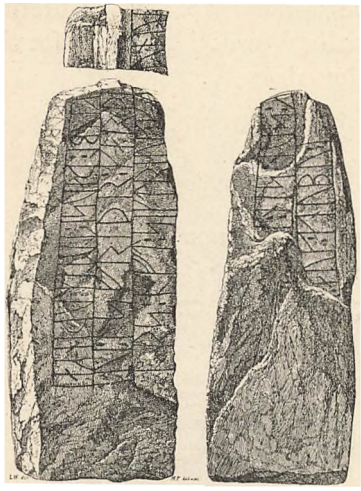

Fig. 14. Gottorp-Stenen.

Den anden Sten, *Gottorp-Stenen*, blev 1887 opdaget i et af Fundamenterne til de gamle Bastioner ved Gottorp Slot, hvor den maa have ligget, siden disse Bastioner opførtes i det 16. Aarhundrede. Den bærer (efter Prof. Wimmer) følgende Indskrift:

(Forsiden)
ui : ąsfriþr : karþi
kubl : þausi : tutiʀ : uþinka
rs : ąft : siktriuk : k
(Toppen) unuk
(Bagsiden) : sun : sin :
: auk : knubu :

Dette tolkes:

»*Vi-Asfrid gjorde dette Mindesmærke, Odinkars Datter, efter Sigtrygg Konge, sin og Gnupas Søn.*«

Om Rigtigheden af de to Tydninger kan der næppe herske Tvivl. Hvad fortæller Stenene os da?

Vedrørende Personerne kun dette: *Gnupa* har til Hustru haft *Odinkars* Datter *Asfrid*. Han og hun har haft Sønnen *Sigtrygg*.

Om deres Skæbne: *Gnupa* og *Sigtrygg* er begge døde før *Asfrid*. Hun har rejst begge Mindesmærker over sin Søn, det ene paa Gnupas Grav, det andet — rimeligvis et Sted i Nærheden, vi ved foreløbig ikke hvor.

Saa at sige alt, hvad man udover dette har villet læse af disse Indskrifter, er ren Fantasi.

Og det er ikke lidet, man har konstrueret. Man kan lade ude af Betragtning, hvad der er gjort af Karakterstudier over Asfrid, til hvem vi vitterlig ikke kender andet end hendes Navn og det, at hun har overlevet sin Mand og Søn og rejst Stene efter dem. Hendes høje Byrd fremgaar selvfølgelig ikke alene af Navnet — «Odinkars Datter« — men først og fremmest af hendes Stilling som Gnupas Hustru. Om hun har været i Slægt med den senere Biskop Odinkar, ved vi ikke; men det er ikke meget sandsynligt, og naar denne Biskop — for at kunne nyde Slægtskabet med hende — gøres til Ætling af en »slesvigsk Jarl«, er det aldeles paa det løse. Vi kender kun to danske Stormænd af Navnet Odinkar. Den ene var den nævnte Biskop. Han levede paa Sven Tveskægs Tid, var Søn af Jarlen Toke i Vendsyssel, beslægtet med Kongeætten og blev c. Aar 1000 sat paa Ribe Bispestol. Intet Spor viser fra ham til den slesvigske Asfrid. Den anden siges at have virket som Missionær paa de danske Øer under Harald Blaatand, hvorefter han er draget til Sverige som Missionsbiskop. Han var den yngre Odinkars Frænde; men heller ikke for hans Vedkommende peger noget Spor tilbage til Slesvig. Alt, hvad der skulde kunne lede os til at sætte disse hæderlige Kirkens Mænd i Forbindelse med den hedenske Asfrid (Vi-Asfrid), maatte være en Erkendelse af Navnets sjældne Forekomst. Men endogsaa her glipper det. Det findes paa Skjern Runesten, saavel som paa Skivum Runesten, det findes paa Mønter fra det 11. Aarhundrede, det nævnes i Valdemars Jordebog og det nævnes i forskellige Diplomer fra senere Aarhundreder. Om end det ikke er noget *almindeligt* Navn, er der dog ingen Anledning til paa Grundlag af det at sætte forskellige Personer i Familieforbindelse med hinanden, naar ikke andet tyder paa deres indbyrdes Slægtskab.

Langt betydningsfuldere end disse Hypoteser er imidlertid »det lille Stykke Danmarks Historie, der kan læses ud af Krønikens forvirrede og forvanskede Beretninger, naar de ses i Lys af Vedelspang-Stenens korte, men

klare Linier«. Det er Prof. Wimmer, der har læst dette, og paa hans Fremstilling har atter mangfoldige senere bygget.

Først ser vi, hvorledes *Olaf* »i Høvdingeskibets Stavn« lander ved Slesvigs Strand. Under Kamp sætter han sig fast i Egnen.

(Dette stemmer med Adam af Bremen.)

Dernæst »breder han sin Magt, der yderligere øges ved Sønnen Gnupas Giftermaal med den mægtige Odinkars Datter Asfrid«.

(Til Udstrækningen af Olafs Magt kender vi absolut intet. At Gnupa var gift med Asfrid siger Stenen; men naar dette Giftermaal fandt Sted, om det havde politiske Følger for Olaf, det vil sige: om Odinkar sad inde med nogen Magt og Indflydelse dèr i Egnen, ved vi afgjort ikke.)

Gnupa følger efter Olaf paa Tronen.

(Saaledes siger Adam, skønt ikke ganske utvetydigt.)

»Hans Magt er nu saa stor, at han overmodig truer sine Naboer baade mod Syd og Nord«.

(Vi kender fra Widukind de Danskes Tog til Frisland, som sagtens Gnupa maa have Ansvaret for. Derimod hører vi ikke det mindste om Kamp mellem ham og Folkene mod Nord.)

Saa kommer Henriks Tog, Gnupas Nederlag og Daab. »Efter det ydmygende Forlig med Sachserne søger han, mulig støttet af dem, at udbrede sit Herredømme videre over Danmark«.

(Ingen Krønike, ingen Saga, ingen Sten nævner noget om det sidste.)

»Men da sætter endelig den danske Konge Gorm sig i Bevægelse for at værge Landets Sydgrænse. Som Sagaen melder, sejrer Gorm over Gnupa og fælder ham«.

(Al Hjemmel for dette er den sene og forvirrede Olav Tryggvassons Saga. Dens Værdi paa dette Punkt er ovenfor belyst. Adam kender absolut ingen Kamp mellem Gorm og Gnupa.)

»Det er rimeligvis efter Dronning Tyres Tilskyndelse, at

Gorm har foretaget Toget mod Gnupa; herfor taler ikke blot Krønikens Skildring af Gorm og Tyre, men ogsaa den Omstændighed, at Tyres Stordaad, Danevirkes Fornyelse, sikkert er samtidig med Toget mod Gnupa og snarest er en Følge af de Begivenheder, der fremkaldte dette Tog«.

(Krønikernes — ɔ: Sakses — Skildring af Gorm og Tyre ufortalt, saa kan Danevirkes Rejsning selvfølgelig ikke antages at være en Følge af Fjendskab mellem Gorm og Gnupa, eftersom ingen paalidelig Kilde taler om et saadant Fjendskab.)

»Ved Gnupas Død var hans Magt dog ingenlunde brudt. Som Protest mod den paatvungne Daab rejser hans Enke, den stolte og energiske Asfrid ham efter gammel hedensk Skik et pragtfuldt Gravminde«.

(Stenen vidner om det sidste; om der ud af hendes Handling kan læses nogen Protest mod en Daab, til hvis Virkninger vi ikke sporer mindste Tegn, er meget tvivlsomt.)

»Og sammen med Sønnen Sigtrygg styrer hun, vistnok støttet af sin mægtige Slægt i Sønderjylland, Riget flere Aar efter hans Død«.

(For det første: Adam siger det ene Sted, at Sigerich fulgte efter »Olaf, den svenske Fyrste, som sammen med sine Sønner havde regeret i Danmark«. Hans Fejl bestaar altsaa deri, at han ikke her — derimod kort forud — lader Gnupa (og Gurd) faa en egen Regeringstid, og at han ikke ved, at Sigerich (Sigtrygg) er Gnupas Søn. I Hovedsagen er hans Skildring aldeles rigtig. Men han nævner intet om Asfrid som Sigtryggs Medregent, han kender intet til hendes hjælpende »mægtige Slægt i Sønderjylland« og han ved intet om, at Sigtrygg har regeret i flere Aar. Tværtimod. I denne vor eneste brugbare skrevne Kilde staar der efter Sigerichs Navn: »Cumque parvo tempore regnasset« — altsaa netop det modsatte af Prof. Wimmers Forudsætning.)

Men saa »omtrent 950 lykkedes det Harald Blaatand at fælde Sigtrygg, hvem Moderen overlevede«.

(Ingen Kilde nævner Aarstallet, ingen heller Harald Blaa-

tand. Adam siger tværtimod, at det var Gorm, som dræbte Sigerich, og det samme maa ligge bag den forvirrede Sagas Fortælling om, hvorledes Gorm overvinder Silfraskalli.)

»Paa Gnupas berømte »Vi«, der havde skaffet Asfrid selv Navnet Vi-Asfrid, rejste hun ogsaa Sønnens Gravminde, og til hans Ihukommelse lod hun en af sine svenske og danske Mænd riste hver en Runesten«.

(Det sidste sluttes ud fra Indskrifternes forskellige Sprog- og Runeformer og har vel Sandsynligheden for sig.)

»Indskrifterne paa disse Stene skulde dog blive det sidste Udslag af hendes Trods overfor de Danske; thi med Sigtryggs Fald er det svenske, af Olaf grundede Herredømme i Sønderjylland tilintetgjort, og Sejren over »Kong« Sigtrygg er en af de Bedrifter, som Harald senere paa den store Jellinge-Sten forevigede i de Ord, at »han vandt sig *hele* Danmark« «.

(Om man ud af Asfrids Omsorg for sin Husbonds og Søns Minde vil læse nogen trodsig Karakter, er en Skøns-Sag. At Sigtrygg var den sidste Konge af svensk Æt her ved Slien er utvivlsomt; men at Harald Blaatand ved den citerede Sætning fra den store Jellinge-Sten skulde have mindet nogen Sejr netop over ham, er absolut ubevisligt.)

Jeg har fundet det nødvendigt Punkt for Punkt at belyse hele dette »lille Stykke Danmarks Historie«. Fra Prof. *Wimmers* Værk er nemlig Skildringen vandret over i den populære Literatur, som om den kun indeholdt fastslaaede Kendsgerninger. Det er til den, Direktør *Sophus Müller* støtter sin Undersøgelse af Halvkredsvolden, og det er ud fra den, nye Hypoteser bliver spundet. Naar man hos Flodoard af Rheims (o. 10. Aarhundredes Slutning) finder nævnt en »Setricus rex paganus«, som kæmpede mod Hertug Hugo af Francia og i 943 faldt i Normandiet i Kamp med den vestfrankiske Kong Ludvig, mener *Gustav Storm*, at vi her har den selvsamme, som Asfrid satte Gravminde over ved Slien. Nogetsomhelst til Støtte for

Tanken kan ikke anføres. Navnet betyder selvfølgelig intet, og Betegnelsen »rex« siger meget lidt paa et Tidspunkt, hvor Kongetitlen havde et ganske andet Indhold end nu og brugtes om baade store Vikingehøvdinge, hjemlige Smaakonger og Næskonger og virkelige Storherskere. Hertil kommer yderligere, at Setricus *ikke* siges at være fordrevet fra sit Hjemland. Som Følge deraf mener Storm, at Runestenenes Sigtrygg heller ikke kan have været det. Han maa frivillig have søgt Kampen i det fremmede, mens Asfrid har styret det hjemlige Rige og rejst hans Sten, da hun fik Meddelelse om hans Død.

Man vil se, hvor det hele fjærner sig mere og mere fra alt, hvad vi positivt ved. Sigtrygg er ikke fældet — hverken af Gorm eller Harald. Han er ganske stille gledet ud af Sagaen herhjemme og har fundet sin Død i Frankrig.

Og paa Wimmers og Storms historiske Fantasier kan nu Arkæologen bygge sin Tydning af Danevirke: Gnupa kæmper mod Gorm, Tyre bygger sit Virke. »Kun saa langt rakte da ved denne Tid den fjendtlige Magt nordpaa«. At Dronningen maa have kunnet gøre Regning paa fuld Arbejdsfred 4000 Meter borte fra den stridbare Svensker, som var Kilden til al Uroen, hindrer ikke Hypotesen i at blive fremsat. Man forskansede sig ind paa Livet af hinanden. Det var haarde Halse, vi havde med at gøre. Sigtrygg »kunde — som fremsat af Prof. Gustav Storm — drage med sin Flaade til Normandiet«. Maaske har man fra Danevirke iagttaget Skibenes Afgang, men har været for fredsommelige til at gribe ind. Thi: »Endnu efter Sigtryggs Fald 943 har hans Moder Asfrid ialfald en kort Tid haft Magten, siden hun udenfor Staden kunde sætte Mindestene efter sin Søn«.

Hvad der begyndte som en romantisk Udlægning af et Par Runeindskrifter, er her — anvendt paa Tydningen af Danevirke — endt i det utænkelige. Paa *den* Grund kan ingen Bygning rejses.

Men er det da umuligt at skrive »et lille Stykke Danmarks Historie« om disse fremfarne Konger? Aldeles ikke. Man maa kun ikke forlange anden Historie end den, der virkelig kan læses ud af de brugbare Kilder — ɔ: Adam, Widukind og Runestenene. Den vil ikke blive saa dramatisk som den tidligere antagne; men den vil saamænd blive kampmættet nok endda.

Man vil da se den svenske Konge Olaf komme til Slesvig. Han grundlægger sit Herredømme ved Vaabnenes Hjælp (vi et armis), og han styrer enten sammen med to af sine Sønner Gurd og Gnupa eller overlader dem Riget ved sin Død.

Kun den ene af disse træffer vi senere. Hans Hærmænd, Danerne, plyndrer paa Frislands Kyster, og Kong Henrik I drager imod ham, overvinder ham, tvinger ham til Daaben og til at betale Skat.

Om nogen senere Forbindelse med den tyske Konge hører vi intet. Heller ikke spores der nogen Virkninger af hans Daab. Men da han er død og gravlagt paa hedensk Vis, møder vi hans Navn paa to Runestene, som hans Hustru Asfrid lader rejse over deres Søn.

Denne Søn, Sigtrygg, har fulgt ham paa Tronen. Han har dog kun regeret i kort Tid (parvo tempore), da den danske Konge Gorm Svenssøn har begyndt en Kamp med ham og har fældet ham. Kong Sigtrygg er gravlagt, og hans genlevende Moder har rejst Mindestenene efter ham.

Alt dette kan siges med Sikkerhed; og det er i og for sig forbavsende nok at kunne fortælle enkelte Begivenheder i dette mørke Tidsrum med saa stor Klarhed. Med dette maa man lade sig nøje. Og denne Erkendelse er af Værdi baade for vor Opfattelse af den politiske Historie og for vor Tydning af Danevirke.

X.

Først rejser sig det Spørgsmaal, om vi i vore Dage finder Spor af dette slesvigske Herredømme enten i den

stedlige Tradition eller i synlige Minder — ud over Runestenene?

Den ene af disse fandtes som nævnt tæt ved Vadestedet mellem Selk og Haddeby Nor. Den var utvivlsomt i sin Tid ført herned, kløvet i to Stykker, for at markere, hvor Overgangen var mulig. Men oprindelig har den haft en anden Plads, og vi er den Dag idag i Stand til at angive hvilken.

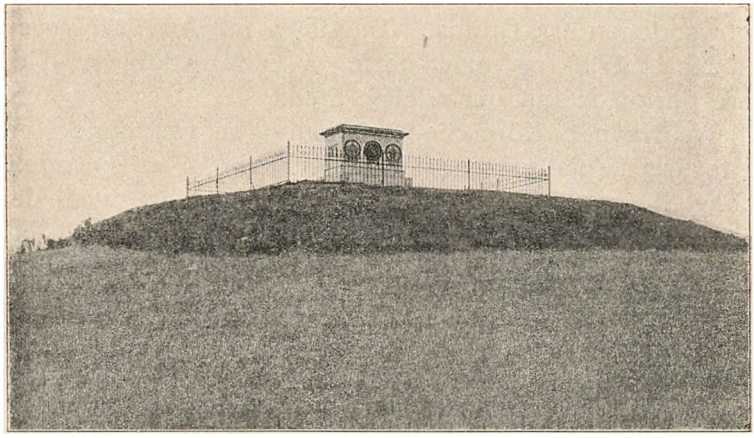

Fig. 15. »Gnupas Vie.

Kun 1000 m sydvest for Fundstedet findes en mægtig Gravhøj, som er almindelig kendt under Navnet *Kongshøj*. Nogen særlig gammel Hævd for denne Betegnelse findes ikke. Derimod kaldes den af Almuen endnu »*Könn-Sie-höe*«, og om dette Navns gamle Præg og Værdi behøver man ikke at tvivle.

I en Beskrivelse fra 1820 hedder det:

»I Nærheden af Nederselk og lige ved Begyndelsen af Kovirke (Kuhgraben), en Smule Nord derfor, ligger den endnu store Gravhøj, som Ejeren Jørgen Meggers i Vedelspang og Folkene i hele Egnen, som jeg har udspurgt derom, kalder *Könn-Sie-höe*, fordi der skal være begravet er Konge deri. Den maaler næsten 60 Skridt i Omfang og var for 10 Aar siden, da den nuværende Ejer overtog

Marken, endnu helt beklædt med store Marksten, som lange og spidse ragede op i Luften. Han lod Stenene bryde løs og opførte ved Indhegningen af sit Koppel et Stengærde deraf. Som man tydelig kan se, er der gravet i Toppen af Højen, dog ikke dybt. Hvornaar dette er sket lader sig ikke sige; imidlertid synes det først at være sket i nyere Tid. Ejeren har udtrykkelig sagt mig, at han ikke har ført nogen Sten med en Indskrift bort fra Højen.«

Det sidste passer for saa vidt godt med Runestensfundet: Sigtryggstenen fra Gnupas Vi fandtes (af Jørgen Meggers) ved Noret 1797 og maa derfor i endnu tidligere Tider være fjernet fra sit oprindelige Sted.

Selve Navnet »Könn-Sie-höe« kan ikke være andet end en fordrejet (plattysk) og forkortet Form af et oprindeligt »*Kong Sigtryggs Høj*«. Af Sagn, som knytter sig til den, kendes imidlertid kun et enkelt, som ingen Værdi har. Engang er en Konge, som havde begaaet Troskabsbrud imod sit Folk, begravet levende «indtil Armene« her i Højen. I vore Dage er den gamle Gravhøj desværre noget forstyrret, og det østrigske Krigermindesmærke fra 1864, som er rejst paa Toppen, har ikke bidraget til at skærme dens storladne Oldpræg. Enhver, som har staaet heroppe, vil dog mindes dens imponerende Beliggenhed og dens egen tavse Jordbue. Det har i Sandhed været et kongeligt Hvilested, synligt til alle Sider i lang Omkreds.

Imidlertid er Sigtryggs Navn fæstet til endnu et Sted i Egnen.

I den ovennævnte Beretning fra 1820 fortælles om talrige Gravhøje dels indenfor Halvkredsvolden ved Haddeby Nor, dels tæt udenfor. Blandt de sidste nævnes »en kun lille Gravhøj, som Bønderne kalder *Lütt-Könn-Sie-höe*. Den var tidligere i min Ungdom ligeledes omgivet med høje, spidse Sten, som nu alle er ført bort, men Højen selv er endnu ganske uforstyrret og intetsteds afgravet. En Mindesten har jeg ikke kunnet bemærke paa den eller ved Siden af den. Højens Navn synes imidlertid at give Bønderne Ret, naar de mener, at her ogsaa ligger en Kong *Sie* be-

gravet. Lignende Høje ligger der forøvrigt flere af rundt omkring, men ingen af dem bærer et Navn, maaske fordi der ingen Mindesten har været paa dem, hvad derimod sagtens har været Tilfældet med begge Kongehøjene«.

Dette er netop Forklaringen. Baade den store og den lille Høj, som bærer Kong Sigtryggs Navn, har haft hver sin talende Sten. Det er jo det besynderlige ved Sagen, at Asfrid har rejst *to* Stene for sin Søn Sigtrygg. Men det forklares, naar man husker denne folkelige Fastholden af Kongehøjenes Navne: Paa den *store Kong Sigtryggs Høj* stod Vedelspangstenen; det var for saa vidt — som Weibull har sagt — det »officielle« Mindesmærke over Sønnen, rejst paa »Gnupas Vi«; derfor nævnes den unge Konge her med sin Titel. — Den *lille Kong Sigtryggs Høj* bar derimod oprindelig Gottorpstenen, den langt mindre Sten, med den langt mindre »officielle« Indskrift. Her havde Sigtrygg fundet sin Grav.

Thi de gamle Højnavne, som gør det utvivlsomt, at Runestenene har staaet *paa Gravhøje* og ikke — hvad der ellers kunde tænkes — ved alfar Vej, danner endnu et Bevis for de gamle Beretningers Sandhed, at Sigtrygg *faldt* i Kampen mod Gorm - at han hverken blev fordrevet eller frivillig forlod Landet for at finde Døden i Frankrig. I sin smukke Redegørelse for Betydningen af disse to Højnavne bemærker *Sach* da ogsaa den Modstrid, der er mellem »Slutningerne som hviler paa den antikvariske Kendsgerning« og de »hidtilværende Resultater af den historiske Forskning». Besynderligt nok gør han alligevel et fortvivlet Forsøg paa at antage en Overensstemmelse mulig, i Stedet for resolut at skære hele denne opdigtede Gnupa-Sigtrygg Kronologi bort, holde sig til de ældste Kilders Udsagn, se deres fulde Overensstemmelse med Runeindskrifterne og atter disses med Egnens folkelige Tradition, saaledes som denne er bevaret i Højenes Navne.

Det har den største Interesse, at vi paa denne Maade kan fastslaa Kongegravene ved Slien, og at den ene af dem den Dag idag møder os med allenfals *noget* af sin gamle Stemning. De træder paa en Maade ind som Led i en lang og ærværdig Række: vi har ikke alene »Danmarks ældste Kongegrav«, som Axel Olrik har kaldt Sankt Olufs-Højen nær ved Lejre, og Jellingegravene; men de sidste Aars Undersøgelser har bragt Klarhed over de norske Vestfoldkongers Grave og de svenske Storkongers Grave ved Gamle Uppsala. Dette 9. og 10. Aarhundrede har da overleveret os en Række Fyrstegrave, som vi bør frede om og holde højt i Ære som nogle af vore bedste og stærkest talende Oldminder.

Og dette gælder fuldt ud om det gamle Gnupas Vi ved Slesvig. Der har været saa megen Tale om dette »svenske Herredømme«, at det omsider har faaet et Præg, som paa ingen Maade er i Overensstemmelse med Virkeligheden. Lad være at Olaf var »en svensk Fyrste«. Allerede Gnupa betegner dog andet Led og Sigtrygg tredje. Om Asfrid kan vi sige saa meget, at hendes Fader — efter Navnet at dømme — maa have været *dansk*. Det synes nemlig ikke at være kendt i de to andre nordiske Lande. Men er Gnupa gift med en dansk Høvdingedatter, og raader han som andet Slægtleds Hoved for dansk Land, er det ikke rigtigt i for stærk Grad at understrege hans svenske Byrd. Hvad Olaf har vundet, har Gnupa sikret. Den eneste Politik, han — saa vidt *vi* ved — fører, er den traditionelle danske: Hærtog paa Frisland. Bagefter ser vi ham prøve en anden Gerning, der er ligesaa typisk dansk: værne Landet mod Indfald fra Syd. Vi kender intet Træk, som viser bort fra Danmark. Alt, hvad vi ved — fra skrevne Kilder og hugne Sten — tyder paa, at han har været knyttet til vort Land som en af vore — lad saa hans Fader en Menneskealder før have ført Hærskjold paa Kysterne. Det er et Misbrug af moderne Nationalitetsbegreber, at overføre vore Dages ikke overvældende dansk-svenske Modsæt-

ning til en Tid, hvor Modsætningen maa antages at have været ganske minimal.

Men endnu en Ting skal i denne Forbindelse fremhæves. Widukind betegner udtrykkelig Gnupa som *Danernes* Konge (Henrik overvinder »Danos . . . . regem eorum nomine Chnubam« o. s. v,). I den gamle Reichenau-Annal hentydes der til ham som »rex Nordmannorum«, hvad der i denne Forbindelse nærmest vil sige »Vikingernes Konge« og ingen national Betoning har. Vi ser, at heller ikke Udlandets Krønikeskrivere fra hans egen Samtid har opfattet ham som et fremmed Fænomen deroppe ved Slien, men simpelt hen taget ham for det Folks Konge, i Spidsen for hvilket han var stillet. Han er da *vor* i ligesaa høj Grad som disse Aarhundredes andre danske Smaakonger eller Storkonger, og hans Vi er *vort* Folks Minde, som kun sene Tider har skæmmet ved fremmede Stene.

Man vil efter dette kunne forstaa hvad Stilling *Sigtrygg* maa have indtaget — Repræsentanten for tredje Slægtled paa dansk Grund, Sønnen af en dansk Konge og Dronning. Maaske kan det forsvares at siges, at hans ligesom Gnupas Navn tyder hen paa Sverige, da de maa have været mere i Brug der (og i Norge) end hos os. Men dette er i saa Fald det eneste »svenske« ved ham, og det forklares ganske naturligt ved den Opkaldelse indenfor Ætten, som maa forudsættes at være brugt.

Naar denne danske Kong Sigtrygg fældes af Gorm, er det derfor urigtigt med Wimmer at fremstille det, som var »det svenske, af Olaf grundede Herredømme i Sønderjylland tilintetgjort«. For vi har ikke et eneste Vidnesbyrd om et saadant svensk Vælde. En eneste ærlig Svensker ud over Olaf selv og maaske den Mand, som har ristet Runerne paa Vedelspangstenen, er det umuligt at faa Øje paa. Det turde være et skrøbeligt Grundlag for et Fremmedvælde i gammelt dansk Land.

Vi saa, hvordan man uden Rimelighed havde indbudt en tysk Kejser til at lægge sin Borg i selve den gamle

Godfredsvold. Her har man med ligesaa liden Grund ladet vort Grænseland under tre Konger lyde svenske Herrer.

Det vilde være det værdigste for os selv, om vi ikke udleverede andet til de fremmede, end hvad Overleveringens mest utvetydige Vidnesbyrd tvang os til.

Man har bygget meget paa denne svenske Runerister. Forudsat at han er en Realitet og ingen Fiktion, hvad fortæller han os saa?

At man under Gnupa og Sigtrygg har holdt den gamle Handelsvej mellem Slesvig og Midtsverige aaben som i hele Aarhundredet før. Intet mere. Og i dette er der ikke noget, som vækker Overraskelse.

Netop dette — *heller intet mere* — viser de Fund, som er gjort ved Haddeby Nor, og som stammer fra 11. Aarhundrede. Men inden vi gaar over til nærmere at omtale dem, maa vi først se paa Helheden af de Voldanlæg, som findes her, og som man — følgende Direktør *Sophus Müller* — har antaget opført af de »svenske« Konger.

De falder i to Dele: *Halvkredsvolden* ved Noret og *Ringvolden* straks Nord derfor.

Om Halvkredsvoldens Betydning har der hersket forskellige Anskuelser. Man har troet, at det var en »Retrætestilling« for den danske Hær eller en dansk »Flaadebasis«; Dir. Müller har hævdet, at den har været en Byvold udenom en Bosættelse fra den sene Oldtid. Til den første Anskuelse hælder endnu Prof. Steenstrup og Sach, til den sidste har nye Udgravninger indenfor Voldbuen leveret nye Støttepunkter. Vi gaar da ud fra, at der virkelig har været en udstrakt, voldværnet Byplads ved Noret.

Om Ringvolden har man været ligesaa uenige. Handelmann har karakteriseret den som en gammel Bondeborg. Sach har tænkt sig, at Otto II's Borg skulde søges her.

Om disse to Anlægs indbyrdes Forhold hedder det nu i Dir. Müllers sidste Undersøgelse:

»Øverst paa den høje Banke, der rejser sig straks Nord

for Hedeby [ɔ: Halvkredsvolden], ligger et Forsvarsværk, der ved sin Beliggenhed giver sig tilkende som den til Byen hørende Borg. To befæstede Anlæg af denne Art liggende i saadan umiddelbar Nærhed af hinanden kan ikke opfattes paa anden Maade. De er sikkert blevet til samtidig og efter samlet Plan. Byen fik sin Vold, fordi den nærliggende Banke gav Plads til en Borg.«

Det er ganske det samme Synspunkt, som blev fremsat af ham i 1897. Det hed da: »Man vilde ikke i Oldtiden have lagt en Forskansning umiddelbart under en Højde, der maatte give Angriberen den bedste Stilling, og omvendt vilde man ikke have befæstet Banken, naar der laa en saa mægtig Vold ved dens Fod. De to befæstede Pladser hører sammen og danner en Helhed«.

Videre sammenlignes Anlægget med, hvad vi ser ved det gamle *Birka*: »Ved Birka findes en saadan Højde liggende til den ene Side af Bypladsen, et isoleret Parti med en lille Flade øverst beskyttet ved et Brystværn«. Og det hedder i det følgende: »Foruden Birka frembyder *Pedersborg* ved den inderste Vig af Sorø Sø et Anlæg af lignende Art. En halvrund Plads dybt inde i Landet, aaben mod en Sø, der vistnok dengang stod i Forbindelse med Havet, omgærdet mod Land af en høj og svær Jordvold uden nogen omgivende Grav og dertil den isolerede Højde. . . . Mod Sammenstillingen af denne Plads med Birka og med Halvkredsvolden kan det ikke indvendes, at den vides at bære Navn efter Peder Torstenssøn, som ejede Borgen ved Midten af det 12. Aarhundrede. Den kan vel være anlagt i ældre Tid. Heller ikke har det noget at sige, at den tidlige Middelalder ofte frembyder lignende Anlæg af By og Borg i nær Forbindelse«.

Hvad man først maa klare sig er da, *om der virkelig findes nogen Grund til at anse Halvkredsvolden og Ringvolden for Dele af samme Hele.*

Fig. 16 giver et Kort over begge Anlæg paa Grundlag af et Reliefkort, der er udført af Billedhugger Sünksen og offentliggjort — efter Fotografi — i hans og Philippsens

Fig. 16. Halvkredsvolden og Ringvolden.

Bog om Danevirke. Man har i Billedets nederste Midte den store Voldbue ud mod Noret — i dets øverste Udkant Banken med Ringvolden. Vejen, som fører til Haddeby Kirke, ses Øst for Banken. Ad den kommer man — halvvejs som i en Dalsænkning — mellem den skovklædte Skraaning, der krones af Ringvolden, og Halvkredsvoldens nordlige Arm.

Fra denne Arms Inderside og til den nærmest liggende

Del af Ringvolden er der c. 200 m, til den fjærnest liggende c. 450 m.

Hvorledes er en Samvirken under et tænkt fælles Angreb — Oldtidens Kampmaade taget i Betragtning — mulig her? Hvorledes vil de Folk, som skal forsvare Byen, kunne holde en Forbindelse vedlige med eller alene støttes virksomt af dem, der er paa Borgen?

Eller: Lad os sætte, at man i Oldtiden virkelig har *kunnet* kæmpe samtidig i to saa spredte Anlæg — det vil sige under Angrebet gensidig støtte hinanden —, vilde det hele saa ikke minde om en vis moderne Fæstning, der kun skal kunne »skyde een Vej«? Vilde det ikke være for meget forlangt, at Fjenden skulde overtales til at angribe i Nord, naar han kun mødte den halve Modstand i Syd? Men indrømmer man det urimelige i en saadan Tanke, hvad Mening er der da i at se de to Anlæg som Dele af samme Befæstning?

Jo, vil der svares, om Byen faldt, kunde Borgens Besætning endnu holde sig paa Højden. Man kan dog næppe paastaa, at dens Stilling vilde være misundelsesværdig. Siddende isoleret oppe paa Toppen af en Bakke, med Sump og Vand ved Foden, afskaaret fra sin Basis, uden Mulighed for at undslippe. Den sejrrige Angriber kunde med stor Ro overlade Resten til Skæbnen og indrette sig efter Behag i Byen.

Men i Borgen holdt Byens Hersker til — Kongen, som raadede over Landet. Vi skal straks se, hvor umuligt det er at opfatte Borgen som en »Enkeltmandsborg«, ɔ: som opført og beboet af en enkelt Høvding. Man vil savne enhver Parallel. Men antog man trods alt denne Usandsynlighed, var man jo lige vidt. Blev Høvdingen angrebet, maatte han af to Grunde hurtigst muligt se at komme ind i Byen: dels fordi en Oldtidskonge selvfølgelig ikke sidder i fjern og ophøjet Ro, men findes der, hvor Kampen brænder, dels fordi han sikkert nødig vilde risikere at lukkes inde som en Mus i en Fælde, mens hans Mod-

stander efter endt Gerning indrettede sig som han lystede i Byen.

Imidlertid vil man indvende: »Man vilde ikke i Oldtiden have lagt en Forskansning umiddelbart under en Højde, der maatte give Angriberen den bedste Stilling«.

Nej, det er sandt. Men *det er jo heller ikke Tilfældet her.* Der er i Virkeligheden — efter Oldtidens Kampbrug — et meget langt Stykke mellem de to Anlæg. Ligesaa lidt som det ene kan støtte det andet, ligesaa lidt kan det ene angribes fra det andet.

Thi hvorledes var Kampvilkaarene i Oldtiden?

Svaret findes klart og rigtigt i selvsamme Bog, hvor Enheden mellem Byen og Borgen slaas fast:

»Hellerikke ændsede man under sin Bestræbelse for at holde en lige Linie, om der tæt foran Volden kunde være et højere Terrain, hvorfra den i moderne Forstand kunde beherskes . . . Det laa i hine fjerne Tiders Krigsførelse — Nærkampen —, at Fjenden uhindret maatte have Lov til at brede sig paa Fladen foran Volden; først ved selve Voldfoden begyndte Kampen. Det er det samme ejendommelige Træk, som iagttages ved Gruppen af Voldsteder fra Oldtidens Slutning, at Forsvarerne ikke som senere, i Middelalderen, lagde horisontal Afstand mellem sig og Angriberne«. Eller: »Man har roligt tilladt Fjenden at søge sig Overgange over Vanddraget, at stige op ad den modstaaende Skraaning og at udbrede sig paa Fladen foran Forsvarslinien. Først her, ved den Vold, hvorfra Angriberne ikke holdtes borte ved nogen Grav, skulde han modtages med Vaaben«.

Netop saadan var det. Og en Tydning af Ringvoldens og Halvkredsvoldens indbyrdes Forhold, som ikke tager Hensyn til dette, er i sig selv forfejlet.

Hertil kommer endvidere et naturligt Krav paa logisk Ræsonnement. Naar det hedder: »Man vilde ikke i Oldtiden have lagt en Forskansning umiddelbart under en Højde, der maatte give Angriberen den bedste Stilling, og

omvendt vilde man ikke have befæstet Banken, naar der laa en saa mægtig Vold ved dens Fod« — saa er det sidste Tilfælde jo sletikke det »omvendte« af det første. Et Anlæg i den her angivne Afstand fra en Banke kunde som paavist meget vel tænkes. Selv om der fra længst svunden Tid paa Banken laa en gammel Ringvold, vilde denne — besat af en Fjende — ikke gøre det befæstede Byanlæg det mindste mere udsat. Men tænker man sig Byvolden liggende som et stærkt Fæste ved Noret, skulde det være mærkelige Forhold, der rimeliggjorde et Borganlæg paa Banken — imod Byen. Her er kun Valget mellem to Muligheder: at begge Anlæg er samtidige eller at Ringvolden er *ældre* end Halvkredsvolden. Begge er tænkelige, men den første er saa usandsynlig, at man maa opgive den, naar Spørgsmaalet tænkes nøje igennem. En tredje Mulighed: Ringvolden *yngre* end Halvkredsvolden, maa af baade arkæologiske og logiske Grunde paa Forhaand betragtes som udelukket.

Tilbage staar det sidste Argument for »By og Borg«: Anlægget her er ikke enestaaende; vi har tilsvarende Forhold ved Birka og Pedersborg.

Det er næsten beskæmmende, at dette er fremsat med videnskabeligt Stempel, saa det har fundet Vej til populære Fremstillinger. Det vil være tilstrækkeligt at gøre opmærksom paa følgende Kendsgerninger:

Ved *Birka* er Forholdene som vist paa Fig. 17. En Byplads, kendetegnet ved et metertykt Kulturlag (den sorte Jord), ligger tæt ved Søen. Den strækker sig mod Syd *umiddelbart ned til* en Borgbanke. Dennes Krone er for Størstedelens Vedkommende omgivet af en Ringvold. Den udækkede Side er »svårttillgängligt berg«, som i sig selv er Beskyttelse nok. Paa Østsiden er Bypladsen værnet af en

Vold af opstablede Sten, dækket med Jord og Grus. Baade denne og Ringvolden paa Borghøjden har nu forskellige Gennembrud, som dog næppe kan være oprindelige. Byvolden gaar i vore Dage ikke helt hen til Borghøjden. Om den i sin Tid har gjort det, kan ikke mere afgøres ved bevarede *Spor*. Imidlertid: enten maa denne Vold være ufuldført, eller ogsaa maa den have strakt sig til Borghøjden. Anden Mulighed findes simpelthen ikke. Thi som den ligger nu, ladende en bred Aabning fri ind til Byen, er den uden ringeste Værdi som Forsvarsværk. Er det sidste Tilfældet, har vi et Sammenhæng mellem »By« og »Borg«, som vi slet ikke træffer ved Haddeby Nor. Er det første Tilfældet, viser det kun, at Borghøjdens oprindelig har været Byens — ɔ: den stedlige Bebyggelses — eneste Værn, og at man først senere har gjort et ikke gennemført Forsøg paa at forene den med en Østvold uden om Byen. Men i saa Fald er jo netop Birka-Borgen, hvad Handelmann hævder for Haddeby-Borgens Vedkommende: en typisk »Bondeborg«. Hvorledes man end bedømmer Forholdene, viser al Jævnføring mellem det *samlede* svenske og det *samlede* danske Anlæg kun deres dybe indbyrdes Uoverensstemmelse.

Fig. 17. Birka.

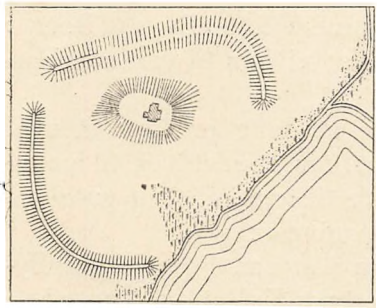

Fig. 18. Pedersborg.

Endnu mere misvisende er det at benytte *Pedersborg* som Parallel.

Vi har her en mægtig buet Vold og en Borgbanke. Rent bortset fra at vi intet kender til Kulturlag indenfor Voldkredsen, som kunde angive en Oldtidsbebyggelse netop her, er egentlig alt sagt med den Kendsgerning, at *Borghøjden ligger indenfor selve Volden*. Der er ingen Tvivl om — trods Peder Torstenssøn —, at vi virkelig har et ældgammelt Anlæg for os. Men det er ligesaa utvivlsomt, at det intetsomhelst kan oplyse om Forholdene ved Haddeby Nor.

XI.

Naar saaledes de to Anlæg, der skulde kunne støtte Hypotesen om Sammenhæng mellem Halvkredsvolden og Ringvolden ved Danevirke, faar os til endnu klarere at se den *Mangel* paa Sammenhæng, der findes, har vi til Forstaaelse af de to gamle Volde ingen anden Vej at gaa, end at undersøge dem hver for sig.

Først *Ringvolden*.

Den ligger som nævnt paa en Banke tæt Vest for Haddeby Nor, i gammel Tid beskyttet baade i Øst, Nord og Vest af Sump eller Vand. I Sydvest falder Bakkekammen derimod jævnt ned mod det høje og tørre Land, hvorpaa baade Halvkredsvolden og Forbindelsesvolden ligger. Den oprindelige Adgang til Pladsen indenfor Ringvolden kan maaske antages at have været i Syd eller Sydøst. Den nødvendige Undersøgelse for at fastslaa dette er endnu ikke foretaget.

Bankens aflange Krone er kranset med en Jordvold, der som oftest er jævnet ret stærkt ud, men enkelte Steder endnu staar tilbage i Mandshøjde. Den følger i det store og hele Skraaningens øverste Rand; kun mod Nord afskærer den en Spids af Fladen og har langs sin Yderside en Sænkning, fra hvilken Jorden er lagt op paa Volden. Forøvrigt er Volden dannet ved Jord, som er taget langs

dens *Inderside*, og det er altsaa *her*, vi ellers finder den derved fremkomne Sænkning. Et nogenlunde tilfredsstillende Indtryk af det hele uregelmæssige Anlæg vil fremgaa af Fig. 19. De angivne Smaahøje indenfor Ringen gemmer Grave, hvorom senere. Det afbrudte Stykke i Syd skyldes ødelæggende Bortgravninger af Bankens Side.

Saaledes tegnede Volden sig ved sidste Undersøgelse. Fra ældre Tid haves imidlertid en anden Grundplan, som tilsyneladende viser en mere regelmæssig og sammensat Type.

Regelmæssigheden kan man rolig se bort fra. Den indre Ringvold, som efter Tegnerens — Zacharias Wolffs — Mening dannede Forsvaret for den egentlig Borg, har heller ingen Virkelighed for sig. Den beror paa en Misforstaaelse af de talrige Gravhøje, som han ganske vist ikke omtaler, men af hvilke han dog indtegner mindst femten. Vi kan da gaa ud fra, at Anlæget i vore Dage fremtræder paa det nærmeste, som det gjorde for 200 Aar siden, og intet tyder paa, at der nogensinde har været andre Volde end dem, vi endnu ser — det bortgravede Stykke i Syd naturligvis fraregnet.

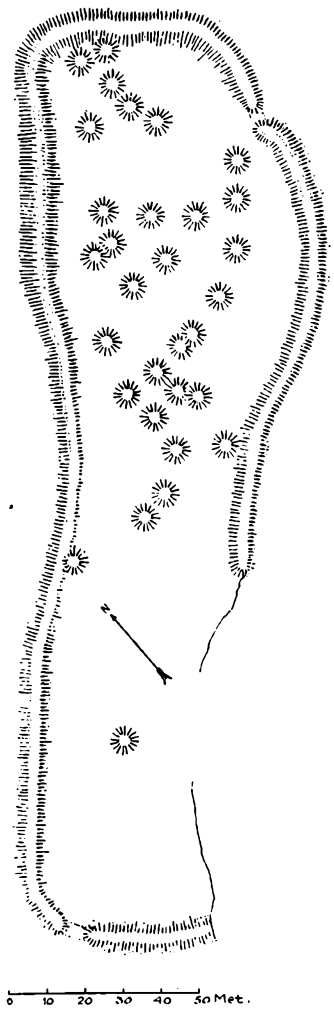

Fig. 19. Ringvolden.

Om denne Ringvold siger *Handelmann*, at den efter hans Opfattelse er »en Bondeborg«, det vil sige et gammelt, fælles Tilflugtssted for den omboende Befolkning. Men hertil føjer han: »Dog fra yngre Tid. Det imod Noret aabne Oldenborg [ɔ: Halvkredsvolden] kunde kun være tilstrækkeligt som Tilflugtssted, saa længe det drejede sig om Kampe mod Nabostammerne i det indre Land. Men da den danske Erobringsperiode brød ud, og danske Vikinger ogsaa hjemsøgte Slien, da kunde Oldenborg ikke længere holdes, og den nye Bondeborg paa Højden blev anlagt, hvor man ikke behøvede saa højt et Voldanlæg som nede i det lave. Rigtignok maatte man her være tilfreds med meget mindre Dimensioner; men Beliggenheden paa den skovgroede Højde var ligesaa fordelagtig som skjult«.

Til Forstaaelse er følgende Oplysning nødvendig:

Handelmann tænker sig ogsaa Halvkredsvolden som en ældgammel Bondeborg. Den er, siger han, »forhistorisk«. Af det ovenfor citerede fremgaar det, at han regner med en ikke-dansk oprindelig Befolkning her i Egnen — sagtens en »angelsk« — og at vor Ringvold altsaa først rejses, da denne Befolkning maa værge sig mod de fremtrængende Daner, som er Herrer paa Søen. Men selv *den* bliver dog »forhistorisk«, det vil sige henvises til en Tid langt forud for Danevirke.

Det lønner sig imidlertid at følge hans Ræsonnementer i Enkelthederne. Man vil derved faa Øje paa tilsvarende mærkelige Opfattelser, som vi ovenfor har gjort opmærksom paa for den danske Forsknings Vedkommende.

Vi tænker os en Tid, hvor Halvkredsvolden ikke længere kan yde Befolkningen Værn. Danske Vikinger har vist sig. De er Herrer paa Slien, i Noret, de kan gøre Landgang mellem Voldarmene, hvad Tid de lyster.

Og for at afværge denne Fare skulde Befolkningen ty op paa Højden og forskanse sig!

Kan man tænke sig noget raadvildere. Naar Vikingeflaaderne nærmer sig, myldrer alle Egnens Indbyggere ud

paa den smalle Højning, hvorfra ethvert Tilbagetog, enhver Flugt er udelukket, naar deres Modstandere raader paa Søen og er mandstærke nok til at gøre Landgang. Det maatte næppe være nogen *dansk* Vikingehøvding, som var saa slet underrettet om Belejringskunst, at han ikke i en Haandevending skulde lukke for de 2—300 m Land, der dannede Bankens Hals. Og var dette gjort, gik det med Befolkningen, som vi før saa det gaa med Kongen: den sad som en Mus i sin Fælde, og Erobrerne havde intet andet at gøre end at lade de stakkels Menneskers Skæbne besegles.

Vel, siger Handelmann, men Befolkningen var ikke alene bjerget heroppe, den var *skjult*.

Hvorfra ved vi, at der var Skov i Oldtiden paa denne Banke? Ikke fra noget Sted. Men lad os sætte, at der var Skov. Skal man saa tro, at det først er vore oplyste Tider, som har opfundet Begrebet »Rekognosceringspatrouiller«?

Det hele bliver til en tragikomisk Legen »Tampen brænder«, som intet har med sund Vurdering af Terrain og Forsvarsmulighed at gøre.

I selve Sagen har Handelmann dog ganske utvivlsomt Ret. *Ringvolden er en gammel forhistorisk Bondeborg* — baade en arkæologisk Undersøgelse af Spørgsmaalet og en logisk Gennemtanke af Sagen giver ingen anden Forklaring.

Den er paa ingen Maade noget enestaaende Fænomen. Man kan tværtimod sige, at der ikke kan paavises et klarere og smukkere Eksempel paa det, vi i Almindelighed forstaar ved en Bondeborg, end netop denne saa omstridte Befæstning.

Den har for det første selve *Anlægsstedet: Bakkekronen.* Det er en kendt Sag, at Anlæg af denne Art kan være knyttet til forskelligt Terrain — Smaaøer, Vinkelen mellem et Par Aaer f. Eks. —, men at Bakkekroner er noget af det almindeligst benyttede. Det gælder ikke alene hos

os, det gælder i Nordtyskland og i Sverige og i Norge — ja overalt hvor saadanne Bygdeværn er rejst.

Dernæst *Anlægsegnen*, om man kan bruge det Udtryk: den allerede i forhistorisk Tid *tæt bebyggede Egn*. Som vi her træffer store Højgrupper paa begge Sider af Norene, saadan træffer vi andre Steder det samme Forhold mellem Oldtidsbygd og Bondeborg. Et Par Eksempler fra os selv vil vise det. Umiddelbart ved en af de rigeste Oldtidsbygder i Thy findes den prægtige Bondeborg — Madstedborg — paa Holmen ude i Ove Sø. Tæt Nord for den svære Bebyggelse paa Sydsiden af Sjørring Sø ligger Bondeborgen Færgeborg. En Bakkeknude ved Harre Nor i Salling — liggende aldeles som Borghøjden ved Haddeby Nor — tæt omgivet af Gravhøje i hundredevis, bærer endnu i sit Navn — Voldbjerg — et Minde om sin oprindelige Bestemmelse. Mangfoldige tilsvarende Tilfælde kunde nævnes; men vi tager et Par fra Udlandet, valgte i Flæng: Den saakaldte »Römerschanze« ved Lehnitz See, tæt ved Potsdam, som efter Fund at dømme stammer fra c. 200 før Kristus, »hat mitten in einer Reihe von Ufersiedlungen gelegen«. Ved Alteburg auf der Kuppe des Reuschbergs — ligeledes en Ringvold — viser selve Skraaningen op mod Volden i Sydvest og Nord en oprindelig tæt Bebyggelse, og dette er Tilfældet ved flere Ringvolde. Ja, Bebyggelser *indenfor* selve Voldlinien — enten disse nu skyldes Ophold derinde i Krigstid eller de har været permamente — træffes de utalligste Steder — lige fra neolitisk Tid til den historiske Periodes Begyndelse, i Frankrig, i Tyskland, i slaviske Lande, i Ungarn o. s. v. Fra vor egen Historie og fra sen Tid er det nok at minde om Sakses Skildring af den vendiske Bondeborg Karenz: liggende paa en Bakkeknude, omgivet af Sumpe, fuld af høje Træhuse.

Her er der kun mindet om dette som det synes til *alle* Tider og blandt *alle* Folk almene Forhold, fordi man hyppigt møder den Antagelse, at saadanne Fællesværn har ligget afsides, saa Egnens Befolkning har kunnet søge »Skjul« der i Krigstid. Intet er urigtigere. De laa som Re-

gel midt i Bygden, saa de hurtigt kunde tages i Brug, om det gjordes nødvendigt. Den tæt bebyggede Eng omkring Norene ved Slien har i en fjærn Fortid gjort en saadan Bondeborg fuldt forstaaelig.

Som et tredje Argument maa man fremhæve *Anlægsformen*. Ogsaa her kan der naturligvis findes Variationer, som oftest givne af Terrainet. Det kan være en enkelt Vold, som afskærer et Næs. Det kan være en buet Vold, aaben for begge Ender — som f. Eks. Pedersborg ved Sorø og Aggerborg ved Limfjorden, der skønt begge brugt i Middelalderen utvivlsomt er forhistoriske. Men mellem alle Variationer er ingen almindeligere end den uregelmæssige Ringvold, hvis Form retter sig efter Formen af den Bakkeknude, som den kroner. Det er den afgjort herskende — lige stærkt brugt i Bjergegne som i Slettelande. Hundreder og atter Hundreder af Anlæg viser dette simple Skema.

Dernæst: *Anlægsmaaden*. Som Volden ligger nu, synes den udelukkende dannet af Jord. Det maa dog bemærkes, at først metodiske Gravninger kan give paalidelig Oplysning om dens Bygning. Ganske tilsvarende Ringvolde af Jord i Nordtyskland har vist sig at have en Kærne af Sten. Eller de har dannet Grundlaget for Tømmerkonstruktioner af den ene eller anden Art. Andre Steder har Forsvarsværdien udelukkende beroet paa selve Jordvolden og den stejle Skraaning op til den. Maaske er det saadan her, maaske er der gemt Sten og andet som en Kærne i Voldlegemet. Nogen Forskel paa den og de tilsvarende nordtyske Anlæg kan ikke ses. Og det er fælles for mange af dem, at de eneste Bygningsspor, man har fundet indenfor deres Ring, har været Pælehuller og Arnesteder fra primitive Hytter, opført af ligesaa tarvelige Materialer som Volden selv. Ogsaa indenfor *vor* Ringvold skal der være fundet »Bygningsrester«; men om deres Art foreligger der forøvrigt ingen Meddelelser af Værdi. Det har vel været Fund af Sten, som ved deres Beliggenhed og Størrelse har givet Anledning til Troen paa, at man her har fundet

Mure fra Fortiden. De kendes saa vel fra de udgravede nordtyske Ringvolde.

Findes der saaledes ikke det mindste, der kan give Anlægget et andet Præg end det almindelige ved en forhistorisk Bondeborg, er Turen kommet til at se paa, om almindelig sund Fornuft taler imod denne Løsning.

Men dette er langtfra Tilfældet. Naar vi beskæftiger os med slige forhistoriske Anlæg, behøver vi ikke at frygte hærgende Vikinger, der gør Strandhugst og fanger Ræven i dens Hule. I saa Fald vilde nemlig ikke saa mange af disse Anlæg være knyttet til Kysten, bl. a. ligge — som dette — paa en Bakkeknude ved den gamle Strand.

Vi maa tilbage til Tidsrum, hvor de kæmpende Enheder — om dette Udtryk forstaas ret — er langt mindre. Hvor det er Bygd, som hærger Bygd, Stamme, der strider mod Stamme. Og for en saadan Krig passer Anlægget. Her har man kunnet samles fra de nærmeste Bosættelser, omkring Norene, naar Ufred truede fra Nabobygderne. Og paa Højden bag Volden har man kunnet føre det Kvæg, som trængtes til at leve af under en Belejring, og her har man ikke haft mægtigere Modstandere at regne med, end at Taalmod kunde prøves uden at briste, og at Udfald kunde voves uden at føre til det absolute Nederlag. Sandt nok, vi ved intet om den Tids Kampe, fordi de ligger forud for al Historie. Men vil man overhovedet finde en antagelig Løsning paa det Spørgsmaal, hvortil Ringvolden er brugt, og paa hvilken Tid den er rejst, maa vi tilbage til disse Tider, hvor Kampen var relativt lille, fordi det var Smaabygder, der krigedes, og hvor vi ikke skal operere med noget saa omfattende som hele Folkeslags Fremtrængen — Danernes Erobringer, siger Handelmann — eller Vikingeherredømme over vide Strækninger — »Svenskerne« ved Slien, siger Sophus Müller. Vi maa finde os i at lade denne Ringvold staa for sig uden Forbindelse med Danevirke. Den er et Vidnesbyrd om disse Egnes

ældgamle og tætte Bebyggelse — aldeles ligesom de talløse Gravhøje, der findes i Nærheden. Den hører til vort Folks første Spor ved Slien. En nærmere Tidsfæstelse af den kan kun opnaas ved Hjælp af Gravninger.

XII.

Vi har set fuldkommen bort fra to Omstændigheder, som i sig selv ingen Beviskraft har, og som kun kan sløre Fremstillingen ved at blive trukket med ind i den. Den ene er ældre Tiders Oplysninger om disse Voldanlægs Navne og Spekulationer over deres Brug, den anden er den Samling Gravhøje, der findes indenfor selve Ringvolden. Efter at Undersøgelsen i og for sig er sluttet, skal dog disse to Punkter kortelig berøres, fordi ogsaa *de* har været benyttet til at underbygge den Sophus Müllerske Hypotese.

Vi begynder med *Hieronymus Cyprœus* († c. 1575). Han fortæller, at der ikke langt fra den nuværende Haddeby Kirke (Hettebu) engang har været en By. »Man kalder den nu almindelig *Oldenburg*, og samme Steds ses det, at der har ligget en Borg paa en høj Banke«. »Oldenburg« er her Navnet paa Halvkredsvolden, som han beskriver nærmere i det følgende. Derpaa hedder det: »Men i fordums Tid gav man ogsaa Slesvig Navnet Hettebu. Hvorledes dette er kommet, kan jeg ikke forklare paa anden Maade, end at Slien alene skilte Slesvig fra Hettebu«.

Dette er et typisk Eksempel paa de lærde Slesvigeres Danevirkeforskning i 16—17. Aarhundrede. Først bemærker vi, at han kalder *Haddeby* Kirke for *Hettebu* Kirke. Det er den tilfældige Navnelighed, som lokker ham dertil, og senere Tiders mere udviklede Sans for den filologiske Nøjagtighed har aabenbaret, at Haddeby og Hedeby intet har med hinanden at gøre.

Hans Forveksling af disse to Navne tvinger ham nu imidlertid til at forklare, at ogsaa Slesvig — Nord for

Slien — i senere Tider har baaret Navnet Hedeby. Forklaringen er den nære Beliggenhed. Kun Slien skiller det oprindelige Hedeby fra det oprindelige Slesvig. Beviset er selvfølgelig værdiløst. Havde vi positiv Vished for, at Hedeby havde ligget indenfor Halvkredsvolden, var det dog rimeligere, om dette Navn havde »smittet« Haddeby, som ikke laa mange Hundrede Meter borte og lydligt lignede det, end at det var sprunget tværs over Slien til en By, hvis oprindelige Navn ikke i ringeste Maade mindede om den forsvundne Bys. Om dette mere senere.

Cypræus kan da i Højden give os den virkelige Oplysning, at Halvkredsvolden paa hans Tid kaldtes »*Oldenburg*«. Ud fra sin egen Tids Opfattelse af Forholdet mellem By og Borg kombinerer han — som ovenfor nævnt — en *civitas* (Hedeby, Halvkredsvolden) og en *arx* (Ringvolden). Sophus Müller tænker sig, at hans Tolkning hviler paa Menigmands Skøn. Dette er muligt, men ikke sandsynligt. Thi den lærde Kombination fremtræder netop klart derved, at *Cypræus henlægger Hedeby til selve Halvkredsvolden* — ikke til »Pladsen om Kirken«, som Sophus Müller læser. Cypræus har fuldkommen klart fremsat den nu gængse Hypotese.

Værdien af hans Oplysning forringes imidlertid ved yderligere Undersøgelse.

Hans Broder, *Paulus Cypræus* († 1609), der paa samme Tid boede i Slesvig, kalder *Ringvolden* for Oldenburg — Halvkredsvolden er derimod efter hans Opfattelse en navnløs Lejrplads. Med andre Ord: en anden lærd Kombination og en anden Stedfæstelse af det folkelige Navn »Oldenburg«. Vi har da end ikke noget Bevis for, at Halvkredsvolden virkelig har baaret dette Navn i det 16. Aarhundredes Slutning. Vi kan med ligesaa god Grund stole paa Pauli Meddelelse som paa Hieronymi.

Det er i høj Grad oplysende at følge dette Spørgsmaal videre.

Hos *Adam Tratziger* († 1584), der fra 1558 til 1575 levede i Slesvig, tales om den udstrakte By Slesvig, hvis

danske Navn »Heddebui« endnu mindes i Kirkenavnet Syd for Slien. En Vold og Grav ved Vigen (ɔ: Haddeby Nor) er Levninger af Hedeby. Paa Banken tæt derved ligger Oldenburg, overgroet med Træer og Krat.

Altsaa: atter lærd Kombination, atter det folkelige Navn Oldenburg. Og som hos Paulus er dette Navn knyttet til Ringvolden.

Mindre Betydning har det, at *Henrik Rantzau* († 1598) kalder Ringvolden for Oldenburg. Han støtter sig nemlig til Tratzigers Oplysning. Men interessant er *Caspar Danckwerths* († 1672) Behandling af Spørgsmaalet. Den viser den voksende Forvirring: En mægtig By breder sig uden om Halvkredsvolden, som kaldes Oldenburg, og oppe paa Bakketoppen ligger Henrik Fuglefængers Borg — Tratzigers Paafund — der ligeledes kaldes Oldenburg. Endnu senere Tider har vel indset Urimeligheden af dette samme Navns Anvendelse paa to forskellige Steder ved Noret, og i Tidens Løb er »Oldenburg« da knyttet til Halvkredsvolden, medens Ringvolden kort og godt er kaldt »Højborgen« (Hogeburg, Hohburg) eller »Markgraffe Schloss«, »Markgrafenburg«. Den sidste Betegnelse er en Kombination aldeles svarende til »Tyreborg« og kan lades ganske ude af Betragtning. Med Henrik Fuglefænger eller Otto II har selvfølgelig heller ikke dette forhistoriske Anlæg nogen Forbindelse.

Tilbage staar kun Spørgsmaalet, hvad den folkelige Overlevering har kaldt Ringvolden i Slutningen af det 16. Aarhundrede. Skal vi følge Paulus Cypræus og Adam Tratziger, maa vi stole paa, at den har heddet *Oldenburg*. Vi saa, at Hieronymus Cypræus knyttede dette Navn til Halvkredsvolden; men hans Vidnesbyrd er ikke af større Værd end de to andres, som stemmer overens. Og hertil kommer, at selvom Navnet ingen »historisk Hjemmel« har, saa er det paa den anden Side ikke uden *traditionsmæssig* Betydning. Det er nemlig et meget almindeligt Navn — netop paa forhistoriske Ringvolde. Vi træffer det i dansk Form — »Gammelborg« — paa Bornholm, vi finder den

tyske Form mangfoldige Steder i de til Slesvig nærmest grænsende tyske Landskaber. Som Navn paa Ringvolde findes det f. Eks. ved Süderrade (Albersdorf Sogn, Ditmarsken), ved Boberg (Steinbek Sogn, Holsten), ved Hovedgaarden Stendorf (Eutin Sogn, Oldenburg Kreds), ved Gaarden Stöfs (Lütjenburg Sogn, Pløen Kreds), ved Godset Horst (Sterberg Sogn, Lauenburg). Listen er ikke fuldstændig, men giver dog et Begreb om den almindelige Brug. Skønt intet afgørende kan siges, er der den *største* Sandsynlighed for, at ogsaa *vor* Ringvold har haft dette Navn, at Hieronymus Cypræus har misforstaaet Sagen, naar han knyttede det til Halvkredsvolden, og at det 19. Aarhundredes udelukkende Brug af Navnet for denne sidste derfor ikke hviler paa virkelig folkelig *Tradition**).

Endelig har vi tilbage at se paa de Gravhøje, som fandtes indenfor Ringvolden.

Alt ialt har her ligget henved et halvt Hundrede Stykker. Man kan med Sikkerhed fastslaa 31; men flere er stærkt udjævnede, indtil det ukendelige. Andre naar en Højde af 1,25 m.

I de seneste Aar er der foretaget Gravninger i enkelte af dem. Man har set, at de stammede fra Oldtidens Slutning. Rimeligvis er de samtidige med de ældste Fund — 10. Aarhundrede — som er gjort indenfor Halvkredsvolden. Mere kan i Øjeblikket ikke siges.

Har de nu noget at fortælle? Sophus Müller slutter: »Mulig var de gravlagte Borgens Krigsmænd, faldne under

---

*) Selv om »*Oldenburg*« er det traditionelle, folkelige Navn for Borghøjden, forudsætter det dog et endnu ældre *dansk* Navn. Maaske har dette været »*Borre*«, en i hele Danmark overordentlig udbredt Betegnelse for disse gamle, i Oldtiden befæstede Banker. Herpaa tyder det, at Navnet paa Bankens sydøstlige, ikke skovgroede Skrænt paa et tysk Kort af 1871 (Sach: Geschichte der Stadt Schleswig) kaldes *Borrbläck*. Sidste Led er plattysk *blik*, *blek* = en mindre, skovløs Plet. Første Led kan formodes at gemme det gamle danske Navn paa selve Banken: *Borre*.

en Belejring«. Hvorledes man end ser paa Anlæget heroppe paa Bakkekronen, synes det dog at være temmelig usandsynligt, at hele Styrken er bleven begravet midt paa Borggaarden. Man maa huske, at var Tolkningen af »Borgen ved Hedeby« rigtig, vilde der i 10. Aarhundrede have staaet et gildt Anlæg deroppe — med palisadeværnede Volde og brede, brune Tømmerhuse. Og midt i denne — bevarede eller afbrændte — Herlighed skulde man have jordfæstet henved halvtreds faldne Kæmper! Det vilde have støttet Troværdigheden af en saadan Hypotese, om der kunde nævnes Tilfælde andet Steds fra, hvor man havde gjort noget lignende.

Nej, disse Gravhøje fra det 10. Aarh. er nok det sidste Led i den lange Kæde af Beviser, som godtgør Borgens store Ælde — forud for al Historie. Kun hvis denne Banke har rejst sig i ensom Tavshed udenfor Byvolden, bærende paa sin Ryg svundne Tiders nu ikke længere benyttede Virke — den lange, uregelmæssige Vold, saaledes som vi ser den den Dag idag — kun i *dette* Tilfælde kan man forbinde en fornuftig Tanke med, at der har fundet Gravlægninger Sted heroppe. Havde Banken været en Plads for myldrende Liv, hvor Voldporte og Huse trak Folk til, havde man nok ikke afset det trange Gaardrum til 50 Gravhøje, hvoraf mange maalte deres 10 m i Gennemsnit.

Og endnu en Ting:

Man kan selvfølgelig ikke sige: Borgen er ødelagt og jævnet med Jorden — derfor har man brugt den som Begravelsesplads. Siden da er der ikke mere rejst Huse her. — Som nævnt hører Gravene sammen med de *ældste* Fund fra Halvkredsvolden. Der er nemlig her gjort Fund fra baade 10. og 11. Aarhundrede, som vi snart skal se. Svarende hertil har Sophus Müller opstillet Hypotesen om to Erobringer af Byen: een under Harald Blaatand (c. 950) og een under Sven Tveskæg (c. 1000). Gravhøjene maatte da stamme fra den første Erobring. Men var der siden denne ikke bygget Borg paa Højen, *vilde*

Erik Sejrsæl, da han slog sig ned ved Noret, have begaaet netop den Fejl, som Sophus Müller paastod man aldrig vilde begaa i Oldtiden: *at undlade at drage Banken med ind i Forsvaret.* Altsaa havde trods alt Sammenhængen mellem Halvkredsvolden og Banken ikke været indlysende for den Tids Krigere. Men det var jo denne Sammenhæng, der var »Hovedpunktet« i Dir. Sophus Müllers Opfattelse. Eller — Erik Sejrsæl havde indset Nødvendigheden af at sikre sig Herredømmet over Banken, hvis han vilde sidde trygt ved Noret, og han havde genrejst Borgen paa dens Krone. I saa Tilfælde maa man beundre ham for den Pietet, han har vist mod sine Forgængeres Minde. Det har ikke været let at bygge med stadig Hensyntagen til disse gamle Grave. Det har været vanskeligt at komme i Hus uden at falde næsegrus over Fortidsminderne.

Atter her har vi søgt at følge en Tanke til Bunds — se en Hypotese ikke som noget i Luften frit svævende, men som noget, der fører visse, logiske og praktiske Konsekventser med sig. Og Resultatet belærer os paa ny om, hvor farligt det er at tumle med Tider og Begreber, naar man ikke stadig holder sig for Øje, at der har været et *virkeligt Liv*, som skal svare til og passes ind i disse Konstruktioner.

XIII.

Langt mægtigere end det stærkt jævnede Anlæg paa Banken, hviler den store, imponerende Voldbue ved Bredden af Haddeby Nor — *Halvkredsvolden* —, et af de smukkeste, ja prægtigste af alle de minderige Anlæg fra vor Oldtid her i Egnen. Ingen Dansk kan komme vandrende ad Vejen fra Haddeby Kirke ned mod Volden og se dens Ryg rejse sig, uden at betages. Der kan være noget, der ligesom græder inden i En. Men bag dette vokser en stolt Følelse af Samhør med det Folk, som har sat sig disse storladne Spor.

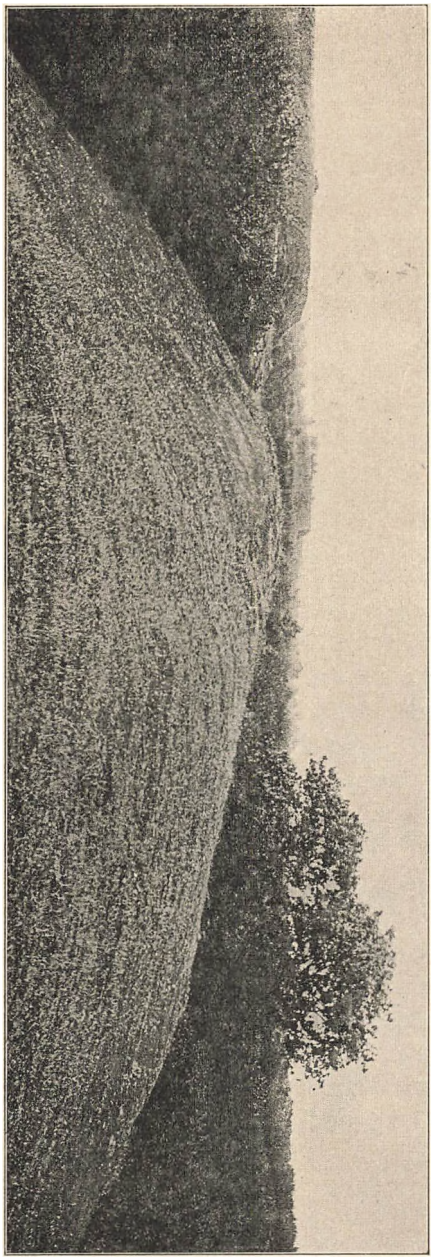

Fig. 20. Den nordlige Arm af Halvkredsvolden.

Volden danner en Bue, der er aaben ud mod Haddeby Nor. Dens Ender har en indbyrdes Afstand af c. 600 m, dens Toppunkt ligger c. 450 m fra Søbredden. Dens hele oprindelige Længde har udgjort c. 1330 m, og den har omsluttet et Areal, der er henved 40 Tdr. Land stort.

Helt bevaret er den ikke i vore Dage. I Nord er den begyndt ved den gamle Strandlinie; men i Aarhundredernes Løb er der langs Bredden dannet en Strandeng, som heroppe nu er c. 12 m bred. Voldens Nordende er i ny Tid sløjfet i en Længde af henved 30 m. Det følgende Stykke hæver sig — med jævn, rund Ryg — fra c. 4,50 m til 6 m over den udvendige Flade og har utvivlsomt bevaret sit gamle Præg uforstyrret. Atter 100 m længere Vest for den største af de her angivne Højder naar Rygningen c. 6,50 m over

Fig. 21. Halvkredsvolden Vest for den nordlige Vejaabning.

Fig. 22. Voldaabningen ved Bækløbet, set udefra.

det oprindelige Jordsmon; men Profilen er nu en anden. ved Skanseanlægene i 1850 er dels Kronen, dels Siderne ændrede, saa det gamle Billede er udvisket, Det er denne Strækning, der ses forrest i Fig. 20.

Dernæst kommer en fuldstændig Afbrydelse paa godt 200 m. Ogsaa den fremtræder klart paa Billedet. Den er sene Tiders Ødelæggelsesværk. En Vej fører tværs gennem Voldlinien — den er for saa vidt oprindelig nok, som ogsaa Oldtiden har kendt den. Men paa begge Sider af Vejen har man sløjfet Volden ved Afgravning.

Herfra strækker den sig over 380 m, inden en ny Afbrydelse finder Sted. Den er paa dette Løb af svære Dimensioner — 6—6,50 m høj —, men ogsaa her er Krone og Sider noget forstyrret ved senere Planeringer. Dens Profil har ikke den jævne Bue, som maa antages for den oprindelige.

Voldens nye Afbrydelse er af en ganske særegen Karakter. Fra en lille Sump Vest for Anlæget kommer en Bæk, som bryder Voldbuen og tværs over Pladsen indenfor den finder Vej til Noret. Paa Voldens Yderside er Jordbunden engagtig, fugtig — umiddelbart indenfor er der en Smule Mose omkring Bækken. At dette Brud er oprindeligt, kan ikke omtvistes. Det er givet af selve Naturen. Man maa dog gaa ud fra, at Aabningen i sin Tid har været spærret paa en eller anden Maade — f. Eks. ved Palissader. Selv om den sumpede Jord gjorde et Angreb paa dette Sted vanskeligt, kan man ikke tænke sig et saa betydeligt Hul i Voldlinien uden en Udfyldning, der vel at mærke ikke hindrede Bækken i dens Løb. Thi denne havde sin Betydning for Beboerne *bag* Volden,

Syd for Afbrydelsen kommer Volden paany frem i smuk, gammel Højde. Den er dog nu meget forstyrret. Omfattende Anlæg fra 1850 til Brug for Artilleri og Infanteri har flere Steder ødelagt Udseendet — navnlig mod Syd. Man kan maaske gaa ud fra en større Højde her i Oldtiden end paa den øvrige Strækning, skønt noget sikkert derom ikke kan siges, før planmæssige Gravninger er gennemført.

Fra Bækløbet gaar Volden c. 420 m mod Sydøst. Saa træffer vi et tredje Brud. Ogsaa her fører der en Vej igennem. Aabningen er nu c. 10 m — hvad den næppe til en Begyndelse kan have været — men man er sluppet for den ulyksalige Ødelæggelse, som vi traf ved den nordre Vejaabning. Siderne skraaner stejlt ned mod Vejen — og venter paa den moderne Forskers Undersøgelse. Vejgabet maa nemlig anses for oprindeligt.

Herfra og til Søbredden er c. 210 m. Paa dette Stykke har senere Opdyrkning slettet meget. Ploven har skaaret Mulden op og — navnlig paa den østlige Del og paa Indersiden — jævnet Profilen ud. Om dennes oprindelige Udseende ved vi ikke mere noget sikkert. Tæt ved Vandet er Volden atter vel bevaret, og som ved dens Begyndelse i Nord har den ogsaa her strakt sig ud til Bredden. Den senere dannede Strandeng er paa dette Sted c. 24 m bred.

Saaledes har vi fulgt hele Voldbuen rundt og set, hvorledes den i vore Dage tegner sig. Fra den vender vi os mod Pladsen bag den.

Det er en nogenlunde jævn Flade, fuldkommen opdyrket og ved Hegn delt i et Utal af Markskifter. Den har et svagt Fald fra Vest mod Øst; altsaa ligger de inderste Dele højere end Bæltet langs Noret. Saa meget kan da allerede ved første Øjekast siges, at Strækningen Vest for Vejen, som fører tværsigennem, fra Oldtiden af har været fast og tør, mens Strækningen Øst derfor sikkert mange Steder har været temmelig fugtig og ikke særlig vel egnet til Bebyggelse.

Men dernæst fæster vi os ved det lille Bækløb, som deler den i to Halvdele, paa det nærmeste lige store. Som fremhævet af Dir. Sophus Müller synes det, »som det hele Anlæg er væsentlig baseret paa Vandløbet og planlagt derefter. Volden og Bypladsen fordeler sig ganske symetrisk til begge Sider og naar just op om det Sted, hvor Indsænkningen har sin største Bredde«.

Paa en lignende symetrisk Maade slutter Pladsen sig om den før nævnte Vej. Et Litografi fra 1859 (Fig. 23) giver et godt Indtryk heraf: man ser ikke alene Vejaabningen i Nord (1) — som paa dette Tidspunkt endnu var ret snæver —, men man kan følge Vejens Løb over Pladsen og se dens Udgang gennem Volden i Syd. Forøvrigt viser Billedet enkelte andre Ting, som vi lægger Mærke til: Ved 2 fandtes et Par Smaaskanser fra Krigen 1850; de dækkede Aabningen ved Bækken (3). 4 betegner »Forbindelsesvolden«, hvorom i et senere Afsnit, 5 afmærker Afgravninger fra 1850, 6 det Sted, hvor »Gormskansen« var opført — ligeledes fra 1850. Haddeby Nor betegnes ved 7, Landsbyen Vedelspang ligger ved 8. Ved 9 findes Byen Selk. 10 og 11 kaldes i Beskrivelsen Store og Lille Kong Sigurds Høj. I Virkeligheden er 10 det samme som »Gnupas Vi« — Kongshøj.

Har man fundet disse enkelte Steder, kan man endnu engang betragte Anlægget i dets Helhed. Saa stort, sluttet og smukt har vi intet andet fra samme Tid i Norden. Det er en levende Tale, det fører. Man var ikke Dansk, hvis man ikke forstod den.

Hvad vi først spørger om er dette: Har Halvkredsvolden — de senere, ovenfor paaviste Omdannelser ufortalt — altid haft dette Udseende?

Svaret kan gives med fuld Sikkerhed. Den har *ikke* fra første Færd været af de imponerende Dimensioner, som vi har truffet paa Vandringen langs dens Krone.

Allerede et Blik paa Gennemskæringen ved nordre Vejaabning viser det. Man ser her, hvor lagdelt Fylden er. Sand, Muld og Græstørv følger i Striber efter hinanden. Dir. Sophus Müller udtaler herom: »Lagene staar tydeligt adskilte, skraat eller bueformet hvælvede over hinanden, som Volden efterhaanden opdyngedes, eller, det skulde snarere antages, som den fra Tid til anden blev forstærket.

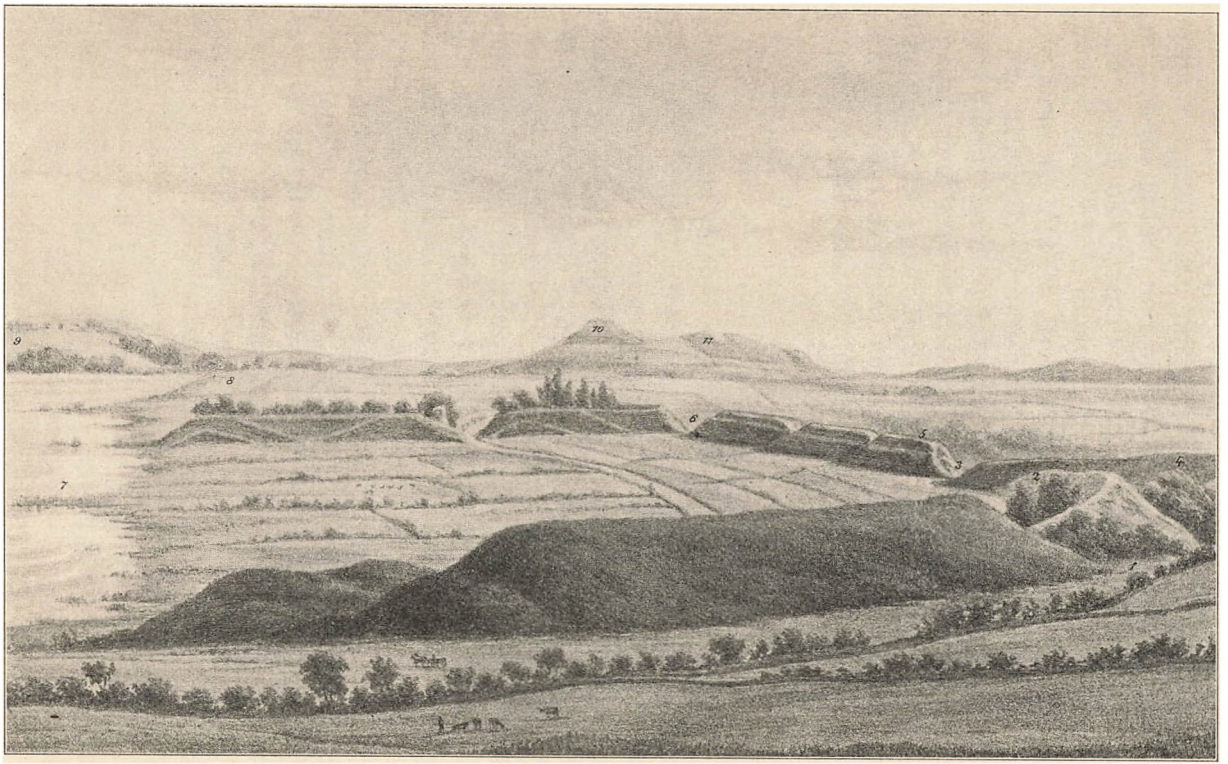

Fig. 23. Halvkredsvolden set fra Borghøjden i Nord.

Der har først indad mod Bypladsen været en lavere og smallere Vold, jævnt afrundet opadtil, og derefter er der udvendig og opover det ældre Anlæg bleven paaført nye Lag. Af Tværsnittet fremgaar det, at den ydre Form i de velbevarede Partier af Volden er ganske oprindelig; den svarer nemlig fuldstændig til de buede Linier, der tegner sig i Voldens indre Lag. Forandringerne ved Nedbør, Plantevækst og Nedskridning er for intet at regne.«

Denne smukke Iagttagelse har de senere Aaringers Udgravninger fuldt ud bekræftet Rigtigheden af. Ved Undersøgelsen 1910, som foretoges ved den nordre Vejaabning, paaviste man, hvorledes der først havde været en mindre og smallere Vold, som havde været »støttet af Palissader, Planker og Tværbjælker«. Da denne i Tidens Løb var forfaldet, udbedredes den ved Paafyldning, og ligeledes den nye Vold forsynedes med »Palissader, Planker og Tværbjælker«.

Desværre er Meddelelserne om disse Fund endnu ikke offentliggjort paa en saadan Maade, at man kan danne sig en begrundet Mening om Anlægets Helhed. Kun dette staar fast, at Volden oprindelig maa have været af mindre Dimensioner og først senere har faaet den Højde og Bredde, vi nu kender. Hvad Tømmerkonstruktionerne angaar, maa man oppebie en videnskabelig Redegørelse for Fundene. Forsigtighed bliver ikke mindre nødvendig, naar man lægger Mærke til endnu en Omstændighed, der meddeles i den eneste foreliggende Beretning.

Det hedder her, at den oprindelige Vold var omgivet af en *Grav*. Ogsaa i tidligere Tider antog man, at der kunde spores en Grav, navnlig udenfor den sydlige Del af Volden. Dir. Sophus Müller har overfor dette gjort opmærksom paa, hvorledes en virkelig Grav — kastet af Menneskehaand — hører hjemme i Middelalderen, ikke i Oldtiden, og hvorledes vi derfor ved alle Danevirkes ældre Dele ingen Grav finder, men træffer dem ved de yngre. Det er utvivlsomt en undtagelsesløs Regel. Har man troet at kunne konstatere Grave — f. Eks. her ved Halvkreds-

volden —, har det været naturlige Sænkninger i Jordsmonnet, maaske vandfyldte og saaledes øgende Angrebsvanskelighederne, men uden Forbindelse med det kunstigt skabte Værn. Den saakaldte Grav paa Sydsiden af Halvkredsvolden er netop en naturlig Lavning med vaad Bund, som har ført et lille Vandløb ud til Noret. Man har paa en vis Maade taget denne i Forsvarets Tjeneste ved at lade den danne en yderligere Hindring for Fjenden; men man har ikke reguleret den.

Naar der tales om, at man ved de nye Undersøgelser paa Nordsiden har fastslaaet Tilstedeværelsen af en Grav, maa Meddelelsen derfor modtages med Varsomhed. Det kan være den Sænkning i Jordsmonnet, som fremkommer, hvor Fylden til Volden tages.

Oplysninger om den nordre Portindgang gav Gravningerne i 1911.

I en Dybde af 1,5 m under den nuværende Overflade blottede man den gamle Vejbane. Den var her brolagt med haandstore Sten, uregelmæssigt sat. Ved Udgravningens Sider saa man tydeligt, hvorledes den stenlagte Indgang i senere Tider var dækket med Bjælker og Planker, som laa i flere Lag over hinanden og holdtes sammen ved nedrammede Pæle. Portens Grundsten kom til Syne, den største af dem »tilhugget med tre Kranse nedenfra«.

Dette er en meget utilfredsstillende Beskrivelse; men der foreligger ingen anden. Den gør dog den tidligere Antagelse vis: at der her var en oprindelig Vejaabning, planlagt fra første Færd og værnet af en Portbygning. Vejen behøvede selvfølgelig ikke at forbinde Halvkredsvolden med den saakaldte »Borg ved Hedeby«. Den havde sin ganske naturlige Forklaring deri, at den bragte Beboerne bag Voldbuen i Forbindelse med Terrainet Nord derfor, bl. a. med de Folk, som havde slaaet sig ned ved den nuværende Haddeby Kirke.

Mest Interesse har Resultatet af Gravningerne *indenfor* Halvkredsvolden haft.

De tog deres Begyndelse i September 1900, da man Øst for Vejen foretog flere Prøvesnit.

1—1,50 m under Overfladen traf man her paa betydelige Mængder af Træ, der syntes at have tjent til at styrke den sumpede Grund i Nærheden af Noret. Et enkelt Sted dannede disse Trærester en Slags Tømmerkonstruktion: I Rækker fra Vest til Øst og med regelmæssig Afstand var omhyggeligt tilspidsede Pæle rammet ned gennem det bløde Jordlag i det derunder liggende Sand. Mellemrummene mellem Pælene var udfyldt med vandret liggende, 15—20 cm tykke Bjælker og utilhuggede Stolper af Hassel- eller Birketræ. Ofte saa det ud, som om de tyndere Stave var flettet omkring de nedrammede Pæle, og flere Steder viste den øverste Del af denne Trækonstruktion tydelige Brandspor.

Alt dette havde aabenbart haft til Hensigt at gøre Grunden fastere. Pælene var næppe stærke nok til at kunne tjene som Fundament for Husbygninger. Det hele svarede til de »Bolværk«, som allerede i forrige Aarhundrede opdagedes i Norets Nærhed, og som sagtens havde en lignende Opgave.

Midt mellem Piloteringerne traf man — 3,5 m fra Volden — et gammelt Brøndanlæg. En Meter under Overfladen kom fire lodrette Egepæle til Syne. De var 14—18 cm i Diameter og indbyrdes forbundne ved Tværplanker af 8 cm Tykkelse. Udenfor Pælene var der lagt Brædder, som udelukkende holdtes ind til dem ved den omgivende Jords Tryk. Brøndens Bredde var c. 90 cm; Dybden lod sig forfølge til c. 3 m.

I den »sorte Jord« — Kulturlaget, som dækkede alt dette, og som var 1—1,5 m dybt — fandtes en Del Efterladenskaber fra Oldtiden. Blandt dem laa Jernsagerne temmelig højt — i Gennemsnit c. 50 cm under Overfladen. Det øvrige laa strøet i forskellige Lag — helt til mellem selve Plankerne. Dybest nede var der særlig mange Knok-

ler, Hjortetakker og Lerkarskaar. Forøvrigt laa der blandet mellem hinanden bearbejdede Takker, Brudstykker af Kar, gennemhullede Lerkugler, Smeltedigler, Støbeformer, Perler, Ravstykker, en lille Bronzevægt o. s. v.

Et ganske andet Billede gav derimod Gravningen *Vest* for Vejen. Her var der utvivlsomme Spor af Bygninger at finde — sammenbrændte Klumper af Ler fra Vægge, forkullede Bjælker og Stenbrolægninger af forskellig Art.

Bjælkeresterne laa 1,40 m dybt. Over dem eller ved Siden af dem fandtes Brolægningerne; maaske betegnede de da Bosættelser fra forskellig Tid. Et kredsrundt Arnested, 1,50 m i Tværmaal, afdækkedes. Det bar tydelige Mærker efter Ild. Seks Meter længere borte laa et lignende. Ved dette sidste strakte Kulturlaget sig indtil 4 m i Dybden — nogle Steder nordligere var det 3 m dybt. Det almindelige paa denne Strækning var ellers 1—1,50 m.

Ogsaa ved disse Gravninger fandtes naturligvis Mængder af Sager. Ialt optoges der 1382 Fundstykker Øst, 1692 Vest for Vejen. Men begge Steder var de af nogenlunde samme Art: Smeltedigler af Bronze, Former af Fedtsten til Støbning af Sølvbarrer, Jernsager — Sakse, Naale, Knive, Bor, Prene, Mejsler o. s. v. Af Vaaben var der c. 15 godt bevarede Spyd og Pilespidser og det øverste af et Sværdhjalte. Dertil kom en stor Bronzebarre, Beslagstykker, Pincetter, Bly- og Sølvstykker, Perler, smukt indlagte Knivhaandtag og Kamme af Ben, ubearbejdet Rav og meget andet. Nogen bestemt Fordeling af alt dette mellem de enkelte Jordlag kunde ikke spores. Maaske havde forskellige Ødelæggelser blandet ældre og yngre Sager mellem hinanden; en sikker kronologisk Skelnen mellem Fundstykkerne lod sig derfor ikke gennemføre; men i Hovedsagen kunde det siges, at de maatte stamme fra 10. til 12. Aarhundrede og saaledes vidnede om en tohundredaarig Bebyggelse.

Den, som i Musæet i Kiel har set den plastiske Fremstilling af Halvkredsvolden med de angivne Prøvegravninger markeret som smaa farvede Felter indenfor Buen, og som har studeret Montrenes talløse Genstande, der er hentet op af »den sorte Jord« her ved Slien, kan ikke uden Smærte tænke paa, at dette Arbejde — i hvert Fald hidtil — ikke har kunnet ledes af danske Videnskabsmænd. Der vilde ikke gives en smukkere og værdigere Opgave for os. Det er *vor* Fortid, som disse fremmede nu klarlægger for Eftertiden. Det er godt, at det sker med baade Omhu og Forstand; men det er dog hellig Jord for os, som de sidste Menneskealdres tunge Skæbne har berøvet os Retten til selv at give Mæle.

Ja, det er hellig Jord.

Hvad man anede før, kan — efter at Udgravningerne er foretaget — siges med Vished: *her har i Oldtiden ligget en blomstrende By.* Dens Størrelse og Betydning fremgaar ikke alene af selve Bypladsens Omfang og Voldens stolte Bue. Endnu ved vi ikke med Sikkerhed, hvormange af de 40 Tdr. Land, der har været bebygget. Naar man har ment det utænkeligt, at en Oldtids-By skulde dække et saa stort Omraade — Birka nøjedes med 14 Tdr. Land —, kan det siges, at adskilligt af det indhegnede Land sikkert var ubebygget. Det har næppe været stort mere end Terrainet Vest for Vejen, som udgjorde den egentlige By, og at Voldene ogsaa dækkede det bløde, fugtige Jordsmon Øst for denne, kom simpelthen deraf, at man saaledes lettest værnede Bosættelsen og den nødvendige Adgang til Vandet.

Thi af Vandet — Noret, Slien, Havet — har Indbyggerne været afhængige. Paa det har deres Magt beroet. Det er sagtens over det, de er kommet, og det er over det, de har hentet en Del af deres Rigdomme.

Dette lærer Fundene. Nogle taler om Forbindelser mod Vest og Syd — helt ned til Rhinegnene. Det gør f. Eks de malede og ornamenterede Lerkarskaar. Andre taler om Handelsrejser til Sverige eller svenske Mænds Besøg her-

nede. Det gør Støbeformerne af Fedtsten, og det gør brede Elsdyrtakker.

Her har da været et Midtpunkt for Livet ved vor Sydgrænse. I eet, to Hundrede Aar har det pulseret her. Intet Fund, intet Brev, ingen Bog har gemt Byens Navn til vore Tider. Den er gledet over i Glemselen, som saa meget andet fra vor Histories Gry — hvis da ikke vore Tider kan løse Gaaden og give Stedet det gamle Navn tilbage. Men om dette vil der blive Lejlighed til at tale i et følgende Kapitel.

Kun endnu en Ting kan siges: den By, som laa her, maa have været Sædet for *Gnupa* og *Sigtrygg*. Her er det *Olaf* er landet. I denne By har *Asfrid Odinkarsdatter* levet. Herfra er Gnupa baaret ud for at jordes i det Vi, Runestenene taler om — Kongshøj, der endnu fanger Øjet, naar man staar oppe paa Voldkronen. Herinde har Sigtrygg Smaakonge ført sin Kamp mod Gorm Svenssøn — to danske Herskere, der førte Hær mod Hær, til den ene sejrede og »samlede Riget«, som de senere Krøniker fortalte.

Denne Voldbue, denne Jord, sort og diger, er det største og mest talende Vidne vi har om de Mænd, som Skrifter og Sten kun ved saa fattig Besked om. Her er deres Saga begyndt og endt. Og da den sluttede, var en ny Tid i Frembrud. Og et nyt Virke rejstes ved vor ældgamle Folkegrænse.

XIV.

Vi staar saa fortvivlet fattige, naar det gælder kronologiske Bestemmelser fra det 10. Aarhundredes første Halvdel. Vi ved, at Kong Henrik overvandt og kristnede Gnupa 934; men hvornaar blev Sigtrygg fældet?

Alt, hvad vi kan sige, er, at hans Fald skyldtes Gorm. Vidste vi da bare noget om Gorms Dødsaar, havde vi dog derigennem en Slags Tidsgrænse, indenfor hvilken Sigtryggs korte Regeringstid (parvo tempore) maatte falde.

Men det er en kroget og usikker Vej, vi har at vandre. Vi maa begynde med Harald Blaatands Dødsaar. Dette sættes af Adam til før 988. I Almindelighed regner man med 986. Vi ved endvidere, at han styrede Landet i meget lang Tid. Lundeaarbogen taler om 50 Aar, det samme gør Roskildebogen, og begge har som Kilde Adam af Bremens: »Regnavit autem annos quinquaginta«. Paa Grundlag af dette sætter man Gorms Dødsaar til c. 935. Men det er urigtigt. Dels kan der ingen Kronologi bygges paa en saadan rund Angivelse af Varigheden af Kong Haralds Regeringstid. Den siger kun, at Eftertiden har husket Haralds Styre som meget langt. Dels gaar den danske Tradition ud paa, at Harald i Gorm seneste Aar delte Herredømmet med sin Fader. Det er sandsynligt, at ogsaa *denne* Periode hører med til hans lange Regeringstid. Og dels kan Gorms Død ikke falde kun eet Aar efter Gnupas Daab, da vi ved, at ikke alene Gnupa døde, men Sigtrygg regerede »parvo tempore«, før Gorm blev højlagt.

En af de første Begivenheder under Harald Blaatand, som kan omtrentlig fastsættes, er Danmarks Overgang til Kristendommen.

Vor ældste Kilde til denne Begivenhed er Ruotgers Levnedsskildring af Erkebiskop Bruno i Køln. Den er skrevet mellem 966 og 969. Det hedder heri, at Kong Harald under Brunos Episkopat »sammen med en stor Del af sit Folk ydmygede sig for Kongernes Konge Kristus og stødte sine Afguders Forfængelighed fra sig«. Da Bruno var Erkebisp i Køln fra 953 til 965, skulde Haralds Omvendelse altsaa falde indenfor dette Tidsrum. Der er imidlertid god Grund til at tro, at den falder meget *tidligt* mellem disse Aar, om ikke før 953. I Pave Agapitus Bulle af 948 hedder det, at Erkebispen i Hamborg har Ret til at indvi Bisper hos de nordiske Folk, som »nu ved Guds Naade er omvendt til Troen«. Samme Aar fandt der et Kirkemøde Sted i Ingelheim, hvortil Erkebiskop Adaldag af Hamborg kom, ledsaget af Slesvig-, Ribe- og Aarhusbi-

sperne. Man kan formode, at disse tre danske Bispedømmer allerede da har faaet hver sit bestemte Landomraade tildelt, medens Kirkerne i Fyn, Sjælland, Skaane og Sverige stilledes under deres fælles Varetægt. Disse Vidnesbyrd tyder paa, at der omtr. 950 er sat et forstærket Arbejde ind paa Kirkeorganisationen i Danmark og derigennem paa selve Missionen. Men det er da sandsynligt, at Haralds Omvendelse snarere er faldet omkring 955 end henimod 965.

Fastholder vi dette, vil vi se, at han i 986 havde regeret en Menneskealder siden sin Daab, en begivenhedsrig Tid, som i meget havde ændret Landets Præg. Han behøver derfor ikke at være kommet paa Tronen længe før Daaben, for i Eftertiden at have faaet Ry for sit lange Styre. Tænker man sig endvidere, at Gorm er død c. 950, og at Harald har delt de sidste Aars Regering med ham, vil vi for Haralds Vedkommende faa en samlet Regeringstid af c. 40—45 Aar, hvad der maa siges at passe særdeles vel med den senere Tradition.

I sig selv kan et saadant Spørgsmaal — som end ikke kan afgøres med nogen Sikkerhed — synes at have liden Betydning. Det er dog nødvendigt at klare sig det, for at forstaa enkelte Forhold vedrørende Danevirke, som ellers vilde være temmelig ubegribelige.

Den lille Runesten i Jelling fortæller os, at Tyre døde *før* Gorm. Al dansk Tradition, saa sparsom den end er, gaar ud paa, at Tyre har bygget Danevirke. Men var Gorm død to Aar efter Gnupas Daab — hvad der vilde forudsætte Gnupas Død og Sigtryggs Drab i samme Aar —, hvorledes kunde man da forklare sig Danevirkes Rejsning ved Tyres Raad? Resultatet maatte blive — hvad enkelte Forskere virkelig har forsøgt — at frakende Dronning Tyre enhver Lod og Del i vort gamle Grænsevirke og give en senere Tid — f. Eks. Harald Blaatands — hele Æren.

Denne Tanke, som i sig selv er urimelig, paatrænger sig som den eneste logiske, hvis man ikke først klargør sig det sandsylige kronologiske Forhold mellem Begivenhederne efter 934. Og i Tidsrummet fra 934 til 950 kan meget vel alt faa Plads: Gnupas Død, Sigtryggs korte Regering og Fald, Tyres Rejsning af Danevirke, hendes Død og Gorms Død. Ved at sætte den sidste til et meget tidligt Tidspunkt, vil man møde Vanskeligheder af den ene eller anden Art. Og det skal kun tilføjes, at de sene Aarbøgers nøjagtige Udregning af Gorms Dødsaar til 936 selvfølgelig ikke har den mindste Værdi, da det simpelthen er fremkommet ved at trække 50 fra 986, det antagne Tidspunkt for Harald Blaatands Død.

Som Resultatet af Undersøgelsen kan vi da sige. at Sigtrygg maa være fældet c. 940 — lidt før eller senere. *Umiddelbart efter er Tyres Rejsning af Danevirke begyndt.*

Dette er jo forstaaeligt nok. Sejren over Smaakongedømmet ved Slien havde atter skabt Betingelser for en »Rigspolitik« som i Godfreds Dage. Lad være, at der maaske endnu hist og her sad uafhængige Fyrster paa dansk Grund. Stort set var Riget dog atter samlet. Og naturnødvendigt maatte derfor de samme Opgaver melde sig for dets Styrere. Først og fremmest maatte der nu paany blive Tale om en bestemt Grænsepolitik overfor vore Naboer i Syd.

Som Bærer af denne staar i dansk Tradition Dronning *Tyre*. Hendes »hæderlige Minde kan jeg umulig forbigaa i Tavshed, saa vist som det er min Hensigt at opholde mig længst ved dem, der har vundet det berømmeligste Eftermæle«.

Det er Sven Aggesøns Ord, som her citeres, og de er hæderlige — baade for hende og for ham. Det er da ogsaa Sven, som giver os den mest levende Skildring af Byggearbejdet. Han udpensler Fortællingen i alle Enkelt-

heder, og vi hører gennem ham, hvorledes den hjemlige Overlevering paa Valdemarstiden priste det Værk, der var gjort.

Den Baggrund, han tegner for Gerningen, har ingen historisk Rigtighed. Det er en romantisk Beretning om, hvorledes Kejser Otto I søgte at forlokke Dronningen og hun ved sin Snildhed trak Tiden ud. Thi mens Gesandterne gik frem og tilbage og troede, at Sagen var ordnet, udstedte »Dronningen til hele sit Rige en Befaling, hvorefter det ganske Folk skulde komme sammen i Nærheden af Slesvig. Her fik da alle Rigets Indbyggere Ordre til med egne Hænder at opføre et mægtigt Murvirke, som hurtigst skulde bygges. De trængende fik Hjælp af den kongelige Kasse, idet hun brugte de Penge, hun ved sin List [overfor Kejseren] havde skaffet sig, i dette Øjemed. Men ingen fik Lov til at slippe fri: unge, gamle, halvvoksne, kort sagt alle, som ikke enten Barndom eller høj Alderdom hindrede, maatte tage Haand i med. Ingen turde heller undslaa sig; thi alle og enhver, baade rige og fattige, var forpligtede til at gøre Hoveri paa hendes Agre og Gaarde . . .

»Saa var da Tyre den første, som opførte denne herlige Mur, hvormed de Danske lukkede for sig som med et Gærde, og hvori de havde det sikreste Værn mod det tyske Galskab . . .

»Da tre Aar var til Ende, var ogsaa hele det sindrige Værk færdigt og fuldendt. Det fik siden Navn af *Danevirke*, fordi det var virket og bygget ved Daners Arbejde. Men Dronning *Tyre*, hvem Danmark skylder sin Friheds Tilværelse og Opkomst, fik med god Grund Navnet *Danebod*.«

Dette er den unge, kraftige Valdemarstids Hilsen til vor Oldtids navnkundige Dronning. En lignende Klang lyder af Sakses omhyggelige Ord:

»Siden vilde Tyre trygge sit Land, at ingen fremmede i Løn skulde liste sig ind, og tog sig for at lægge Vold og Grav tværs over det aabne Land mellem Slesvig og Vester-

havet; og ved at rejse et Værn derpaa byggede hun det fasteste Jordvirke. Siden lod Kong Valdemar og Danefolkets Erkebiskop Absalon af lignende Kærlighed til Fædrelandet bygge en Mur af brændte Tegl derovenpaa; thi de vilde hellere med et nyt og sikrere Bygværk bøde paa det gamle faldefærdige Virke end lade den skrøbelige Vold ligge og fremtidig synke mere og mere i Grus. De brugte det forrige Virke som Grundvold, fuldførte med Mands Snille den modige Kvindes ufuldendte Værk, og skilte sig saa meget bedre ved deres Arbejde, som de viste sig Kvinden overlegen i Kraft«.

Man bliver i godt Humør ved at læse dette. Sakses Stolthed over hans egne Heltes — Absalons og Valdemars — Bygværk er saa stor, at han næsten kommer til at gøre Tyre Uret. Men Skaden gøres god paany: Hun byggede ikke alene Danevirke, hun friede Skaane. Sandelig havde den Dronning Mands Mod i sit Kvindehjærte!

Maaske var det dog, naar alt kom til alt, Samtiden, der gav hende det bedste Lov, og det i et eneste Ord. Paa den Runesten, som Gorm rejste i Jellinge, ristede han: »Gorm Konge gjorde dette Minde efter Tyre, sin Hustru,

ᛏᚴᚾᚹᚴᚱᚢᛦ᛫ᛒᚢᛏ

— *Danmarks Bod*«.

Dette Tilnavn er hendes Hæder. Det rummer ikke alene al Lovprisningen over hende selv, saaledes som den spejlede sig to Hundrede Aar senere i Sven Aggesøns Fortælling. Men vi faar her, hvor Fædrelandets Navn for første Gang møder os i vort eget Maal, et Vidnesbyrd om den Fasthed, det Rigens Grundlag, som atter var skabt efter mange Aars Splittelse. Som denne Fastheds Tegn staar hun endnu i vort Sind. Med dette vort gamle Lands Navn er hendes eget smykket.

Det er ørkesløst at ville tvivle om Traditionens Ret, naar den kalder hende Danevirkes Bygmester. Stenen taler klart nok til enhver, som vil forstaa.

Den Dag idag kan vi vise, hvad hun har bygget. Mangfoldige Steder paa Strækningen mellem Viglidsdør og Kurborg har man ved Gravninger i Volden fundet, hvad Tiden har levnet af hendes Værk.

Vi vil først se paa Tværsnittet Fig. 7. Foran de spredte Bjælkerester, som ved deres Buelinie kendegiver den gamle Godfredsvolds Profil, ser vi en Mur af Kampesten, godt ti Fod bred, knap ti Fod høj. Den kan ikke være bygget af Godfred. Tænker vi os den i fuld Højde — og det siger sig selv, at den nu kun findes i stærkt forstyrret Tilstand — vilde der nemlig være en »død Vinkel« mellem den og Volden — en Huling, som ingen Nytte var til for Forsvaret, ja som i stærk Grad vilde vanskeliggøre det.

Paa den anden Side maa den være ældre end den Mur af brændte Sten, som vi skimter foran den, og som skyldes Valdemar den Store. Murstensmuren har afløst den, da den i Tidens Løb var ved »helt at falde sammen i sin Svaghed« — som Sakse siger.

Dermed har vi bestemt den: et Værk af dette Omfang, rejst i Tiden mellem Godfred og Valdemar, kan kun skyldes Dronning Tyre. Her finder vi hendes Spor.

Ovre i Vest begynder den antagelig ved Kurborg, det vil sige ved det Sted, hvor Godfredsvolden træder ud paa Reideaaengene. Den kan paavises hele Vejen op til Viglidsdør, og der er ligeledes truffet Rester af den Øst for denne Gennemgang. Det synes da rimeligst at antage, at man ved Hjælp af Gravninger vilde kunne konstatere den helt til Borgevold ved Danevirke Sø. Under alle Omstændigheder: var den ophørt *før*, kunde det næppe have anden Grund, end at den ikke var bleven færdigbygget. Vi har imidlertid ingen Meddelelse om, at Værket blev ufuldført, og hertil kommer endnu en Ting: fornuftigvis maa man gaa ud fra, at Strækningerne paa begge Sider af Viglidsdør er rejst *først*, og at man *sidst* er naaet til det

langt borte liggende Stykke ved Kurborg. Men da kan det næppe være andet, end at Tyres Kampestensmur ogsaa har værnet den smukke og statelige Vold Vest for Grænsejarlernes gamle Borg ved Danevirke Sø.

Man vil let indse, hvorfor det netop var denne Del af Virket, som maatte fornyes. Øst for Danevirke Sø frembød Terrainet i sig selv saa mange Vanskeligheder, at Godfreds

Fig. 24. Tyres Danevirke. Efter Lithografi fra 1861.

Værk endnu kunde gøre god Fyldest ved et Angreb. Ved Engene om Reideaa var det samme Tilfældet. Men hele det høje Midterland, den flade, sandede, aabne Strækning, hvor den gamle og den nye Oksevej krydsede Voldlinien, var udsat og vanskeligt at værne. Derfor maatte man kraftigst lukke af her. Det var netop om denne Egn, Dronningen — ifølge Sven Aggesøn — sagde til den tyske Kejsers Gesandter: »Det kunde dog umuligt være skjult for hans [ɔ: Kejserens] Kløgt, hvad allerede Erfaringen maatte have lært dem [ɔ: Tyskerne], at den eneste Adgang til Danmark gaar gennem en jævn, bred Slette. Men for den

er det nu, vedblev hun, at jeg har slaaet Bom med den vældige Mur, og det er ene sket i den Hensigt, at Landevejen, ad hvilken der før var frit Rykind, nu kan blive spærret ved denne Mur«.

Saadan har Sven med skarpt Blik for Grænseforholdene i hans egen Tid gengivet Tyres Tanker. Og han har gjort det fuldt ud rigtigt.

Tyres Kampestensmur løb den største Del af Strækningen langs den ydre Fod af Godfreds Vold. Kun enkelte Steder gik den en Kende op paa Volden. Handelmann har ment, at der oprindelig var en »død Vinkel« mellem de to Virker — Neergaard antager (med større Grund), at Godfreds Vold samtidig med Murens Bygning er sat i fast Forbindelse med denne derved, at Vinkelen imellem dem er fyldt med Jord, og at den nederste Del af Murens Bagside altsaa har været tildækket.

Som Regel er Kampestensmuren nu 3,20—4,20 m bred. Noget saadant — snarest det sidste — har vel været dens oprindelige Tværmaal. Ved senere Ødelæggelser er den enkelte Steder skredet ud, saa den har faaet en Tykkelse ved Foden af indtil 8,40 m. Højden er i vore Dage mellem 2,40 m og 3,20 m. For 80 Aar siden angaves den et enkelt Sted til mellem 5,20 m og 5,50 m. Maaske har dette været den oprindelige Højde. Tager vi derpaa den samlede Længde i Betragtning, c. 5000 m, vil vi uden Vanskelighed forstaa, at dette var et Værk, som Samtid og Eftertid i lige Grad beundrede. Denne høje, graa Stenmur stillede ganske Kong Godfreds lave Græsvold i Skygge. Først nu var »Danmark bødet« — dets Vang hegnet.

Af Billedet Fig. 25 vil man faa et nogenlunde klart Indtryk af selve Murværket. Det er udført af store — eller haandstore — dels raa, dels kløvede Kampesten. De er stillede lagvis over hinanden og kan — som her ved Rødekro — ligge i et Slags Zigzagmønster. Andre Steder er de lagt over hinanden, som det har faldet sig bedst; men de største Sten er gerne i Ydersiden for derved at gøre Murværket fastere.

Dette holdes forøvrigt sammen derved, at Mellemrummene mellem Stenene er udklinet med Ler. Man har ment, at det ikke skulde kunne betragtes som egentligt »Bindemiddel«. Naturligvis kan det ikke sammenlignes med vore Dages Kalkmørtel; men det har utvivlsomt haft

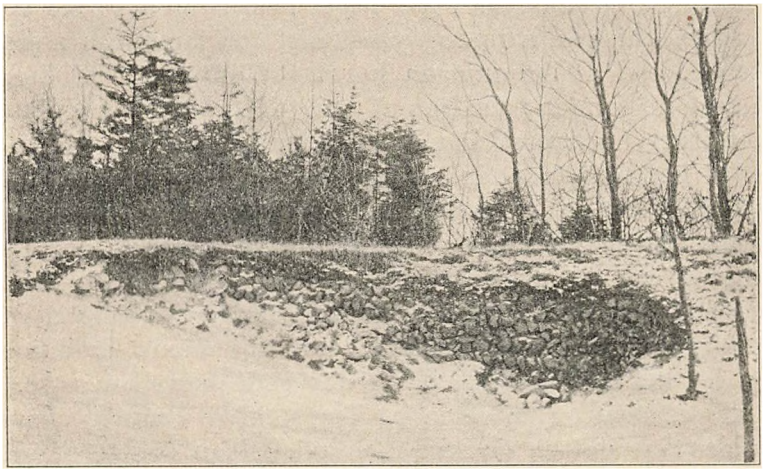

Fig. 25. Tyres Danevirke ved Rødekro.

den Opgave at gøre Murværket stærkere, hindre Udskridning, holde Fugtigheden saa vidt muligt ude fra de indre Dele og derved spare Virket for Frostsprængninger eller Nedskylning ved kraftige Regnvejr. Det er, hvad vi i Almindelighed kalder et »kyklopisk« Murværk — et primitivt, men imponerende Udtryk for tidlige Tiders Bygmesterevne.

Der er flere Tegn, som tyder paa, at denne Kampestensmur ikke var Tyres eneste Værk.

Ved Gravningerne i 1861 fandt man paa Voldstrækningen mellem Viglidsdør og Kurborg de fleste Steder ikke saa lidt Trækul — liggende dels over Kampestensmuren, dels foran den. Paa et enkelt Punkt laa endogsaa hele forkul-

lede Tømmerstokke. Lignende Brandspor er fundet Øst for Viglidsdør, og i 1904 fremgravedes der oppe paa Borgevold en Række stærkt forkullede Egeplanker, strækkende sig over flere Meter.

De sidste behøver naturligvis ikke at stamme fra Dronning Tyres Tid. Det kan være et langt ældre eller langt yngre Tømmerhus, som har ligget her. Brandsporene ved Voldstrækningen kan dog vanskeligt forklares paa anden Maade, end at Dronningen har lagt Tømmervirker langs Muren til dennes yderligere Værn. Hvorledes disse Tømmervirker har været, kan intet Menneske sige.

Thi her nytter det ikke at tænke paa den ganske værdiløse Skildring i Jomsvikinga Saga og Olaf Tryggvasons Saga af Otto II's Angreb paa Danevirke. Hvad der her berettes om Danevirkes Udseende er fri Fantasi — bundende i Sagafortællernes Kendskab til deres Samtids Befæstninger, men uden noget Grundlag i dansk Tradition. Og det var udelukkende dette, der vilde have Interesse.

At de nævner Jord, Sten og Træ som de Emner, hvoraf Volden var opført, er ikke mærkeligt. Man brugte nemlig endnu paa deres Tid disse Bestanddele ved Borgbygning. Af større Interesse er det, at vi kan følge denne Bygningsmaade tilbage til Tyres eget Aarhundrede.

Saaledes byggede man den Gang blandt Angelsachserne, og saaledes byggede de nordiske Vikinger, som slog sig ned i det fremmede. Den Del af London, som i vore Dage kaldes Southwark, bed paa Angelsachsisk Suðgeweorc og Sighvat Skjald kalder den Suðvirki. Om dette fortælles der i Olav Haraldssøns Saga, at her »havde Danerne en stor Befæstning, de havde gravet store Diger og indenfor sat en Mur af Træ og Sten og Græstørv, og der havde de en stor Hær«. Det var paa Sven Tveskægs Tid — 1008.

Gennem hele det 10. Aarhundrede er der bygget ivrigt paa Borgene i England. Den angelsachsiske Krønike bruger hyppigt det Udtryk, at Kongen »tømrer« (timbrian) den eller den Fæstning. Det vilde være meningsløst, hvis

man ikke tænkte sig Bulvirker som et vægtigt Led i Tidens passive Forsvar.

Herovre kan man da maaske have fundet Forbillederne for de enkelte Led i Tyres Anlæg. Der er nemlig ogsaa andre Spor som peger Vest over Havet.

Der er først og fremmest Sven Aggesøns Fortælling om, hvorledes alle — unge og gamle — blev befalet at yde Dronningen Hjælp under Arbejdet. Kærnen i Fortællingen er utvivlsomt sand. Det er den, vi i endnu mere udpræget Skikkelse finder hos Cypræus, hvor han fortæller, at Skaaningerne fik til Hverv at opføre den Del, som strækker sig fra Kalegat til Hollingsted, Sjællænderne og Fynboerne det modsatte Stykke fra Porten til Slien. Og det er den samme folkelige Overlevering, som klinger igen i Laurids Koks Danevirkevise:

Skaaningen begyndte at grave
først fra Kalegat,
Sjællandsfar og Fynbo lave
Volden høj og brat;
mens de andre Muld mon age,
henter Jyden Ost og Kage.
Ingen glemte sig da hjemme
som det Værk kunde fremme.

Laurids Kok har bygget sin Vise over Oplysningerne hos Cypræus; men der kan næppe være Tvivl om, at Urkilden er stedlig Tradition. Det bekræftes bl. a. derigennem, at en Del af den gamle Hovedvold kaldes »*Skaaningedelen*«. Det er et c. 100 m langt Stykke i Nærheden af Kurborg. Den ringe Udstrækning af det Virke, hvortil Skaaningernes Navn er knyttet, kan forekomme overraskende. Imidlertid vilde dette være endnu mærkeligere, hvis Navnet først var opkommet i sen Tid — paa Grundlag af den lærde Forskning. Cypræus angiver jo den længste Del af hele Virket som Skaaningernes Lod. Det rimeligste er at tro, at denne — eller en lidt større — Strækning fra gammel Tid har baaret Bud om Arbejdet, og at Navnet »Skaaningedelen« virkelig har Alders Hævd.

En saadan Anvendelse af Rigets samlede Arbejdskraft træffer vi i det 10. Aarhundrede ovre i England. Her ser vi Kongerne udbyde Folket, naar Borge eller Fæster skal bygges. Og det er ikke alene de nærmestboende, der maa ud. Vest-Sachserne maa drage til Mercia og Øst-Angel for at arbejde, og omvendt. En Arbejdspligt af denne Art var imidlertid ikke kendt blandt os. »Vi kan da slutte,« siger Alexander Bugge, »at de danske Konger ved at paabyde alle sit Riges Indbyggere at deltage i Bygningen af Danevirke har øget sit Magtomraade efter engelsk Mønster.«

Til Slut endnu en Ting: Tyre byggede, som vi har set, Danevirke, efter at Gorm havde fældet Sigtrygg. Men Gorm kom — efter Adams Vidnesbyrd — »a Nortmannia«. Nu betyder »Nortmannia« i Almindelighed Norge, i flere Tilfælde Normandiet. Prof. Steenstrup mener, at der paa dette Sted »sigtes til et af de danske Vikingers eller Normannernes Lande«, og alle Forhold taget i Betragtning er det sikkert England, der er ment. Her har Gorms Fader Sven som Vikingehøvding haft et Rige, og her har ogsaa Gorm selv styret, før han vendte hjem. Det er da forstaaeligt, hvorfor det Værk, som blev udført efter hans Samling af Riget, paa mere end een Maade minder om de samtidige engelske Herskeres.

Ligesom Volden selv og Arbejdet paa den minder om England, er der en ganske mærkelig Lighed mellem den danske Dronning, som rejste den, og hendes samtidige, den engelske Lady *Æthelfled*.

Æthelfled var Datter af Kong Ælfred og gift med Ealdomanden af Mercia, Æthelred. Under hans lange Sygdom og efter hans Død var det hende, som førte Styret. Hun sluttede Pagt med Indbyggerne i Skotland og Wales til Værn mod Vikingerne. Hun værgede Chester. Hun skaffede sig Herredømmet over Borgen Leicester, som Nordboerne i lange Tider havde siddet inde med. Og sammen

med sin Broder Kong Eadward var hun ivrig i Arbejdet for at rejse Borge og Fæstninger til Landets Beskyttelse. »Fruen af Mercia« blev endogsaa hyldet af Nordboerne i York. I 918 døde hun.

Her har vi Tyres Forbillede. Hun var for os, hvad Æthelfled var for Englænderne: den drivende Kraft under Folkets Fremgang og Selvhævdelse. Det er to af de største Kvindenavne, som denne Tids Historie har gemt. Derfor er Tyre gaaet ind i vor Bevidsthed som den, om hvem vi helst hører fortalt, naar disse gamle Billeder rulles op. Og det er for os en kær Pligt at staa Vagt om hendes Minde og handle i hendes Aand. Eller — som Laurids Kok sagde for over to Hundrede Aar siden: »fægte friskt mod Fjenden« og »tale om Danebod«. Det var smukt, sundt og sandt.

XV.

Den gamle Overlevering knytter ikke Gorms Navn til Danevirke. Om den har Ret, naar den skildrer ham som affældig og sløv, er ikke godt at sige. Hans Kamp med Sigtrygg tyder ikke derpaa. Og den har jo vitterlig Uret, naar den lader ham dø før Tyre. Det er da maaske denne Misforstaaelse, som har ført den første med sig.

Det synes dog at være afgjort, at deres Søn *Harald Blaatand* i Gorms senere Dage har staaet ved hans Side som Medkonge. Der er heller intet i Vejen for at tænke sig, at han har været sin Moder behjælpelig med Danevirkes Bygning — som Æthelfled under Mandens Sygdom fik Hjælp af sin Broder. Enkelte sene Kilder synes at antyde det, uden at vi kender deres Hjemmel. At han har ført den Grænsepolitik videre, som havde over hundrede Aars Hævd at hvile paa, er sikkert.

Gorm havde efter al Sandsynlighed udstrakt sit Herredømme over enkelte holstenske Egne. Omkring 940 — altsaa paa det nærmeste samtidig med Sigtryggs Drab — blev Sachserne haardt trængte — fra Øst af Slaverne, fra

Syd af Frankerne, fra Vest af Lothringerne og *fra Nord af Danerne og Slaverne*. Sammenstillingen af disse to Folk, som om de angreb i Fællesskab, kan maaske i sig selv tyde paa, at vor Magt strakte sig over Wagrien. Det hedder i Sagaerne, at Gorm havde mange Kampe med Sachserne og blev den mægtigste Konge. Om Tyre fortæller Jomsvikingesagaen, at hun var Datter af Jarlen Harald i Holseteland — Holsten. Efter Navnet at dømme har han været dansk. Videre fortælles det, at Tyres Søn Knud opfostredes af sin Morfader og ved et Julegilde dræbtes af Broderen Harald. Den sidste Meddelelse er uriglig; men Kongeættens Forbindelse med en dansk Jarl i Holsten kan alligevel godt være korrekt. Knytlingesaga siger ogsaa om Harald Blaatand, at han »bemægtigede sig Holseteland i Sachsland«.

Naturligst er det at tænke sig den danske Indflydelse i Egnene nærmest Syd tor Ejderen fortsat. De tyske Konger havde ikke meget at skulle have sagt her. I bestemte Udtryk forsikrer Adam af Bremen: »Det er afgjort og vist, at Harald gav baade vort Folk [ɔ: Danerne] og Transalbingerne [ɔ: Holseterne] og Friserfolket Love og Ret, som de paa Grund af denne Mands Anseelse endnu ivrigt søger at bevare«. Skønt vi ikke i Enkelthederne kan kontrollere alle disse Vidnesbyrd, er der dog næppe Grund til at tvivle om deres Rigtighed i Hovedsagen: Holsten var endnu paa sin Vis et »herreløst Land«, en »Interessesfære«, hvor danske og tyske Krav brødes.

Derimod synes Harald ikke at have været meget villig til at tage en direkte Kamp med Kejseren op. Widukind fortæller, at en Brodersøn af den sachsiske Greve Herman Billung — som selv havde været i dansk Fangenskab — gjorde Oprør og flygtede til Kong Harald for at søge Hjælp. Hans Navn var *Wichman*. Kejser Otto var paa det Tidspunkt for anden Gang i Italien, og det var anden Gang Wichman vovede at rejse Flammen — alt maatte sige Harald, at der ingen Svig laa bag denne Bøn. Men alligevel nægtede han al Hjælp. Havde Wichman endda dræbt

Herman Billung eller en anden tysk Fyrste, kunde man have troet ham, fik han til Svar. Ellers ikke.

Nogen Tid senere, da Kejser Otto traf Forberedelser til at udrydde Redarierne, nægtede Folkeforsamlingen i Werle at begive sig paa dette Togt, fordi den samtidig ventede et Angreb af Danerne. Og mod begge disse Folk kunde man ikke tage Kampen op. Krig synes det dog ikke at være kommet til. I hvert Fald mangler man alle Oplysninger derom. Kort før Kejserens Død modtog han i Quedlinborg Udsendinge fra de omboende Folk, blandt dem ogsaa Danerne. De bragte ham alle smukke Gaver. At der i dette skulde ligge noget Tegn paa politisk Afhængighed af Kejsermagten, er det urimeligt at tro. Vi har ved tidligere Lejlighed set Danekongen sende Gaver til Kejseren, uden at han derfor var hans Mand, og alene den mægtige, verdensbeherskende Stilling, som Otto I havde opnaaet, giorde det naturligt, at de omboende Folk søgte hans Venskab.

Derfor et det saa oplysende at høre, at Kong Harald umiddelbart efter Kejserens Død, da han tænker sig nye Forhold skabt, genoptager sin gamle Politik. Et Par Aarbøger fortæller os, at i 974 brændte og hærgede denne »Ophidser til alt ondt (incentor malorum) hele Egnen paa den anden Side af Elben«. Det var dog for tidligt, Harald havde vovet Kampen. Samme Aars Høst — sagtens i September og Oktober — førte Otto II sine Hære imod ham og sejrede over ham.

Vi har baade hjemlige og fremmede Kilder til Oplysning om dette Krigstog. Paa Haralds Side stod nemlig den norske Haakon Jarl — det har givet Skjaldedigtningen og Sagafortællingen Stof. Sammen med Kejserens Hær fulgte Grev Henrik af Stade — derfor vidste dennes Barnebarn, *Thietmar af Merseborg*, noget særligt at fortælle.

Vi hører hos ham, at Otto drog op i Retning af Slesvig.

»Efterat han dèr havde set, at hans Fjender satte Hærmænd ved den Grav, som er gjort til Landets Værn, og den Dør, som kaldes Wieglesdor, trængte han efter Hertug Bernhards og min Bedstefaders, Grev Henriks Raad tappert gennem alle disse Befæstninger«.

Mere hører vi ikke.

Noget anderledes lyder den ældste nordiske Beretning. Den skyldes Haakon Jarls Skjald *Einarr Helgason skálaglamm* og findes i hans Digt »Vellekla«; den indflettes af Snorre i hans Fortælling om Hærtoget — som paa enkelte Punkter ikke er til at lide paa —, og Skildringen af selve Kampen faar denne Form:

»Haakon Jarl satte Fylkinger ved alle Borgleddene, men den største Del af sin Hær lod han drage langs med Borgmurene for at værge dem der, hvor man hver Gang søgte til. Der faldt mange af Kejserens Hær, men de vandt ikke noget af Borgen. Kejseren vendte sig da bort og angreb ikke længere der. Saaledes hedder det i Vellekla:

Spydspidser knækkedes,
da de i Kamplegen førte
Skjoldene mod hverandre ·
(Modstanderen veg ikke);
Søhestenes Styrer
drev Sachser paa Flugt
dèr, saa at Gramen værgede
Volden imod Fjenden.«

Haakon vil efter dette fare hjem til Norge, men bliver opholdt i Limfjorden. Og »Kejser Otto vender nu med sin Hær til Slien. Han samler dèr Skibe og fører da sine Mænd over Fjorden til Jylland. Men da Danekongen Harald hører dette, drager han imod ham med sin Hær, og der bliver et stort Slag, og tilsidst vinder Kejseren Sejr«. Men Harald flygter mod Nord til Limfjorden.

Einarr er samtidig med Begivenheden. Selvom Digtet er forfattet til Haakon Jarls Hæder, forekommer det mig ikke forsvarligt at kaste Vrag paa dets Beretning. At tro, det kun drejer sig om en Afværgen af »en allerførste uforbe-

redt Storm« paa Virket er under alle Omstændigheder at gaa udenfor Kvadets Tekst. Det er da det eneste konsekvente overhovedet *ikke* at tro paa nogen Sejr for Haralds Jarl over Kejserens Tropper.

Men findes der nogen Grund til at afvise Muligheden, ja Sandsynligheden af en saadan? Jeg kan ikke se andet, end at disse to — de eneste brugelige — Kilder, Thietmar og Vellekla, meget vel stemmer overens.

Hos Thietmar fremhæves først, hvor mandstærkt Volden og Porten er besat. Dernæst, hvorledes Kejseren modtager særlige Raad for at vinde frem og — takket være disse — forcerer Befæstningerne (omnes has munitiones viriliter exuperat). Det her benyttede Udtryk kan lige saa fuldt betyde at omgaa Volden, som at trænge igennem den. Man vilde maaske ovenikøbet vente et andet Udtryk, hvis det sidste var Meningen. Naar man — som i vore Dage — støttende sig til den upaalidelige Olav Tryggvasons Saga og andre Kilder af samme Værdi tænker sig Otto II brændende hele Danevirke, maa man først og fremmest undres over, at denne store Brand ikke er nævnt hos Thietmar, som dog har sin Viden fra en af dem, hvem Kejseren skyldte sin Sejr. Var hele det stolte Anlægs Ødelæggelse en Frugt af Grev Henriks kloge Raad, synes det ufatteligt, at hans Barnebarn havde tiet dermed og nøjedes med at forsikre, at Kejseren mandigt »exuperat« Volden.

Og paa den anden Side: hvad er den nøgne Oplysning, som Vellekla og Snorre giver? At Haakon Jarl mandstærkt har besat Virket og Porten. At Kejseren derfor ikke kan tvinge sig Vej igennem, men efter et forgæves Forsøg tager sin Tilflugt til Snildhed i Stedet for Kamp, ɔ: fører Tropperne over Slien, udenom Volden. Derefter kæmper han mandigt med Danerne og driver dem paa Flugt.

Naar man husker paa, at dette er to Kampberetninger fra hver sin Side - den ene en Lovprisning af Virkets Forsvar, den anden af dets endelige Erobring, at de begge er meget knappe i Udtrykket, og at man derfor paa Forhaand vil være afskaaret fra ved Hjælp af righoldige En-

keltheder at paavise deres indbyrdes Overensstemmelse — saa tror jeg, man vanskeligt vil kunne paastaa, at den enes Sandhed gør den anden usand.

Forkaster man Vellekla, staar man overfor det Spørgsmaal: hvorledes forklare, at Danevirke trods den mandstærke Besætning dog saa hurtigt faldt? Man maa ikke lade ude af Betragtning, at det her drejer sig om et næsten nyt Værk, stort og imponerende — ja, man kan roligt sige: større og mere imponerende end noget andet, som tyske Hære havde været stillet overfor paa den Tid. Man har ingen anden Udvej end at forsøge saadanne Hypoteser som, at Angrebet kom overraskende, at Volden endnu ikke var fuldt besat og lgn. — noget, som paa det stærkeste strider imod de samtidige Beretningers Vidnesbyrd.

Spørger man derimod, om en Omgaaelse af Virket var mulig, kan dette ikke benægtes. Dets militære Værdi afhang jo for en væsentlig Del af Herredømmet over Slien. At man ikke har været forberedt paa en Overgang her og derfor ikke afværget den i Tide, synes at fremgaa af Sagaens Ord. Man kan tænke sig, at Kejser Otto, da han standsedes af Danevirke, »vender sig med sin Hær til Slien«, slipper over Østervolden og Svansøbygderne op til Mysunde og derfra over til Angelsiden.

Paa denne Maade falder han Danerne i Ryggen, og saaledes lykkes det ham at bemægtige sig det store Grænsevirke. Det er naturligvis kun en Hypotese. Men vil man ikke antage, at en samtidig Mand i et Hyldestdigt til Føreren for Kejserens Modstandere, paa et Tidspunkt hvor hver og een kunde kontrollere hans Udsagns Rigtighed, af pure Fyrstetække skulde have paaløjet Haakon en Sejr, han aldrig havde vundet, maa man tro paa Hypotesens Sandsynlighed. Det eneste, der kunde vække vor Tvivl — en anden Samtidigs Udsagn i aaben Modstrid med dette — foreligger ikke.

Det er ikke nogen fuld Trøst, siden Danevirke *dog* ikke værnede Grænsen. Men det er trods alt hæderligere at

hugges ned frå Ryggen end forfra. *Den* Hæder har vi al god Grund til at lade Danevirke beholde.

Om Hærtogets videre Forløb ved vi forøvrigt intet. De sagnagtige Beretninger, som gaar igen saa mange Steder, kan lades ude af Betragtning. Thietmar fortæller kun om Ottos Sejr, siger derpaa, at der under Togtet for første Gang blev brugt et skændigt Smædeord, som onde Mennesker endnu fører i Munden, til Forhaanelse af Kirkens Mænd, og slutter med Bemærkningen: »I disse Grænseegne byggede Kejseren en Borg, som han forsynede med en Besætning».

Det er tidligere vist, hvor lidet stemmende med den hele forudgaaende Politik det vilde være at søge denne Borg enten ved Danevirke Sø eller Haddeby Nor. En saa fremskudt Stilling vilde man ingen Mulighed have for at værge — rent bortset fra, at den vilde have bragt dansk Land under Kejserens Vælde, hvad Samtiden ganske sikkert havde husket at fortælle. Vil man gætte paa et bestemt Punkt, hvor Borgen kunde tænkes at være lagt, maa det være ved den gamle Ejderovergang — paa Øen, hvor Rendsborg voksede frem. Her var man dog i nogenlunde Nærhed af den yderste tyske Forpost mod Nord — Itzehoe — og her kunde man haabe at hindre det, som havde været Togtets Aarsag: de stadige danske Indfald i Holsten med den Uro og Angst, som de bragte.

Om Otto efter at have slaaet Harald virkelig har afbrændt Danevirke og om de mange Brandspor stammer fra en saadan Begivenhed, ved vi ikke. Kilderne tier. Man kan finde det rimeligt nok; men man undres i saa Fald over, at Thietmar ikke har faaet det med i sin Beretning. At bygge paa en saa ung Meddelelse som Jomsvikingesaga lader sig ikke gøre, navnlig da Brandskildringen heri findes i en senere Interpolation og muligvis genspejler Sakses

Skildring af Arkonas Brand. Endnu mindre Værdi har den endnu yngre Olav Tryggvasons Saga.

XVI.

Om Kejserens Borg hører vi hos Thietmar, at den 983 blev erobret af Danerne og afbrændt. Kejser Otto holdt ved Foraarstid en Rigsdag i Verona, hvortil alle Rigets Stormænd kom sammen. »Kun Hertug Bernhard [af Sachsen] vendte om undervejs, fordi en af hans Borge, som Kejseren havde befæstet og forsynet med Mandskab imod Danerne, ved List var bleven indtaget af disse og stukket i Brand, efter at Besætningen var hugget ned«. Dermed var det tyske Værn for Ejdergrænsen atter øde. Om danske Hærtog ned i Holsten i de følgende Aar hører vi dog ikke Tale. Naturligvis er det ikke udelukket, at saadanne har fundet Sted; men de urolige Forhold i Hjemlandet — Kampen mellem Harald Blaatand og hans Søn Sven Tveskæg —, som maa have fyldt netop Tiden omkr. 985, har vel hindret Danerne i at føre en mere aktiv Grænsepolitik. Naar de i 983 brændte den kejserlige Borg, var det sikkert opmuntret af det Togt, som Abodriterne Aaret forud havde foretaget, og hvorved Hamborg var gaaet op i Luer og meget Land plyndret. Det havde vist, hvor vaklende den kejserlige Magt var i Nordalbingien. I den følgende Tid er der aarligaars Kampe mellem Sachserne og Slaverne. Havde vore Kræfter ikke været splittet ved indre Brydninger, vilde vi næppe have undladt at følge gammel Sæd og blande vort Hærraab i det holstenske Lag.

Naar vi nærmer os Aarhundredets Slutning, synes det, som om vi træffer nye Meddelelser om Kampe ved vor egen Grænse.

Vi har et Par ganske uforkastelige Vidnesbyrd derom.

I 1796 fandt den før nævnte Jürgen Meggers mellem to Høje paa hans Marker en væltet, halvt begravet Runesten.

Den findes nu i Slotsparken paa Louisenlund og dens Indskrift lyder efter Prof. Wimmers Tolkning:

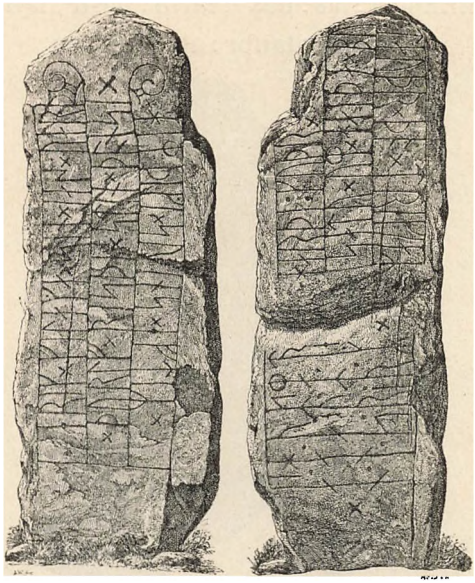

Fig. 26. Hedeby-Stenen.

× Þurlf × risþi × stin × þąnsi × × himþigi × suins × eftiʀ × erik × filaga × sin × ias × uarþ : tauþr × þą × trekiaʀ satu × um × haiþa × bu × ian : han : uas : sturi : matr : tregʀ × harþa : kuþr ×

Hvilket kan oversættes:

»Torlv, Svens Hjemfælle, rejste denne Sten efter sin Fælle Erik, som døde, da Drenge [ɔ: Helte] kringsatte Hedeby; men han var Styresmand, en meget god Mand«.

I 1857 blev man opmærksom paa endnu en Runesten. Den laa ved Foden af »Tvebjerg« (Tvøberg), en Kæmpehøj umiddelbart ved Vejen mellem Bustrup og Rendsborg. Oprindelig havde der ligget endnu en Høj paa den anden Side af Vejen — deraf Navnet Tvebjerg.

Prof. Wimmer har læst følgende Indskrift:

: suin : kunukʀ : sati : stin : uftiʀ : skarþa
sin : himþiga : ias : uas : : farin : uestr : iąn : nu :
: uarþ : tauþr : at : hiþa : bu

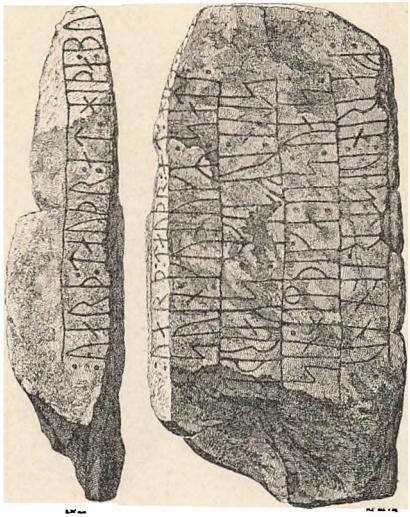

Fig. 27. Tvebjerg-Stenen.

I Oversættelse vil det lyde:

»Sven Konge satte Sten efter Skarde, sin Hjemfælle, som var faren vestpaa, men nu døde ved Hedeby«.

Det fuldkommen sikre, som disse Runeindskrifter fortæller os, er dette:

Der har i Slutningen af det 10. Aarhundrede fundet en Kamp Sted ved Hedeby, som er bleven belejret. Under denne er to Kæmper — Erik og Skarde — dræbt, og der er rejst Stene over dem. Erik har været »Styresmand« — hvad der sikkert forudsætter, at han har deltaget i Viking. Om Skarde hedder det ligefrem, at han havde været »vestpaa« — hvilket er det gængse Udtryk for Vesterviking: Englandstogt. Forøvrigt er Eriks Sten rejst af en Mand, som kalder sig selv »Svens Hjemfælle«. Skardes Sten er

sat af Sven Konge, og denne benævner ham sin »Hjemfælle«, et Udtryk, som næppe kan betyde andet end Hirdmand.

Saa meget er aldeles sikkert. Endvidere synes det efter alt at dømme rimeligt, at Stenene er rejst paa samme Tid, og at den Sven, som omtales paa den ene af dem, er identisk med Sven Konge paa den anden. Da Sven udtrykkelig siges at have Hird, kan han ikke være nogen almindelig Vikingehøvding. Hvis ellers intet forbyder det, vil det være rimeligst at tænke paa Kong *Sven Tveskæg*.

Om ham ved vi bl. a., at han 993 var i Danmark, hvor han modtog den flygtende Thorleif Jarlsskáld Rauðfeldarson. Skjalden gjorde et Kvad til Svens Ære, og nævnede heri hvorledes han, »Jyders Konge«, havde kæmpet i England. Dette hentyder aabenbart til Hærtog i Svens Ungdom, da vi fra de nærmest foregaaende Aar ikke hører om Vesterviking. Men Aaret efter — 994 — var Sven ude. Sammen med Olav Tryggvason angreb han London, sloges tilbage, drog i Stedet paa Plyndring ind i Landet og maatte købes bort af Kong Æthelred. Han overvintrede ved Southampton. Det følgende Aar gik det ud over Wales. Angelsey hærgedes, Fyrsten af Gwynedd sloges, Norberth brændtes og Man lagdes øde — alt under Ledelse af »Sven, Haralds Søn«. Olav var forinden vendt hjem til Norge.

Hvornaar Kong Sven er kommet tilbage fra dette Hærtog, ved vi ikke; men længe kan det ikke have varet. I Slutningen af 995 eller det følgende Aar har han efter al Rimelighed atter været i Danmark.

Saaledes ser vi, at der er god Mening i Indskrifterne, naar det fortælles om Svens Hirdmand Skarde, at han havde været med i Vesterviking, og om Erik, at han var Styresmand. De har vel begge ledsaget Hæren paa dette blodige Tog. Gaar vi ud fra, at dette passer, vil deres Død — og dermed Hedebys Belejring — altsaa falde efter 995.

Fra et af de nærmest følgende Aar har vi nu et ligeledes uforkasteligt Vidnesbyrd om Kamp og Nød her i Egnen.

Paa et Bispeting i Gandersheim i Aaret 1000 mødte Slesvigbispen *Ekkehard* som Stedfortræder for Biskopen af Hildesheim, Bernward. Da Erkebispen af Mainz bebrejdede Ekkehard, at han blandede sig i andres Sager i Stedet for at passe sin egen Kirke, svarede han: »Mit Bispedømmes Omraade er hærget med barbarisk Vildskab, Staden er forladt, Kirken øde, jeg har intet Sæde.«

Vi ved ikke, naar denne Ødelæggelse fandt Sted. Den behøver imidlertid ikke at være sket i Aaret 1000 eller de nærmest foregaaende Aar. Vi har de klareste Beviser for, at den gode Ekkehard ikke hastede tilbage til Slesvig igen. Han kom der rettere sagt aldrig, men døde i det fremmede 1026. Og dette kan selvfølgelig ikke skyldes, at Byen i hele denne Menneskealder var ubeboet og øde. Saaledes kan han godt have opholdt sig mere end eet Aar hos Biskop Bernward, før vi træffer ham ved det ovennævnte Bispeting, og Slesvigs Plyndring kan have fundet Sted en eller anden Gang i 990erne.

Fra denne Periode hører vi om to Folkefærd, som gør Landet mellem Elben og Ejder utrygt: det er Vikingerne og Slaverne.

Vikingerne faldt i 994 ind i Sachsland, slog den grevelige Hær, som tog imod dem, og begik forskellige Grusomheder mod de tagne Gidsler, fordi et af disse var undsluppet. Siden skal de efter Adams Fremstilling have lidt tilintetgørende Nederlag. De kaldes af Aarbøgerne kun »Pirater«, medens Adam vil vide, at det var Daner og Svear. Hans Vidnesbyrd er dog ikke meget at lide paa. Rimeligst er det med Prof. Steenstrup at antage, at det har været en Del af den kongelige Hær — Svens Hær — som io netop paa denne Tid plyndrede de engelske Kyster.

De andre, som hærgede Holsten, var Slaverne. Vi har tidligere omtalt, hvorledes disse saa at sige lige fra 982 laa i stadig Strid med Sachserne. I 994 kom der Hungersnød og Pest til de andre Ulykker i disse Egne. Sachserne prøvede et sidste anspændt Forsøg paa at knække Abodriternes Magt; men Aarbogen fortsætter melankolsk: »Den

slaviske Bevægelse har Otto i ingen Henseende undertrykt ved dette Tog«, og en anden Aarbog siger: »Slaverne hærger ved hyppige Rovtog Sachsen«. I 996 blev der sluttet en Slags Fred, som Slaverne dog brød sig fejl om. Allerede Aaret efter fortsattes Hærgningen, og stadig var det Sachserne, som stod i Defensiven — Slaverne, som var de angribende.

Var det dette Folk, som benyttede sig af det danske Riges Svækkelse ved Svens Udfart til at falde ind ogsaa over *vor* Grænse og plyndre Slesvig? Vi ved intet derom. Naar Ekkehard taler om »barbari«, kan han meget vel have ment disse. Udtryk som »gentes« eller »pagani« kunde vanskeligt ventes brugt i denne Forbindelse, ligegyldig fra hvilken Kant de hærgende Skarer var kommet. Og havde det været Nordboer, havde det dog ligget mindre fjærnt at nævne dem ved deres rette Navn, end naar Talen var om vendiske Hedninger.

Det bør endelig bemærkes, at de slaviske Plyndringstogter paa ingen Maade var rent forbigaaende Hærtog, som ikke satte andet end Brandens Spor. Hamborg var i adskillige Aar i Abodriternes Vold; en lignende langvarig Besiddelse af Hedeby, som krævede en dansk Belejring for at generobres, kunde altsaa meget vel tænkes. Men vi er her inde paa Omraader, hvor Kilderne er tavse, og hvor al Sikkerhed derfor paa Forhaand hører op. Om der er nogen Forbindelse mellem Kong Svens Kampe og Biskop Ekkehards Flugt for »Barbarerne« ved vi ikke. Og mod hvem det var, Skarde og Erik faldt, har vi heller ingen Midler til at afgøre.

I den seneste Forskning har alligevel en bestemt Opfattelse gjort sig gældende, stærkt afvigende fra den ovenfor fremsatte, som i Hovedsagen falder sammen med den af Prof. Steenstrup hævdede.

Den nye Hypoteses Opbygger er Prof. *Wimmer*, og fra hans Runeværk er den atter vandret over i Danevirke-

forskningen som et brugbart historisk Grundlag for Voldstudiet.

Prof. Wimmer giver følgende Fremstilling:

Medens Sven Tveskæg vandt Krigerry i Vesterviking, foretog den svenske Konge Erik Sejrsæl et Hærtog »mod Danmark, som han hærger vidt og bredt; ja han synes endogsaa at have opkastet sig til Konge over Landet. At Svenskerne under deres Fremtrængen ogsaa har bemægtiget sig Hedeby, der særlig maatte lokke de fremmede Erobrere, saaledes som det i Begyndelsen af Aarhundredet var Tilfældet med Olav, tør efter alt hvad der foreligger *[der foreligger absolut ingenting!]* anses for sikkert, og jeg antager derfor, at Erik Sejrsæls Erobring af Hedeby netop har været den barbariske Voldsgerning (»barbarica feritas«), der tvang Biskop Ekkehard til Flugt. Om Begivenhedernes videre Udvikling faar vi al ønskelig Oplysning ved Hjælp af Runestenene. Efter Indtagelsen af Hedeby var Eriks Magt paa det højeste; selv Svens Stilling som Danmarks Konge var truet. Da endelig maatte han bekvemme sig til at opgive sit Hærtog i Vest for at bekæmpe de fremmede Erobrere i sit eget Rige. Han vender tilbage til Danmark og rykker med en Hær mod Hedeby, som Svenskerne har befæstet, saa at det først efter en længere Belejring og et stort Mandefald lykkes Sven at tilbageerobre Byen. Alt dette læser vi tydelig [!] ud af Danevirke-Stenens Indskrift, der fortæller, at Kong Sven rejste den til Minde om sin Hirdmand Skarde, som havde været med paa Vikingefærd i England, men nu faldt ved Belejringen af Hedeby. At ogsaa Hedeby-Stenens Tolvr, der ligesom Skarde var Svens Hirdmand, med sin Fælle Erik har fulgt Sven fra England til Danmark, kan næppe drages i Tvivl«. Videre søges det godtgjort — udelukkende ved Hjælp af Navnet — at Skarde var en af Jomsvikingerne, som deltog i Kampen paa Hjørungavaag. Endvidere sættes Runestensbrudstykket fra Aarhus med Indskriften: »(Ulv) Teksle satte denne Sten efter Aamunde sin Fælle (eller Søn), som døde ved Hedeby«, i Forbindelse med Kampen — alene paa Grund

af Slutningsordene, som naturligvis i og for sig intet kan sige, navnlig da en saadan Sten ikke kan dateres med tilstrækkelig stor Sikkerhed. Og endelig hedder det i en Note:

»Anser man altsaa Erik Sejrsæls Erobringstog mod Danmark under Svens Fraværelse for en historisk Kendsgerning, hvorom hverken A. D. Jørgensen eller jeg nærer mindste Tvivl, ser jeg ikke, at Hedebys Ødelæggelse og Svens Belejring af den erobrede By tillader anden Forklaring end den ovenfor givne. Den løser efter min Mening alle Vanskeligheder og forener paa bedste Maade Krønikernes vage Efterretninger med Runestenenes sikre Vidnesbyrd. Derimod savner vi ethvert Middel til at afgøre, om Erik selv eller en af hans Hærførere har staaet i Spidsen for de Svenskere, som Sven belejrede i Hedeby. Hele Situationen synes mig dog at kræve, at begge Nordens Konger personlig har taget Del i den Kamp, der gjorde Ende paa Svenskernes Herredømme over Danmark, og at Erik altsaa ikke, som man almindelig antager, er død kort Tid før Svens Hjemkomst fra England, men først efter sin Fordrivelse fra Danmark«.

Man har her en fuldkommen Parallel til det »lille Stykke Danmarkshistorie«, som Prof. Wimmer konstruerede for første Halvdel af det 10. Aarhundredes Vedkommende. Alting passer. Efter hvad der »foreligger«, maa Erik Sejrsæl have erobret Hedeby og befæstet den, dette maa atter hænge sammen med Ekkehards Flugt og Runestenenes Vidnesbyrd, og »hele Situationen« kan ikke andet end forlange, at Erik og Sven personlig tager Del i Kampen mod hinanden — Erik maa saa finde sig i at dø lidt senere end ellers antaget.

Rent bortset fra, at der findes de Tilfælde, hvor Historikeren er bedst tjent med at redegøre for Vanskelighederne, som de nu engang foreligger, og lade Muligheden

for Løsning ude af Betragtning, saa er der saa meget. som taler *imod* den af Prof. Wimmer opstillede Hypotese, at man ved nøjere Eftertanke næppe kan godkende dens Sandsynlighed.

En Hovedhjørnesten i hele Beviset er jo Erik Sejrsæls Erobring af Danmark (og Hedeby). Hvad ved vi om denne?

Vor ældste Kilde er Adam af Bremen. Han fortæller, støttende sig til Sven Estridssøns Beretning, om den haarde Ulykke, der ramte Sven Tveskæg paa Grund af hans gudløse Levned. Han var jo paa en vis Maade sin Faders Banemand, og han var aldrig saa snart kommet paa Tronen, før han satte en stor Kristenforfølgelse i Gang. For alt dette straffede Gud ham i sin Vrede. To Gange blev han fanget af Venderne, og to Gange maatte de danske løskøbe ham. Omsider udrustede den mægtige Kong Erik af Sverige en Hær, »utallig som Havets Sand«. Han drog imod Danmark. Sven søgte at værge sig imod ham, der holdtes flere Kampe paa Havet, Danerne led Nederlag og Erik drev Sven ud af Riget, som han selv tog. En Tilføjelse, som maaske skyldes Adam, oplyser, at Erik havde sluttet Forbund med Polakkernes Konge Boleslaw, og at Danerne derfor samtidig angrebes af baade Svear og Slaver.

Efter Svens Flugt, fortsætter Adam, søgte han først Hjælp i Norge, men blev afvist, derpaa i England, hvor han havde samme Skæbne. I Skotland blev han i to Gange syv Aar — saa rygtedes Erik Sejrsæls Død, han vendte hjem, tog Eriks Enke til Ægte og herskede paany i Danmark. Men Eriks Søn Olaf samlede en ny svensk Hær, Sven blev for anden Gang forjaget, og først nogen Tid senere genindsatte Olaf ham, huskende at han havde ægtet hans Moder.

Weibull har paavist hvor urigtig hele denne Fremstilling er. Svens frie Hærtog bliver til en Flugt. Alt bygges op med den Tendens at vise, hvor haardt Gud straffer det

brødefulde Menneske. Det hele bliver en opbyggelig Fortælling, som intet har med Virkeligheden at gøre.

Og staar det saadan til med vor ældste Kilde, er det ikke underligt, at de senere for en Del er endnu mere fantastiske. Roskildekrøniken lader — ved en Misforstaaelse af Adam — Olav Tryggvason forjage Sven fra Danmark. Sakse mener, at Erik Sejrsæl gjorde sit Hærtog imod os for at hævne sig. Den afgørende Sejr blev vundet i Skaane, og da Sven omsider ude i det fremmede spurgte Eriks Død, »beredte Gud straks Vej for ham til Riget, førte ham fra Landflygtighed tilbage til Fædrelandet og skænkede ham i Stedet for hans fordums Armod den største Magt og Ære«. Eriks Søn Olaf var nemlig vendt tilbage til Sverige og rejste sig ikke mere som nogen Trudsel. Men ogsaa Sakses Fortælling har hele Adams Præg og Tendens: »Denne haarde Modgang drev Sven til at fatte Kærlighed til Religionen; han vendte sine Øjne bort fra Mørket og oplod dem for det saliggørende Lys«.

Dette er faktisk alt, hvad der foreligger om Erik Sejrsæls saakaldte »Erobring af Danmark«. *Paa dette Grundlag er det, Prof. Wimmer for anden Gang bygger et svensk Vælde ved Hedeby.*

Hvad taler imod hele Tanken om et Fremmedvælde i Danmark?

Først og fremmest, hvad Prof. Steenstrup har paapeget, at ingen hjemlig Tradition har gemt Mindet derom. Skulde virkelig hele Danmark i en Række af Aar have staaet under Storkongen i Upsala — hvem vil da tro, at dette ikke havde sat sig det ringeste Spor i den hjemlige Overlevering? Sakse bygger paa Adam. De islandske Sagaskrivere, som ellers har haft Ørene godt nok med sig og fortalt baade fast og løst — navnlig det sidste — har ikke et Ord derom. Da Olaf Skotkonge i Upsala praler overfor Hjalte Skjeggeson, som er kommet til ham for paa Olav Haraldssons Vegne at fri til Kongedatteren Ingegerd, siger han, at Harald Gormssøn var stor, thi han skatlagde Norge under sig; men Styrbjørn var større, for han kuede Harald.

Dog var Erik Sejrsæl endnu mægtigere: han overvandt Styrbjørn, og — slutter Kongen — »da Olav Tryggvason kom til Norge og kaldte sig Konge, lod vi ham ikke fuldende det; jeg og Sven Danekonge drog imod ham og tog ham af Dage. Nu har jeg tilegnet mig Norge«.

Hvor god Lejlighed havde der ikke været til at prale med, at ogsaa Danmark havde været i Eriks og hans Søn Olafs Vold.

Alt ialt viser dette, at *hele Fortællingen om Danmarks Erobring af den svenske Konge er den rene Sagndannelse, som maa udgaa af Historien*. Vi har intet Grundlag at bygge den paa. Vil man tro, at der dog ligger en *lille* Kærne af noget sandt bagved, kan man jo tænke sig et heldigt Hærtog paa de danske Kyster, øvet under Svens Fravær. Noget stort og noget varigt vil man ikke kunne antage her, hvor man kun har en moraliserende og vitterlig paa væsentlige Punkter bund-urigtig Fremstilling at holde sig til.

Men hvorledes man da vil kunne holde Hypotesen om Svenskernes Erobring af Hedeby og Erik Sejrsæls Kampmøde med Sven Tveskæg vedlige, ses ikke. Det er nok snarest saadan, at »hele Situationen« tyder i en anden Retning.

Imidlertid staar et Spørgsmaal tilbage: Har vi foruden Runestenene noget Minde hernede i Egnen om den Kamp, Kong Sven maa have ført?

Skardes Runesten blev som nævnt fundet ved Vejen mellem de to Gravhøje »Tvebjerg«. Den endnu bevarede af disse kaldtes af Almuen gerne »Scharbarg«. Navntes plattyske Form kunde selvfølgelig forlede til at tyde første Stavelse som schar = stejl. Men nogen Rimelighed for dette er der næppe. Det er sikkert Skardes eget Navn, som endnu mindes deri. At saadanne Navne virkelig kan bevares ligefra den graa Oldtid, er ikke ukendt. Vi saa det før med begge Sigtryggstenenes Høje. Et andet Eksempel kunde nævnes fra Nørrejylland. Fjellerad-Runestenen

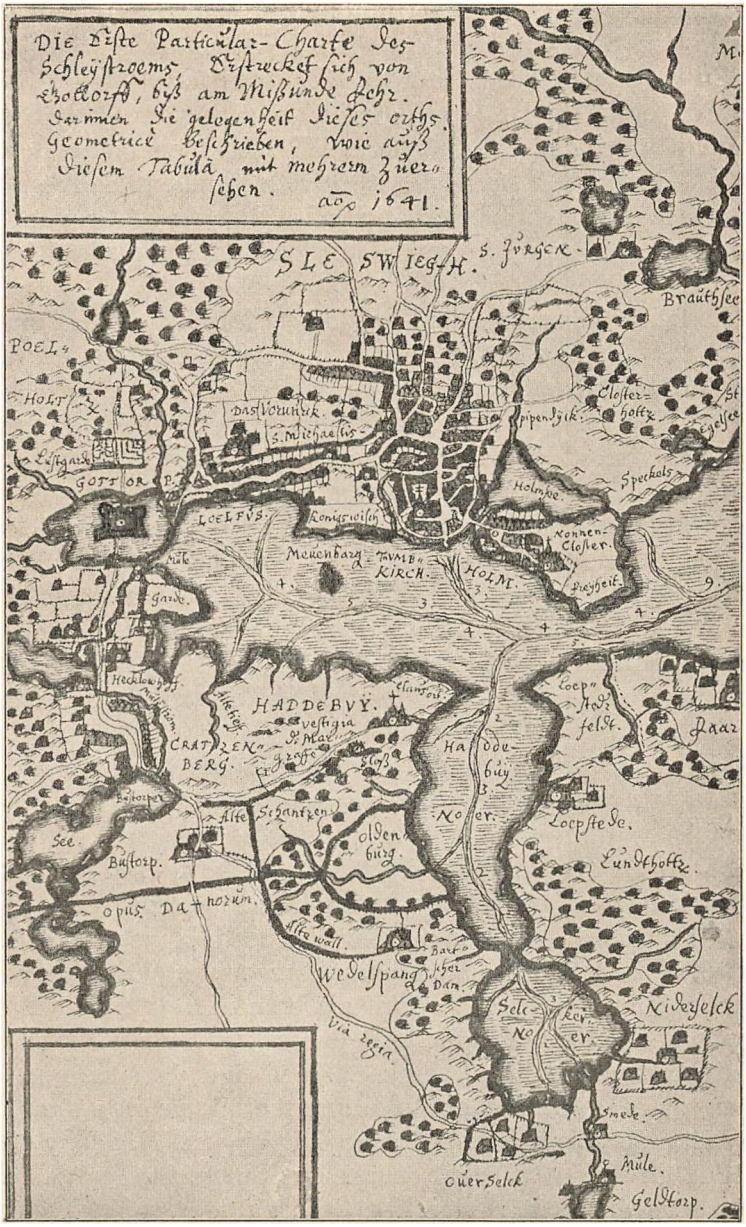

Fig. 28. Johannes Mevers Kort fra 1641.

nævner en Mand Api. Umiddelbart Nord for Fjellerad Kirke laa den nu sløjfede Gravhøj »Aphøj«.

En Undersøgelse af Skardes Høj, som fandt Sted i 1888, gav da ogsaa til Resultat, at den maatte være kastet ved Tiden omkr. Aar 1000. Man fandt stærkt ødelagde Rester af en Trækiste, staaende i Hovedretningen Sydvest til Nordøst og indeholdende Spor af et Lig. Noget Gravudstyr opdagedes ikke. Det var sikkert Vikingen Skardes Grav, der var afdækket.

Langt betydningsfuldere er dog de Minder om Kampen, som Dir. Sophus Müller mener at have paavist dels i, dels udenfor Halvkredsvolden.

Gamle Kort fra det 17. Aarhundrede, tegnede af Johannes Meyer, viser i en Bue udenom Halvkredsvolden en saakaldet »*Alte wall*«, strækkende sig fra Vedelspang op til »Forbindelsesvolden« (Opus Danorum) og videre mod Nord — her kaldet »*Alte Schantzen*«. Navnene er utvivlsomt dannede af Korttegneren selv — paa et andet af hans Kort er der kun Tale om »Alte Schantzen« — og Udtryk for, at denne Voldlinie ogsaa paa hans Tid var meget udjævnet, hvorfor han ganske umiddelbart har sluttet sig til en høj Alder af Anlæget.

Med større eller mindre Afvigelser genfindes disse Volde ogsaa paa yngre Kort. Undersøger man i vore Dage Terrainet, vil man endnu kunne finde deres Spor. De viser sig som en svagt rundet Højning i Marken, c. 450 m lang, strækkende sig paa et Stykke af Buen mellem Vedelspang og »Forbindelsesvolden«. Om der paa Meyers Tid har været tilsvarende Voldspor Nord for denne sidste, kan nu ikke afgøres, men er i og for sig ikke usandsynligt. Rimeligvis har Volden oprindelig strakt sig fra Sumpene Syd for Halvkredsvolden til Sumpene Nord for den samme og har saaledes dannet en fuldkommen Afspærring for den Modstander, som eventuelt sad i Byen ved Haddeby Nor.

Paa Grundlag af dette har Dir. Sophus Müller bestemt den som en »Belejringsvold«, opført i den Kamp, hvorom Skarde- og Erikstenene taler.

Tydningen forekommer i sig selv rimelig. Det bør endvidere huskes, at netop Belejringsvolde er vel kendt fra vore Vikingers Kampe i det fjerne. Gang paa Gang hører vi om, hvorledes de under et Angreb forskanser sig selv, dels for at styrke deres egen Stlling, dels for at holde Modstanderen fast. Fra enkelte Hold har man ikke villet godkende Løsningen. *Meisner* har saaledes tydet Volden som en Ravelin. Hans Kritik er dog her som de fleste andre Steder et Eksempel paa, hvorledes man *ikke* maa betragte Befæstningsanlæg af denne Alder: han anlægger overalt ganske moderne strategiske Synspunkter, som var det en Kamp i vore Dage det gjaldt. I Virkeligheden vil det næppe i Øjeblikket lykkes at finde nogen bedre Forklaring paa denne udjævnede Voldbue end den af Dir. Müller givne.

Noget tilsvarende gælder et andet Forhold:

Henved 200 m Vest for den sydlige Vejaabning i Halvkredsvolden findes der et anseligt Indsnit i Voldkronen. Det er nu c. 25 m bredt foroven og har er Dybde af c. 4 m, saa dets Bund paa det nærmeste ligger 2 m over det omgivende Jordsmon. Den Fyld, som her er gravet løs, synes at være væltet ud paa Marken umiddelbart udenfor; men Opdyrkningen har i Tidens lange Løb slettet de fleste Spor.

Man har tidligere opfattet det, som havde Volden ogsaa her haft en Gennemgang. Dette synes urimeligt i Betragtning af, at Indsnittets Bund ligger saa højt over den omgivende Markflade. Det stemmer heller ikke med, at der kun c. 200 m mod Øst fandtes en Hovedudgang fra Bypladsen. Joh. Fr. Scholtz, som 1806 var Præst i Haddeby, skal have fortalt sin Menighed, at en Fjende engang var trængt ind her. Timm fortæller senere, at Egnens Bønder kalder det »Stormhullet«. Det er sikkert et Navn, som er kommet i Brug efter den Haddeby Præsts Udlægning af Sagen. Men alt ialt maa det vistnok være rigtigt at opfatte det saaledes. Dir. Müller slutter sig til samme Tydning. Meisner opponerer derimod, idet han henviser til

det vanskelige ved at grave sig gennem en saa svær Vold — kun »under Skjoldenes Værn«. Dette er rigtigt. En saa svær Udgravning er næppe gennemført inden Byens Erobring. Men der kunde tænkes andre Løsninger. Det er et ikke ualmindeligt Træk, at den sejrende drager ind i Byen — ikke gennem dennes Port, men gennem en Bresche, han selv bryder i Volden. Der ligger i dette en Tilkendegivelse af hans Overlegenhed. Han lader sig ikke standse. Hvor Muren spærrer, sprænger han sig Vej. Noget saadant kunde være sket her, og paa denne Maade kan »Stormhullet« svare til sit Navn.

En Omstændighed skal dog ikke lades ude af Betragtning, som gør hele denne Tydning tvivlsom: Vi skal i et følgende Afsnit se, hvorledes Halvkredsvolden nu inddroges i det samlede Danevirke-Anlæg derved, at Forbindelsesvolden rejstes. Den kom paa denne Maade til at udgøre en Del af det danske Forsvar. Og under disse Omstændigheder falder det noget underligt, at den voldte Skade ikke bødedes paany — nu svækkede den jo selve det danske Værn.

Løsningen er maaske, at baade »Stormhul« og »Belejringsvold« hører hjemme i en senere Tid. Men selvfølgelig kan det ogsaa være, at de enten begge eller navnlig »Stormhullet« har haft en anden Betydning end i vore Dage skønnet. Begge er ringe Led i det store Hele, som ikke ændrer eller forskyder det samlede Indtryk af Anlæget. Indtil Gravninger muligvis har bragt klare Vidnesbyrd for Dagen, maa man nøjes med at opstille Hypotesen — med de nødvendige Reservationer.

XVII.

Vi har i et foregaaende Afsnit set, at der i Oldtiden laa en By indenfor Halvkredsvolden. Giver de to nævnte Runestene os nu Oplysninger om, hvad denne By hed?

Opfattelserne staar meget skarpt mod hinanden. Medens Dir. *Sophus Müller* gentagne Gange har hævdet, at vi bag

Halvkredsvolden maa søge det oprindelige Hedeby, Nord for Slien derimod det oprindelige Slesvig — altsaa to forskellige Byer med hver sit Navn —, har Prof. *Joh. Steenstrup* søgt at godtgøre, at Hedeby-Slesvig er et gammelt Dobbeltnavn for den By, som nu udelukkende kaldes Slesvig, og at Hedeby intet har med Anlægget ved Haddeby Nor at gøre. Det skal bemærkes, at *A. Sach* i Hovedsagen har sluttet sig til Prof. Steenstrups Opfattelse, medens Forskningen som Helhed betragtet ellers maa siges at hylde Dir. Müllers Hypotese.

Maaske kan der aldrig vindes fuldkommen Sikkerhed ved Besvarelsen af dette Navnespørgsmaal. Det synes mig dog, at man kan naa til en Opfattelse, som harmonerer baade med de litterære og med de arkæologiske Vidnesbyrd, der føres i Marken, og som derfor har ikke ringe Sandsynlighed for sig.

Vi vil i korte Træk se paa det fremførte Bevismateriales Art, og det er praktisk til den Ende at dele det i to Grupper: skrevne Overleveringer og arkæologiske Vidnesbyrd. Vi begynder med de første:

Einhard nævner ved Aarene 804 og 808 et Sted, som han kalder *Sliesthorp*. Den ene Gang bruger han Udtrykket: »ad *locum*, qui dicitur Sliesthorp«, den anden Gang: »ad *portum*, qui Sliesthorp dicitur«. Altsaa maa Sliesthorp have sin Plads ved selve Sliens Bred.

Nu findes der intet Sted her af dette Navn og vides ikke nogensinde at have været et. Dertil kommer, at selve Navnesammensætningen efter dansk Sprogbrug er usandsynlig. *-thorp* sammensættes som Regel med Personnavne, og de faa Tilfælde af anden Art, som findes, hører sikkert til Navnegruppens yngste.

Vi kan da gaa ud fra, at Einhard eller hans Hjemmelsmand selv har dannet dette Navn for at betegne den Havn, den By ved Slien, hvor Kong Godfred samlede sine Hærfolk. Og alt, hvad det oplyser os om, er, at man blandt Franker omkr. Aar 800 har fundet det naturligt at give Stedet Navn efter selve Slien.

Derfor falder det rimeligt at identificere *Sliesthorp* med *Slesvig*. Det er nemlig dette Navn, vi møder næste Gang — ligeledes i en frankisk Kilde.

I Vita Anskarii finder vi Betegnelsen »in portu quondam . . . . *Sleaswic* vocato«. Et andet Sted kaldes den »vicus«. Den er altsaa en Havneby, en ubefæstet Plads ved Sli-Bredden. Det er her, Mariakirken bygges — Ansgars første —, og en saadan fandtes i det nuværende Slesvig, indtil den nedbrødes 1571. Den nævnes første Gang 1196, liggende paa Holmen »in fundo *Slesvicensi*«, og selv om man kunde tænke sig, at der ogsaa paa et andet Sted ved Slien i den tidlige Middelalder var grundet en Mariakirke, ved vi dog intet derom, og der er ikke af *den* Aarsag nogen Anledning til at tvivle om den gamle Opfattelses Rigtighed: Ansgars Sliasvic er det samme som vor Tids Slesvig — det laa altsaa *Nord* for Slien.

Henimod Aar 900 dukker imidlertid pludselig et nyt Navn frem. Ottar fortæller Kong Aelfred, at han har rejst »æt *Hæðum*«, at han er kommet »to *Hæðum*«; og Wlfstan er »of *Hæðum*« sejlet mod Øst. Man er gerne gaaet ud fra, at dette var en Slags angelsachsisk Form for Hedeby. Fornylig har *H. V. Clausen* gjort opmærksom paa det unødvendige i en saadan Antagelse. »Hedum« kan godt være en gammel dansk Samform til Hedeby. »Man kan være begyndt at sige »by at Hæthum« i Stedet for blot »at Hæthum«, for noget senere at sætte -by bagved Bestemmelsesstedet«,

Hvorledes det nu end forholder sig med dette, saa varer det ikke længe, før vi træffer baade Slesvig og Hedeby brugt samtidig.

Den angelsachsiske Krønikeskriver Ethelwerd bruger Udtrykket »oppidum capitale, quod sermone Saxonico *Slesuuic* nuncupatur, secundum vero Danos *Haithaby*«. Med andre Ord: *Slesvig er den gængse Betegnelse blandt Sachsere for den samme By, som Danerne kalder Hedeby.* Ethelwerds Krønike standser ved 975. Han støtter sig for Tiden indtil 892 til den gamle angelsachsiske Krønike —

for de følgende Tiders Vedkommende til ældre Folks Udsagn og hans egen Viden. Hans Liv bragte ham mere end een Gang i Berøring med Danerne, saa der er intet urimelig i at antage, at denne Oplysning om Bynavnet er indhentet af ham selv blandt dem.

Men er den ikke usandsynlig?

Dobbeltnavne i Grænsestrøget er ikke ukendte. Sach henviser f. Eks. til den vældige Skov, som Sachserne kaldte Isarnho, men Danerne Jernvid. Imidlertid: her er det ene Navn en ligefrem Oversættelse af det andet. Noget saadant er jo ikke Tilfældet for Slesvig-Hedebys Vedkommende. Kan man da finde nogen anden trolig Grund til en Dobbeltbetegnelse?

Løsningen ligger, tror jeg, i denne Bys Stilling som den store Omladningshavn for Varetrafiken mellem Øst og Vest.

Tænker man sig de frisiske og sachsiske Købmænds Færd mod Nord, saa gik den i Almindelighed over Land helt nede fra Elben. Det var trælsomme Veje over oftest mennesketomme Sletter og Heder, indtil *disse* Farmænds Maal var naaet: Sliens Vig. Her standsede de for at modtage eller for at afgive. Det er naturligt, at den By, som voksede frem her, af dem fik Navn efter denne Beliggenhed, den blev til Torpen ved Slien eller simpelthen til Slesvig, det danske Navn paa Bredningen.

Omvendt: De svenske, norske, østdanske Handelsmænd, de danske Øboere, som skulde i Forbindelse med Friserne og Sachserne, sejlede deres Varer til Sliens inderste Bugtninger. Hertil var Rejsen ubrudt — hvad der laa paa den anden Side dette Maal var Hederne, de fremmede Købmænds Veje. Nordboerne kom »æt Hæðum«. Det gav dem *deres* Betegnelse for Stedet.

For man maa ikke her lade sig blænde af, at Heden maaske strakte sig noksaa nær til Vandet Syd for Slien som Nord for den. Ingen Handlende kom dog sydfra til Slesvig uden at passere hele den lange Oksevej gennem Heden — gennem Viglidsdør i Danevirke og Nord om Gottorpengene til Slesvig. Overfor den øvrige Handelsvejs

Længde havde det en ganske forsvindende Betydning, om den sidste lille Mil ikke gik gennem det rene Hedesand.

Saaledes er det i og for sig forstaaeligt, hvad Ethelwerd ved at fortælle. Og selv om man vilde kunne finde en endnu bedre Forklaring, staar Kendsgerningen dog lige fast, at man c. 960 har benyttet to Navne for samme By, nemlig det nuværende Slesvig. Den Mulighed, at der skulde have været et andet Slesvig Syd for Slien, kan selvfølgelig lades ude af Betragtning.

Den næste skrevne Kilde er Adam af Bremen. Han fører os et godt Hundredaar frem i Tiden. Han benytter som Regel Navnet *Sliaswig*, kun ganske enkelte Gange *Heidiba*. Man mindes, at han selv er Sachser, blandt hvilke aldrig Hedebynavnet har været gængs, men at hans danske Forbindelser paa den anden Side har gjort det kendt for ham. Hertil kommer imidlertid tre Steder, hvor han udtrykkelig siger: »*Sliaswig*, quæ nunc *Heidiba* dicitur«, »*Sliaswig*, quæ et *Heidiba* dicitur« og »*Heidiba*, quæ *Sliaswig* dicitur«. Man har ikke nogen Grund til at lægge andet i disse Ord, end hvad de selv siger: at Slesvig og Hedeby var to Navne for samme By — paa Adam af Bremens Tid, som Hundrede Aar før. En Mistænkeliggørelse af to af Stederne som senere, om end tidlige Tilføjelser, er grundløs. De er vel hjemlede i vore bedste Haandskrifter.

Noget før Adam af Bremen — under Magnus den Gode — finder vi en Oplysning, som maaske kan medtages her. Fra gammel Tid har Slesvig været Udmøntningssted. Teoretisk set vilde der ikke være noget til Hinder for at tænke sig Udmøntninger i ældre Tid foretagen i en nu forsvunden By *Syd* for Slien; men det vilde dog være en Konstruktion, som maatte sandsynliggøres med meget gode Grunde, før den antoges. Naar Valdemar den Store 1175 gav Bispen i Slesvig Halvdelen af Møntindtægten, kan der ikke være nogen Tvivl om, at Mønten sloges i Bispens By, og omkr. 1156 hed det i Slesvig Stads Privilegier, at Borgerne selv maatte forestaa Udmøntningen. Alt taler da for, at Møntstedet her er gammelt. Men fra Magnus den

Godes Tid har vi en Mønt med paastemplet »*Eithebii*(ni)« ɔ: Hedeby. Den maa tages for et Vidnesbyrd om, at Adam af Bremens Dobbeltbetegnelse var vel hjemlet i det 10. Aarhundrede; Bispebyen havde vitterlig fra Alders Tid baaret Navnet Hedeby.

Vi lægger atter Mærke til, at Hedeby-Navnet her — ligesom ved Ottars og Wulfstans Beretning — har nordisk Hjemmel, ikke sachsisk.

Gaar man endnu længere ned i Tiden, vil man faa et Indtryk af, at *Slesvig* er ved at arbejde sig frem som Enenavn, mens *Hedeby* bliver sjældnere anvendt. Sven Aggesøn bruger udelukkende Slesvig — Sakse ligeledes. Kun een eneste Gang har den sidste Udtrykket »*Hethbyenses*« (»Juti Canuto duce, Hethbyenses Svenone, hostilem occupant portum«), hvilket maa betyde »Hedebys Borgere«; men i selve dette ligger et Vidnesbyrd om, at det er *Slesvig*, der tænkes paa.

Dobbeltnavnet fremgaar af mange andre Vidnesbyrd. Der mindes om, at Slesvig stadig er et brugt og mere og mere benyttet Navn for Byen. Alligevel: 1241 kalder Bispen af Slesvig sig Biskop af »*Hetheby*«. I Haderlev Stadsret af 1292 finder vi Bispen af »*Hethœby*«. Et Brev af 1307 nævner »in Synderiutia ecclesiæ S. Petri in *Hethœby*«. Alle Eksempler stammer fra danske Hjemmelsmænd. Men selv i et enkelt holstensk Dokument ses Hedebynavnet brugt: 1378 bekræftes et Brev om Bordesholm af »Marquardus Nicolai de Heydebu, clericus Slesvicensis«. Ja, man har endnu langt yngre Vidnesbyrd om Brugen af Dobbeltnavnet. Hos Tratziger hedder det 1583, at alle danske eller frisiske Bønder i Omegnen, som er ukendt med tysk Sprog, kalder Byen »non *Slesvicum* sed *Heddebui*«.

Disse mange Eksempler, som alle har været fremdraget i Diskussionen før, er atter samlet for endnu engang at fastslaa den uimodsigelige Kendsgerning, at *den nuværende By Slesvig lige fra Midten af det 10. Aarhundrede, ja*

ganske sikkert lige fra den tidligste Handelstid har baaret Dobbeltnavnet Slesvig-Hedeby.

Hvad andre Vidnesbyrd saa end maatte vise, vil man ikke kunne komme udenom dette.

En Gruppe for sig selv danner de islandske Oplysninger fra Sagaerne. Vi skal kortelig se paa dem.

Deres Hovedkendemærke er, at Slésvíkr baade kan betyde Fjorden, Byen og selve Landet. I det enkelte Tilfælde er det ofte umuligt at afgøre, *hvad* Navnet dækker.

Naar det f. Eks. hos Snorre hedder om Sigurd Jorsalfarer, at han »kom i *Slezvík* i Danmörk, þa veitti Eilifr Jarl honum dýrliga veizlu . . . *Heiðabý* hitti han Nikulás Danakonung«, saa angiver det første Navn utvivlsomt Fjorden eller Landet, den sidste Byen. Thi i denne sidste Betydning bruger Snorre ellers Heiðabý. Ligeledes: Naar det i den meget omtalte Beretning om Abbed Nicolaus Jorsalfærd o. 1150 hedder: »Þá er viku för til Heidabæjar, þá er skamt til Slésvikr, þá er dagför til Ægisdyra«, saa er Meningen den simple: Kommer man til Hedeby, er man umiddelbart ved Slesvig [ɔ: Fjorden] og en Dagsrejse fra Ejderen. Man kan finde det benyttede Udtryk lidt ukoncist; men det er for kunstigt at konstruere to forskellige Byer paa Grundlag af det. Endelig: Naar Snorre i Magnus den Godes Saga siger, at Kongen slog Venderne »paa Lyrskovhede Nord for Hedeby«, ligesom Adam af Bremen, at Striden stod »in campestribus Heidibæ«, er disse Udtryk kun forstaaelige, naar Hedeby her betegner det samme som Slesvig. Det Forsøg, der har været gjort paa at forklare Udtrykkene, som var det virkelig en By *Syd* for Slien de angav, har alfor meget af den lærde Kombinations Præg til at virke tilfredsstillende.

Imidlertid — overfor de nævnte danske Vidnesbyrd kan saadanne uklare islandske Kildesteder under alle Omstændigheder ikke benyttes. Det tidligere vundne Resultat maa siges at staa urokket.

Men nu kommer et Vidnesbyrd af en helt anden Art: de to Runestenes Indskrifter.

I disse nævnes jo *Hedebys* Navn. Stenene er rejst o. Aar 1000 og af danske Høvdinge, den ene Landets Konge. De taler om en Kamp ved Hedeby, ja om en Belejring, og vi har ikke langt fra dem fundet Voldspor, som muligvis kan være Rester af en Belejringsvold fra netop denne Kamp. Endvidere har begge staaet Syd for Slien — den ene c. 1000 m. den anden c. 500 m fra Halvkredsvolden. Paa Grundlag af alle disse Omstændigheder mener Dir. *Sophus Müller* at kunne fastslaa, at Hedeby netop var den By, som laa bag Halvkredsvolden — ved Haddeby Nor. Til dette Bevis, der vel i Hovedsagen kan kaldes et paa arkæologiske Grunde støttet, er senere føjet et andet af litterær Art: I Slesvigs plattyske Stadsret fra c. 1400 modsættes »alle arch dat dar schut an der stadvelde, dat där geheten is wickbelde« og »alle arch, dat dar schuet twischen . . . *Hethebysand* onde *Haddebothsunde*«. Efter dette maa Hedebysand ligge udenfor Byen Slesvigs Omraade og op til Haddebodsund ɔ: Haddebynor.

Skønt det sidste Vidnesbyrd ikke er absolut afgørende, synes Runestenenes at være fuldkommen fældende, Man kan ikke uden Vanskelighed tænke sig Stenene rejst Syd for Slien, hvis Kampen har staaet Nord for den. Man har prøvet paa at forklare det, som var de rejst ved gamle, stærkt befærdede Alfarveje, hvor danske Hærmænd stadig færdedes. Det holder næppe Stik. De Veje, der her er Tale om, har i Oldtiden, efter hvad vi kan skønne, kun haft ringe Betydning. Hovedvejen gik ganske utvivlsomt et betydeligt Stykke længere mod Vest — gennem Viglidsdør. Tager man samtlige lokale Forhold — Terrainets Beskaffenhed, Voldanlægene, Runestenenes Plads og deres Indskrifter — i Betragtning, kan man ikke finde anden naturlig Forklaring end den ovennævnte.

Resultatet maa da være det utvivlsomme: *Omkring Aar 1000 hed den By, som laa bag Halvkredsvolden, Hedeby.*

Hvorledes kan dette rime sammen med, hvad den tidligere Undersøgelse lærte os om Dobbeltnavnet Slesvig-Hedeby?

I Almindelighed gaar man ud fra, at Hebebynavnet i senere Tid er overført fra Bebyggelsen *Syd* for Slien til den gamle By *Nord* derfor. Vi ved jo, at der allerede i 11.—12. Aarhundrede maa have fundet en Nedlægning Sted af den første. Fundene, som er gjort under Gravningerne, viser os det. Aarsagerne kan have været forskellige — man har gættet paa Tilsanding af Indløbet til Noret. Dette er af underordnet Betydning. Hovedsagen er, at Byen *har* eksisteret og paa et tidligt Tidspunkt *er* forsvundet. Det eneste Minde, den kan tænkes at have levnet, er den ovenfor nævnte Betegnelse »Hedebysand«.

Men Løsningen har to Vanskeligheder, som ikke vil kunne hæves. For det første kan man kun med Møje tænke sig, at et fremmed Bynavn er overført til en gammel og velkendt Bosættelse som Slesvig for her at føre en tvivlsom Skyggetilværelse, indtil det er endelig forsvundet af Sagaen. For det andet har skrevne Kilder jo bevist os, at Slesvig, *allerede medens Byen bestod ved Haddeby Nor*, ogsaa bar Navnet Hedeby; ja vi har faaet et bestemt Indtryk af, at der laa en Realitet bag Ethelwerds Ord: den kaldes gerne af Sachserne for Slesvig, af Danerne for Hedeby.

Hele Spørgsmaalet løses dog uhyre simpelt: *man skal kun flytte Navnet i modsat Retning*. Det er ikke Bynavnet fra Haddeby Nor, der er overført paa Slesvig, men det er den gængse danske Betegnelse for Slesvig, som er overført paa Halvkredsvoldens By!

Gennemtænker man dette, vil man se, at de historiske Forhold giver den nødvendige Forklaring.

Vi maa atter tilbage til Olaf, Gnupa og Sigtrygg. Vi saa, at disse maatte have hersket over Byen ved Noret. Vi havde endvidere Adams Ord for, at Olaf, »Sueonum principum«, var kommet og ved Vaaben havde erobret sig Land.

Hvorledes vil man egentlig forestille sig dette muligt, hvis ikke Slesvig skulde have været i hans Magt? Her er Tale om et Herredømme af Varighed — tre Generationer, af Magt — det kæmper med Friserne, af politisk Betydning — det giver Anledning til Hærtog fra den tyske Kejsers Side og — til Slut — fra den danske Konges. Det støtter sig til en prægtig, voldkranset By, i sig selv det smukkeste, befæstede Byanlæg vi kender fra Nordens Oldtid. Og dette skulde være tænkeligt, uden at Olaf, Gnupa og Sigtrygg havde haft Herredømmet over den gamle Handelsstad, som sagtens havde lokket Erobreren, og som laa — godt og vel 2000 m mod Nord! Adskilt alene fra Halvkredsvolden ved en lun Vig inderst i Slibunden. Ja, man kan gøre det endnu forstaaeligere: den som herskede ved Haddeby Nor, maatte være Herre over hele Noret og Indsejlingen dertil og selve Slien. Men han skulde ingen Indflydelse have over den rige Handelsby umiddelbart ved den Vej, hans Skibe stadig maatte pløje?

Hvis noget kan siges at være sikkert, saa er det, at den Fyrste, som rejste Halvkredsvolden og bosatte sig bag den, maa have haft Slesvig-Hedeby i sin Haand.

Men saa forstaar man, hvorfor han overførte det gamle danske Navn paa Bosættelsen ved Noret. Det var to Byer, og det var dog den samme. Han har af en eller anden Grund — vi ved ikke hvilken — foretrukket at bosætte sig udenfor det danske Hedeby. Maaske giver de to Bebyggelsers Karakter en Oplysning: den ene aaben, liggende paa en lav, ubeskyttet Holm, let tilgængelig for de Skibe, som søgte den — den anden bedre gemt (maaske var selve Noret til at afspærre; Pælefund i dets Munding kunde tyde derpaa), værnet af et Virke, som ogsaa senere Tider øgede, i hele sit Anlæg visende en bestemt Plan. Vi kunde tænke os, at Vikingekongen af Hensyn, som vi vilde kalde militære, havde foretrukket denne Plads. Det skal heller ingenlunde benægtes, at han kan have givet den et Navn, som vi nu ikke kender, og at først senere Hedebynavnet er overført til den. Men det er ikke sand-

synligt. Han har kaldt det Sted, hvor han bosatte sig, efter den By, som laa umiddelbart overfor, og for hvis Skyld han havde tilkæmpet sig Herredømmet netop her. Det var, om man vil, en Udflytterby, der grundedes. Maaske er i disse fjærne Tider en Del af Handelen trukket denne Vej — vi ved det ikke. Vi ved heller ikke med Sikkerhed, hvorfor Byen omsider forsvandt. Vi ved kun dette, at *hvad vi nu kalder Slesvig helt fra Oldtiden af har haft Dobbeltnavnet Hedeby-Slesvig, og at Bosættelsen indenfor Halvkredsvolden har baaret Navnet Hedeby.*

Dette Forhold har i vore Dage afstedkommet megen Forvirring. Set i det Lys, hvori Sagen her er fremstillet, løses Vanskelighederne — uden Vanskelighed.

XVIII.

Da Sven Konge lod riste Runerne over Skarde, var Hedeby atter i hans Magt. Enten det nu var Slaver eller svenske Vikinger, som havde slaaet sig ned her, havde det vist sig, at den voldkransede Bebyggelse ved Noret var et farligt Vaaben i en Fjendes Haand. Det maa have været støttet til den, at Egnen hærgedes »med barbarisk Vildskab«, at Slesvig brændtes og Biskopskirken lagdes øde — saaledes som Ekkehard klagede i Gandersheim. Og Halvkredsvoldens Styrke havde vist sig i den simple Kendsgerning, at den først kunde generobres efter en regulær Belejring — hvad Runestenene fortalte.

Det er en nærliggende Tanke, at Kong Sven maa have sikret sig mod en Gentagelse af disse blodige Begivenheder ved at indlemme Halvkredsvolden i selve Danevirke — gøre den til et yderste, kraftigt Led i vor Grænsebefæstning.

Og den Omstændighed foreligger som en Kendsgerning, at Halvkredsvolden *er* indlemmet i det øvrige Værn — nemlig ved »*Forbindelsesvolden*«, som strækker sig over mod Danevirke Sø.

Det skal dog straks siges, at der ingen stedlig Tradition findes, som vidner om et saadant Værk af Kong Sven.

Mangelen heraf har i denne Forbindelse mindre Betydning, fordi der i det hele ikke ved folkelig Overlevering er knyttet andre Navne paa historiske Personer til Danevirke end Tyres og Valdemars. Kong Sven vilde derfor kun dele Kaar med de øvrige, glemte Bygmestre, som har virket her — lige fra Godfreds Tid.

Til Forbindelsesvolden er intet Navn af historisk Værdi knyttet i vore Dage. Den kaldes gerne »*Margretevolden*«; men denne Betegnelse bruges forøvrigt ikke alene om den — den benyttes som Fællesbetegnelse for samtlige Voldanlæg. Første Gang finder man den anvendt i en Forordning af 1708 og noget senere — 1722 — hos Zacharias Wolff. Begge Steder er der Tale om Danevirke som Helhed. Fra den følgende Tid kan nævnes adskillige Eksempler paa det samme, lige til Dagens gængse Brug.

I ældre Tid har man tænkt sig, at Navnet maatte have en historisk Hjemmel. 1583 siger Tratziger, at Kristoffer I's Dronning Margrete Sprænghest har istandsat Danevirke. Kilden er aabenbart den holstenske Krønike fra 1448, som blandt meget forvirrede og urigtige Oplysninger ligeledes har denne: »Hun — ɔ: »den sorte Margrete« — byggede Gottorp Slot og foran det en Grav og en Mur, kaldet Danevirke, fra Slistrømmen til Frisland, for ved dette kostelige Værk at lukke Danmark for Tyskerne«. Oplysningen har ingen historisk Værdi. Man har henvist til, at Ry-Klosters Abbed Olaus 1424 under en Stridighed mellem Erik af Pommern og de holstenske Grever aflagde et Vidnemaal, hvori flg. Sætning: »Audivi dici, quod quedam regina *Toberdana Beate* fecit fieri et edificari murum et dividendum Comitatum Holtzacie a regno Dacie, et adhuc est, ubi laboratum per Danos fuit per septem annos«. Udtrykket skulde vise: for det første, at hans Meddelelse hvilede paa folkelig Overlevering (audivi dici), for det andet, at denne Tradition i Begyndelsen af det 15. Aarhundrede udpegede Margrete Sambiria som Danevirkes Bygherreinde. Det meningsløse »Toberna« skulde nemlig læses som »Doberan«, og Indholdet slet og ret være: »En afdød

Dronning, som ligger begravet i Doberan, skal, efter hvad jeg har hørt sige, o. s. v.«. Tydningen forekommer mig i høj Grad kunstig. Vil man overhovedet prøve paa at faa noget ud af Abbed Olai Oplysning, kan det næppe være andet, end hvad man i ældre Tid (Lorenzen o. fl.) mente at kunne faa: »Toberdana Beate« er Skrivefejl for Tober Dana Beate, hvilket atter er en latiniseret og forvansket Form for Tyre Danebod. Om denne Hypotese er rigtig, kan ikke afgøres; den har i sig selv ingen Usandsynlighed, og den synes at falde adskillig naturligere end den anden.

Opgiver man den sorte Grete, og tænker man sig trods alt en historisk hjemlet Grund til, at Margrete-Navnet er knyttet til Danevirke, falder Tanken paa Kong Niels' Dronning Margrete Fredkulla. Det var hende, A. D. Jørgensen ansaa for den rette. Og dog kan der intet positivt Vidnesbyrd nævnes, som peger i denne Retning. Man har i Virkeligheden intet andet at gøre end pure at forkaste enhver Teori om nogen dansk Dronning af Margrete-Navnet som virksom ved Grænsevoldens Rejsning. Det er ikke alene her ved Danevirke, ja ikke engang udelukkende paa dansk Omaade vi finder »Margrete-Volde« og »Margrete-Skanser«. De findes ogsaa i Holsten, ja selv i Køln spiller »sorte Grete« en Rolle som Skræmsel for Børnene. Bag Navnet ligger utvivlsomt en eller anden ældgammel mytisk Forestilling; men at finde Vejen frem til denne er ikke Opgaven her.

Den nyere Forskning har da forladt Navnestudiet for paa Grundlag af Monumentet selv og den kendte Historie at bygge en ny Hypotese om Forbindelsesvoldens Rejsning. Paa denne Maade er Dir. Sophus Müller kommet til det Resultat, at den er *Harald Blaatands Værk*.

Afgørende Grunde kan indvendes herimod. Arkæologisk er alt i den bedste Orden: Volden er opført i Oldtiden, men den er dog yngre end baade Halvkredsvolden og

Tyres Kampestensmur. Historisk svigter derimod Grundlaget aldeles.

Dette skyldes den Omstændighed, at Hypotesen hviler paa det »lille Stykke Danmarkshistorie«, som Prof. Wimmer konstruerede ved Tolkningen af Gnupa-Sigtrygg-Stenene, og som vi forhen har gennemgaaet i alle dets Enkeltheder. Var Wimmers Kronologi rigtig, vilde der maaske intet være til Hinder for at tænke sig Volden opført af Harald Blaatand. Den kom da ind som et rimeligt Led i Rækken: Gorms og Haralds Kamp med Gnupa — Kampestensmurens Bygning; Harald Blaatands Kamp med Sigtrygg (Asfrid) — Forbindelsesvoldens Rejsning. Det er jo imidlertid en Selvfølge, at i samme Øjeblik man har erkendt denne Kronologis Uoverensstemmelse med Kilderne, maa ogsaa de Kombinationer, som er bygget paa den, falde. Vi har intet Vidnesbyrd om den Gorm-Gnupa-Kamp, som skulde fremkalde det første af Bygværkerne, og ingensomhelst Kilde nævner noget om Haralds Sejr over Sigtrygg, hvorved det andets Rejsning begrundes. Lad Harald have deltaget i Kampen som Gorms Medkonge — den gælder dog kun Sigtrygg. Og lad ham have bygget paa Danevirke som Dronningens Hjælper — det gælder dog kun Kampestensmuren.

En eneste Mulighed findes der for at give ham Æren for Forbindelsesvoldens Opførelse: at han har bygget den *efter* Gorms Død. Men det ses ikke, at der er noget Tidspunkt, hvortil Arbejdet naturligt kunde henlægges. Det eneste vilde være 983, da Danerne hævnede Kejserens Angreb ni Aar før. Men at tænke sig Kongen i Færd med et saa stort Arbejde i disse hans sidste Leveaar, hvor han som ældet Mand maatte tage en bitter Kamp op med sin egen Søn Sven, gaar paa ingen Maade an.

Dermed er det dog ikke givet, at Forbindelsesvolden skyldes *Sven Tveskæg*. Det maa først sandsynliggøres.

For det første vil Hedebys Erobring som før nævnt give en rimelig Anledning. Det Synspunkt, som kan gøres gældende her, er ovenfor fremsat og trænger ikke til yderligere Udvikling.

For det andet kan det anses som fuldkommen sikkert, at Volden virkelig er yngre end baade Kampestensmuren og Halvkredsvolden, og at dens Opførelse derfor falder *efter* Harald Blaatands Tid. Dens hele Præg — Profil, Mangel paa Grav o. s. v. — bevirker, at man alligevel maa henføre den til Oldtiden, og af arkæologiske Grunde vil det være rimeligt at sætte dens Bygning til omkr. Aar 1000.

Endelig for det tredje har vi en Meddelelse, stammende fra Tiden henved 1040, som uden at nævne Danevirke ved Navn dog kan tænkes at angaa denne Befæstning. Meddelelsen findes i »Kong Knuds Levned« eller »Emmas Lovtale«, forfattet af en flandersk Munk, nøje kendt med den danske Kongeslægt og — i skarp Modsætning til Adam — skildrende Sven Tveskæg med udpræget Sympati. Han siger om denne Konge: »Denique cum nullo hostium incursu trepidus, pacem in securitate ageret, periculi semper ac velut instantis metuens, *in castris muniebat, quod hostibus si adessent nullatemus fortasse resisteret,* nihilque suis quæ bello necessaria forent præparando patiebatur remissi, scilicet ne per otium, ut assolet, viriles emollirentur animi«. Om denne Ytring bemærker A. D. Jørgensen: »Der kan næppe være nogen Tvivl om, at der jo herved først og fremmest sigtes til Danevirke, Landets store Skjoldborg«. Jeg kan ikke se andet, end at der findes meget, som taler for en saadan Tydning. At de øvrige Kilder ikke nævner noget Fæstningarbejde af Kong Sven, kan simpelthen komme deraf, at de for en væsentlig Del bygger paa Adam og fra ham arver hans Modvilje mod »den gudløse«, »Fadermorderen«.

Tager man alle tre Vidnesbyrd i Betragtning — Erobringen af Hedeby o. 1000, Voldens Henførelse til omtrent samme Tidsrum og Krønikens Ord om Kong Svens Fæstningsanlæg —, synes det mig, at der er en overvejende

Sandsynlighed for, at *det er denne vor sidste store Vikingekonge, som har bygget det svære Værn mellem Haddeby Nor og Danevirke Sø.*

XIX.

Volden strækker sig i en nogenlunde lige Linie fra Bækløbets Gennembrud af Halvkredsvolden til det Punkt, hvor Godfreds Vestervold ramte den østlige Bred af Danevirke Sø. Det første Resultat af Anlægget har da været, at det danske Forsvar blev skudt frem fra Gottorpengene til Haddeby Nor. Men een Ting til har man vundet: den forholdsvis svage Beskyttelse, som ydedes af Godfreds Virke Øst for Søen, ombyttedes med et kraftigere Anlæg, paa sine bedste Steder i samme Højde som baade Hedebyvolden og Tyres Virke.

Saaledes viser det sig endnu paa en Del af Strækningen Øst for Bustrup-Lavningen. Umiddelbart ved Halvkredsvolden er det ikke saa højt. Den foranliggende Sænkning, som Bækløbet her danner, har øget selve Virkets Styrke, saa man har kunnet spare paa Arbejdet. Men hvor Bækken har sit Udspring, vokser Voldhøjden. Rygningen naar her c. 6 m over det omgivende Jordsmon, og Voldens Bredde kan ved Foden sættes til c. 17—18 m. Selve Kronen er noget ændret ved Arbejderne under Krigen 1850, men ikke meget.

De følgende 150 m Syd for Bustrup By er nu fuldkommen jævnet med Jorden, og det næste Stykke indtil Rendsborgchausséen er halvt afgravet. Atter er 200 m — indtil Jernbanelinien — sløjfet, og et tilsvarende Stykke Vest derfor en Del udpløjet. Men efter dette kommer c. 120 m, der staar omtrent ligesaa smukt som det tidligere fremhævede kort Vest for Halvkredsvolden, og endelig er de sidste 100 m inden Bustrup-Lavningen bortgravet.

Tiden har saaledes været sørgelig ublid mod den gamle Vold. Jævnende Plovfurer, nye Veje og en Jernbane har sprængt den oprindelig ubrudte Linie og kun ladet os

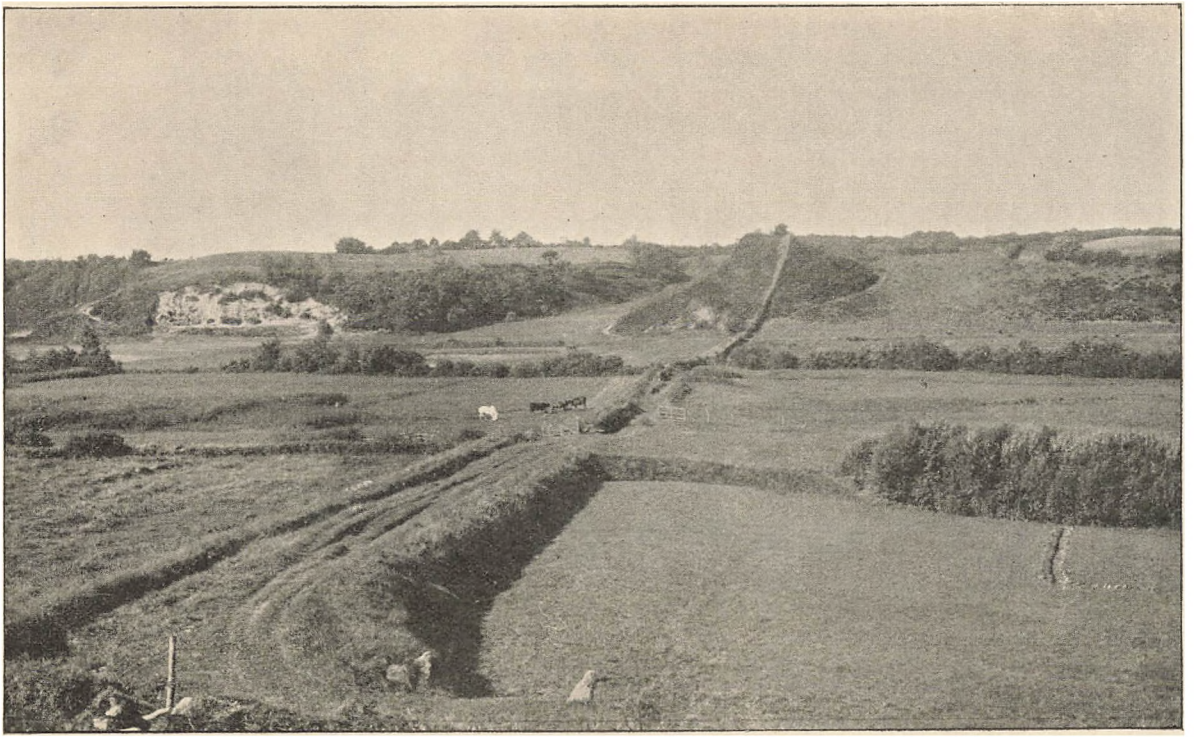

Fig. 29. Mosedæmningen over Bustrup-Lavningen.

ganske enkelte Steder faa Lov at beholde et Indtryk af det gamle Anlægs Karakter.

Ved Bustrup-Lavningens stejle Østskraaning er Volden standset. Dog synes det lidet rimeligt, at selve Bakkeskraaningen skulde have undværet et Værn. Det maatte ikke være ugørligt at bane sig Vej frem her, hvis intet hindrede Angriberne deri. I vore Dage løber et svært Dige fra Skræntens Krone ned til dens Bund. Det kan for en Del skyldes senere Tider; men det er dog ogsaa muligt, at det markerer et ældre Anlæg.

Er man kommet ned i selve Lavningen, har man det Billede for sig, som ses paa Fig. 29. Midt over Mosen fører en bred Vej, hvilende paa opfyldt Grund. I Baggrunden ser man Bustrup-Slugtens Vestskraaning, og op ad den Bakkeknude her, hvor Forbindelsesvolden atter begynder, løber et Dige, svarende til det foran nævnte. Sønden for Volden strækker Mosen en Arm ind langs dens Fod.

Mosen har i Oldtiden for en Del været vandfyldt. Den har altsaa ikke behøvet noget særligt Værn, skønt den brød Volden. Men det har været nødvendigt, at man kunde komme fra dens ene Bred til dens anden — ellers vilde selve Voldforsvaret deles og derved svækkes.

Man kan derfor ikke tvivle om, at den nuværende Kørevej følger gamle Spor. I 1850 blev der netop her anlagt en »Kolonnevej«, og man benyttede til denne en bred Højning, som hos Danckwerth kaldes »Resendamm«, og som utvivlsomt var den gamle, fra Oldtiden stammende Dæmning. Navnet er ikke let at forklare; men dets tyske Form viser, at det ingen historisk Hjemmel har. Det kan da ligesaa vel lades ude af Betragtning som dets tvivlsomme Fordanskning »Kæmpedæmningen«, der første Gang træffes 1859. Naturligst er det slet og ret at kalde dette Anlæg for »Mosedæmningen«, en Betegnelse, som ogsaa er brugt et godt Stykke tilbage i Tiden. Det har aldrig været andet end en jævn, flad Rygning, som forbandt Bred med Bred,

og ad hvilken Mænd og Heste kunde føres fra den ene Volddel til den anden.

Vi følger samme Vej og kommer over mod Forbindelsesvolden paany. Ved Foden af den Bakkeknude, som bærer den, standser vi atter et Øjeblik for at se os om (Fig. 30). Et Stykke foran det Sted, hvor vi staar, maa Dæmningen have sluttet til Skraaningen. Nu spores den svagt i det jævne Fald mod Hegnet til Højre, som skjuler Kørevejen. I Forgrunden har vi den smalle Mosesænkning,

Fig. 30. Bustrup-Lavningen, set omtrent fra Mosedæmningen over mod Slesvig.

der som nævnt strækker sig langs Voldens Sydside paa dette Sted. Bag den kommer den mindre Bakketunge paa hvis Krone — ikke synlig paa Billedet — Volden fortsætter. Forøvrigt ser vi gennem Slugten mod Nord. De stejle Østbrinker tegner sig kraftigt, og helt i Baggrunden skimtes Slesvig By og Bankerne paa den anden Side af Slien.

Og vi følger Diget op ad Skraaningen til vi oppe paa Toppen atter naar Volden. Her løber den c. 950 m mod Vest, stadig med Sænkningen langs sin Sydside. Den følger

en Bakkeskraaning og har derved yderligere vundet i Forsvarsværdi; men den løber ikke, hvor Terrainet er højest, og der findes ogsaa langs dens Nordside en Sænkning. Dette har spillet en mindre Rolle for Forsvarerne, som først og fremmest drog Nytte af, at dens Sydside var godt dækket.

Den synes ikke at have haft saa svære Dimensioner her, som Øst for Slugten. I 1842 sættes Højden til mellem 3,75 m og 5 m; det er vist i Hovedsagen rigtigt. Forøvrigt er meget jævnet i senere Tid og c. 100 m er nu helt bortgravet.

Henved 950 m Vest for Bustrup-Slugten skifter alt pludselig Karakter: der er ikke een, men to Volde, og foran den sydligste af disse ligger en Grav. Graven hører Middelalderen til, Sydvolden sikkert ogsaa. Men Nordvolden er en direkte Fortsættelse af den, vi hele Vejen har fulgt, og den maa derfor have hørt med til Kong Svens oprindelige Anlæg. Noget Brud paa Linien her, hvor Terrainet baade mod Nord og Syd er højt og tørt, kunde heller ikke tænkes, uden at det øvrige Voldstykke vilde være aldeles værdiløst under et Angreb.

Nu er disse sidste 700 m af Forbindelsesvolden indtil Østbredden af Danevirke Sø stærkt jævnede. I 1842 angaves Højden til 2,50 m og Bredden til c. 16,75 m. Alene disse Maal viser, hvor haardt Tiden havde tæret paa det gamle Voldlegeme. Selv om mange Ting tyder paa, at Kong Sven ikke fik gjort den vestlige Del af sit Anlæg saa stærkt som den østlige, og selv om den yngre Vold og Grav, der dækker netop dette vestlige Parti, vidner om, at man siden har anset det for særlig svagt og truet, kan en Vold paa kun halvtredje Meters Højde dog aldrig have haft en Bredde af henved sytten. Vi maa tænke os ogsaa her en oprindelig Højde af c. 4 m — eller ogsaa tro, at Anlægget aldrig blev fuldført. Noget afgjort, som kunde tyde paa dette sidste, findes forøvrigt ikke.

Saaledes var Halvkredsvolden og Hedeby draget med ind i det samlede Anlæg. I lige Linie var der bygget godt og vel 3200 m ny Vold — Dæmningen medregnet. Et vigtigt Led i Grænseforsvaret var skabt. Der kom den Dag, da det skulde staa sin Prøve.

XX.

Nyt Bud hernede fra hører vi først 1043. Da var Sven tor længst lagt i sin Grav, Harald havde fulgt ham, Knud den Mægtige ligeledes, Hardeknud havde gennem Aar ført Kampe med den norske Kong Magnus Olavssøn og omsider — 1038 — sluttet Arveforliget med ham paa Brennøerne. Saa var han død fire Aar efter, og Magnus var blevet Danmarks Konge.

I Vaaren 1042 kom han her til Landet og blev hyldet paa Viborg Ting. Han har da søgt at vinde Stemningen for sig; thi Knud den Mægtiges Søstersøn, Sven Estridssøn, krævede ogsaa Kronen og samlede Tilhængere om sig. Hen paa Efteraaret var Magnus i Hedeby. Her kom Hertug Bernhard III af Sachsen sammen med Erkebispen af Bremen og den danskfødte Biskop Tymme af Hildesheim for at aftale Ægteskab mellem Kong Magnus's Søster Ulvhild og Bernhards Søn Ordulf. Aftalen blev truffet, og Kongen gav sig atter paa Vej nordover til Konghelle, hvor hans Flaade laa samlet.

Men Sven Estridssøn havde ikke fundet den Støtte, han ventede. Han drog nu til Konghelle, svor Magnus Troskab og blev til Gengæld Jarl og »Høvding over Danmark«, saaledes som hans Fader Ulv havde været det, da Knud den Mægtige var i England. Snorre lader Kongen tale til sine Mænd om det høvdingløse Vilkaar, hvori Danmark vil være stedt, naar han farer hjem til Norge. »Men det er meget udsat for Hærgning af Vender og Kurer og andre Østervejsmænd, eller ogsaa af Sachserne«. Derfor skulde Danerne have »en Høvdlng til Landeværn og Landets

Styrelse«, og til dette var ingen mere skikket end Sven; for »han har Æt til at være Høvding«.

Sammen drog Konge og Jarl til Jylland, hvor Sven overtog sin Myndighed paa Viborg Ting, og Magnus begav sig derpaa til Norge. Han ventede ingen Uro i sit sydlige Rige.

Men det blev helt anderledes.

Sven Estridssøn brød hurtigt med ham. Kort Stund efter Nytaar 1043 blev Thorkil den Højes Søn, Harald Jarl, myrdet af Kong Magnus's Svoger Ordulf. Harald var gift med Sven Tveskægs Datter Gunhild, og sammen med Sven Estridssøn var han den gamle Kongeæts Arvtager. De havde vel gensidig svækket hinandens Stilling, medens Harald levede; men nu, da han var borte, kunde ingen nægte Svens Eneret til Arven, og Danerne hyldede ham. Han fik Tilslutning i Jylland, og her gav Landsdelens mægtigste Høvding Torkil Gøse ham Kongenavn paa Viborg Ting.

Magnus sad da i Nidaros. Hærpil blev straks skaaret op, og ud paa Forsommeren laa hele den norske Flaade rede — sagtens halvtredje Hundrede Skibe. Sven havde ingen Magt at sætte imod dette. Han drog til Sverige, til Amund Jakob, som han i Ungdommen havde tjent, og Magnus tog haard Hævn over alle Jyder, som havde støttet det danske Kongsemne.

Videre gik Farten til Jomsborg. Før denne Havn var hærget, kunde han ikke gøre Regning paa Ro. Her havde Harald Jarl haft sit Tilhold, her har Sven sikkert siden talt Tilhængere. Nu kom Magnus med den mægtigste Flaade, der endnu var set i Øssersøen, og »brændte baade Bygder og Mænd«. Jomsborg gik op i Luer. Det var et Baal, der tændte Sindene, saa Arnor Jarlaskjald priste Kongens Værk; men det var ogsaa en farlig Udfordring til det Folk, i hvis Skød Borgen laa. Thi selv om den oprindelig var grundlagt af Kong Harald Blaatand, for at han herfra kunde beherske Vendland omkring Odermundingen, var dog Byen Jom eller Jumne Vendernes vig-

tigste Stad og dens Ødelæggelse derfor en direkte Trusel imod dem.

Og de begyndte netop nu at røre paa sig. En af deres kristne Fyrster i det vestlige Venden var dræbt af Danerne. Han hed Ratibor. Hans otte Sønner søgte at hævne deres Fader, men ogsaa de mistede Livet. Saaledes fortæller Adam af Bremen, men han siger tillige udtrykkelig, at Slaverne efter Knud den Mægtiges Død var blevet Danernes Fjender, og man mindes de Ord, Magnus sagde, da han gav Sven Jarlsnavn: »Danmark er meget udsat for Hærgning af Vender og Kurer og andre Østvejsmænd eller ogsaa af Sachserne«.

Det er da troligt, at der virkelig paa denne Tid fandt aarle vendiske Plyndringer Sted. Og endnu inden Magnus havde forladt Danmark, hørte han om utallige slaviske Horder, som hærgede i Sønderjylland.

Magnus havde sendt de fleste af Nordmændene hjem. Ogsaa danske Krigere, der havde været med ham ved Jomsborg, var draget bort. Høsten nærmede sig. Nu fik Kongen Bud fra Grænsen og ny Leding udskreves i Danmark. Thi som Sakse siger om Magnus: »Skønt han var af fremmed Herkomst, betænkte han sig ikke paa, uagtet Kronen endnu ikke sad fast paa hans Hoved, at vove sig i Fare for det Rige, som det endnu ingenlunde var vist, at han vilde komme til at herske over«.

Hvorledes den vendiske Hær var naaet helt op i Nærheden af Ribe, ved vi ikke. Ganske vist — Danevirke har intet evnet, naar ikke danske Vaaben har værget det. Og det var vel dette Hverv, som Sven havde faaet sig tildelt, men som nu var ilde røgtet, fordi Kampen var rejst mellem ham og Magnus. Der maa i dette Aar have været en dyb indre Svækkelse i Landet. Fra Jylland har Magnus næppe kunnet gøre Regning paa stort Opbud, endnu mindre paa Øerne, og denne Mangel maatte atter svide ved Grænsen.

Forøvrigt hører vi intet om, at Venderne angreb Danevirke. Det er tænkeligt, at de ad andre Veje er søgt ind i

Landet — er gaaet gennem Svansø og over Slien op i Angel, videre mod Nord, Her tog de stygt Hærfang, brændte Gaardene og drev Kvæg sammen som Bytte. Men da Magnus havde faaet sin Hær paa Fode, satte han efter. Han kom med Flaaden til Slien, gik i Land i Hedeby og drog op i Landet. Venderne brød Togtet af og fór imod ham. Saaledes mødtes Skarerne paa *Lyrskov Hede.*

De islandske Sagaer bruger store Ord for at udmale den vældige Overmagt, Magnus havde imod sig. Der var 60 Vender for hver af Kongens Hærmænd. Slavernes Skarer var »bundløse«, ingen kunde tælle deres Mængde. Lige til det sidste har enkelte Forskere derfor opfattet det, som gjaldt Kampen Danmarks Frihed og Selvstændighed. Det var Vendernes »Hensigt at besætte hele Jylland«, det var »i Virkeligheden en sidste Udløber af den slaviske Folkevandringsbevægelse«.

Dette er nu ganske sikkert ikke Tilfældet. Det var et Plyndringstog i stor Stil, maaske — som Adam af Bremen fremstiller det — i særlig Grad et Hævntog fra Ratibors Drab. Det var alvorligt nok, og det er tvivlsomt, om Magnus havde nogen synderlig Styrke at stille i Marken overfor Fjenderne. At Kongens Hær har været dem absolut underlegen i Antal, synes sikkert nok — selv efter at Ordulf af Sachsen, hans Svoger, var kommet ham til Hjælp med sine Folk. Og Sejren paa Lyrskov Hede vil alle Dage være et af de skønneste Blade i vor Grænsevagts lange Historie, fordi den blev saa fuldkommen, og fordi den gav saa herlig en Vaabenklang i Skjaldedigtning og Saga.

Her vandt Kong Magnus Danmark. »Magnus blev saa højt elsket af sine Undersaatter«, siger Sakse, »fordi han havde værget Landet, at alle gav ham Tilnavnet den Gode«. Han var »for sin Retfærdigheds og Manddoms Skyld elsket af Danerne«, hedder det hos Adam. Og saadanne simple Lovord, som netop i disse Forfatteres Mund siger saa meget — Sakse fandt Arveaftalen mellem Magnus og Hardeknud »taabelig«, fordi det ene Rige derved vilde komme

i »forsmædelige Trællekaar«; Adam var en varm Ven af Magnus's Modstander Sven Estridssøn — forstaar vi endnu bedre, naar vi i Sagaen læser om hans Tanker og Tilskyndelser i det afgørende Øjeblik. Hans ensomme Strid med sig selv, hans bange Anelser, fordi alle bærer Bud om Vendernes vældige Skarer, hans Ulyst til at fly, »thi det havde han aldrig prøvet«, hans morgenfriske Raab, at nu skulde der blæses Hærblæst, for nu havde Hellig Olav varslet ham Sejr og hans Trøndere havde hørt Lyd bæve i Luften som af den hjemlige Klementsklokke i Nidaros.

Og saa fulgte Mandsletten. »Kong Magnus løb foran alle andre imod Hæren af Vender] og huggede straks med begge Hænder den ene Mand efter den anden«. »Utræt vadede Fyrsten fremad«, sang Arnor Jarlaskjald. Øster over Heden joges den flygtende Hær. Det var det største Mandefald i Norden, det som Venderne fik paa Lyrskovhede, forsikrer Snorre. »Man siger, der faldt 15000 paa den Valplads, og dermed havde de Kristne Fred og Fryd, saalænge Magnus levede«, siger Adam.

Det er sandt. Den vendiske Flod var brudt. Der kom i det følgende Aarhundrede nye Bølger mod os — indtil ogsaa de brødes. Men foreløbig var der Fred. Og skønt intet siges derom, kan vi trygt tro, at Magnus efter denne Kamp først og fremmest sørgede for at sikre vor Grænse, saa den ikke oftere skulde overrumples af de fremmede, mens *han* stod for Styret.

XXI.

Den, som næste Gang bragte Ufred i disse Bygder, var Farbroderen til Magnus, Harald Sigurdssøn. Magnus var død i Slutningen af 1047, og Sven Estridssøn havde efter hans egen Vilje taget Kongenavn. Dette vilde Harald ikke give sit Minde til. Aaret efter fór han med Hærskjold til Jylland, brændte Torkil Gøses Gaard og hærgede hele Egnen ved Randers Fjord og mellem Aarhus og Viborg, drev Gøsedøtrene om Bord i sine Skibe, krævede høje Løse-

penge for dem og lod staa hjem til Norge med Skibene bugnende af Bytte.

Aaret efter var det Falster, som led ondt. Men 1050 bød Sven Estridssøn Harald ud til aaben Kamp ved Gøtaelven. Harald kom først. Han spottede, fordi Sven endnu ikke havde indfundet sig. Men Sven samlede Flaaden i Øresund og holdt op mod Nord. »Ulvs kære Søn, som opdynger høje Valvolde i Valkyriens Vejr [ɔ: Kampen], styrer sine fagre Skibe til Elven. De guldvirkede Faner svæver der, hvor det røde Blod øses over Markerne. Vaabnene trænger gennem Brynjesærkene«, sang Skjalden Aaret efter til Danekongen. Kamp er da holdt, skønt vi intet andet hører om den. Men fra Elven gik Harald paany i Plyndringsfærd langs den jydske Kyst. Det var nu snart en aarligaars Begivenhed.

Man kendte Faren. Bønderne søgte at redde deres Kvinder og Guld ved at sende dem mod Syd. Nede ved Hedeby skulde de skærmes af Volden. Dog, Harald kom efter. Og Hedeby faldt. Byen brændtes. Haralds Hærmænd digtede derom:

Brændt blev op fra Ende
til anden hele Hedeby;
kraftig Handling kan man
kalde det, jeg tænker.

Jeg venter, at Sorg vækker
vort Værk hos Sven (i Borgarmen
var jeg i Nat før Otten);
Ilden slog op fra Husene.

Sikkert vakte det Sorg. Thorleik den Fagre kvad i et Digt til Kong Sven om Udaaden:

Hos Kongens Følgesvende
fritter hver, som ej ved det,
hvorledes hævngerrig Fyrste
til Hedeby er faret,

da Harald sig østfra med Skibene
skyndte til Kongebyen
aarle, uden Aarsag
(undladt skulde han dette).

Men Harald giorde stort Bytte i den rige Købstad og satte Sejl for at naa hjem til Norge. Saa fik Plyndringen sin Straf. Sven traf ham ved Limfjorden og bød ham »rødfarve Skjoldene paa Land«. Harald foretrak Kamp paa Søen og stod videre. Sven efter. Ved Læsø var Danekongen ham inde paa Livet. Harald undveg Strid og kastede Byttet over Bord for at slippe bort. »Hele Trønderkongens Hærfang kom til at flyde paa det stormsvulmende Jyllandshav«, siger Thorleik. Det var Ranet fra Hedeby. Lænset for det naaede Haralds Skibe Norge.

Mere hører vi ikke om Togtet. Man kan undre sig over, at det stærkt befæstede Hedeby saa hurtigt faldt for Haralds Angreb. Sagen er dog ganske simpel. Vi har set, at Voldanlæget var beregnet paa at modstaa Angreb fra Land. Den, som vilde finde Tryghed bag Halvkredsvolden, maatte selv raade paa Slien — Ryggen maatte være dækket. Men dette var den netop ikke. »Østfra med Skibene skyndte Harald sig til Kongebyen«, siger Skjalden. Ind gennem Slien er han da kommet med sin Flaade, før danske Skibe naaede at spærre ham Vejen. Og var han først kommet der, var Byen hans. Den kunde overrumples og tages paa en Nat. »Før Otten« kunde hans Hærmænd staa paa Volden.

Man har i nyeste Tid gjort opmærksom paa et enkelt Ord i Kvadet om Hedebys Erobring, idet man deraf — maaske med Rette — har set et Udtryk for, at det virkelig var Halvkredsvolden, Angrebet gjaldt.

Der staar: »vask i nótt fyr óttu á borgar armi«, hvilket oversættes: »var jeg inat før Otte oppe paa Borgens (ene) Arm«. *H. V. Clausen* siger derom: »Det billedlige Udtryk Arm er taget fra Menneskelegemet . . . Men Hedebyvolden har netop to Arme, tilsammen dannende en Halvkreds; ved en kredsrund Vold vilde man ikke være kommet i Tanke om en Arm; Skjalden havde brugt et andet Billede«. Om Udlægningen er rigtig, kan ikke afgøres; men

den er ikke usandsynlig. Og der kan maaske tilføjes, at hvad der gør Billedet af »Armene« endnu naturligere er, at de — ret og rigtigt — udgaar fra en Krop: Forbindelsesvolden. Fra dennes østlige Ende strækker de sig krumme og stærke ud mod Noret.

Hvor meget Haralds Rov i Hedeby kom til at betyde for Bebyggelsen bag Volden, er heller ikke godt at sige. Efter Fundene at dømme skulde man tro, at der endnu en Stund havde boet Folk der paa Stedet. Det er dog rimeligt, at Branden gav Byen et Knæk, som den ikke senere forvandt, navnlig da den nærmest følgende Tid bragte nye Røverier.

Desværre kender vi yderst lidt til disse Egnes Historie i sidste Halvdel af det 11. Aarhundrede. I 1066 skal Slesvig være bleven »aldeles ødelagt ved et uventet Overfald af Hedningene« — o: Venderne. Det var i det store Oprørets Aar, da Venderfyrsten Godskalk blev dræbt og hans Hustru, Sven Estridssøns Datter, joges nøgen ud af Landet. Da hærgedes Stormarn, Hamborg gik op i Luer — der er intet uforklarligt i, at de hæftige Kampdønninger ogsaa sporedes op i Sliegnen. Og man kan med Sikkerhed gaa ud fra, at de to Brande med kun seksten Aars Mellemrum har været en haard Tørn at tage for den gamle Handelsstad, hvis Betydning som Midtpunkt for Vareomsætningen mellem Østersølandene og Nordvesteuropa allerede havde kulmineret. Men ligesaa sandsynligt er det, at de to Ødelæggelser har været dræbende for den nyere og sparsommere Bebyggelse bag Halvkredsvolden. Har der endnu været tændt Arneild her, da Venderne drog bort, er den sikkert i de nærmest følgende Menneskealdre døet ud. Stedet er bleven forladt, overgivet Glemselen — og vor Tids Varetægt.

XXII.

Man faar et umiddelbart Indtryk af, at Grænsevagten kun daarligt har røgtet sin Gerning i disse Tider. Maaske har Hovedsagen været Mangel paa Organisation og fast

Myndighed som Følge af de norsk-danske Kampe om Danmarks Krone. Fra den følgende Tid træffer vi dog ogsaa Vidnesbyrd om ligefremt Forræderi, for hvilket Enkeltmand kan gøres ansvarlig.

Ejderlinien lokkede endnu ingen Tyskere til Overskridelse. Som i længst farne Tider var det *os*, der havde Hu til Herredømmet over Holsten. Erik Egodes Broder *Bjørn* underlagde sig baade Holsterne og Ditmarskerne, »og paa det Sted«, fortæller Sakse, »hvor Vermunds Søn Uffe skal have holdt Tvekamp med to udvalgte sachsiske Kæmper, havde han for at forebygge Frafald opført en Borg, samt omgivet Øen med Vold og Grav«. Maaske kan dette sættes i Forbindelse med Henrik IV's Forbund med Sven Estridssøn i Bardowik 1071, hvor Kong Sven som Løn for Løfte om Hærhjælp mod Sachserne fik »det nærmest liggende Land«. Vi maa da tænke os, at han har sat sin Søn Bjørn til Herre over dette, og det er naturligt, at han samtidig har faaet Stillingen som Grænsejarl, skønt dette intet Steds siges. I hvert Fald — Grænseforholdene er atter kommet i fastere Form. Bjørn har bygget Borgen paa Ejderøen, det senere Regnoldsborg, Rendsborg. Den har haft netop den modsatte Opgave af Otto II's Borg sammesteds: fra den har danske Krigere skullet ave Holsten.

Bjørn blev dræbt af en Bonde. »En Mand af Almuen«, siger Sakse, »havde fattet særligt Nag til hans Herredømme og stak et Spyd i Siden paa ham, en Gang han stod og holdt Ting og Stævne«. Haakon Sunnivassøn lovede Erik Egode at hævne Drabet og fik til Gengæld Løfte om Eriks Datter Ragnhild. Rimeligvis har han virkelig udført sin Bedrift, og der er ligeledes Grund til at antage, at han har været Bjørns Efterfølger som Grænsejarl. Herredømmet over Holsten er imidlertid snart bristet. Naar vi kommer lidt ind i det 12. Aarhundrede, skifter Billedet sørgeligt.

Da havde Godskalks Søn Henrik faaet Styret i Venden. Hans Magt hvilede paa Wagrien, og herfra bredte han den over baade holstenske og meklenborgske Egne.

Men han gjorde tillige Krav paa dansk Jord som Mødrenearv, og dette nægtede Kong Niels at udlevere ham. Følgen blev Kamp. Henrik samlede Folk og hærgede mellem Elben og Slien, og han maa have skaffet sig Herredømme over Bjørns Borg paa Ejderøen.

Endelig begyndte Niels at røre paa sig. Han stævnede med Flaaden til Ljutka (ɔ: Lütjenburg) og gav Grænsejarlen *Eliv* Ordre til at møde ham her med det danske Rytteropbud. »Men Jarlen var løs i sin Tro og lod sig underkøbe af Henrik«, hedder det hos Sakse, »da denne bød ham Penge«. Kong Niels fik intet ud af sit Togt; han led et afgørende Nederlag og slap med Nød og næppe bort fra Vendland.

Hvornaar denne Kamp fandt Sted vides ikke med Sikkerhed. Det har antagelig været omkr. 1113. For Elivs Vedkommende var Straffen ikke fjærn. Han blev »af Kongen dømt skyldig i Drottensvig og maatte med Skam og Skændsel bøde ikke bare med Len og Jarlenavn, men ogsaa med sin Boeslod, saa ynkelig Armod blev ublu Vindings Løn«. Men Henrik fortsatte sine Plyndringer. »Han«, siger Sakse, »hærgede ikke blot Egnene om Ejder, men hele Landet op til Slesvig og til Volden, som vi kalder Danevirke. Ja, af og til kom han endog uventet over Slesvig By ved lønligt at sende Skibe med Stridsmænd did ud«.

Sagen var, at »disse Egne stod uden Landeværnsmand« nu, da Eliv var jaget bort. Det hele var i fuld Opløsning. Samtidig med Henriks Hærtog fandt der stadige Rov og Ran Sted, som skyldtes Landets egne Børn. »Landsmand og Fjende var lige frygtet: Friserne samt Holsterne og Ditmarskerne tænkte, at naar Jarlens Sæde stod tomt, kunde de trygt drive deres Spil; de tog derfor Tiden i Agt, røvede om Dagen og stjal om Natten; kunde de ikke komme ind ad Taget, banede de sig Vej med Spaden og grov sig ind i Husets Indre, saa Vagten, der skulde passe paa, blev holdt for Nar«.

Men Billedet skiftede paany. Og det, før man havde ventet det.

Æren tilkommer *Knud Eriksson Lavard.*

Ingen havde vovet at genrejse den danske Magt paa Sydgrænsen. Her var for mange Herrer at brydes med. Da kom den unge Kongesøn Knud hjem fra Hertug Lothar i Sachsen — een og tyve Aar gammel, veltjent ved Hove og vaabenprøvet. Han bad sin Farbroder Niels om at maatte overtage den farefulde Stilling som Grænsejarl — »ikke af Vindesyge, men fordi han troede sig dygtig dertil«. Men Niels vilde ikke uden Vederlag lade ham faa Jarledømmet, og Knud maatte sælge en Del af sin Fædrenearv, før Kongegnieren sagde Ja. »Men Sagen var den, at Ry og Hæder var den eneste Løn, han ønskede for at tjene sin Herre i Marken. Saaledes maatte Helten afkøbe Kongen den Ære, som var fejge Mænds Rædsel, og hvad han vandt ved Købet, var ikke Udsigt til Gods og Guld, men til Herrefærd«.

I Glansen af ungt Mod og ridderlig Højsindethed staar Knuds Billede for os. Hans Kampe med Henrik, hans Mægling mellem ham og Kong Niels, hans fyrstelige Mildhed, hans Lyst til det straalende festlige, hans Stilling som dansk Hertug og — efter 1129 — vendisk Knes — alt dette giver hans Skikkelse et Præg af Ungdom, af noget lyst, gækkende — hans godlidende Spot over Henrik — mandigt — hans Alvorsord til Kongen — som gør ham til den »Helt«, der ogsaa gav Sakses Ord Varme.

Stærkest og dybest samles Tanken om ham som den, der atter værnede vor gamle Grænse mod Syd.

For at dække Slesvig mod nye Overfald har han sikkert ladet selve Byen befæste. Vi ser i hvert Fald, at den straks efter hans Død kan staa en Belejring igennem, som den næppe havde evnet at udholde før hans Tid. Det svarer for saa vidt godt til, at vi netop i første Halvdel af det 12. Aarhundrede hører om Opførelsen af Byvirker paa andre Steder. Knuds Broder, Erik Emun, skal have lagt Mur og Vold omkring Lund. Hans Søn, Sven Grade, grov

Vold og Grav om Roskilde og lagde Jordvold om Viborg. Har Knud befæstet Slesvig ligger heri en yderligere Grund til, at den befæstede Bebyggelse ved Haddeby Nor tabte i Betydning. Man kunde nu ogsaa Nord for Slien ty ind bag skærmende Volde, hvis en Fjende angreb.

Det var jo Angreb fra Søsiden, som havde været skæbnesvangre. Om nogen Erobring af Danevirke har vi ikke hørt Tale. Men Grænsevirket var paa en Maade omgaaet, faldet i Ryggen — af Harald Haarderaade, som sikkert ogsaa af Venderne. Meget naturligt maatte derfor Knud lægge en Hovedvægt paa at sikre Sliløbet. Hvor dette var smallest — ved Mysunde — opførte han to Kasteller, et paa hver Side, og der haves en gammel Beretning om, at han ogsaa ved Sliens Munding lod mure et Taarn, der kunde trygge Skibsfarten og lette hans Opkrævelse af Tolden.

Vi forstaar næppe dette, hvis vi ikke holder os de nærmest foregaaende Menneskealdres Erfaringer for Øje. Om Danevirke end kunde trænge til at gives forøget Styrke, saa var det dog fra Havet, Faren i særlig Grad havde truet. Ved Knuds Virker lukkedes nu Linien helt ude fra Østersøen og frem til de gamle Kampegne Syd for Viglidsdør og Haddeby-Selk Nor.

XXIII.

Der vilde intet mærkeligt være i, om Knud havde søgt at gøre selve Danevirke endnu stærkere, end tidligere Tider havde skabt det. Nogen Beretning derom haves imidlertid ikke. I det hele maa det huskes, dels hvor sparsom Overleveringen har været med Oplysninger om Byggearbejderne paa Grænsevolden, dels hvor fattig den er vedrørende Knud Lavards egne Gerninger hernede. Befæstningen af Slesvig er en i høj Grad sandsynlig Hypotese — intet andet. Det ene af de to Mysundekasteller — *Kil* — liggende paa Svansøsiden, nævnes af Knuds Biograf, den skotske Biskop Robert af Elgin, der skrev umiddelbart efter Knuds

Død. Dets Opførelse maa derfor siges at være vel hjemlet. Det andet, Angelsidens Kastel, kendes kun fra Stednavnet »Borg« og fra en Oplysning i Knytlingasaga om, at Knud lod et Kastel opføre paa hver Side af Slien, hvor den var smallest, og lod Sundet spærre ved Jernlænker. Oplysningen i Knytlinga var forøvrig næppe meget at lide paa, om Stednavnet ikke syntes at fastslaa dens Rigtighed. Endelig nævnes Knud som Bygherre af Taarnet ved Slimunmundingen i en Optegnelse fra 1415. Heller ikke denne Hjemmel er meget bevendt; men maaske er det dette Taarn, der tales om hos Sven Aggesøn, hvor denne fortæller, at hans Fader i Kampene efter Knuds Drab fangedes og førtes til et Fangetaarn (ergastulum) »in ostii Slesvicensis«. Svens Ord er imidlertid altfor uklare til, at noget sikkert kan siges herom.

Trods disse Vidnesbyrds sparsomme og fattige Præg tør man vistnok gaa ud fra, at Knud har udført et betydeligt Befæstningsarbejde i Sliegnen. Det vilde da ogsaa kunne tænkes, at han havde bygget paa Danevirke, uden at Overleveringen havde gemt noget Minde derom.

Er der nogen Anledning til at tro det?

Hele Anledningen bestaar egentlig deri, at der faktisk findes et Værk, som af arkæologiske Grunde maa siges at være *yngre* end Forbindelsesvolden (c. 1000), men *ældre* end Valdemarsmuren (c. 1163). Det vil være vanskeligt indenfor denne Periode at finde noget Tidsrum, som bedre end Knud Lavards Hertugtid kan tænkes at have fremkaldt det. Imidlertid findes der ingen gammel Overlevering om, af hvem eller hvornaar det er opført, og paa Grund af sene Sagn har man gerne gjort det til et af Danevirkes ældste Anlæg. Skal man søge Spørgsmaalet klaret, maa man tage ligelige Hensyn til arkæologiske og historiske Momenter. Man kan ad den Vej ikke naa nogen Sikkerhed, men muligvis en Sandsynlighed, hvormed man saa maa lade sig nøje.

Det omtalte Anlæg er *Kovirket*.

Det er en Vold, som i snorlige Retning strækker sig fra Selk Nor til Engene ved Reide Aa, og som langs Sydsiden er dækket af en Grav. Dens hele Længde er c. 6500 m, men kun et mindre Stykke findes endnu i velbevaret Stand.

Dens østlige Endepunkt ved Noret maa afgjort siges at være naturligt dækket. Noret har strakt sig helt ind til dens Fod og fortsat som en bred — vandfyldt eller sumpet — Sænkning paa Sydsiden af Volden, hvorved Graven paa dette Stykke er overflødiggjort. Middelalderens Kampmaade taget i Betragtning, vil man vanskelig kunne tænke sig Volden omgaaet her. Er den overhovedet anlagt i Forsvarsøjemed, saa finder dette et naturligt Udtryk i Valget af netop *dette* Begyndelsespunkt.

Fig. 31. Kovirke langs Exercerpladsen.

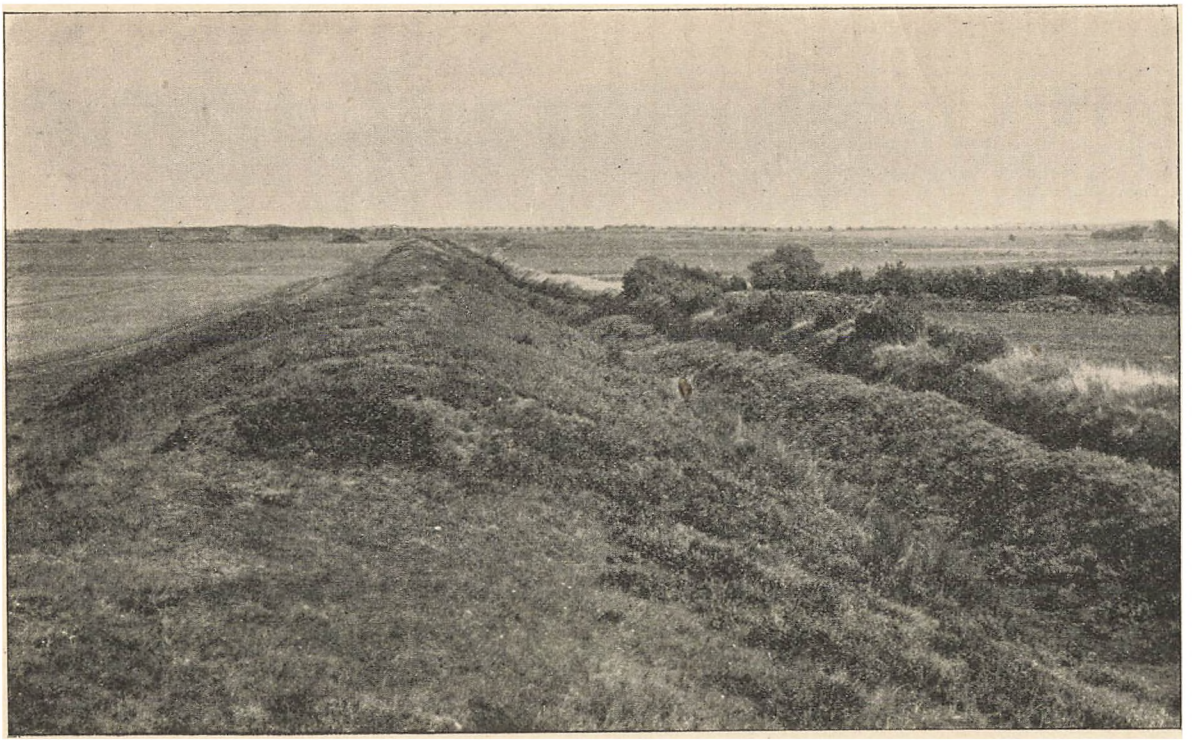

Fig. 32. Kovirkets Rygning langs Eksercerpladsen.

Den første Del Vest for Noret er i vore Dage stærkt jævnet. Er man kommet over Jernbanen og Landevejen til Jagel, bliver Sporene straks tydeligere, og særdeles smukt staar Virket langs Slesviggarnisonens gamle Eksercerplads. Det har en jævn, rund Ryg, stejlt skraanende Sider og skarpt skaaret Grav. Gravens Bund er meget smal, og den fulde Højde fra Gravbunden sil Voldrygningen er c. 3 m. Alt ialt maa man gaa ud fra, at vi her finder den oprindelige Profil, og at Anlægget i det Hele paa disse c. 1650 m er saa temmelig uberørt af Tiden.

Anderledes staar det til, naar vi kommer længere mod Vest. Her har der fundet mere eller mindre stærke Afgravninger Sted, c. 2850 m fra Noret afbrydes Virket fuldkommen af et lille Mosehul, der er henved 100 m bredt, og 1000 m Vest for dette gaar »Oksevejen« gennem Volden. Vi kan vistnok antage, at dette Gennembrud er oprindeligt, og at Hovedvejen altsaa har ført fra Viglidsdør herned. Hele Resten af Strækningen er Kovirket ødelagt ved Udjævninger, Vejgennembrud, Husbygninger og Markdiger; men det kan følges trods alt indtil det Punkt, hvor det er standset i Vest.

Her ligger nu Landsbyen Kurborg, og Terrainet er vistnok ændret ikke lidet. Dir. *Sophus Müller* skriver om dette, at Kovirket kan spores, indtil der viser sig »fugtig Mosegrund, der dog nu ogsaa er dyrket Mark. I Fortiden kan dette have været mere blød Grund, saa at Voldens Afslutning her er ganske forstaaelig. Denne Mosestrækning har vel staaet i Forbindelse med de store, sumpede Lavninger om Reide Aa og Vest paa indtil Trenen«. Man vil altsaa se, at ogsaa dens Vestende maa siges at have været naturligt bestemt, og om end Mosen ikke her kan have dannet nogen absolut Hindring for en Fjendes Fremtrængen — hvad Godfredsvolden viser — har den dog næppe heller budt synderlig god Anledning til Angreb, og netop ret Syd fra Voldafslutningen synes under alle Omstændigheder Reideaabredderne at have været meget fugtige. Der er da heller intet, som paa dette Punkt taler imod at opfatte

Virket som et Værk, anlagt udelukkende i Forsvarsøjemed.

Alligevel har man af forskellige Grunde betvivlet, at det skulde opfattes saaledes. Kovirket »er en Afgrænsning, vel til Forsvar, men ikke mod store Angreb — et Værn af ringe Betydning, men ikke midlertidig og hastig dannet — tværtimod en efter bestemt Plan og nøjagtig udstukken Linie. Saaledes føres man nær henimod den Antagelse, at Virket kunde være en Grænsevold, opført paa en Tid, da Rigets Grænse var forrykket saa langt imod Nord« (*Sophus Müller*).

Det forekommer mig, at der kan rejses de vægtigste Indvendinger mod en saadan Tydning — arkæologiske, *praktiske*, om man vil, saa vel som historiske.

Dir. Sophus Müller gør opmærksom paa, at Kovirket har en foranliggende Grav, hvad baade Godfreds Vold, Tyres Mur, Byvolden og Forbindelsesvolden savner. »Dette gør en væsentlig Forskel: Kovirket er et særskilt Anlæg, uden indre Forbindelse med Danevirke«.

Allerede dette er ulogisk. Gravens Tilstedeværelse kan ikke gøre en »indre Forbindelse med Danevirke« usandsynlig. I saa Fald skulde Kong Valdemars Anlæg ogsaa savne en saadan »indre Forbindelse« — de har nemlig ogsaa foranliggende Grav. Gravens arkæologiske Betydning er udelukkende, at den tidsfæster Anlægget til en forholdsvis sen Tid. Den gør det utvivlsomt, at Kovirket (ligesom Valdemarsvirket) er *yngre* end de tidligere nævnte Voldanlæg. Men den kan ikke i mindste Maade vidne imod Voldens Forbindelse med det egentlige Danevirke.

Af større Vægt synes det at være, naar Dir. Müller hævder, at Kovirkets Flanker ikke var dækket: Sumpene i Vest var ingen absolut Hindring, og Vadestedet mellem Selk og Haddeby Nor kunde »indbyde til at omgaa Stillingen«. Det er vanskeligt at udtale noget afgørende om dette. Vi ved ikke, hvor side Sumpene var i Vest, vi har

heller intet absolut Vidnesbyrd om, at det nævnte Vadested i Middelalderen var passabelt. Men rimeligst er det, at Volden virkelig ikke var umulig at omgaa, at dens Ender ganske vist var dækket, men at større omgaaende Bevægelser kunde bringe Fjenderne i Forsvarernes Ryg. Den eneste Slutning, som kan gøres paa dette Grundlag, er dog *ikke,* at den »kun var beregnet paa at afværge mindre og forbigaaende Angreb« — det kunde ligesaavel tyde paa, at den har dannet en Forstilling til det egentlige Danevirke, en første Forsvarslinie, hvor man efter Evne opholdt Fjenden, til Hovedstyrken var rede ved den egentlige Voldlinie.

Denne Tydning nævnes, men forkastes af Dir. Müller. Hans Argumentation paa dette Punkt har følgende Form:

»Kovirket løber skraat mod Danevirke og ikke i endog nogenlunde samme Afstand. Længst mod Nord er der et Mellemrum af kun c. 800 m, medens der ved Midten er over 3 Gange saa langt — henved $1^1/_2$ Fjerdingvej, og Afstanden fra Byvolden længst imod Øst er c. 1500 m. Mod Vest er den mellemliggende Strækning ganske flad helt ind til Danevirke, længere fremme derimod let bølgende og østlig endog stærkt bakket. Der er ved Kovirkes Beliggenhed i Forhold til Danevirke intet, som tyder paa et indre Sammenhæng mellem de to Værker«.

Den sidste Hentydning til Terrainets forskellige Beskaffenhed er naturligvis uden Beviskraft. Den første — Retningsliniernes Forskellighed — kunde derimod tænkes at have Betydning.

Her maa man imidlertid fremholde, at Danevirkes Hovedanlæg (mellem Reideaa og Haddeby Nor) gaar i en Vinkel — grundet paa, at det udgøres af to sammenføjede Voldsystemer. Naar Forterrainet skulde spærres ved en ny Vold, der strakte sig fra Sump til Nor, maatte Afstanden mellem det gamle og det nye Anlæg derfor naturnødvendigt blive af forskellig Størrelse — hvis det nye ikke ogsaa lagdes i Vinkel, en Form, som selvsagt bød flere Ulemper end Fordele.

Imidlertid kunde det jo tænkes, at Afstanden paa sine Steder var for stor til, at Kovirket kunde tjene til Dækning af Hovedstillingen. Dir. Müller er af denne Opfattelse. »Det var Nærkamp, som afgjorde Sagen. Skyde- og Kastevaaben dannede en oftest kun ret betydningsløs Indledning. Volden maatte tages med Storm, og Forsvarerne veg ikke tilbage, før Fjenden var dem nær paa Livet. Han fulgte med under Tilbagetoget og vilde have god Lejlighed til, over den lange Strækning, at oprive Besætningen, før den i bedste Fald med et ringe Forspring naaede ind til Hovedvolden. Hvorledes den svage, langt fremskudte Vold med dens udadskraanende Retning skulde kunne gavne Forsvaret paa disse Steder, ses ikke. En Forstilling maatte i Oldtiden og den ældre Middelalder ligge ganske nær Hovedvolden, saaledes at denne kunde naaes i eet Løb. Andet kendes vist heller ikke«.

Ved Bedømmelsen af Forholdene er der dog andre Hensyn at tage end den simple Afstand. Der maa tages Hensyn til Terrainets hele Beskaffenhed og de »Tilbagetogslinier«, der kunde være Tale om.

De sidste kan fastsættes med nogenlunde Sikkerhed. Trak Forsvarerne sig tilbage, maatte de vige gennem Viglidsdør i Vest og den sydlige Gennemgang gennem Halvkredsvolden i Øst. Som forud nævnt kan det ikke antages, at der har været andre Veje, ad hvilke man kunde komme gennem Danevirke.

Nu falder Terrainet mellem Danevirke og Kovirke i to skarpt afgrænsede Omraader: en vestlig sandet, flad Slette og en østlig stærkt kuperet Flade. Paa en Maade har den gamle Oksevej fulgt Skellet mellem Fladen og Bakkerne. men dette vil med andre Ord sige, at Kovirkets Bemanding *Vest* for Oksevejen har haft andre Hensyn at tage under et Tilbagetog, end Mandskabet *Øst* for Vejen.

Fra Kovirkets Vestende til Viglidsdør er c. 2700 m, fra det lille Mosehul, som brød Volden, c. 2000 m. Naturligvis er dette en Strækning at regne med, naar Terrainet er saa fladt som her. Men det maa for det første huskes, at

højre Flanke meget hurtigt kunde støtte sig til Hovedvolden, for det andet at Styrken fik snævrere og snævrere Front, efterhaanden som den naaede tilbage mod Viglidsdør.

Paa den anden Side var der fra Mosehullet c. 2500 m til Halvkredsvoldens Portaabning, fra Kovirkets Østende c. 1500 m. Ogsaa her maa Styrken forudsættes at trække sig tilbage med stadig aftagende Frontbredde, og her har man venstre Flanke dækket af Noret og Kampvilkaarene bedret dels ved Terrainets ujævne Karakter, dels ved de sumpede Lavninger — først og fremmest Bustrupslugten — som fandtes.

Det er naturligvis rigtigt nok, at det var »Nærkampen, som afgjorde Sagen«, og at Fjenden »fulgte med under Tilbagetoget« og havde »god Lejlighed til, over den lange Strækning, at oprive Besætningen«. Men i alt dette findes intet, som taler imod at opfatte Kovirket som en fremskudt Stilling foran Danevirke. Ogsaa i vore Dage har et saadant Anlæg netop en saadan Opgave: at sinke Fremrykningen, for at alt kan være rede i Hovedstillingen. Dens Besætning maa nu som i Middelalderen søge at holde Fjenden Stangen saa længe som muligt for endelig at trække sig kæmpende tilbage. Nu som da kan den oprives undervejs. Nu som da kan den dog have løst sin Opgave.

Thi paa dette Punkt ligger der en betydelig Miskendelse af de middelalderlige Kampforhold i Dir. Müllers Fremstilling. Det er rigtigt, at alt i Hovedsagen beroede paa Nærkamp; men det er urigtigt, at Sagen var afgjort med en enkelt Stillings Fald, at Kampen med andre Ord ikke »bevægede« sig i en eller anden Retning. Mange Eksempler kunde nævnes paa, at man i Middelalderen førte Fægtninger under tilbagegaaende Bevægelser, der strakte sig over ligesaa store Afstande som den, der findes mellem Kovirket og Danevirke, og at Udsigten til at oprives undervejs paa ingen Maade afholdt Forsvarerne fra at prøve paa under Kamp at nærme sig en bagved liggende fast Stilling. Og naar det til sidst hedder, at en Forstilling i

Oldtiden eller Middelalderen maatte ligge ganske nær ved Hovedvolden, saa denne kunde naaes i eet Løb, er dette paa ingen Maade sikkert. Selv om man ikke kan paavise en direkte Parallel til Anlæget her, siger det dog ikke meget; thi en direkte middelalderlig Parallel til Danevirke vil man nemlig hellerikke kunne paavise. De særlige Forhold, som paa dette Sted betingedes af Terrainet og Hovedbefæstningens Art — en mægtig Langvold —, maatte ogsaa give Forstillingen et eget Præg. Uden at man har Øje for dette, vil man ikke med fuld Hensyntagen til alle Forhold kunne bedømme Kovirkets Art og Opgave.

Hverken arkæologisk eller militært er der da noget til Hinder for at opfatte Kovirket som en middelalderlig Forstilling, der skulde tage det første Stød af og dække Hovedvolden, indtil dennes Mandskab var fuldt ud rede.

Ved Undersøgelsen af Virkets Betydning har man imidlertid lagt en særlig Vægt paa dets fuldkommen snorlige Retning. »Det løber snorlige i hele sin Længde, medens de ældre Volde snart bøjer sig mere eller mindre efter Terrainet, snart er stykkevis lige, saa langt som man kunde overse Jordfladen. Den fuldstændig lige Linie har noget meget paafaldende. Der maa være taget særlige Forholdsregler, forat Linien uden at bøje sig kunde ramme baade Selk Nor og Reide-Lavningen paa rette Steder; man kan paa Grund af Jordfladens Bøjninger ikke se fra den ene Ende af Linien til den anden. Der maa være foretaget Maaling og Beregning, og dette sikkert under visse særlige Hensyn. For Forsvarsværkets Skyld er dette næppe sket, idet en ringe Bøjning vilde have været ganske uden Betydning«. Ad denne Vej ledes man til at opfatte det som en Grænsevold i egentligste Forstand — angivende Skellet mellem to politiske Magter.

Her er det dog værd at lægge Mærke til, at af Kovirkets c. 6500 m gaar c. 4000 m over ganske jævn Slette, som af sig selv indbyder til at benytte en lige Linie ved

Anlæget. Det illustreres fortræffeligt ved Godfreds Vold, hvor de c. 3500 m, som krydser samme Hedeslette, netop *ogsaa* følger en lige Linie. Ved Kovirket er det da kun de sidste 2500 m, som — uden mindste Bøjning — kan virke »paafaldende«. Men er dette ikke et temmelig spinkelt Grundlag for Hypotesen om, at hele Anlæget er et politisk Grænseskel, »kun beregnet paa at afværge mindre og forbigaaende Angreb«? Ligger ikke hele Løsningen simpelthen i Erkendelsen af Kovirkets forholdsvis unge Alder? Det turde næppe være overraskende, om man i Begyndelsen af det 12. Aarhundrede har stukket den Art Linier ud med nogen større Nøjagtighed end i Oldtidens Slutning. Hvad vi kan læse ud af den rette Linie og de øvrige arkæologiske Forhold indskrænker sig i Virkeligheden til den simple Kendsgerning, at Kovirket er et middelalderligt Anlæg, og at det kun har kendt een eneste Byggeperiode — er planlagt og fuldført i eet Stræk uden Afbrydelser og Omdannelser. Vil vi ud over dette, svigter Grundlaget.

Mod Grænsehypotesen rejser sig ikke alene disse Betragtninger. I endnu højere Grad modsiges den af de historiske Kendsgerninger.

Man har nemlig ikke et eneste Vidnesbyrd om, at der paa noget Tidspunkt er trukket en Grænse mellem vort og det tyske Rige her, og den historiske Udvikling forbyder simpelthen at antage Muligheden af en saadan Grænse.

Dir. *Sophus Müller* gaar i sin Behandling af Spørgsmaalet ud fra Hypotesen om »Otto II's Borg« ved Danevirke Sø. Nu er denne jo, som vi tidligere har set, urigtig. Slutninger, bygget paa den, maa derfor ogsaa blive urigtige. Men baade ved Borghypotesen og ved Grænsehypotesen er det mest fældende den Mangel paa historisk Realitetssans, som de røber.

Lad være, at Otto havde bygget en Borg i Danevirkelinien, og at denne blev ødelagt i 983. Dir. Müllers Udvikling er da følgende:

Efter Borgens Ødelæggelse maa det danske Herredømme atter have nærmet sig Ejderen. 1026 nævnes en Overenskomst mellem Knud den Mægtige og den tyske Kejser, hvor Ejderen paany anerkendes som Rigernes Grænse. Kovirket kunde da være en Grænselinie fra den mellemliggende Periode, rejst ifølge en Overenskomst, hvorom ingen Beretning foreligger. »Men en Afgørelse om Grænseforholdene maa dog sikkert være truffen mellem 983 og 1026. Et saa alvorligt krigerisk Mellemværende som det, der længe havde foreligget mellem Kejserriget og den danske Konge, hvorved begge Parter havde lidt store Tab, kan dog vistnok ikke have henstaaet uafgjort i mere end 40 Aar. Og nu synes Grænsen ved Kovirket just at byde en Afgørelse, som under de daværende Forhold kunde tilfredsstille begge Parter: Danmark beholdt Danevirke og Hedeby, hvad der for det var en Livssag, medens Kejseren dog sikrede sig Fodfæste Nord for Ejderen«.

Det vil af alt det foregaaende være klart, hvor urimelig denne Hypotese er. Var der ingen Grund til at tro, at den tyske Kejser skulde bygge en Borg ved Danevirke Sø, ja stred det mod alt, hvad vi kender til de politiske Magtforhold hernede i Middelalderen, saa er det endnu urimeligere at tro, at Kejsermagten o. Aar 1000 skulde have aftalt en Grænselinie heroppe af en saadan Klarhed og Fasthed, at den kunde angives ved en snorlige Vold fra Selk Nor til Reide Aa. Det kan ikke bestemt nok betones, at al denne Tale om tyske Kejseres Vælde Nord for Ejderen er det rene Fantasteri, som intet Holdepunkt har i Virkeligheden. Det er forbavsende at se danske Arkæologer opstille Hypoteser af denne Art, uden at være tvunget dertil ved ganske utvivlsomme Vidnesbyrd. *Det* Stykke Arbejde vilde med baade Flid og Interesse blive besørget af deres tyske Kolleger — forudsat at disse havde Fantasi nok.

Otto II's Tog Nord for Ejderen var et Hærgningstog af endnu mindre Betydning end de talrige danske Hærgningstog Syd for Ejderen. At de sidste førte til dansk politisk

Indflydelse i Holsten i hvert Fald fra Begyndelsen af 10. Aarhundrede, er nemlig sikkert, medens det første ikke havde nogen politisk Følge for Forholdene i Sydslesvig. Det er derfor aldeles urigtigt at tænke sig den danske Magt langsomt udbredt mod Syd efter »Kejserborgens« Ødelæggelse 983, indtil Ejderen atter 1026 anerkendes som Grænse. Den af Dir. Sophus Müller nævnte Overenskomst mellem Knud den Mægtige og Kejser Konrad har ingen Værdi. Meddelelsen om den er, som af Prof. Steenstrup paavist, enten positiv urigtig, eller ogsaa har Hjemmelsmanden — Adam af Bremen — misforstaaet Sagen og taget en Omlægning af den kirkelige Inddelings Grænser for en Overenkomst vedrørende den verdslige Myndigheds Grænser. Vi har ikke mindste Grund til at tro, at Otto II efter 974 havde sat sig fast i Landet Nord for Ejderen — vi har derfor heller ingen Anledning til at mene, at vi kun forsigtigt og tøvende har nærmet os den gamle Grænseflod paany, efter at hans Borg var ødelagt. Formelt har Ejdergrænsen været urokket; reelt har det været *os*, som i dette Tidsrum sad inde med den største Magt i Egnen nærmest *Syd* for den.

Saa meget kan da siges med Sikkerhed, at nogen politisk Grænselinie i den af Dir. Möller opstillede Betydning har Kovirket aldrig været. Mere Rimelighed var der i at antage det for en Herredsgrænse, idet det følger Sydgrænsen for det sydligste danske Herred — Arælds Herred. Hvad der ligger Syd for det hørte til Fræslet og faldt ikke ind ind under den ældgamle Herredsinddeling af Landet. Man har fremholdt dette Moment. Men det er tvivlsomt, om det kan tillægges nogen Betydning. Først og fremmest maa man have sin Opmærksomhed henvendt paa, at Virket har tjent *Forsvarsøjemed*. Trods Grænsehypotesen er Dir. Müller jo klar over, at det har været beregnet paa at afværge mindre Angreb. Og det vil da være vanskeligt at finde anden Forklaring end den ovenfor fremsatte: at det

er en forholdsvis sildig anlagt fremskudt Stilling, som skulde støtte Forsvaret af selve Danevirke.

I lange Tider har man regnet Kovirket for et af Egnens allerældste Anlæg. Man har henvist til en Beretning i Ryd-Aarbogen, hvor det siges, at Jyderne i Kong *Dans* Dage befæstede det Sted, »som endnu kaldes Kovvirke«. Nogen historisk Værdi har denne Oplysning ikke. Den er snarere Udtryk for lærd Kombination end for folkelig Overlevering; og selv om den hvilede paa virkelig gammel Tradition, vilde man ingen Vægt kunne lægge paa den, fordi den henfører Virket til en Sagntid, som ingen historisk Baggrund ejer.

Af flere Forskere har derimod Kong Godfred været nævnt som dets Bygmester. Denne Hypotese maa opgives — af arkæologiske Grunde. Der kan ingen Tvivl være om dets sildige Præg. Det hører afgjort Middelalderen til — ikke Oldtiden.

En enkelt (Gebhardi, 1770) mener derimod, at det er anlagt af en tysk Markgreve imod Danmark. Dette er udelukket, dels fordi der ikke har eksisteret nogen »Mark« i disse Egne, dels fordi det — med Graven i Syd — tydelig nok er bygget af *os* mod *vore* Fjender.

Ligesaa usandsynlig er den Tydning, som *Kindl* giver, at det skulde værne mod pludselige Overfald, »und insbesondere das Wegtreiben der weidenden Viehheerden verhindern sollte«. Antagelsen hviler udelukkende paa selve Navnet, der hyppigt skrives »Kograben« eller »Kuhgraben«. Men bortset fra, at sidste Led er »Virke« og ikke »Grav«, har første Led aabenhart intet med »Ko« at gøre.

Vanskeligere er det at sige, hvad Navnet betyder. Meget taler for, at det er sammensat af *Virke* og *Kove*, som er et Dialektudtryk for Jordhøj, Vold. Det gaar ikke an med Sach at afvise denne Forklaring, fordi der 1277 i Stade i Hannover nævnes en »fossatum, quod dicitur *Kograve*«. Det er jo nemlig givet, at det danske Anlægs middelalderlige Navn ikke er Ko-grav, men Kov-virke. Ordets danske Udspring kan ikke bringes i Tvivl, fordi der paavises et

tysk Navn, som kun svagt minder om det. Kove = Vold giver tillige fuldkommen naturlig Forklaring. Det kendetegner Anlæget som et Virke, hvis Forsvarskraft udelukkende beroede paa den opdyngede Jordvold — ikke paa nogen Kampestensmur eller noget Træværk, som man fandt det i den bagved liggende Hovedlinie.

Nærmere til Bestemmelsen af Kovirkets Oprindelse og Hensigt kan man ikke komme. Gravninger paa dette Sted vil rimeligvis ikke føre til noget Resultat. Man maa da lade sig nøje med den Hypotese, som kan udledes af de arkæologiske og historiske Forhold: *At Kovirket var et Forsvarsvirke, en fremskudt Stilling, beregnet paa at skulle opholde Fjenden, indtil selve Danevirke fuldt rede kunde møde hans Angreb. At det var et middelalderligt Anlæg, hvis Opførelsestid ikke nævnes i Samtidens sparsomme Kilder; men at den betydningsfulde Rejsning af Grænseværnet, der fandt Sted under Knud Lavard, og som fik sit Udtryk i Slibefæstningen, maaske kan gøre det sandsynligt, at ogsaa Kovirket er anlagt paa hans Bud.*

XXIV.

Knuds Drab i Haraldsted 7. Januar 1131 vakte aarelange Kampe. Ogsaa ved Sydgrænsen stredes man. Knud Lavards Broder Erik søgte at hævne ham og traf Aftale med Hertug Lothar af Sachsen, som i 1125 var valgt til tysk Konge, om Hærhjælp. Lothar skulde landværts rykke op i Jylland, mens Erik med Flaaden kom fra Øerne og bed sig fast i Sliegnen.

Om Lothar hedder det hos Sakse, at han nok følte Lyst til Forbundet med Erik, »snarere dog for at vinde Land og Rige end for at kræve Hævn«, og »han haabede at vinde frem ikke saa meget ved Sværdslag som ved at nytte den indre Uro og Tvedragt i Landet«. Det var da ikke den paalideligste Fælle, Knuds Hævner havde fundet.

Imidlertid var ogsaa Kong Niels og Magnus ude. Magnus var sikkert allerede nu gjort til Landets Medregent, og han havde i Tide sat Danevirke »i god Forsvarsstand og lagt mandstærk Vagt ved alle Porte«. Noget senere kom Niels til med en mægtig Hær af Jyder, og man var rede til at modtage Fjenderne.

Den Kamp, som nu førtes, blev af en ejendommelig Karakter.

Lothar »lod det romerske Riges Hær rykke frem til Jyllands Vold«, siger Sakse. Erik kom med sine Skibe ind gennem Slien og satte sig fast i Slesvig By, hvor Borgerne med stor Glæde sluttede sig til ham — for *dem* havde jo Knud Lavard været den store Værner og Velgører. Men Kejseren fandt den danske Hær for talrig til at turde angribe, og han vilde heller ikke ved Hjælp af Eriks Skibe kaste sine Folk ind i Slesvig og derved gøre det muligt at falde Niels og Magnus i Ryggen. »Og da han hverken var tryg ved at storme Volden eller turde betro sine Mænd til Skib og Snække, indsaa han, at Tiden trak ud for ham til ingen Nytte; han ønskede kun et godt Paaskud til at hæve Belejringen og udfandt da nogle Fredsvilkaar, der egnede sig dertil«.

Saaledes skildrer Sakse Sammenhængen. Man faar heraf det Indtryk, at Volden virkelig har været i Stand til at byde den tyske Hær Trods, og at Lothar af en eller anden Grund har nægtet at komme Erik til Hjælp i Slesvig og derved omgaa Virket. Det sidste havde nemlig sikkert ladet sig gøre for den, der var Herre paa Fjorden — nu som før.

Sakse siger, at han sveg Erik, hvem han havde lovet ubrødelig Tro og Hjælp, og i Stedet sluttede Forlig med hans Fjender. »Det aftaltes, at han (ɔ: Lothar) skulde afholde sig fra at angribe, og Magnus blive den romerske Kejsers Mand. Denne gik med Glæde ind paa saadant Vilkaar og bøjede ærbødigt Knæ for Lothar, skønt han ej mente det ærligt med slig Hyldest«. Dermed endte hele Lothars Hærtog. Uden Kamp, ved klog Underhandling

havde han skaffet sig en politisk Indflydelse, som ikke varslede godt for Danmarks Fremtid. Og Magnus, som havde været stærk nok til at byde ham Stangen ved selve Virket, har sagtens været ræd for, at han skulde øge Eriks Hærmagt i Slesvig og derved true ham i Flanke og Ryg, hvis han ikke indgik Forlig med ham. Han har da afbødet Øjeblikkets Trudsel uden at agte paa Fremtidens.

Lothar trak sig tilbage over Ejderen, men Erik sad vedvarende i Slesvig — for svag til at angribe, for stærk til at behøve at rømme Byen. Vinteren frostbandt Fjorden og »Belejringen voksede til det umaadelige«, som Helmold siger. Han søgte at skaffe sig Hjælp hos Grev Adolf af Holsten, som han lovede 100 Mark for Umagen. Adolf drog over Ejderen; men Magnus kom hurtig over ham og slog ham fuldkommen. Alligevel klarede Erik sig. Da Vaaren 1132 kom og løsnede Vandene, slap han ud og sejlede til Sjælland og Skaane. Han havde intet Held haft i sin Kamp hernede; men han havde værget sig mandeligt, og Striden havde givet et mærkeligt Vidnesbyrd om, hvor besynderligt Kampstillingen kunde arte sig i givet Tilfælde: det fuldt bemandede Danevirke spærrede for alle Angreb Sønden fra; men Flanken laa aaben, og en Fjende kunde med selv en ringe Styrke bide sig fast her uden at hele det danske Opbud evnede at drive ham bort. Voldforsvaret og Sliforsvaret var to lige vigtige Sider af Grænsevagtens Opgave, og den ene kunde ikke vanrøgtes, uden at den anden led derunder.

XXV.

Som foran nævnt siger Sakse, at Magnus inden Lothars og Eriks Komme havde »*naael at sætte Volden i god Forsvarsstand*«.

Det er naturligvis vanskeligt at sige, hvad der skal lægges i et saadant Udtryk. Det kan betyde, at han i Almindelighed sørgede for at gøre alt rede til Kampen, og det kan betyde, at han virkelig paa svage Steder udbed-

Fig. 33. Dobbeltvolden.

rede den gamle Voldlinie. Udelukkende fordi der paa et saadant svagt Sted findes en middelalderlig Forstærkning, som hverken er videre omfattende — altsaa ikke kan have krævet lang Tid til at gennemføres — eller i Alder synes at skille sig synderlig fra Kovirket, er der Grund til at standse ved Sakses Udtryk. Maaske har vi i dette Voldstykke et Vidnesbyrd om det Arbejde, Magnus havde »naaet« at udføre. Det bemærkes dog udtrykkeligt, at vi med Hensyn til dette Voldstykkes Anlægstid staar ligesaa usikre, som med Hensyn til Kovirkes, og at man hverken for det enes eller det andets Vedkommende kan naa længere end til at angive en Mulighed, som ikke modsiges af de foreliggende arkæologiske og historiske Kendsgerninger.

Det drejer sig om den saakaldte *Dobbeltvold* umiddelbart Øst for Danevirke Sø.

Foran Forbindelsesvolden løber her i c. 700 Meters Længde en lav Parallelvold, hvis Sydside er dækket ved en Grav. Alt er nu i højeste Grad udjævnet — begge Voldene saa vel som Graven, og man skelner dem kun svagt som lave Rygninger og Svej i Mulden. Vi ved saaledes intet om disse Anlægs oprindelige Størrelsesforhold. *Kindt* angiver i 1842 den bageste Vold til 8 Fods Højde, den forreste til 10 Fod. Efter hans Opmaaling fandtes der imellem dem en Sænkning, hvis Bundbredde maalte c. 22 Fod. Nu synes det, som om deres Fodlinier berører hinanden, hvad naturligvis kan skyldes senere Udjævninger. Begge Voldene og Graven har nemlig i lange Tider været under Kultur og bar allerede 1842 tydelige Spor af at være haardt medtagne.

Heller ikke Dobbeltvoldens oprindelige Udstrækning kan med fuld Sikkerhed fastslaas. Den synes i Vest at kunne spores helt ned til den gamle Søbred. I Øst er den sagtens gaaet til den Sænkning, der som tidligere nævnt fra Bustrup-Slugten skyder sig imod Vest og følger langs Sydsiden af Forbindelsesvolden. Noget synderlig stort Anlæg er der altsaa ikke Tale om. Ikke heller synes dens Jordmasse at have været ret stor. Den gør — gravdækket —

Indtryk af at være et rent middelalderligt Anlæg, og Dir. Müller erklærer, at den og Kovirket »ligner hinanden ganske i Bygningsmaaden«; de kan da for saa vidt godt antages at være samtidige.

Til Dobbeltvolden hører utvivlsomt en andet Anlæg: en *hueformet Vold*, som spænder over den samme Strækning, og som skyder sig ud paa Nordsiden af Forbindelsesvolden. Af denne er saa at sige alle Spor forsvundne — kun i et Hegnsdige har man endnu tydelige Vidnesbyrd om dens Løb og Størrelse, og Højden viser sig her at naa c. 1,30 m. Hist og her kan man paavise dens Plads, og paa et enkelt Punkt synes man at kunne spore Resterne af en foranliggende Grav. Ogsaa den hører da til de middelalderlige Anlæg.

En Forstaaelse af Volden kan næppe vindes uden ved at opfatte den som nøje sammenhørende og samtidig med Dobbeltvolden. Paa dette tyder dens Bygningsmaade, saavel som dens Udstrækning. De maa begge have tjent samme Opgave og være fremkaldt af samme Omstændigheder. Senere Tiders Opfattelse af denne Buevold som en gammel Borgplads og Anvendelsen af Navnet »Tyraborg« paa dette Sted kan lades helt ude af Betragtning.

Men hvilke Omstændigheder har givet Stødet til disse Voldanlæg, og til hvilken Nytte er de lagt her?

For det første tyder adskilligt paa, at netop denne vestligste Del af Forbindelsesvolden aldrig er blevet saa stærkt bygget som den øvrige. Her har altsaa været et svagt Punkt, som kunde trænge til senere Udbedring. Men denne Forklaring er dog næppe tilstrækkelig.

Derimod maa man klargøre sig den Ændring i Forholdene hernede, som indtraadte i Slutningen af det 11. og Begyndelsen af det 12. Aarhundrede.

Medens Slesvig-Hedeby Nord for Slien og Hedeby bag

Halvkredsvolden begge stod i fuldt Flor, gik de eneste Veje sikkert gennem Viglidsdør og Sydporten i Byvolden. Kom man fra Ejderegnen, kunde man styre sin Kaas i disse to Retninger, eftersom man havde Ærinde. Men da Hedeby ved Noret blev ødelagt i sidste Halvdel af det 11. Aarhundrede, da den sygnede fuldkomment hen, forsvandt, medens det gamle Slesvig-Hedeby atter skød frem, og da det takket være Knud Lavard fik en ny Glanstid, hvor det værnedes af Volde og blev Egnens eneste Bycentrum, ændredes utvivlsomt ogsaa Vejnættet.

Den gamle Hovedvej gennem Viglidsdør beholdt sin Betydning. Men Slesvig krævede nu en nemmere Forbindelse mod Syd end den tidligere Vest over Bakkerne, gennem Skoven til Oksevejen. Der gaar i vore Dage en Vej netop gennem Dobbeltvolden over Gottorp til Slesvig. Det er umuligt at sige, hvornaar man først begyndte at færdes her, men der er intet som forhindrer os i at antage, at det har været allerede i første Halvdel af det 12. Aarhundrede. Det vilde passe fortræffeligt til Slesvigs voksende Betydning fra netop dette Tidspunkt.

Dobbeltvolden og Buevolden er da ikke alene anlagt for at bøde paa et svagt Sted i Forbindelsesvolden. De har skullet tjene som Vejspærringer. Da der blev brudt en tredje Gennemgangslinie gennem Danevirke, maatte der sørges for at den nye Aabning dækkedes. Og ved Anlæg som disse skete det netop. Hvis under et Angreb den forreste Linie faldt, vilde man endnu i den bageste kunne holde Stand og trække Afgørelsen ud, til maaske andre Momenter greb bestemmende ind.

Saa langt maa man siges at kunne komme med nogenlunde Sikkerhed. Men derved er Opførelsestiden ikke bestemt.

At naa Sikkerhed for dennes Vedkommende er umuligt. Er det — som nævnt — Magnus, der paa dette Sted har »sat Volden i god Forsvarsstand«, inden Lothar naaede

frem med sin Hær? Eller skyldes ikke alene Slesvigs Opkomst, men ogsaa den nye Vejforbindelse og de spærrende Anlæg ved dens Voldgennembrud selve Knud Lavard? Har man Ret i den Hypotese, at Kovirket stammer fra hans Tid, vil der intet urimeligt være i at tænke sig ogsaa Dobbeltvolden som et Udslag af hans rastløse Arbejde hernede. I Tilslutning til, hvad før blev fremsat, maatte man i saa Fald tænke sig en tredobbelt Tilbagetogslinie fra Kovirket: paa Viglidsdør, paa Dobbeltvolden og paa Halvkredsvolden. Dette vilde yderligere lette Tilbagetoget, og den Skare, som havde den midterste af disse tre Porte at søge imod, vilde paa sin c. 2800 Meters Bane have et Terrain, som frembød overordentlig gode Muligheder for at vige under Kamp — et bakket Jordsmon med flere side Smaasumpe mellem Højderne.

Her er kun fremsat en Tydning, som ikke modsiges af arkæologiske eller historiske Kendsgerninger. Om den forøvrigt har Sandsynligheden for sig eller ej vil i sidste Instans bero paa et personligt Skøn.

XXVI.

Da Kampen ved Fotevig den 4. Juni 1134 havde bragt Magnus Nielssøn Bane, flygtede Kong Niels til Jylland, hvor han havde sine fleste Tilhængere. Slesvigs Borgere var imidlertid trofaste mod Erik Emune, og Niels kunde næppe gøre Regning paa fuld Tryghed, før han havde bragt Grænsebyen til Ro. Nogen Magt af Betydning raadede han ikke over. Hvad der skulde vindes, maatte derfor vindes med Læmpe. Han søgte »Udsoning« med dem, som Sakse siger, »stræbte ihærdigt at faa dem til at slutte Fred og Forlig«. Og Borgerne indlod sig i Forhandling med ham, ja de stillede endogsaa Gidsler som Pant paa deres Troskab. Men Kongen var ræd for Svig og turde ikke selv drage ind i Byen. Først da en Mand ved Navn Boje, »hvis Ord havde meget at sige hos Byens Borgere«, søgte at overtale Niels til at vove Forsøget, gav han efter.

Og dermed var hans Dom beseglet. Portene lukkedes efter ham, Indbyggerne stimlede sammen om ham og hans Følge, Kamp blussede hurtigt op, og over Kongsmændenes Lig »naaede Slesvigs Borgere omsider ind til Kongen og gav ham Banehug«. Man siger, at dette fandt Sted den 25. Juni 1134; Datoen er dog ikke sikker.

Tiden gik, og Borgerkrigene tog øget Styrke efter Erik Lams Død. Nede i Slesvig havde Knud Lavards Brodersøn Sven sit faste Tilhold — oppe i Nørrejylland sad Knud. De Fejder, som førtes imellem dem, fandt vel i Hovedsagen Sted paa Sjælland og i Skaane; men de maa have afsat Dønninger helt ned i Sliegnen. Det kan ikke være andet. En enkelt Gang syntes det, som skulde Tvedragten glemmes. Begge Konger greb Korset for at kristne Vendland i Fællesskab, og medens Jyderne stormede frem under Knud, kom Hedebys Borgere under Svens Førerskab. Alligevel bristede Enigheden. Folkene »regnede ikke *dem* for Staldbrødre, der havde en anden Høvding end de selv«, og »hvor indbyrdes Nag ægger alle mod hverandre, der brister alle Landsmandskabets Baand«. Det er denne Sakses triste Lære, som Helmold haanende giver Ord, naar han om den følgende Periode skriver: I Knud, Sven og Valdemar »havde Danerne friske Kongsemner, for at de bestandig kunde holdes i Øvelse, saa de ikke skulde komme ud af Vanen med at slaas og derved omsider vanslægte. Thi det er kun i Borgerkrige, de viser Styrke«.

Det sidstnævnte af disse »friske Kongsemner« kom dog i Tidens Løb til at vise noget større Evner end Partihøvdingens, og det danske Folk lagde snart krigerske Egenskaber for Dagen, som Helmolds egne Landsmænd uden Glæde blev vàr. Men ogsaa *Valdemar* begyndte sin store Gerning som Vagt ved vor Sydgrænse.

Han var Knud Lavards egen Søn, altsaa Svens Fætter, og Sven overlod ham Stillingen som Slesvigs Jarl. Imidlertid gjorde Henrik Skatelaars Søn Knud Krav gældende paa den samme Værdighed, og »de to havde lige saa haard en Dyst om det mindre Stridsemne, som Kongerne

om Riget«. Kampene kender vi ikke. Her som mange Gange hører vi kun det fjerne Døn af Slagene uden at se, hvor Skarerne mødes. Sliegnen var atter fyldt med Uro, selv om »Sejren altid blev Valdemars«.

Snart efter mødtes større Styrker paa de gamle Valpladser. Det danske Herredømme over Holsten, som havde Aarhundreders Tradition, vilde baade Kong Knud og Kong Sven gøre gældende. Men Grev Adolf »fandt Velbehag i Knud«, som Helmold siger, og efter at de to havde haft et Møde, hyldede han ham.

Sven besluttede sig da til at bruge Magt. Han fik Hjælp af en landflygtig Ditmarsker ved Navn Edeler, som for danske Penge købte sig god Hjælp blandt de upaalidelige Holstenere. Stillingen blev broget for Grev Adolf. Danerne faldt ind i Wagrien og plyndrede Egnen omkring Segeberg. Skønt intet siges derom, kan man vel med Sikkerhed antage, at ogsaa Valdemar stod bag denne Færd.

Skræmt søgte Greven Bistand hos Henrik Løve. Ham lykkedes det at bringe Holstenerne tilbage til deres Ed, og Adolf kunde nu tænke paa til Gengæld for Plyndringen at føre Fejden over paa dansk Grund. Han fik Kong Knud til at fylke sin Hær og nordfra rykke ned gennem Landet — selv gik han over Ejderen og drog frem mod Slesvig fra Syd.

Saaledes gik denne Grænseby en ny Belejring i Møde. Medens Knud med 4000 Mand naaede ned i dens Nærhed, slog Adolf Lejr ved Kuningisho — ɔ: Kongshøj. Han var naaet helt op til Selk Nor og havde passeret Kovirke. Forudsat, at den tidligere fremsatte Hypotese er rigtig, og at Kovirke altsaa virkelig *fandtes* paa dette Tidspunkt, havde det aabenbart ingen militær Rolle spillet. Men dette er ganske naturligt. Under Angrebet spillede aabenbart heller ikke selve Danevirke nogen militær Rolle. Truet baade i Ryg og Front var denne Linies Forsvar paa Forhaand umuliggjort. Det blev om selve Slesvig By, at Kampen maatte komme til at dreje sig.

Her havde Sven kun ringe Udsigter. Det blev Edelers

List, som løste Knuden. Han fik Underhandlinger i Gang med Knuds Høvdinge og sluttede en Vaabenhvile med Løfte om, at der skulde sættes Fred og Forlig mellem Danerne. Knud drog da hjem. Men da Edeler derpaa vilde vende sig med hele sin Hærstyrke mod Grev Adolf, havde denne allerede faaet Nys om sin Forbundsfælles Troskabsbrud, og hans Hær var gaaet tilbage over Ejderen og havde brudt Broen af bag sig. Om dette Tilbagetog fandt Sted helt uden Kamp, er tvivlsomt. Helmold fortæller, at da Adolf kom til Floden, »havde han af sine fire Tusinde letvæbnede Mænd næppe fire Hundrede hos sig«, og Grunden skulde være den, at han skræmt »styrtede afsted over Hals og Hoved«. Rimeligere er det at antage, at Hæren svandt ind under stadige Anfald, og vi ser da ogsaa af Helmold, at Edeler var ham lige i Hælene. Han slap over Ejderen ved Skullebi Vest for Rendsborg, men her blev hans Styrke oprevet efter en hæftig Kamp og han selv faldt. Nogen afgørende Sejr har Adolf dog næppe vundet. Begge Parter trak sig tilbage hver til sit, og Sven sad atter rolig i Slesvig.

Allerede faa Aar efter var meget forandret. Valdemar og Knud var bleven forligt, Sven havde forladt Landet og begivet sig til Tyskland. I Slutningen af 1156 fik han et Forbund i Stand med Hertug Henrik Løve og Erkebiskop Hartvig af Bremen, og i December Maaned drog hans og Henriks Hær mod Nord for atter at skaffe ham Kongenavn i Danmark.

Lejligheden var gunstig. Knud var paa en Færd til Gøtaland, og Valdemar opholdt sig paa Sjælland. Nogen større Hærstyrke var derfor næppe rede til at dække Grænsen. Men *saa* usselt som det gik, burde det dog ikke være gaaet. Sakse fortæller, at Henrik underkøbte Portvagten ved Danevirke til at lade ham slippe igennem. Erkebiskop Hartvig fandt denne sin Modstanders Færd saa lumpen, at han udbrød, han burde være hængt sam-

men med de Penge, han havde tinget derfor, saa Forræder og Løn kunde dingle i samme Strikke til Skræk og Advarsel for alle ligesindede.

Saa maatte Slesvig By atter se Portene lukket og fremmede Hærmænd beherske Bankerne derudenfor. Men nu var der ingen Erik til at lede Forsvaret, heller ingen Edeler til at sætte Splid mellem Angriberne. Modstanden blev brudt, og Sven tog sig rigelig betalt. Borgerne maatte skatte til ham, og de store Købmandsskibe fra Østersølandene, som fyldte Havnen, plyndredes. »Derved«, siger Sakse, »skræmte han ikke alene Udlændingene fra for Fremtiden at søge did, men gjorde den rige Handelsstad til en ringe Smaaby«. Dette vil med andre Ord sige, at Slesvigs Handelsvælde paa Sakses egen Tid var ophørt. Som Byen Syd for Slien var sygnet hen efter Plyndringen i sidste Halvdel af det 11. Aarhundrede, saaledes sygnede Byen Nord for Slien hen efter den haarde Medfart hundrede Aar efter. De stadige Kampe i denne Egn krævede deres Ofre.

Hertug Henrik, som imidlertid var draget op gennem Sønderjylland med sin Hær, fandt endelig Danerne vaagne. Valdemar var kommet over fra Øerne med sine Krigere, Jyderne selv rejste sig, og Henrik maatte vende hjem i Huj og Hast med sine Sachsere; »thi den Strækning, de paa Udvejen havde været et Par Uger om, lod de nu bag sig i tre Dage og lod i deres vilde Hastværk en Mængde Oppakning og Tros i Stikken«.

XXVII.

I 1157 blev den sørgelige Borgerkrig afsluttet. Blodnatten i Roskilde kostede Knud Livet, Kampen paa Grate Hede Sven. Valdemar var Enekonge, og vort Fædreland gik fra Ydmygelse og Tvedragt sin Stortid i Møde.

Hvad der skulde genopbygges, krævede dog Tid, og endnu var Kræfterne kun smaa. 1158 gav Kong Valdemars Udsendinge paa Rigsdagen i Augsburg Løfte om, at Dane-

kongen vilde hylde Kejser Frederik — en sørgelig Arv fra de slappe Aaringer, og ved den store Rigsdag og Kirkemødet i Dôle i Marts 1162 var baade Valdemar og Absalon til Stede og Hyldingsløftet blev aflagt. Sakse giver en malende Skildring af denne Begivenhed, som kun gennemførtes ved Kejserens List. Og han fremhæver, at Valdemar hverken som Kejserens øvrige Lensmænd skulde møde ved Hove eller stille Hærfolk til det romerske Riges Værn, »saa det var kun af Navn og ikke af Gavn, han lød under Kejseren«.

Og dog var det haanligt nok. Det var ikke heller en Stilling, som den danske Konge i Længden vilde taale. Her gjaldt imidlertid kun den stærkeres Ret, og vilde man hævde egen Frihed, maatte man kunne stole paa egen Styrke.

Utvivlsomt er Kong Valdemar kort efter Hjemkomsten begyndt paa det ene af de Storværker, som nævnes paa Blypladen i hans Grav, og hvorved vort Fædreland skulde trygges: *Opførelsen af Valdemarsmuren ved Danevirke.*

Samtiden er sparsom i sine Meddelelser. Den nævnte lille Plade fortæller kun, at Kongen »som den første byggede Danevirke af brændte Sten«, og Tidens Historieskrivere har ikke meget mere at røbe derom. Sven Aggesøn siger, at han »paa Daneværks Vold« byggede en Teglstensmur; »men dette Værk hindrede Døden ham dog i at fuldføre«, og Sakse kommer i Anledning af Tyre Danebod til at fortælle, at »siden lod Kong Valdemar og Danefolkets Erkebiskop Absalon af lignende Kærlighed til Fædrelandet bygge en Mur af brændte Sten derovenpaa; thi de vilde hellere med et nyt Bygværk bøde paa det gamle, faldefærdige Virke end lade den skrøbelige Vold ligge og fremtidig synke mere og mere i Grus. De brugte det forrige Virke som Grundvold, fuldførte med Mands Snille den modige Kvindes ufuldendte Værk, og skilte sig saa meget bedre ved deres Arbejde, som de vidste sig Kvinden overlegen i Kraft«.

Til disse Oplysninger kan imidlertid føjes endnu een,

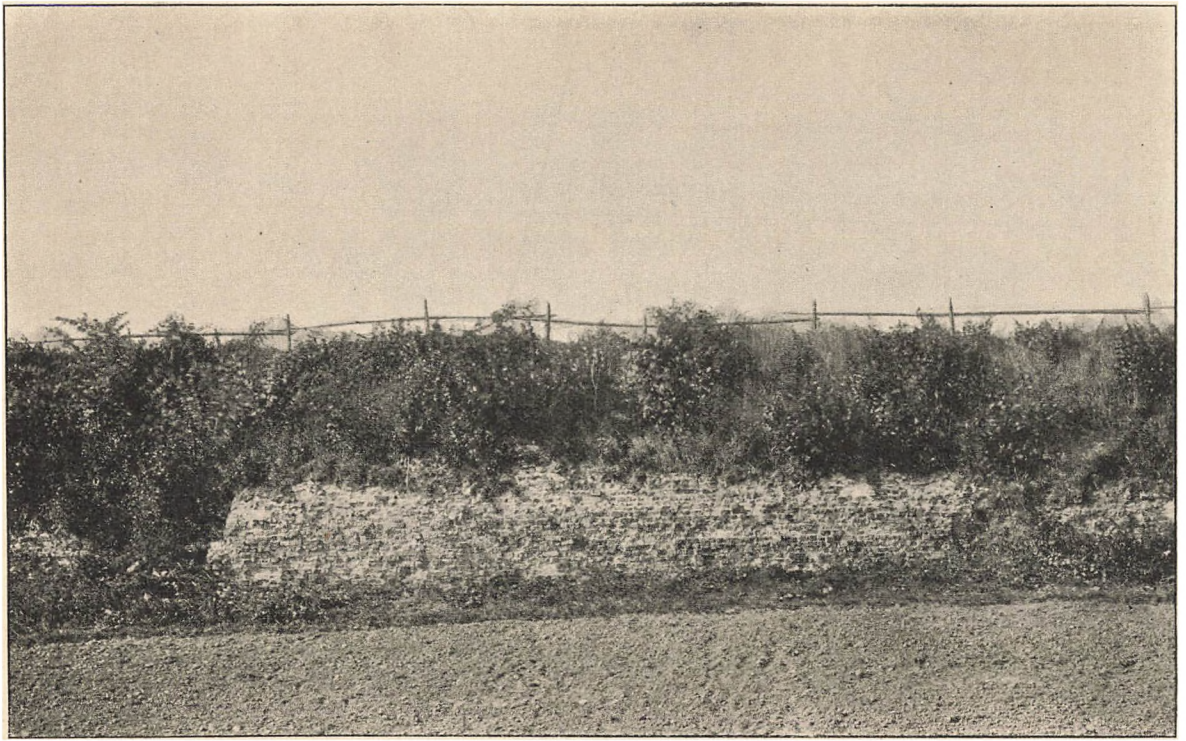

Fig. 34. Teglstensmuren ved Rødekro.

stammende fra Rydklosters Aarbog. Der fortælles her om Kong Valdemars Møde med den tyske Kejser, hvilket henlægges til 1163; efter Kongens Hjemkomst rejste han, hedder det, for at værne Riget mod Tyskerne, en Mur ved Danevirke. Optegnelsen stammer fra Slutningen af det 13. Aarhundrede; men den Tidsangivelse, den indeholder, kan godt være sand, og den synes jo i sig selv at give god Mening.

Det kan da vistnok anses som sikkert, at Valdemar og Absalon allerede o. 1162—63 begyndte Byggearbejdet, at Muren rejstes i nøje Tilknytning til Tyres gamle Virke, og at den endnu ikke var fuldendt, da Kongen døde i 1182.

Vil man lære dette Storværk nøjere at kende, maa man fra de skrevne Kilder gaa til Markens Spor og søge Vidnesbyrdene frem, hvor de skjuler sig i Mulden.

Desværre er det ikke meget, som i vore Dage er bevaret. C. 250—350 m Vest for Rødekro (Viglidsdør) ses dog endnu et lille Stykke af Muren, alt ialt en 60 m langt og — hvor det staar smukkest — 2 m højt. Den Jordfyld, som ligger langs dets Sydside, skjuler imidlertid Murfoden. I Almindelighed kan man vel sige, at der ligger gemt c. 1 Meter Murværk i Jorden.

Her har vi da Lejlighed til at studere Byggemaaden i Enkeltheder.

Paa mangfoldig Vis røber det sig, at man staar overfor et af vor Lands tidligste Teglstensmurværker. Begyndelsens Præg hviler over baade Materiale og Skiftegang.

Stenene er af meget ulige Størrelse — alle dog middelalderlig store (»Munkesten«). Deres Brænding er uens, Lermassen af forskellig Farve, Gennemarbejdelsen dels god, dels temmelig grov. Ingen vil tro, at man staar overfor Byggemateriale, som stammer fra en enkelt, stor Ovn. Det vilde da heller ikke være middelalderlig Skik. Men det interessante er, at vi den Dag idag kan paavise en hel

Række af de Ovne, hvori Valdemars Mænd for Aarhundreder siden brændte Teglene, før de indmuredes i Virket.

Cypræus fortæller, at der paa hans Tid (o. 1634) fandtes gamle Tegl- og Kalkovne i Omegnen af Skovby og Husby. Herfra stammer Danevirkes Teglsten, og Kalken hentedes før Brændingen paa Gotland. Den sidste Meddelelse er urigtig. Den Kalkmørtel, som benyttedes, brændtes ganske sikkert af Muslinger, som hentedes ved Slesvigs Vestkyst. Muslingeskaller kan paavises i den. Og det er vel ikke heller givet, at der i de af Cypræus nævnte Teglovne virkelig er lavet Sten til Danevirke — i hvert Fald vilde man naturligere tænke sig, at Stenene brændtes saa nær det Sted, hvor de skulde bruges, som vel muligt.

Nu hedder det sig, at der er truffet Ovne »omkring ved Kurborg«, og i 1861 fortælles det, at Bønderne i en Høj ved Husby har fundet en Teglovn, »saaledes som disse almindeligvis er, med Aabningen i Sydvest«. »Ligeledes«, hedder det, »har man mellem begge Skovstykkerne Vest for Lille Danevirke og mellem denne By og den sydligste Skovparcel paa hvert Sted truffet i det mindste een Teglovn, ligesom den ved Husby«. Vi er her saa nær Danevirkevolden, at det falder rimeligt at sætte Ovnene i Forbindelse med Valdemarsmurens Rejsning.

Men aldeles utvivlsomt bliver det, hvor Ovnene ligger saa at sige klods op ad Muren. Langs dens Sydside fandt Kindt i 1842 Sporene af seks Teglovne, som mærkelig nok alle laa i den Grav, der anlagdes samtidig med Muren, og hvorom i det følgende. Saadan som de fandtes, maatte de i høj Grad have forringet den fortifikatoriske Betydning af Graven. En enkelt af dem fyldte den omtrent aldeles ud. Og Kindt spørger derfor: »Blev man maaske overhovedet ikke færdig med Arbejdet?«

Nej, dette er netop Sagen — saadan som ogsaa Sven Aggesøn meddelte det. Valdemar døde, før Værket var fuldført. Og selv om man med A. D. Jørgensen og Handelmann tænker sig, at Absalon og Knud IV har fortsat Bygningen efter 1182, har vi dog intet Vidnesbyrd om, at

Muren overhovedet *blev* færdig. Dette maa ikke forstaas, som den kun skulde have været halvendt Værk. I Hovedsagen har den rejst sig, saaledes som den oprindelig var planlagt. Men den endelige Afslutning paa Arbejdet, som maatte forudsætte, at disse ubelejlige Teglovne nedbrødes efter at alle nødvendige Sten var brændt, har manglet. Man kan ogsaa — som A. D. Jørgensen — lægge en altfor stor Vægt paa Faren ved i 1182 at lade Valdemars Værk staa ufuldendt. Ganske vist lagde Kejser Frederik straks det stærkeste Pres paa Kong Knud for at faa ham til at anerkende den tyske Overhøjhed; men allerede 1184 vandt vi Danske den straalende Pinsesejr under Rügen, og dermed var den tyske Fare forbi. Kræfterne vendtes i andre Retninger. Det er ikke usandsynligt, at man har tøvet med at lægge sidste Haand paa Valdemarsmuren — indtil den politiske Stilling havde givet os en langt større Styrke og langt større Opgaver, end de afsluttende Arbejder her.

Fra mange spredte Smaaovne har man bragt Stenene frem og muret dem ind. Som nævnt viser ogsaa Skiftegangen, at man endnu var ny i Kunsten. Regelmæssigt Skifte findes overhovedet ikke. Snart er det »Munkeskifte« (to Løbere og een Binder), snart en mere eller mindre planløs Anvendelse af Stenene. Enkelte Steder har man brugt næsten udelukkende Løbere, andre Steder — f. Eks. langs Sokkelen — træffer man Rulskifte. Man har muret, som det faldt sig bedst. Man var ved Bygninger af kløvet Kampesten ikke vant til nogen bestemt Skiftegang og havde endnu saa liden Erfaring i Brugen af Teglsten, at man ikke havde opdaget Fordelen ved en planmæssig Indmuring af dem.

Det bevarede Murstykke giver os tillige enkelte Oplysninger om Murens Konstruktion og dens Dimensioner.

Den hvilede paa et Underlag af Kampesten. Gravninger hist og her har vist, at man flere Steder har benyttet

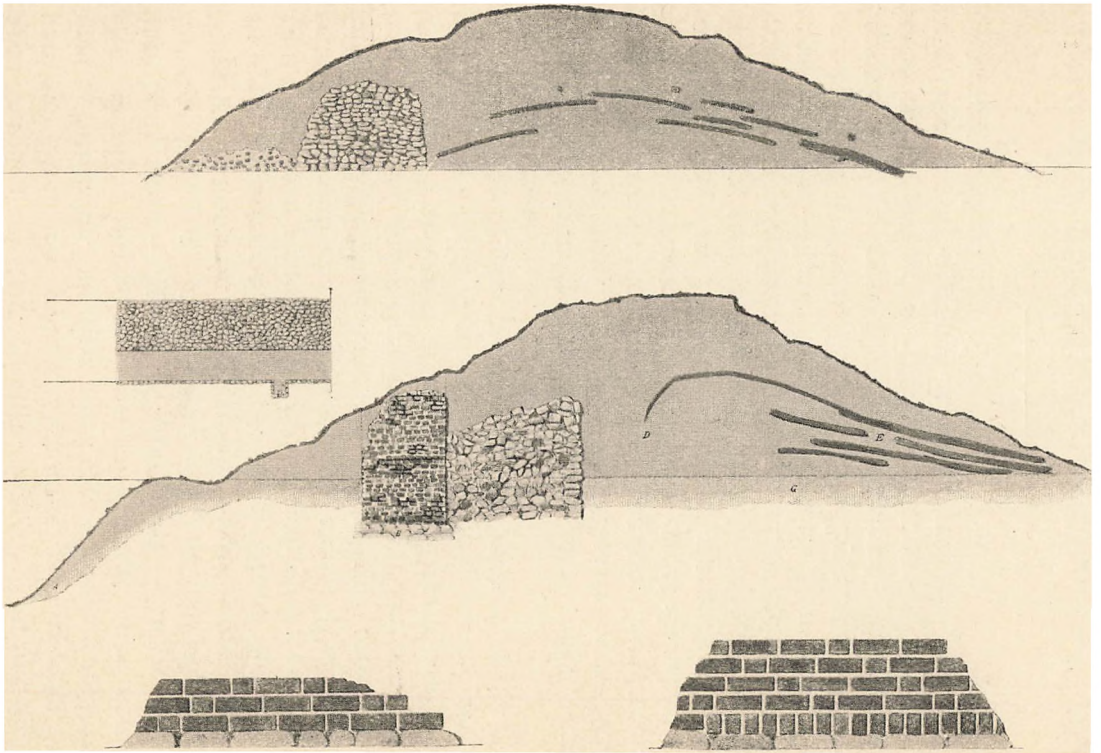

Fig. 35. Grundplan og Snit af Tyres og Valdemars Mure.

Tyres Kampestensmur som Fundament — ganske i Overensstemmelse med Sakses Beretning; men til andre Tider har man fundet det fordelagtigst at lægge Muren et Stykke *foran* Tyrevirket, og man har da fra dette taget de nødvendige Sten til at danne Grundlaget.

Overalt springer dette en ubetydelig Smule frem paa begge Sider af Muren, som forøvrigt selv for neden har et eller to Fremspring — altfor smaa til at afgive nogen Støtte for det øvre Murværk og derfor vistnok fremkomne paa temmelig tilfældig Maade.

Ovenpaa Fundamentet er Muren rejst som en almindelig, middelalderlig Kistemur: en stærk Skalmur langs Yder- og Indersiden omslutter en Kærne af meget blandet Materiale — Murstensbrokker, Kampesten o. lg. — lagt i Kalk. Det er denne Konstruktion, vi træffer overalt — i Kirker, som i Borge og Bymure — og det er som oftest kun Kærnen, der er bevaret, mens Skalmurene er forvitrede og ødelagte, forudsat at Jorden ikke har skaanet dem. Saaledes ogsaa her. Større, sammenhængende Stykker af Ydersiden findes nu kun gemt i Mulden. Det maa ønskes, at der her til sin Tid kan finde en planmæssig Undersøgelse Sted, hvorved det sikkert endnu vil kunne lykkes at bringe meget interessant Materiale for en Dag.

Et Par enkelte Steder omtales en særlig Murkonstruktion, som dog foreligger saa daarlig oplyst, at Betydningen heraf ikke fuldt kan bedømmes. Saaledes skal man c. 925 m Øst for Voldbøjningen ved Reideaa have fundet ti firkantede Smaarum inde i Muren, indbyrdes adskilt ved smalle Murstensbaand. Inspektør Neergaard minder i denne Forbindelse om ældre Forfatteres Beretninger. Danckwerth siger, at c. 60 m af Muren mellem Kurborg og Vester-Kalegat forneden var hvælvet. Hans Fremstilling kan ikke kontrolleres; men der er vel nogen Rimelighed for, at den hentyder til netop de ovennævnte ti Hulrum. Desværre er Muren nu paa dette Sted saa ødelagt, at selv Gravninger næppe vil bringe Sagen paa det rene.

Valdemarsmurens Tykkelse er gennemsnitlig mellem 2

og 2,5 m. Dens største synlige Højde er, som nævnt, henved et Par Meter, men regnes det jorddækkede Stykke med, vil man paa de bedste Steder endnu have en tre Meters Mur tilbage. Tager man ældre Udtalelser med i Betragtning, kommer man til det Resultat, at den oprindelig maa have været c. 7 m høj. Timm fortæller, at Bonden Hegard i Kurborg paa sin Lod Øst for Vester-Kalegat havde et Murstykke staaende i dettes oprindelige Højde; men desværre findes der ingen Angivelse af, *hvor* høj da Muren var paa dette Sted. Syv Meter vil passe meget godt til middelalderlig Byggeskik. Vi træffer tilsvarende Dimensioner ogsaa andre Steder.

Murkronen var tækket med kileformede Tegl, saa lange som de almindelige Mursten, men 15 cm brede og 9 cm tykke. Lagt i Rækker bag hinanden, dækkende den skraat aftrappede Murkrone, dannede de saaledes en skraa Flade med Fald mod Ydersiden, og lod Regnvandet have frit Afløb fra Muren. Man kender dem ikke alene fra jordfundne Eksemplarer, men fra Bonden Hegards Murstykke, hvor de endnu laa i deres Leje og derved med Sikkerhed angav, at Murens oprindelige Højde her virkelig var bevaret. Man maa altsaa næppe tænke sig Muren forsynet med Tinder.

Derimod har man en enkelt Meddelelse om, at der i selve Murfladen har været Skydeskaar, og trods denne Meddelelses ganske urimelige Præg, er den dog taget for gode Varer lige til den seneste Tid.

Paa en Tegning fra 1722, som skyldes Generalmajor Zacharias Wolff, angives det, at der kort Vest for Vester-Kalegat endnu 1696 fandtes et velbevaret Stykke af Muren. Her saa Wulff i dette Aar en Række Skydeskaar med Favns Mellemrum, 12 Tommer høje og 6 Tommer brede, lige vide fortil og bagtil. Alene dette lyder paafaldende. Skydeskaar plejer ikke at have samme Vidde overalt, og de opgivne Dimensioner er saa smaa, at Skaarenes praktiske Anvendelighed synes mere end tvivlsom. Til Sammenligning tjener, at Wolff opgiver de benyttede Murstens

Størrelse til 12 Tommers Længde og 4 Tommers Tykkelse. Hele Skydeskaaret skulde da kun være af en almindelig Murstens Størrelse i Højde og Bredde.

Men endnu en Omstændighed viser, at Tydningen er ganske forfejlet. Wolff angiver nemlig selv Murtykkelsen til 6 Fod. Lad os omsætte alt i moderne Maal. Vi faar da et »Skydeskaar«, som er 31 cm højt, 15 cm bredt og — 1,88 m langt! I Sandhed, en uvurderlig fortifikatorisk Indretning, snarere anvendelig som Kikkert end som Skaar for en Skytte. Man har næppe kunnet faa Ram paa en eneste Fjende, hvis man skød gennem denne Tragt.

Fast staar det da, at disse Gennembrud intet har med Skydeskaar at gøre. Dette udelukker ikke, at der i Muren kan have været *virkelige* Skydeskaar — vi har kun intet Vidnesbyrd derom; men har Muren, som ovenfor antaget, sluttet uden Tinder, vil det være rimeligst at tro, at der har været anbragt Skaar langs hele Linien til Besætningens Behov.

Hvad betegner da de Gennembrud, som Generalmajor Wolff omtalte? Ganske sikkert Bjælkehuller. Og da man ikke kan gaa ud fra, at de her er anvendt paa samme Maade som ved større middelalderlige Bygværker — til Brug for Stillads under Reparationsarbejde —, er der næppe anden Forklaring mulig, end *at den øvre Del af Valdemarsmuren* — i sin hele Længde eller over mindre Strækninger — *har baaret et Galleri af Træ.*

Denne Løsning fører os til at betragte Forholdene *bag* Muren for at se, om et saadant Galleri vil passe ind her.

Som nævnt rejste Valdemar sit Virke dels foran, dels umiddelbart ovenpaa Tyres Kampestensmur. Hvor det første var Tilfældet, fyldtes Mellemrummet med Jord; men hvorledes Forholdet end maatte være mellem de to Mure, gjaldt det om, at ogsaa Jordvolden kom i Forbin-

delse med det nye Virke. En enkelt Forsker (Handelmann) har paa dette Punkt gjort en anden Opfattelse gældende, men næppe med Grund.

Vi maa da gaa ud fra, at Jordvolden forhøjedes saa meget, at den over Kampestensvirket naaede hen til Teglstensmuren. I hvilken Højde, den ramte denne, kan ikke siges med fuld Sikkerhed. Inspektør Neergaard gør opmærksom paa, at da Kampestensmuren havde en Højde af c. 3,25 m, maa i hvert Fald de nederste 3,5—4 m af Teglstensmurens Bagside have været dækket. Men saa ovenfor dette? Hvis Muren her hævede sig frit op over Jorden, maa der paa dens »Bagside have været anbragt udhængende Trægallerier til Brug for Skytterne. Til en sikrere Opfattelse af disse Forhold vilde man iøvrigt have kunnet vinde frem, om man havde kendt de forannævnte Skydeskaars nøjagtige Plads i Muren«. Det sidste er rigtigt nok; men selv uden dette nøjere Kendskab til »Skydeskaarene«s Plads, kan vi dog nu komme et Stykke længere end tidligere formodet: selve deres Tilværelse bærer Vidne om det Trægalleri, hvorom Neergaard taler, og vi har herigennem tillige et Bevis for, at Jordvolden ikke naaede synderligt højere end til Overkanten af Tyrevirket, og at *den øverste Del af Valdemarsmurens Bagside altsaa hævede sig frit op over Jorden, bærende Galleriet langs sin Krone.*

Fra Murens Bagside vender vi os til dens Forside. Hvad ved vi om *dens* oprindelige Udseende?

Ikke meget. At her intet Jordlag har dækket Murværket, men at dette har staaet »frit fra Krone til Fod«, er en Selvfølge. Imidlertid gik jo Bjælkehullerne *helt* igennem Murkærnen — sagtens Hovedgrunden til, at de blev anset for Skydeskaar. Dette kan næppe have anden Aarsag, end at Trægalleriet ogsaa paa denne Side er sprunget frem fra Muren. Hvad Opgave det her har haft, og i hvilken Forbindelse det har staaet med Galleriet paa Bag-

siden er det dog umuligt at udtale sig om, ligesom intet kan siges om dets Konstruktion. Vi har ikke engang Vished for, at dette Galleri har fulgt hele Murlinien, medens det af praktiske Grunde maa anses for utvivlsomt, at Bagsidens Galleri har haft samme Udstrækning som hele Valdemarsvirket. Vi kender jo kun disse Bjælkehuller fra et enkelt Sted — kort Vest for Vester-Kalegat. En fuldkommen regelmæssig Anordning er ikke givet paa Forhaand. Enkelte Partier kan have haft en anden Karakter end andre.

Derimod synes det, som om hele Sydsiden har været styrket ved en Række Stræbepiller. Forholdet er lige til: dels Murens Højde, dels det vældige Jordpres af den bagvedliggende Vold, dels endelig Galleriets Tyngde maatte kræve, at man gjorde Bygværket saa stærkt som muligt. Den gængse middelalderlige Metode, anvendt utallige Steder ved baade Bymure, Borge og Kirker, var Opførelsen af saadanne Stræbepiller. Det er da et velkendt System, som vi træffer ved Danevirke.

Ved Gravninger har man flere Steder truffet Spor af disse Piller. De har et Sted en indbyrdes Afstand af c. 13,5 m, et andet af c. 11 m. Deres Bredde har ved Foden været c. 0,78 cm, deres Fremspring fra Muren c. 0,93 cm — enkelte Opgivelser gør dem dog lidt sværere. Ligesom selve Muren hviler de paa et Fundament af Kampesten.

Her vilde det være af stor Betydning, om man kendte deres oprindelige Højde. Desværre er dette ikke Tilfældet, og vi har intet Middel til kun skønsmæssigt at bedømme den. Neergaard tænker sig paa Grund af deres forholdsvis smaa Dimensioner, at de — med aftagende Tykkelse — er standset omtrent ved Murens Midte. »Saaledes er det ofte Tilfældet navnlig ved gamle By- og Fæstningsmure«. Det kan saa være. Er den Hypotese rigtig, at der langs større eller mindre Dele af Forsiden har strakt sig et Trægalleri, falder det naturligt at tænke sig dette hvilende paa disse Piller. Men dels bringer dette ikke nogen Løsning af Spørgsmaalet, fordi vi ikke kender Bjælkehul-

lernes Højde, dels kan jo ogsaa andre Kombinationer med ligesaa stor Sandsynlighed tænkes at være benyttet.

Saaledes har vi ved Hjælp af de endnu synlige Ruiner og ældre Meddelelser dannet os et Billede af denne prægtige Teglstensmur, Kong Valdemars ene Storværk, og

Fig. 36 Udgravningen af Valdemarsmuren i 1862.

vi skal til Slut se, hvilken Udstrækning den oprindelig maa tænkes at have haft.

Den begynder ved Viglidsdør, hvor selvfølgelig ogsaa Portgennemgangen har været. Det kan synes umotiveret; men man maa huske, at Strækningen herfra til Danevirke Sø fra første Færd havde været særlig kraftigt forsvaret, og derfor maaske ogsaa nu var mere brugelig i den Stand, hvori den forelaa.

Ved Viglidsdør begyndte det flade Lyngland, og herfra strakte Muren sig uden Afbrydelse indtil c. 650 m Øst for Voldbøjningen ved Reideaa. Dens samlede Længde blev paa den Maade c. 3700 m — en halv Mil af vore gamle

danske! Tager man i Betragtning, hvad foran er fremhævet, at vi staar overfor et af Landets tidligste Teglstensbygværker, begriber man det overvældende Storsyn, som laa bag Planens Udformning og Virkeliggørelse. Valdemarstidens Genrejsning af Landet kunde ikke have faaet et skønnere og sandere Symbol end dette teglbrune Bryn i det gamle Voldhegns Linie. »Her hvisker Absalons Tanker, her kalder Kong Valdemars Lur«.

Men det er trist at se, hvad Tiden har røvet. Det smukkeste Stykke er det foran nævnte Vest for Viglidsdør (Rødekro). Her staar Muren tilbage i c. 60 Meters Længde — »halvt skjult under Brombærranker«. Tilgroet og forvitret kigger de gamle Stene ud mellem Græs og Kalkgrus, og bag dem buer Volden sin Krone, bærende Buske og Gærdestaver.

Den gamle Vold er næppe meget ændret ved Kong Valdemars Anlæg, naar undtages det foran nævnte, at den er ført ud over Tyres Virke hen til Teglstensmuren. Dens Højde er mellem 5 og 5,5 m, dens Tværmaal 25—30 m. I sin Tid har den lidt en Del — dels ved Nedpløjning, dels ved militære Anlæg fra vore seneste Krige; men dens Karakter er dog som oftest ret vel bevaret. Paa Wolffs Tegning fra 1722 ligesaa vel som paa Kindts Opmaalinger fra 1842 ses den som en flad, paa sine Steder meget bred Rygning, der hæver sig betydeligt over den Forhøjning langs dens Sydside, der af begge Tegnere opfattes som gemmende Teglstensmuren. Nu er dette Profil ikke mere kendeligt, men Volden skraaner jævnt ud over Muren, hvis Fundament saa at sige overalt er skjult.

Bedst bevaret er de 400 østligste Meter med Undtagelse af den lille Stump, der falder indenfor Rødekros Have. De næste 250 m er derimod bortgravet i 1861, og de følgende 2400 m staar nok bevaret, men er saa stærkt omdannet i dette Aar, at man ikke paa Grundlag af dem vilde kunne faa noget paalideligt Indtryk af det oprindelige Udseende. Et enkelt Sted har Skanseanlæg fuldkommen sløjfet Voldlegemet, paa et andet Punkt har den gamle

Jernbanelinie mellem Klosterkro og Ellingsted gjort samme Ødelæggelsesværk. Omkr. Aar 1600 er der brudt en Vejaabning, det saakaldte »Vester-Kalegat«, for Færdselen mellem Store Danevirke og Hollingsted, og ved Voldstykkets Ende har en Markvej mellem Kurborg og Ellingsted paa lignende Maade skadet Volden.

Derefter følger et nogenlunde bevaret Stykke paa c. 175 m, en ny Afbrydelse paa 250 m, og endelig et Stykke paa c. 300 m, som i Profilen synes at svare ret nøje til Wolffs Tegning fra 1722.

Og ved denne Strækning Ophør ender Valdemarsmuren. Endnu kan Volden — delvis ødelagt — følges over 300 m. Saa standser den. Vi er derved naaet til et Punkt c. 350 m Øst for Voldhøjningen ved Reideaa. Hvad der ligger Vest herfor, skyldes Danevirkes første Bygmester, Kong Godfred.

Saa imponerende hele dette Anlæg er, var det dog ikke Kong Valdemars eneste. Det tolvte Aarhundredes Kampmaade var en anden end Oldtidens. Angriberen havde mange Midler i sin Haand, som tidligere Tider ikke havde kendt. En Vold eller en Mur, som tillod ham at nærme sig helt ind til Foden, før Kampen begyndte, vilde nu ikke være meget værd. Den kunde med Lethed brydes af de Krigsmaskiner, som stod til hans Raadighed. Der maatte lægges *horisontal* Afstand mellem Forsvarer og Angriber, og det var dette man opnaaede ved at dække selve Fæstningsmuren med en Grav eller med Ydervolde. Vi fandt en Vold langs Kovirket og langs Dobbeltvolden. Vi finder det samme ved Valdemarsmuren; men her er der foruden Graven anlagt en Ydervold. En Angriber er saaledes bleven standset i betydelig Afstand — c. 35 m — fra Muren, og først naar disse forreste Hindringer var overvundet, kunde man søge at bryde selve Murforsvaret.

Nu er de fleste Spor af Grav og Vold udjævnet. Ved det smukt bevarede Murstykke Vest for Viglidsdør ses endnu et bredt Svaj i Marken og Syd for dette en jævn,

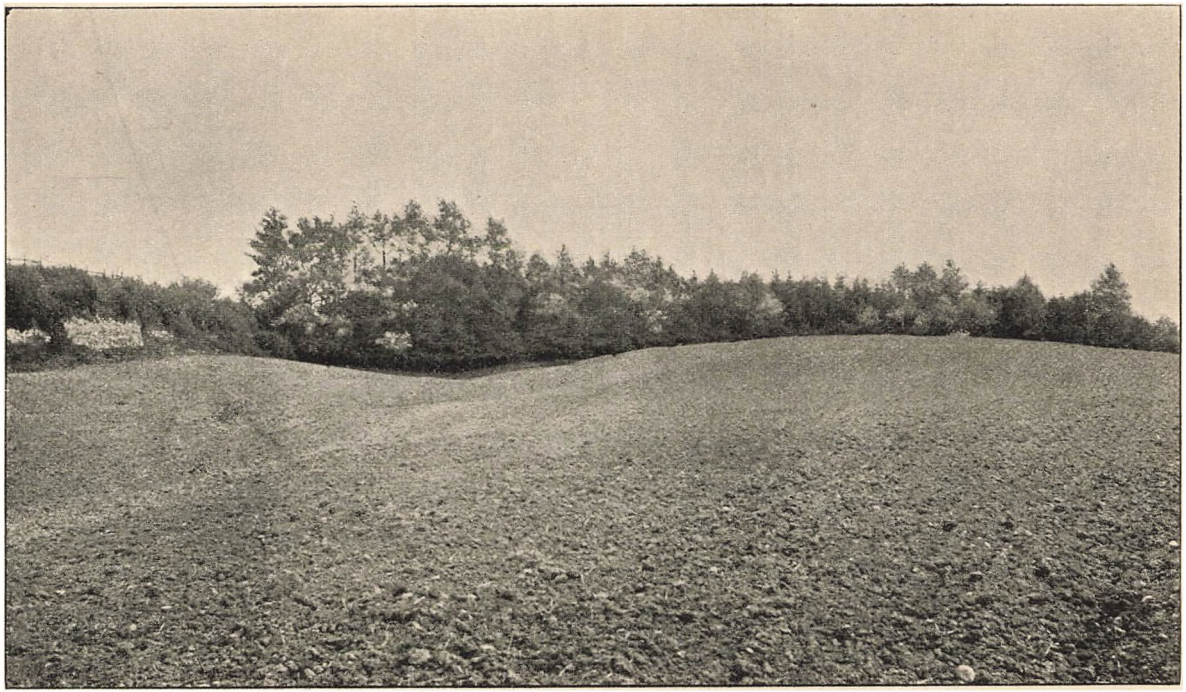

Fig. 37. Graven og Ydervolden foran Valdemarsmuren.

flad Højning. Man faar da paa dette Sted et nogenlunde godt Indtryk af det oprindelige Anlæg. Paa andre Strækninger har de militære Arbejder i 1861 forstyrret Forholdene — Graven er gjort bredere, saa den støder umiddelbart op til Hovedvolden, Skraaningerne er reguleret, og Ydervolden er omtrent jævnet.

Bedre er det at ty til ældre Opmaalinger. Wolffs ofte nævnte Tegning fra 1722 og Kindts fra 1842 stemmer indbyrdes omtrent ganske overens og afgiver derved Vidnesbyrd om i Hovedsagen at være paalidelige. Kun har Kindt — sikkert med god Grund — lagt Mærke til et enkelt Led i Anlægget, som Wolff ikke er blevet opmærksom paa.

Foran den Højning, som gemmer Valdemarsmuren, lader han være en flad Strækning, hvis Bredde varierer mellem 6,2 m og 4 m. Derpaa kommer en lille Vold. Ogsaa *dens* Bredde er forskellig — c. 5 m eller c. 3,5 — og dens Højde kan fra 0,62 m stige til 1,86 m.

Nogen større fortifikatorisk Betydning kan den næppe have haft. Det har derimod været Tilfældet med den foranliggende Grav, hvis Jordfyld Volden sikkert skylder sin Tilværelse. Graven angives af Kindt til c. 10 Meters Bredde og 2,5—2 Meters Dybde. Rimeligvis er begge Tal for lave. Neergaard regner, dog uden at angive Grunden, med en Gravbredde af 15 m og en Dybde af 4 m. Vi ved kun, at den har været vandfyldt; thi 1837 nævnes det, at der enkelte Steder endnu stod 4 Fod Vand tilbage i den, andre Steder endog 12 Fod. Den har da udgjort en virkelig Hindring for en fremtrængende Fjende, som her har været nødt til under en hidsig Kamp med Forsvarerne at fremskaffe en Overgang — en Bro eller en Opfyldning — før det egentlige Angreb kunde begynde.

Hvad man af Gravens Jordfyld ikke har brugt til den før nævnte lille Forvold, har man benyttet til langs Gravens Sydside at danne en Ydervold, hele Anlægets yderste, fremskudte Position. Kindt angiver dens Bredde til mellem 6,2 m og 9,3 m; dens Højde er paa det nærmeste som Forvoldens. Den har ganske sikkert dannet en »passiv

Hindring«. Noget væbnet Forsvar har ikke mødt Fjenden her — de eventuelle Forsvarere vilde jo have Graven i Ryggen. Men dens jævne Fald mod Syd gav ikke Angriberne Dækning, og dens bratte Fald mod Nord giorde selve Gravskraaningen højere og øgede derved i fuld Udstrækning *Gravens* Betydning. Det er fra det samme Synspunkt, man maa bedømme alle lignende Ydervolde, som kan forekomme ved middelalderlige Befæstningsanlæg. De er karakteristiske for Tiden, men hører ikke med til de egentlige — om man kan bruge Udtrykket — »aktive« Led i Forsvaret. De byder ikke Fjenden egentlig Modstand, men øger de øvrige Deles Modstandskraft.

Saaledes har vi da set Valdemarsvirket vokse frem — en herlig Drøm, en stor Daad og et stolt Minde.

Vil man samle alt i eet Syn, kan vi tænke os, at vi paa Valdemarstiden stod paa Toppen af en af de Gravhøje, der kroner Bankerne ret Øst for Viglidsdør. Foran os havde vi da den ældgamle Portindgang, nu sikkert i ny og fastere Skikkelse. Og bag den kom hele Virket: først Ydervolden som en svag Højning, der gik jævnt over i Lyngsletten foran — saa Gravens blinkende Baand mellem de siv- og buskgroede Bredder — dernæst Forvoldens lille Rygning — og endelig, endnu et Stykke længere tilbage, selve Valdemarsmurens teglrøde Bug, som voksede den bred og tryg ud af selve Jorden, stribet af Stræbepillernes lodrette Skygger og kranset foroven af Galleriets brune Tømmerværk og de skraa Taglegl. Bag hele Billedet det slesvigske Midterland med dets jævnt stigende Flader, dets Krat om Kærene, dets toppede Kæmpehøje, dets vældige Skovstrækninger, som lukkede ude i Horisonten bag Ellingsted. Og over alt dette den tindrende, sommerblaa Himmel, hilsende vore Høvdinges Dagsværk med fjerne Syn og Forjættelser. Her er drømt i disse Dage, da Muren muredes. Og den rejste sig. Og Drømmen blev til Daad.

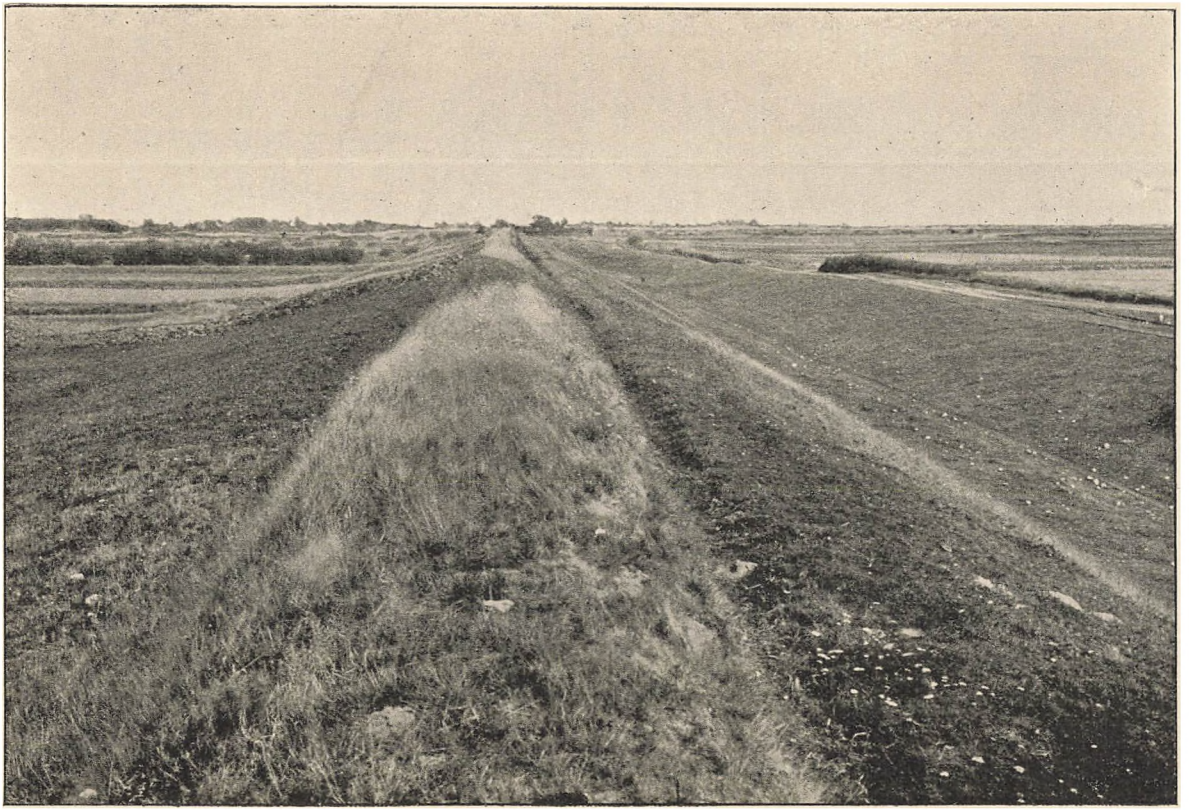

Fig. 38. Danevirke mellem Viglidsdør og Kurborg.

XXVIII.

Medens Byggearbejdet endnu var i sin Begyndelse, gjorde Kong Valdemar sin og Toves Søn *Kristoffer* til Landeværnsmand i Slesvig. Vi ved ikke nøjagtig, naar dette fandt Sted; men det har antagelig været o. 1167.

Denne unge Fyrstesøn fik intet langt Liv. Allerede 1173 døde han. Men i de faa Aar, han vogtede Grænsen, viste han sig som en gæv Kriger, der ikke skyede Kampen, naar den kaldte.

Han deltog i Kongens Vendertogter, og man faar af Sakses Fremstilling et Indtryk af hans ungdommelige Trang til at tage Initiativet. 1171 giorde han »paa egen Haand med sit Hertugdømmes Mandskab et heldigt Tog mod Bramnæs«, hedder det. Næppe var det endt, før Kong Valdemar selv udbød Leding derhen. Og skønt Kristoffer netop var hjemkommen fra sit Hærtog, var dog ingen hurtigere paa Pletten end han og hans Slesvigere. Ja han og Absalon maatte endog vente paa Kongen, og da de syntes, at det trak ud, »satte de sig for« atter at hjemsøge Bramnæs. Her plyndrede de Oldenborg, som Venderne kaldte Starigard.

Bramnæs var det danske Navn paa den vagrigske Halvø ved Femern, altsaa liggende i det østlige Holsten. Her var Beboerne hidset op mod Kong Valdemar af Hertug Henrik Løve, som efter Danernes Erobring af Rygen var kommet paa en spændt Fod med den mægtige Konge. Sakse fortæller, at Bramnæsboerne netop laa rede med Skibe for at plyndre paa de danske Kyster, og Kristoffers Iver i Kampen mod dem har da haft sin naturlige Forklaring: som Grænsens Vogter var det ham, der først kunde vente deres Besøg. Helmold har en Beretning om, hvorledes Øen Als paa denne Tid ødelagdes af hærgende Vender.

Disse Kampe syntes at trække nye efter sig. Det hedder i hvert Fald hos Sakse, at »alle Sachsernes Fyrster og Herrer var saare lystne efter Strid med Danerne, som de mente, at det var dem en smal Sag at gøre det af med.

og rykkede nu i Marken med en stor og mægtig Hær«. Det er det samme Overmod, som Helmold giver endnu kraftigere Udtryk, naar han om Venderne siger, at »Danernes Angreb regner de for slet intet, ja, de finder endog en Fornøjelse i at binde an med dem«.

Det viste sig, at Fornøjelsen var paa vor Side. En betydelig fornuftigere Vurdering af Forholdene kom efter Sakses Vidnesbyrd den schwerinske Greve Gunzelin med, da han i Raadsforsamlingen forklarede, hvorledes Danerne bedst skulde angribes; thi »det var nok en vovelig Sag for selve Hertug Henrik«. »Naar hele den danske Hær er paa Søtogt«, sagde han, »saa skal vi tage Tiden i Agt og falde ind i Slesvig, saa taber Danerne mere indenlands, end de vinder udenlands«. Og selv dette Raad havde ikke taget Virkeligheden fuldt i Agt. Grev Bernhard af Ratzeborg svarede derfor, at »selv om Kongen er til Orlogs, ligger Slesvigs Lukke ej saa øde og tomt for Landeværnsmænd, at det staar paa vid Gab for Fjenden; thi tresindstyvetusinde Daner er sat til at holde Vagt«. Det tog Lysten fra Angriberne.

Denne Meddelelse hos Sakse er af stor Interesse. Den viser nemlig med fuld Klarhed, at man paa denne Tid ikke alene sørgede for selve Danevirkes Udvidelse og »Modernisering«, men at man ogsaa til Stadighed havde et meget betydeligt Vagthold rede. Om det store Styrketal er overdrevet, er af mindre Betydning. Det var i alt Fald mægtigt nok til at danne det Bolværk, hvortil vi trængte.

Endnu samme Aar ved Midsommertid mødtes Kong Valdemar og Henrik Løve ved Ejderen for at aftale Fredsvilkaarene. Hertugen fik sit Krav om Halvdelen af Ryboernes Skat og Gidsler og Halvdelen af Tempelskatten indvilget, og der blev rimeligvis ved samme Møde truffet endelig Aftale om Giftermaalet mellem Knud Valdemarssøn og Richiza Henriksdatter og den Medgift, som hun skulde bringe Danekongens Søn.

Ikke fuldt ti Aar efter var Henrik Løves store Magt

brudt paa Grund af hans oprørske Holdning overfor Kejser Frederik, og ved et nyt Ejdermøde 1181 var han den, som ydmygt søgte Danekongens Hjælp. Men nogen Ret til at kræve den havde han ikke, og hans ofte tvetydige Holdning overfor vort Folk maatte gøre Valdemar endnu mindre opsat paa at føre en Kamp for *hans* Skyld. Kejseren søgte paa alle Maader at vinde den danske Konges Venskab, de mødtes ved Lübeck, og der forhandledes om Ægteskab mellem Kejserens to Sønner og Kongens to Døtre. Der var ingen Ende paa den Artighed, man viste den mægtige Danekonge. Og selv om kun een af Kongedøtrene blev fæstet bort til een af Kejserprinserne, kom dog en anden af dem ved samme Lejlighed for Alteret. Grev Sigfred af Orlamünde fik Løfte om Sofie Valdemars datter, han fulgte med Kongen hjem til Slesvig By, og her blev Brylluppet holdt »med stor Højtid«.

Aaret efter døde den store Valdemar. To Aar senere sejrede hans Søn efter Bruddet med Kejseren over den vældige Venderflaade, som under Bugislav af Pommern var hidset imod os. Og dermed var den tyske Overhøjhedspolitik rykket op med Rode. »Da Kejseren spurgte det store Nederlag«, siger Sakse, »og hørte, at det var Absalon alene, der havde ført Danerne til en saadan Sejr, opgav han ej alene alt Haab om at vinde Danmark, men tabte i det hele Modet paa at anfalde os, da han ikke tiltroede sig at kunne udrette noget med egne Kræfter, naar det saaledes var slaaet helt fejl for ham at udnytte andres«.

Det var dog næppe de danske Hærskibes Overmagt alene, som brød hans Planer. Det var i ligesaa høj Grad Visheden om, at den Grænsevold, som tidligere havde kunnet omgaas eller som var faldet ved List, nu var i stærke Hænder. Bred bød den sin Bringe imod. Og de danske Hærmænd stod *aarvaagne* bag den.

Efter Kristoffers Død har sagtens Kong Valdemar selv røgtet Vogterens Hverv. Senere blev det betroet til en Søn af Knud Magnussøn, Biskop *Valdemar* af Slesvig. Han var vistnok allerede i 1179 indsat i sit Bispeembede, men fik

først Indvielsen 1187, da han naaede den kanoniske Alder. Af Valdemar Sejrs Brev til Paven i Anledning af Bispens Landsforræderi ved vi, at Knud VI havde overladt ham at styre hele Hertugdømmet, indtil den unge Valdemar var bleven myndig. At Ordningen var midlertidig fremgaar alene deraf, at *Valdemar Sejr* allerede 1183 kaldes »dux Jutia« — den samme Titel, som baade hans Farfar, Far og Halvbroder havde baaret — og da hans »Barneaar« var endt ved Juletid 1187 maatte derfor Bispen afgive sin verdslige Myndighed til ham.

Det vigtige Hverv laa nu paany i en kæk, ung Mands Haand, og hans Gerning kom ved den Sejrslykke, som fulgte ham, til langt at overstraale alle de tidligere Landeværnsmænds.

Sammen med Bispen faldt han 1189 ind i Holsten, hvor han tvang Landets daværende Herre, Adolf af Dassel, til at anerkende Ditmarskernes Troskabsed til Danmark. To Aar efter fandt Bruddet mellem ham og Biskop Valdemar Sted, og den Beslutsomhed, hvormed han krydsede sin Slægtnings rænkefulde Planer, indtil Sejren var vundet og Sagvolderen sad vel forvaret i Søborg Fangetaarn, talte ligeledes højt om hans Mod og Handlekraft. Grev Adolf III af Holsten havde som Bispens Forbundsfælle benyttet Lejligheden til at gøre et Indfald i Sønderjylland. Men han var ikke naaet langt paa denne Side af Ejderen, før Valdemar var over ham og jog hans Hær paa Flugt.

Dette var dog ikke Lærepenge nok for den kamplystne Greve. Omsider beredte Kong Knud sig selv til at føre et afgørende Slag imod ham. I Sommeren 1199 samlede han Ledingsmandskabet og drog ned mod Ejderen. Grev Adolf fik skaffet sig hurtig Hjælp fra sine fyrstelige tyske Venner, og med Strømmen imellem sig maalte de to Modstandere hinandens Kræfter, uden at nogen af dem havde Lyst til at begynde Angrebet.

Først næste Aar bragte en Begivenhed, som tændte Luen. Adolf begyndte nemlig at genopbygge den gamle Rendsborg (castrum Reinoldesburch antiquum) ude paa Ejder-

øen, sagtens den samme som Kejser Otto havde bygget i 974, og hvorfra senere Sven Estridssøns Søn Bjørn havde styret Holsten. Det var en direkte Trusel mod vort Grænseland. Allerede i Maj Maaned var Kong Knud da atter dernede med en Hær, og denne Gang blev Greven skræmt. Han overlod Borgen i Knuds Haand, og Knud lovede til Gengæld at lade hans Land i Fred. Men da han vel var draget bort, fuldførte Danekongen Bygværket og lod en Høvedsmand og en Besætning tage fast Ophold her. Ja, ikke nok dermed. Han slog en bred Bro over Ejderen, saa han altid havde fri Fart ind i Holsten, og allerede næste Aar drønede Plankerne under en Hær, som den unge Valdemar førte mod Syd.

Aarsagen var den, at Lauenborg frivillig havde givet sig ind under Kong Knud, idet den ikke ønskede Adolf til Herre og vilde frigøre sig for hans Belejring. Men han tvang den til Underkastelse og narrede derved den danske Konge for, hvad der tilkom ham. Hen paa Høsten 1201 var Hertug Valdemar fuldt rede til at tage Kampen op. Han gik over Ejderen, drev Adolf paa Flugt, besatte hele det aabne Land, erobrede Itzehoe og drog ind i Hamborg. Ratzeborg faldt for hans Angreb, Lübeck overgav sig uden Modstand — alt var endt i Løbet af et Par Maaneder. I November sad han atter ved Slien for at fejre Julen paa gammel Vis med store Gilder.

Men netop dette regnede Adolf med. Da han troede, at Valdemar var fuldt optaget af Forberedelserne til Festen, overrumplede han Hamborg. Og paany maatte han belæres om, at de Danske kunde glemme Mad for Kamp. Selve den højhellige Juleaften stod Valdemar med sine Krigere foran Hamborg. Ræven var fanget i Fælden, og Adolf maatte vandre til Søborg Fangetaarn, hvor Bispen nu allerede i mange Aar havde biet paa ham.

Tilbage stod kun tre Fæstninger at erobre: Travemünde, Segeberg og Lauenborg. Den første overgav sig til Kong Knud, samme Dag som denne i Sommeren 1202 gæstede sin nye By Lübeck. Den anden faldt for Valdemars Vaa-

ben, da Budskabet kom om Knuds Død. Og den sidste holdt kun Stand til Sommeren 1203, da Valdemar Sejr efter sin Kroning fuldendte Holstens Erobring. Valdemar var paa dette Tidspunkt i sin kraftigste Alder — 33 Aar gammel. Han satte sin tyveaarige Søstersøn, Grev Albert af Orlamünde, til dansk Lensmand over Nordalbingien.

XXIX.

Naturligvis havde denne stærke Udvidelse af vort Magtomraade gennemgribende Betydning for Grænseforsvaret. Rigsgrænsen gik nu ikke længere ved Ejderen. Det var Elblinien, der skilte. Danevirke maatte derfor miste i Betydning. Det var de talrige holstenske Borge ved Flodovergangene og langs Hovedvejene, som skulde spærre for en fjendtlig Fremrykning. Karakteristisk er det, at Valdemar slog Bro over Elben, som Knud havde slaaet Bro over Ejder, og befæstede Harborg, som vi faa Aar før havde befæstet Rendsborg. Baade Angreb og Forsvar lagdes mod Syd, og som tidligere Forholdet mellem Valdemar og den holstenske Greve havde været et Hovedspørgsmaal, blev det nu Forholdet mellem Danekongen og den tyske Kejser, der blev afgørende. Hans Stilling til de stridende tyske Herskerætter ligger udenfor denne Skildrings Rammer. Men da Kejser Frederik ved sit Brev af December 1214 gav Afkald paa alle de tyske Grænselande Nord for Elben-Elde, var der vundet et fast Grundlag for Valdemars Vælde, og man forstaar, at han sikrede sig dette Aktstykke bekræftet af selve Paven i Rom.

Da Ulykken knap ti Aar senere brød ind over ham, og han som Fange var i sine Fjenders Vold, var det dette omstridte Nordalbingien, som deres hidsigste Krav angik, og det var dets Grænseborge, hvorom Kampen drejede sig. Elblinien værgedes i Foraaret 1224 af Grev Albert af Orlamünde mod Biskop Valdemar. Men i Aarets Slutning kom Angriberen tilbage, og han havde nu sikret sig Hjælp baade af den unge Grev Adolf og af andre holstenske

Stormænd. Saa fulgte Alberts Kamp ved Mølle med disse Modstandere og deres Forbundsfæller, Grev Henrik af Schwerin og Grev Henrik af Werle. Han tabte Slaget og gensaa som Fange sin Herre Konge. Lübeck faldt fra, Hamborg erobredes — Borgenes Modstand brødes, og Fjenderne kunde atter nærme sig Ejderen.

Der aftaltes et Forlig i Schwerin den 17. November 1225. Kong Valdemar maatte til Kejseren og Riget afstaa alle sine Lande mellem Ejderen og Elben (foruden alle de slaviske Lande undtagen Rygen), og Grev Adolf skulde atter have Rendsborg. En stor Drøm var bristet, en stærk og kraftig Mands Sejrslykke brudt ved et simpelt Forræderi. Og dog havde Grundlaget for Kong Valdemars Magt ikke svigtet. Vort Fædreland var urørt, vore Kræfter ikke tømte. Helt til Kongens Død sad »Kronen paa de Danskes Hoved«, som en af vore Modstandere sagde.

Og det selv uden Vaabenlykke. I 1226 søgte han paany at lade Sværdet dele mellem sig og sine Modstandere. Rendsborg bar atter engang det kongelige Løvebanner. Ditmarskerne blev bragt til Lydighed. Itzeboe belejredes, Segeberg ligeledes. Men begge de sidste Steder var Uheldet ude, og næste Sommer kom den afgørende Kamp ved Bornhøved. Der svigtede hans gamle Stjerne, og han søgte ikke mere at friste dens Lykke. Den ubrudte Styrke, som han og hans Folk endnu besad, blev taget i andre Opgavers Tjeneste, og vort Grænseværn ved Slien fik fornyet Betydning i samme Øjeblik som Ejderen atter dannede Skellet mellem os og vore Naboer.

Skønt der intet direkte siges derom, er det klart, at det i disse sidste Aar har været en af Kong Valdemars vigtigste Pligter som Landets Vogter at holde Danevirkes Forsvarskraft vedlige. Det har rimeligvis gennem hele hans Regeringstid staaet i sin gamle Glans, saaledes som den første Valdemar og Absalon havde planlagt og rejst det. Af Valdemars Jordebog, som stammer fra 1231, ser

vi, at Kongen ofte om Sommeren laa med sine Hærmænd ved Virket. Det har været Vagthold — det har maaske været for at foretage nødvendige Arbejder. Selv ønskede den gamle Konge ikke at bære hele Ansvaret for Styrelsen hernede. Som hans Broder i sin Tid havde ladet *ham* faa Del i Byrden, lod han nu sin næstældste Søn *Abel* blive Hertug. Dette skete 1232, samme Aar som den ældste — Erik — blev udnævnt til Konge; men først 1237 tiltraadte han Forleningen. Ved denne Ordning var der lagt et Frø til usalig Kiv og Tvedragt og til vort gamle Grænselands Udskillelse fra den danske Krone — et Forhold, som man næppe i for høj Grad skal gøre Valdemar ansvarlig for, men som dog ved sine ubarmhjærtige Følger ikke kan andet end vække Sorg og Bitterhed i et dansk Sind.

XXX.

Broderstriden mellem Erik og Abel er kendt nok. Den skabte ikke alene Gæring og Uro i Landet selv, men den krydsede Kongens Planer om atter at skyde Grænseforsvaret fra Sliegnen længere mod Syd. Det var lykkedes Erik at generobre Rendsborg — Nøglen til Ejderovergangen, Døren, som førte ind i Holsten. Grev Johan søgte Hjælpere for at vinde det tabte tilbage. I August 1250 kunde han med 1400 Ryttere lejre sig udenfor Borgen og tage Kampen op med den danske Besætning.

Da kom Meddelelsen om Brodermordet paa Slien, Eriks Drab, og Abel svor sig til Danmarks Trone, samtidig med at han beholdt Hertugdømmets særlige Styrelse i sin Haand. Med Holstenerne førte han ingen Fejder. Han havde selv ægtet Grev Adolfs Datter Mechtilde, og hendes unge Brødre fandt Gæstevenskab i vort Land. Det havde slemme Følger, da Kristoffer efter Abels Død prøvede paa at sikre sig Kronen. Greverne gjorde Krav paa denne for deres Søstersøn Valdemar Abelsøn, og i September 1252 plyndrede de Slesvig By. Om noget Forsvar af Danevirke hører man ikke Tale. Landet laa aabent. Andre Uroligheder i de

østlige Landsdele tvang omsider Kristoffer til Forlig. Han beholdt selv Kronen, men Valdemar Abelsøn fik til Gengæld 1253 Sønderjylland som et arveligt Len, og Skellet mellem dette og det øvrige Danmark var dermed sat.

Samtidig med at disse nye statsretlige Forhold ordnedes, tabte vort gamle Grænseværn mere og mere sin Betydning. Politisk set blev det uden Værd i samme Øjeblik

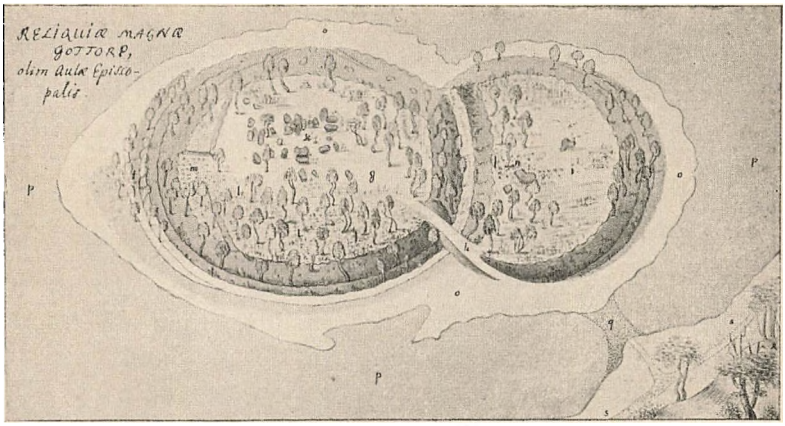

Fig. 39. Voldstedet af det ældste Gottorp, ødelagt af Valdemar d. Store 1161. Efter Tegning ef Wolff fra 1722.

som den sønderjydske Hertug og de holstenske Grever i Fællig traadte i Opposition til den danske Konge. Den Revle, hvorom Bølgerne brødes, var nu ikke længere Danmarks Sydgrænse, men Slesvigs Nordgrænse. Og militært set blev en Befæstning af denne Art mindre og mindre svarende til Tidens Kampskik. Den enkelte Borg traadte som det Magtcentrum, hvorfra det hele omliggende Land beherskedes, i første Række. Da Hertugerne 1268 ved et Mageskifte erhvervede sig den gamle Bispegaard Guderup og lod Gottorp Slot bygge, kom Tyngdepunktet til at ligge *her* — ikke ved Danevirke. Allerede i Slutningen af det 13. Aarhundrede talte man om Gottorp som »hele Danmarks Laas og Lukke«, og i de Kampe, som Tiden bragte, spillede Grænsevolden ingen Rolle. Man ser det maaske

allertydeligst af Striden mellem Jyderne, som gjorde Opstand mod Grev Gerts Styre, og Greven selv. I 1328 strømmede store Skarer af baade Adel og Bønder ned i Sønderjylland, brændte Haderslevhus og gav sig til at belejre Gottorp. *Her* maatte Afgørelsen falde. Men Grev Johan kom Borgen til Undsætning, og de danske Skarer drog bort. Aaret efter kom de hele to Gange igen, for endelig efter en haard Kamp at blive splittet af Gerts stridsvante Knægte. Kun een eneste Gang trak Kampen sig nord- og vestover, saa Danevirke paa en Maade inddroges i den. Det var i 1331, da Kong Kristoffer og Grev Johan i Fællig søgte at slaa Grev Gert. Gert naaede Slesvig By før de. Han prøvede paa at overrumple sine Modstandere, men da det mislykkedes »drog Greven frem og besatte den Vej over Danevirke, som Kongen skulde frem ad. Om Morgenen tidligt paa St. Andreas Aften (ɔ: 29. November), da Hæren brød op og ikke havde toget langt, blev de var, at der paa et Bjerg stod Folk tæt opstillet, men de troede først ikke, at det var Greven. Da de fik Sandheden at vide, slog Kongen Riddere, og Striden begyndte . . . Da Striden havde varet lige til Aftenen og der paa begge Sider var mange saaret, gav Kongens Folk sig paa Flugt, og Kongen selv med sin Søn Kong Erik flygtede med. Ved Danevirke faldt de meget ublidt; de skyndte sig videre til Kiel«.

Dette er den lybske Krønikes, sikkert paalidelige Beretning. Efter den maa Kampen altsaa have staaet Nord for Danevirke, ved den gamle Hovedvej, som førte ned gennem Slesvig, og den kongelige Hær er drevet paa vild Flugt over Virket og er spredt over Heden i Syd. Den unge Erik døde kort efter i Kiel af sit ublide Fald.

Man kan vel ikke forlange et klarere Vidnesbyrd end dette om, hvorledes Danevirke havde tabt al Betydning. Det laa som et øde Minde, og Kampen bølgede henover det, uden at nogen nyttede det, ja uden at Hærene stand-

sedes af dets Rygning. Kan man gaa ud fra, at dets Værd saaledes var jævnt svundet Tid for Tid i næsten hundrede Aar, er det ogsaa meget sandsynligt, at Muren og Voldene allerede nu bar Forfaldets Spor.

Men Navnet levede. Og endnu skilte det mellem et fra Oldtiden af Danske tæt bebygget Land og et bredt Bælte, hvor vor Folkestammes yderste Forposter havde rejst deres Huse og Smaabyer langs Vejene. Landet mellem Slien og Ejderen havde vedvarende et eget Præg. Kun ændredes dette noget. Fremmede Elementer drog ind sydfra, og de blev talrigere og talrigere. Det var dels en ganske naturlig Kolonisation, betinget af det voksende Samkvem med det stadig stærkere bebyggede Holsten, dels en Følge af de seneste Aarhundreders statsretslige Forhold hernede — af det danske Herredømmes Udstrækning til Elben og af den politiske Forbindelse mellem Hertugætten i Slesvig og Greveætten i Holsten. 1260 havde Dronning Mechtilde med sine Sønners Minde givet Holstenerne hele Landet mellem Sli og Ejder i Pant, og senere havde de endogsaa faaet det tilskødet. Det førte en rig Strøm af holstensk Adel ind over Grænsen. Under Kristoffer II, da Grevernes Magt naaede helt op til Flensborg Fjord, gik Udviklingen endnu stærkere i samme Retning. I 1338 sluttede Greverne og Hertug Valdemar af Sønderjylland et seksaarigt Landefredsforbund med forskellige nordtyske Fyrster. Der blev ved dette fastsat et »fredet« Omraade, hvis Østgrænse fulgte Oder og Swine, medens Nordgrænsen udgjordes af Danevirke. Fire Aar senere indgik Grev Johan et Forbund med Lübeck, hvis Handelsmagt efter Valdemarstiden stadig var øget, mens Slesvigs for længe siden var blegnet. Ogsaa dette Forbund drejede sig om Strækningen nordpaa til Danevirke. Her standsede det. Og søger man om Grunden dertil, er det vel ikke utænkeligt, at det er fiskale Hensyn, som mest har giort sig gældende.

Thi som Toldgrænse var Virket stadig af Betydning. Det var sikkert Toldafgiften, der var Skyld i, at »Danwirky« ved Danehoffet i Nyborg 1284 tilkendtes Kong

Erik. De Okser og Heste, som udførtes af Landet, fortoldedes først i Kolding; men under Driften gennem Slesvig krævede man Studetold baade i Haderslev, i Toldsted, Hjortkjær Sogn, i Bov ved Flensborg og i Lille Danevirke ved det gamle Viglidsdør. Denne rige Danevirketold blev i Slutningen af det 13. Aarhundrede lagt til Gottorp Slot, og 1375 fik de holstenske Grever Kejser Karl IV til at bekræfte deres Besiddelse af den. Det var en Indtægt, som det gjaldt om at udnytte overfor driftige Handlende i Syd.

Gennemgaar man Vidneudsagnene fra den store Lensproces om Slesvig 1424, vil man se, hvorledes Danevirkenavnet ved Middelalderens Slutning var overført paa andre Befæstninger, saa det i vore Dage kan falde vanskeligt at bedømme Tidens Sprogbrug ret.

Man maa gøre sig to Ting klart: At man i Dokumenter fra det 15. Aarhundrede ikke kan træffe saa eksakte Grænseangivelser, som vi i Nutiden vilde forlange; men at den Vægt, der ved Domsafsigelser maatte blive lagt paa Vidnernes Udsagn, paa den anden Side næppe tillod nogen at fremsætte Meddelelser uden ringeste Værdi — selv i Detailspørgsmaal. Endelig kan man gaa ud fra, at de Mænd som afhørtes, hver for sig — om end paa forskellig Maade — har haft personligt Kendskab til Sagen og til de omtalte Steder.

Det hedder hos flere af Vidnerne, at Ejderen, Levensaa og Graven Denewerk, som strækker sig fra den ene Flod til den anden, danner Rigets Grænser. Et Sted hedder det, at Grænsen var ved »Floden Levensaa og Floden Ejder . . . mellem hvilke den Grav findes, som kaldes Denewerk, hvilken Gravs Ender berører begge de to Floder (cujus fossati fines tangunt ab utraque parte fluvios ipsos)«.

At det ikke kan være vort gamle Danevirke, der er Tale om, siger sig selv. Det er geografisk umuligt at forestille sig en Grænse, hvori baade det, Ejderen og Levensaa

skulde indgaa. Men behøver man derfor, som Handelmann, at beklage Meddelelsens unøjagtige Form og fremhæve dens Vidnesbyrd om manglende historiske og topografiske Kundskaber?

Det er dog en Kendsgerning, at Ejderen fra ældgammel Tid dannede vort Fædrelands Sydgrænse, ligesom Levensaa i Forliget mellem Valdemar Sejr og Grev Henrik af Schwerin 1225 fastsattes som Grænsen for Kong Valdemars Rige *Øst* for Ejderen (Linien gik »a descensu Eidre in mare usque ad aquam leuoldesowe et ab eadem aqua ad mare«). Historisk set er der saaledes ligesaa lidt som topografisk set noget til Hinder for, at Vidneudsagnet er korrekt — *hvis man kan forudsætte noget andet ved »fossatum Denewerk« end vor gammelkendte Grænsevold.*

Og at man maa kunne dette, fremgaar af de øvrige Vidneudsagn. Den Odense Bisp taler om en *»fossato Denewerk ulteriori«*, og en sjællandsk Ridder fortæller om *»fossatum Denewerk ulterius«*, som almindelig kaldes *»Süderdeneuerk«*, og som ligger nær ved Byen Rendsborg. Efter dette er det givet, at man i Slutningen af Middelalderen har kaldt en eller anden Befæstning Syd for Slien ved det gamle Danevirkes Navn, men til Adskillelse fra dette benævnt den *»det yderste Danevirke«* eller *»Sønder-Danevirke«*. Og naar andre af Vidnerne i Almindelighed taler om »fossatum Denewerk« som dannende Grænsen mellem »Daciam et Alemaniam«, kan der næppe være Tvivl om, at det er dette Sønder-Danevirke, der menes.

Spørger man om, hvor det laa, giver Processens Akter tydelige Oplysninger. Det laa helt nede ved Landegrænsen, mellem Ejderen og Levensaa, ikke langt fra Rendsborg. Hvis man synes, at den sidste Oplysning strider imod den foregaaende, kan man roligt skrive en saadan Uoverensstemmelse paa Ubetænksomhedens Konto. Fra Mellemrummet mellem de to Strømme var der ganske vist adskilligt nærmere til Kiel end til Rendsborg; men der var paa den anden Side nærmere til Rendsborg end til Slesvig. Og alt ialt kunde Rendsborg ganske naturligt falde

Vidnet i Tanken — ogsaa denne By laa jo alleryderst ved Rigets Grænse.

Det er saaledes umuligt (med Handelmann) at finde nogen »Konfusion«, naar man omhyggeligt gennemgaar Vidneakterne. De forskellige Udtryk sigter alle til samme Forhold og tegner samme Billede. Og at dette Billede virkelig er korrekt, fremgaar af andre Omstændigheder. Endnu den Dag idag findes mellem Levensaa og Ejder Stednavnet *Landwehr*. Her har først Gravningen af Ejderkanalen og senere Anlægget af Nord-Østersøkanalen gjort alt Haab om at genfinde Spor af den nævnte »fossatum« omsonst; men endnu i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede skal der have været bevaret et ubetydeligt Stykke af en Vold og en Grav, som mindede om det gamle »Landeværn«.

Handelmann afviser kategorisk enhver Tanke om at identificere »Landwehr« med Sønder-Danevirke. Ved de middelalderlige Vidneudsagns Beretninger kommer han snarere til at tænke paa Kovirke. Dette er ganske forstaaeligt — naar man tilkender Vidnerne Mangel paa baade historisk og geografisk Viden, og naar man finder en indbyrdes »Konfusion« mellem deres Opgivelser. Bedømmer man derimod Oplysningerne ud fra de ovenfor givne Forudsætninger, og har man Øje for deres indbyrdes Overensstemmelse, kan Kovirke aldrig komme til at passe ind i Skildringen. Og Handelmanns Grunde til at forkaste Landwehr er ikke af stor Vægt. Antagelig fæster han sig ved Opgivelsen af Rendsborgs Nærhed. Herpaa kan intet bygges. Endvidere bemærker han, at Landwehr højst kan have været et Pas, som førte fra Holsten ind i Däniswohld. Nu er Passer jo netop Lokaliteter, der trænger til et Forsvar. Og man maa for at bedømme Sagen gøre sig klar, at der lige siden det 13. Aarhundredes Begyndelse havde fundet en stigende Kolonisation Sted i disse Egne, og at deres Betydning derved var vokset. Flemhude Kirke stammer fra Tiden omkr. 1240, Gettorf nævnes 1259, Felm 1310, Warleberg 1316, Tüttendorf 1338, Schinkel 1289. Betydningen af Forbindelsen tværsover Levensaa

fremgaar ogsaa af en Omstændighed som denne, at Landevejen mellem Kiel og Gottorp 1484 af det lokale Raad kaldes »kejserlig«. Der har været god nok Grund til i det 13. Aarhundredes Begyndelse at lukke Mellemrummet mellem Levensaa og Ejder med en Grav.

Hvornaar det er sket, kan derimod ikke siges med Vished. Worsaae tænkte sig »Landeværnet« anlagt af Margrete Sprænghest, Lorenzen gættede paa Knud Lavard. Den sidste Gætning er uantagelig, fordi disse Egne endnu ikke paa Knud Hertugs Tid spillede nogen Rolle. Hypotesen om Margrete Sprænghest kan ikke absolut afvises, men kan heller ikke sandsynliggøres ved noget Vidnesbyrd, og de historiske Forhold paa hendes Tid taler ikke til Gunst for dens Rigtighed. Naturligst falder Tanken paa Valdemar Sejr. Det er ved hans Forlig med Grev Henrik 1225, at Ejder-Levensaa bliver fastsat som Rigets Grænse. Fra dette Tidspunkt af var hans Herredømme Syd for Ejder en Saga, og det gjaldt om at bevare det gamle danske Land, som var frelst ud af Ulykken. Det ligger da nær at tænke sig, at han lukkede dette det eneste »Pas«, som fandtes i den nye Grænselinie, og det var rimeligt, om man gav denne — forøvrigt næppe stærke — Voldlinie Navn efter det kendte Virke, som den første Valdemar havde rejst til Rigets Værn.

Ogsaa dette er naturligvis kun en Hypotese. Men *Tilværelsen af et Sønder-Danevirke kan ikke benægtes,* og der kan vistnok ikke anføres Indvendinger af Vægt imod Tanken om *Valdemar Sejr* som dets Bygmester. Hverken til Tiden før eller efter ham synes man med Rimelighed at kunne henlægge det.

XXXI.

Det blev sagt, at Overførelsen af Danevirkenavnet til en anden Befæstning kunde volde vore Dage Vanskelighed, saa vi blev usikre i Bedømmelsen af Fortidens Sprogbrug. Det er hævdet, at Vidnernes »fossatum Denewerk« er det

samme som deres Suderdenewerk. Det er det »yderste Danevirke«, det som skiller mellem »Daciam et Alemaniam«.

Men hvorledes forholder det sig med denne Sprogbrug senere hen i Tiden? Naar den kejserlige Raad Sigmund von Herberstein i sin Rejseberetning fra 1516 omtaler en »Graben Denenwerch«, som er »ein Landgeschaid zwischen Sunderjuchtland und Holnstain« — er det saa det gamle eller det nye Danevirke, der er Tale om? Meddelelsens Form tyder paa det sidste, og er dette rigtigt, har Sønder-Danevirke altsaa endnu i det 16. Aarhundredes Begyndelse været et synligt og vel kendt Fortidsminde. Men det skal ikke nægtes, at man hos denne Raadsherre langt snarere end hos de danske Vidner hundrede Aar før kan tænke sig »manglende historisk og geografisk Viden«, og at han derfor kan have opfattet det virkelige, det gamle og store Danevirke som Grænseskellet mellem Sønderjylland og Holsten.

Det faar nu være, som det vil. Sikkert er det kun, at i det 16. Aarhundredes Begyndelse havde Danevirke mistet *al* praktisk Betydning som Landeværn. Det var et Fortidsminde — et herligt og storslaaet Vidne om gamle Dages sejge Kamp i disse Egne, det største og smukkeste, der var bygget af vor nordiske Folkestamme. Og selv med Forfaldets Præg over sig talte det et Sprog, som ingen kunde være døv for. De, som saa det, blev grebet af dets ærværdige Vælde.

Det faar et temmelig tamt Udtryk hos Hamborgeren *Albert Krantz* († 1517), hvor han i sin »Chronica« beretter de middelalderlige Meddelelser om »grande vallum«. Han siger udtrykkelig, at Holsten gaar imod Nord til Ejder, som fra gammel Tid har været det danske Folks Grænse, »eller i Stedet for Ejder til den Vold, som kaldes Denwerck«, og vi træffer altsaa hos ham den samme Usikkerhed med Hensyn til den virkelige Grænse, som vi kan formode hos Sigmund von Herberstein.

Men har denne Fremmede ikke de *stærkeste* Ord om

»dette Storværk«, der gaar »fra det baltiske til det britiske Hav«, saa træffes disse til Gengæld hos den Kreds af Lærde, som virkede i Slesvig i Slutningen af det 17. Aarhundrede. Af dem toges Danevirkestudiet for Alvor op. De, som daglig færdedes i den minderige Egn, maatte ganske naturligt komme til at lade Tankerne beskæftige sig med, hvad Øjnene saa. Erkedegnen ved Slesvig Domkapitel, *Hieronymus Cyprœus* († o. 1575), Søn af en af Byens Raadmænd, og endnu mere hans yngre Broder *Paulus Cyprœus,* (1536—1609), maa have haft gammel Kærlighed til Danevirke. Det er hos den sidste, man finder det begejstrede Udtryk: »Dette beundringsværdige Værk, værdigt til evig Ihukommelse«. Disse to Brødre og den gottorpske Kansler *Adam Tratziger* (o. 1523—1584) som i 1558 indkaldtes fra Hamborg af Hertug Adolf af Holsten-Gottorp, og som forøvrigt ikke udmærkede sig ved synderlig Pietet overfor Slesvigs Mindesmærker, samlede af baade skriftlige Kilder og personligt Selvsyn alle de Oplysninger om Danevirke, som den Gang kunde fremskaffes, og den første »Tydning« af det store Fortidsminde blev gjort. Byggende paa disse Meddelelser beskrev *Ole Worm* 1643 Volden i sin »Monumenta Danica«, og han beklagede paa det dybeste, at »et saa stort, vidtstrakt og beundringsværdigt Mindesmærke over menneskelig Snille og Kraft allerede er ødelagt i den Grad, at man næppe paa et og andet Sted endnu kan se Resterne af det«. Takket være disse lærde Mænds Iver og Anseelse, voksede Erkendelsen af Danevirkes Størrelse og Betydning fast i Sindene — ogsaa hos dem, der aldrig saa det. Det var rigtigt, naar *Thormod Torfæus* talte om »det i hele Norden berømmeligste Værk«.

Midt i det 17. Aarhundrede syntes disse Egne for en kort Stund paa ny at blive Skuepladsen for alvorlige Kampe, og Følgen var, at Danevirke traadte ud af Fortidens Skygge og atter beredte sig paa Hug og Storm.

Det var i 1658 under vor Krig med Karl X Gustav. Omtrent hele Jylland og Øerne var i Svenskernes Magt, kun København hævdede sig overfor deres Angreb, men truedes haardt under Belejringen. Da fandt Kurfyrst *Frederik Vilhelm* af *Brandenborg* Øjeblikket kommet til et Opgør med Svenskerne, og dette maatte direkte føre til Undsætning af den danske Stat. Den 30. Januar havde han indgaaet et Forbund med den senere Kejser Leopold af Østrig og Johan Kasimir af Polen, og ud paa Efteraaret brød han op og drog mod den holstenske Grænse, førende Overkommandoen over en kejserlig Hær (under Montecuccoli) og en polsk (under Czarniecki), ialt c. 30000 Mand.

Den 22. September overskred han Grænsen, lod det meste af Infanteriet blive i Holsten og fortsatte med Ryttertet Marchen over Ejder, hvorpaa han 2. Oktober gik i Kvarter i Husum. Efter ham fulgte Polakkerne. Den 5. Oktober ankom Czarniecki med c. 5000 Mand til Omegnen af Slesvig. Foruden polske Husarer medførte han nogle Kompagnier Ungarer, Tartarer og Tyrker, og det Rædselsherredømme, som disse vore Hjælpetropper indførte overalt, hvor de viste sig, brændte sig dybt ind i Befolkningens Bevidsthed.

Imidlertid blev Stillingen hernede for en Del afhængig af Hertug *Frederik III* af *Gottorps* Holdning. Hans Søn, Kristian Albrecht, befandt sig i den svenske Belejringshær udenfor København; men paa den anden Side gjorde Frederik III, hvad han evnede, for at overtyde Kurfyrsten om sin Upartiskhed. Han havde forladt Gottorp Slot og taget Ophold i Tønning, og han gav det Udseende af, at det svenske Korps, som dækkede ham, ikke længere stod i Karl X Gustavs, men kun i hans — Hertugens — Tjeneste.

Kurfyrst Frederik Vilhelm krævede dog vægtigere Garantier. Han forlangte, at Gottorp Slot skulde overgives. Hertugen søgte at trække Sagen i Langdrag, og for at faa mere Fart i Underhandlingerne traf Kurfyrsten Dispositioner til en Beskydning af Slottet. Det virkede. Den 15. November enedes gottorpske og brandenborgske Befuld-

mægtigede i Flensborg om en Overenskomst, hvorefter Slottet blev udleveret, og den kurfyrstelige Hærs Flanke var dermed dækket.

Men Frederik Vilhelm ønskede yderligere Sikkerhed hernede i Egnen. *Hvor Oksevejen gik igennem Danevirke, lagde han — Nord for Volden — en Skanse.* Det var, som Handelmann siger, det første moderne Skanseanlæg i den gamle Danevirkelinie. Og alene dets Beliggenhed talte om, hvilket fremmed Led, man derved havde føjet til det gamle Værn. Det havde ikke til Opgave at spærre Grænsen mod Indfald fra Syd; nej, det skulde netop *dække* Landet imod Syd ved at beherske den Hovedvej, som nordfra førte derned.

Forøvrigt var Anlægget svarende til den ny Tids Krav. Det var en fem- eller ottekantet Skanse, bestykket med Kanoner. Endnu i 1842 var der ret tydelige Spor igen. Man saa da en Banke paa c. 10 Fods Højde, opdyrket og derfor uden faste Konturer, paa Nordsiden temmelig ødelagt ved Afgravning. Denne Afgravning gav imidlertid Oplysning om selve Byggemaaden. Først var der lagt en Del Tjørne- og Ellekvas paa Jorden, over dette kom flere Lag Stammer, væsentlig Eg, og ovenpaa disse igen var der fyldt Lerjord. Det var Leret, som var Skyld i Ødelæggelsen — Bønderne havde Brug for det til Forbedring af deres Marker. Saa gravede man Skansen bort, og i Slutningen af 1850erne var de sidste Spor af den ved at forsvinde. Nu ses der intet.

Nogen Prøve blev den brandenborgske Skanse ikke sat paa, og disse Egne kom ved denne Lejlighed kun til at lide under »Hjælpetroppernes« Plyndringer — ikke under Kamp.

Man mærker imidlertid en stigende Interesse for det gamle Fortidsminde, som paa en vis Maade utvivlsomt hang sammen med de stadig aabne Spørgsmaal mellem Kongen og Hertugen. Tankerne kom ofte til at beskæftige

sig med, hvad der i denne Egn *var* foregaaet — og hvad der *kunde* foregaa. Som en af Hertugens Forkæmpere udgav *Casper Danckwerth* 1652 sin »Landesbeschreibung der zwei Herzogthümer Schleswig und Holstein«, hvori han gav en udførlig Tekst til *Johannes Meiers* Kort over Danevirke fra 1642. Det er disse Meierske Kort, som for første Gang giver et Detailbillede af hele Anlægget — ikke paalideligt i alle Enkeltheder, men dog saa omhyggeligt, at de den Dag idag kan bruges til at belyse flere, siden da ændrede Forhold.

Og op mod Aarhundredets Slutning fik vort Folk den Vise om Danevirke, som mere end noget andet skulde holde Mindet friskt og frodigt i vore Sind — *Laurids Koks* prægtige Digt »*Danmark dejligst Vang og Vænge, lukt med Bølgen blaa* —«. Det tryktes første Gang i Peder Syvs »To Hundrede Viser om Konger, Kæmper og Andre« (1695), og var sagtens forfattet en halv Snes Aar forud. Det giver os ikke alene den gamle folkelige Overlevering om Tyre Danebods Værk; i den Hensecnde bygger det paa Broder Boyssens »Chronicon Slesvicense», som atter har Paulus Cypræus til Kilde. Men det spejler selve Tidens Tanker, saaledes som disse formedes af Aarenes Begivenheder. Kong Kristian V's Forsøg paa at aftvinge Hertugen hans Suverænitet og det endelige Forlig i Fontainebleau gav Anledning til Stridigheder. Medens »Arvefjenden« sad paa Gottorp Slot, var »Ledet« sandelig ikke »i Lave«. Det gjorde godt at løfte Hovedet ved at tænke paa tidligere Aarhundreders Fare hernede, som lykkeligt var afbødet. For en Mand med historisk Sans — saaledes som den vel forfarne Præst i Artsherred — maatte Tyres Skikkelse mane Samtiden. Saa lyttede han hendes Ord frem og sang dem for sine Landsmænd.

Forøvrigt kunde man tænke sig, at Visens fortrøstningsfulde Lovprisning af Grænseværnets Rejsning var et direkte Udslag af den Tillidsfuldhed, der utvivlsomt mødte Kongen ved hans Inddragelse af den gottorpske Del af Slesvig 1684. Der var sikkert mange, som glædede sig af

Hjærtet, da det følgende Aar bragte den kongelige Forordning, der er som et folkeligt Vidnesbyrd om den danske Regerings Sejr, at »vort røde uspaltede Flag med det hvide Kors« herefter skulde vaje over alle Skibe fra Stæderne i Slesvig.

Tider kom og gik. De tærede paa det gamle Fortidsminde — Murene smuldrede, Voldene jævnedes, Graven fyldtes. Rejsende, som drog igennem, maatte dog stadig mindes svunden Tid, naar de med Vogn eller Hest naaede den gamle Viglidsdør, som nu kaldtes *Kalegat*. Baade Tratziger og Cypræus siger, at alle, som fra Kiel, Ekernførde eller Rendsborg vilde rejse til Flensborg, maatte passere Kalegat. Ligeledes maatte Bønderne fra Hollingsted, Ellingsted og den omliggende Egn her igennem, naar de òg med Trækul til Slesvig. Det var vel deraf, Gennemkørselen havde faaet sit nye Navn. Først senere er det saakaldte »*Vester-Kalegat*« eller »*Walloch*« brudt — antagelig kort efter 1600.

Men dette fik ingen Betydning i Sammenligning med det østre, det som stammede helt fra den fjærne Oldtid. Gennem dette førte »via regia Hafniam«, det vil sige den kongelige Postvej til København. Lige til 1766 blev Brevposten ikke bragt til Slesvig, men til Røde Kro i Lille Danevirke, hvor der fandtes en Slags Postmester, og hvor Studetolden vedvarende opkrævedes. Her har da utvivlsomt været livligt til Tider. Af Ove Juels Dagbøger fra første Halvdel af 17. Aarhundrede ser vi, hvorledes Røde Kro var Middagsstationen for alle dem, der rejste mellem Flensborg og Rendsborg. Det var ligeledes her, Hertug Frederik III sammen med Hertuginden i 1657 hilste paa det danske Kongepar, da det drog igennem. Hertugen havde nemlig visse Aftaler med den gode Krovært i Lille Danevirke. Naar han afholdt sine Jagter, kunde han her indtage Forfriskninger og hvile ud.

Maaske bevirkede dette, at Hertugen fik den gamle Vold

kær og søgte at skærme den mod videre Ødelæggelse. Generalmajor *Wolff* fortæller, hvorledes han i 1696 saa et velbevaret Stykke af Valdemarsmuren noget Vest for Vester-Kalegat. »Denne Antikvitet havde de regerende Hertuger til Slesvig-Holsten Tid efter anden under Tilsyn ladet konservere og tage i Agt, hvilken Mur derfor ogsaa var i saadan Behold, at ingen Skade eller Forfald kunde ses paa Materien«. De øvrige Murrester derimod, som i umindelige Tider havde været overladt til Bønderne, var nu fuldkommen nedbrudt; man saa kun Brokker og Grus, hvor man for endnu tyve Aar siden havde søgt hele Sten i Fundamentet.

Og selv Hertugen kunde ikke skærme denne sidste Rest. I Maj Maaned 1697 kom det til aabent Brud mellem Kongen og Hertugen. Danske Tropper faldt ind i de gottorpske Besiddelser og ødelagde de Skanser, der var anlagt. Men i al denne Uro og Forvirring passede Omegnens Bønder deres Snit: med stort Besvær fik de den sidste Rest af Valdemarsmuren ødelagt — sagtens for at udbedre deres Svinestier og Bryggers med de prægtige Sten.

Wolffs Beretning stammer ligesom hans Tegninger antagelig fra 1722. Ved det Tidspunkt havde den hertugelige Regering gjort endnu et Forsøg paa at redde Ruinerne. Et Mandat af 26. Oktober 1708 forbød under Straf af ti Dalers Bøde at bryde Sten i Muren. Dog — hvad hjalp det? Uden Skaansel stjal man, hvad man evnede. Paa Grund af den glimrende Mørtel, hvori Stenene var lagt, kunde man bryde tyve af dem ud, før det lykkedes at skaffe en hel og ubeskadiget Sten tilveje. Ogsaa Mørtelen kunde bruges. Og da man opdagede, at selve Voldlegemet mange Steder viste Kalkspor, grov man det bort. Kalken var bedre paa Markerne end den rene Mergel.

Der er ikke Tvivl om, at denne Vandalisme har harmet alle de, som elskede vort Lands gamle Historie eller som ved personlige Baand var knyttet til denne Egn og derved

havde faaet Øjet aabent for dens særlig rige Minder. Saaledes er det sikkert mere end een Gang faldet en ung Købmands- og Senatorsøn fra Slesvig, *Ulrich Petersen*, tungt at være Vidne til, hvorledes Sporene slettedes. Han var født her 1656 og færdedes her de atten første Aar af sit Liv. Efter forskellige Rejser tog han atter 1695 fast

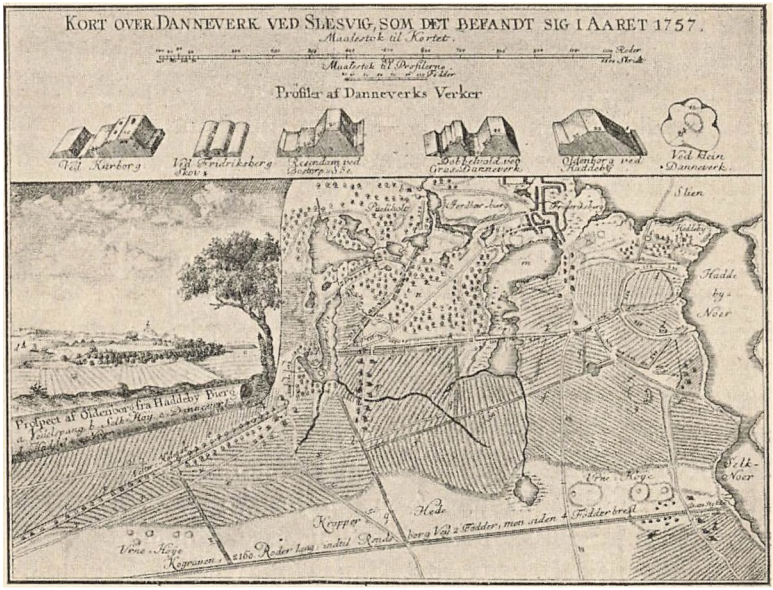

Fig. 40. Danevirke i 1757. Efter Stik i Danske Atlas (1781).

Ophold i sin Fødeby og levede her som historisk Samler og Beretter til sin Død 1735. Fra hans Haand foreligger en fyldig Beskrivelse af Danevirke — „det første Forsøg paa en udtømmende og kritisk Behandling af Monumentet«. Hans Lokalkendskab var ham til stor Nytte, og Værkets Værdi maa i det hele snarest søges i de selvstændige Iagttagelser af og den omhyggelige Redegørelse for de enkelte Led, som han giver. Hans historiske Kombinationer er af mindre Værd, fordi hverken Tiden eller han var moden til en kritisk Vurdering af det yderst sparsomme, ofte stærkt sagnagtige Stof.

Hundrede Aar senere gav en anden Slesviger sig i Lag med Emnet. Det var Sognepræsten i Breklum *Nicolaus Outzen*. Han var barnefødt i Tinglev Sogn, men havde en Tid opholdt sig i Slesvig, hvor han 1779 tog sin teologiske Embedseksamen. Hans store historiske Interesse har selvfølgelig allerede paa dette Tidspunkt drevet ham til at efterforske, hvad der endnu var levnet af Danevirke; men først mange Aar efter fik han Mod til at fremtræde som Forfatter, og hans Arbejde »Untersuchungen über die Alterthümer Schleswigs und des Danewerks« — prisbelønnet af Videnskabernes Selskab — kom ud samme Aar som han døde (1826). Noget egentligt nyt af Værdi bragte det ikke.

Dette var derimod Tilfældet med Dr. *C. Manicus'* Studier over *Østervolden*, som 1838—39 fremkom i »Annaler for nordisk Oldkyndighed«. Manicus var i 1836 bleven Læge ved Christians Plejehus i Ekernførde — det faldt saaledes paa en Maade af sig selv, at det var den Del af det gamle Voldanlæg, som laa nærmest denne By, der i særlig Grad fangede hans Interesse. Med stor Omhyggelighed undersøgte han ikke alene de endnu bevarede Voldspor, men ogsaa de talrige Gravhøje, der gav denne Egn et saa karakteristisk Præg, at den forekom Manicus som en »oldnordisk Kirkegaard«. Hans Opfattelse af Østervolden er vel forlængst forladt. Alligevel kan man endnu hente mange Oplysninger af Værdi i hans Skrift, fordi de Aartier, som er forløbet siden dets Fremkomst, i ganske særlig Grad har tæret paa dette Danevirkes østlige Hovedled.

Faa Aar efter blev det første Skridt gjort til Fredning af Danevirke. Paa Foranledning af det slesvig-holstenlauenborgske »Alterthumsgeselschaft« blev en omtrent 2 km lang Strækning af Volden ved Vester-Kalegat købt af Kong *Kristian VIII*. Desværre lykkedes det kun at faa Voldens Sydskraaning sikret. De Bønder, som ejede Nordskraaningen, vilde ikke afhænde deres Ejendomsret. Men et Resultat var dog opnaaet, og samme Aar bevilgede Kongen et Andragende fra Premierløjtnant *P. Timm*, der øn-

skede Orlov — han var Toldkontrollør t Pløen — for i Ro at opmaale og beskrive Fortidsminder. Fra ham stammer en baade omhyggelig og nøgtern Undersøgelse af hele Anlæget, og hans Danevirkekort fra 1842 er i alle Hovedpunkter fuldt paalideligt.

Ene var Timm imidlertid ikke om Arbejdet. Medens han leverede Kortet, blev Beskrivelsen forfattet af en anden arkæologisk interesseret Mand, Oberstløjtnant *C. Kindt*. Maaske er Kindts Arbejde over Danevirke et af de værdifuldeste som findes, fordi det indeholder en Række Iagttagelser af stor Skarphed, som ikke længere kan gøres, og fordi hans Bedømmelse af Terrainet, af naturlige og kunstige Højninger eller Sænkninger, af Voldprofiler og lg. endnu den Dag idag viser et saa sundt Blik, at man faar umiddelbar Tiltro ogsaa til det, som *ikke* kan kontrolleres. Takket være disse Arbejder lykkedes det inden Krigene i Aarhundredets Midte at faa reddet meget fra Glemsel. Men endnu paa dette Tidspunkt var Kiel Hovedsædet for Danevirkestudiet. Det var først de nationale Brydninger i Fyrrerne, som for Alvor fik vore egne sagkyndige til at lægge deres Lod i Vægtskaalen og sikre os, at dette vort største danske Minde ikke kom til at savne dansk Forskning.

XXXII.

I selve Kampens Aar — 1848 — skrev *J. J. A. Worsaae* (i »Antislesvigholstenske Fragmenter«) sin lille Afhandling om Danevirke. Dens Værdi beror ikke saa meget paa de nye Opfattelser, den gør gældende, eller det Stof, den fremlægger, som paa selve dens Aand og Form. Alene dens Optakt vidner om, at nu er Bogstøvet blæst bort, og Samfølelsen med svunden Tids Stordaad har faaet Liv. »*Den danske Hær har atter staaet ved Danevirke*« — en Lurtone, et forjættende Haab om, at dens glade Blodoffer ogsaa vil faa »et nyt og kraftigt Liv til at fremblomstre paa de danske Sletter«.

Ja, vor Hær havde atter staaet ved Danevirke. Efter Kampen ved Bov den 9. April, var Oprørerne gaaet søndenfor Ejder. Kappel og Mysunde blev besat af vore Soldater den 11. April, samme Dags Eftermiddag rykkede de ind i Slesvig. Den 12. stod vore Orlogsskibe ind mod Ekernførde, som blev besat, og den 13. kom Kong Frederik VII selv til Slesvig for at inspicere Tropperne.

Her var man i Færd med at gøre Danevirkestillingen rede til det ventede Angreb. Den 15. April meddelte Preussen i en Note den danske Regering, hvad den tyske Forbundsforsamling tre Dage forud havde besluttet — bl. a. at Slesvigs Rømning af de danske Soldater skulde fremtvinges, hvis den ikke fandt Sted godvillig. Den 22. April svarede vi, at det vilde blive betragtet som casus belli, hvis Chefen for de preussiske Tropper i Rendsborg, Oberst Bonin, rykkede frem mod Slesvig. Dermed var Sagen afgjort. Kampen stod for Døren.

Før den brød ud, havde der ikke været Lejlighed til at gennemføre større Feltbefæstningsarbejder. Man havde ryddet en Del af de talrige Hegn, som gjorde Terrainet foran Danevirke vanskeligt at overskue, og desuden var der anlagt Kolonneveje, som i høj Grad tiltrængtes, og som krævede baade Tid og Kræfter paa Grund af den udstrakte Stilling. Endvidere indrettedes der et Kanonplacement i Voldkronen bag Røde Kro, de gamle Forskansninger omkring Gottorp Slot blev gjort anvendelige for Kanoner, Espingoler og Infanteri, i Retrætestillingen mellem Arnholt Sø og Langsø gennemgravedes Hovedlandevejen, der udførtes Indskæringer for Artilleri, anlagdes Forhug i Udkanten af Isted Skov o. s. v. Ligeledes ved Mysunde blev Forsvaret ordnet, og en Retrætestilling for Styrken her paabegyndtes ved Vedelspang.

Fuldt færdige var man dog ikke naaet at blive i den knappe Tid, inden Kampen kom. Men endnu værre var det, at Fjenden kunde føre saa langt større Styrker i Marken end vi. Medens vi til hele Liniens Forsvar kunde raade over ialt c. 11000 Mand, var Angribernes samlede

Styrke paa over 32000. Paa Forhaand var det da givet, at vor Hær maatte trække sig tilbage. Spørgsmaalet blev kun, hvor store Ofre, vi kunde aftvinge Fjenden, før han brød sig Vejen frem. Hans Øverstkommanderende var den preussiske General *Wrangel*. Vore Tropper førtes af Generalmajor *Hedemann* med Kaptejn *Læssøe* som Stabschef.

Og saa kom den graalyse og klamme Aprilmorgen, Paaskedag den 23de, da Slaget ved Slesvig begyndte. Ad Vejene fra Breckendorf og Rendsborg nærmede de fjendtlige Stridskræfter sig. Vedelspang blev naaet. Halvkredsvolden fandtes ubesat. Havde de Danske allerede rømmet Danevirke?

Det Spørgsmaal klaredes hurtigt. Da Klokken nærmede sig ti, og de tyske Hærførere oppe fra Kongshøj spejdede ind mod Slesvig og fulgte deres Troppers Fremrykning over Engene ved den nordlige Del af Bustrup By, kom Chefen for den danske Avantgarde, den gamle, prægtige Oberstløjtnant *Magius* med sine fynske Jægere og sendte de første pibende Riffelkugler ind mellem Fjenderne. Tyskerne veg atter tilbage, indtil de standsede ved den nordre Del af Halvkredsvolden. Solen var brudt frem. Østenvinden havde fejet Skydækket bort. Under høj Himmel drønede Kampen i denne dens Tusind Aar gamle Hjemegn.

Forbindelsesvolden, som en Stund holdtes besat af vore Folk, fik Flankeild fra Halvkredsvolden, og vi maatte derfor tage Stilling i Bustrup By. Stadig nye fjendtlige Enheder greb ind. Danevirke forceredes. Da vi stod overfor hinanden i Bustrup havde han 17 Kompagnier i Gang mod vore 10.

Men med et Heltemod og en Kampkraft, som var vort Navn værd, førte vi den ulige Fægtning. Gluds Kanoner brølte ene to mod de preussiske Garderes ti. Det danske Infanteri gav — efter den preussiske Generalstabs egne Ord — »her og paa andre Punkter gentagne Gange en iøjnefaldende Lære om, hvorledes man skal bære sig ad med at bibringe sin Modstander følelige Tab uden selv at

lide stor Skade«, og »denne Lære fandt kun meget langsomt Indgang« hos de overmodige og talstærke preussiske Soldater.

Fulde to Timer kæmpede vi i Bustrup. Ved vort »ligesaa energiske som dygtige Forhold« — preussiske Ord — var det endnu længe ikke muligt at se nogen Ende paa Kampen langs hele denne Front. Wrangel sendte stadig Forstærkninger frem. Det havde været Planen, at General Bonin over Jagel skulde være gaaet til Kurborg. Delvis var han dog allerede indviklet i Fægtningen. Wrangel ønskede nu at sætte ogsaa hele *hans* Styrke imod os ved Bustrup for aldeles at overvælde os. Bonin var gaaet vestover, og kun to af hans Batailloner modtog Ordren og vendte. Men det var mere end nok. Overlegenheden var saa uforholdsmæssig paa tysk Side. Oberstløjtnant Magius besluttede sig til at gaa tilbage til Terrainet omkring Frederiksberg.

Nu var det Middag. Vore øvrige Tropper var overalt rede i Kampstillingen, Rytteriet var samlet ved Kalegat for derfra at iagttage Fjendens Bevægelser, Overkommandoen besluttede at prøve et Modstød og saare Fjendens Flanke ved Bustrup Dam. Med stort Besvær bragtes der en Bataillon over Dæmningen mellem Frederiksberg og Bustrup, og Klokken halvet var gamle Magius klar til Fremrykning. Saa gik man paa. Men netop i det samme naaede Bonins to Hjælpebatailloner frem til Kamppladsen, og skønt det danske Angreb til en Begyndelse bragte Forvirring blandt Preusserne, var disse dog for mandstærke til at kastes. Vore Folk overøstes med Ild, de veg, Oberstløjtnant Magius blev dræbt ved et Skud gennem Hovedet — det saa ud til, at Modstødet skulde mislykkes.

Da greb vor Hovedstyrke ind, ført af Brigadechefen Oberst *Bülow*, og Bataillonschefen, Oberstløjtnant *Olaf Rye*. Vest fra kom de paa begge Sider af Forbindelsesvolden, Bülow lod Bataillonens Fane plante oppe paa selve Rygningen, de preussiske Kompagnier veg, de ti Gardekanoner

maatte protse paa og søge at redde sig — Wrangel erklærede selv, at han fandt Stillingen kritisk.

Men han havde jo Mandskab nok i Reserve. Da hans Folk var naaet tilbage til Rendsborgchausséen, kunde de gøre Holdt. Her fortsattes Fægtningen, indtil de Boninske Bataillonerafgjorde Udfaldet. Med ialt 18 Kompagnier mod vore 8 trængte Tyskerne os tilbage til Erdberenberg, og det kostede os desværre store Ofre paa Grund af det ufremkommelige Terrain, vi havde i Ryggen. Først paa Højde med Frederiksberg kunde vore Tropper atter ordne sig og bide sig fast.

Paa dette Tidspunkt havde vi fire Timer kæmpet med Fjenden om Bustrup. Nu var der ikke mere at gøre her. Gluds Kanoner fortjente at hvile ud en Stund. De tog Stilling paa Hovedgaden i Frederiksberg og fejede herfra ind mellem de preussiske Gardere, som nu besatte Byen. Derefter kørte de til Gottorp Slot og gjorde sig rede til en ny Dyst. De gæve fynske og sjællandske Jægere var de sidste, som forlod Stillingen Syd for Slien. Da havde de trættet Wrangels Overmagt dygtigt. Hans Preussere maatte hvile. Desuden var det rimeligt, at Forbundstropperne fik Lov til at rykke frem og tage *deres* Part af Byrden. Og der udgik Ordre til alle de preussiske Afdelinger om at gaa i Bivuak.

Men det hænder, at en Ordre ikke bliver lystret eller ikke naar frem. Saaledes her. Fire Halvbataillonerunder Major Steinmetz havde dels ikke modtaget Ordren, lod sig dels rive med og fortsatte Kampen. Det lykkedes dem at kaste vore Skytter tilbage fra Erdberenberg til Hesselholm (Anettenhöhe), og her samledes 12—13 danske Kompagnier, rigtignok næsten alle medtagne af den timelange Kamp hele Formiddagen.

Saa fandt Angrebet Sted paa Hesselholm Klokken halvtre. Det kunde maaske endda have været afslaaet, om ikke Steinmetz havde modtaget hele to Bataillonerei Forstærkning. Med denne store Styrke sprængte han Forsvaret og besatte Gaarden, mens vore veg.

Da skiftede Billedet. Den danske Overkommando havde samlet Reserven mellem Dyrehaven og Pølhegn. Herfra brød Undsætningen frem. Nu var det *os*, som erobrede Hesselholm og i en forbitret Nærkamp rensede baade Stuer og Gange for de sidste Preussere. Disse to Angreb havde sammen med de nødvendige Bevægelser taget omtent en Time. Klokken var blevet halvfire.

Men denne Kamp havde forstyrret General Wrangels Middagshvile. Han havde personlig sat sig ind i Sagens Stilling og indsaa, at Slaget ikke længere kunde afbrydes. Tværtimod maatte alle Kræfter samles til et nyt Fremstød, og han traf til den Ende sine Dispositioner. Paa den anden Side var General Hedemann parat til at sætte de sidste danske Reserver ind. Efter Hesselholms Generobring havde Fægtningen været i livlig Gang. Nu var det Tanken fra vor Stillings Centrum at angribe Fjendens venstre Flanke og kaste ham tilbage.

Desværre sinkedes denne Bevægelse ved en misforstaaet Manøvre af Garden, der holdt Gottorp Slot besat. Wrangel fik Tid til at hente nye Styrker. Oprørerne kom i Ilden. De sendtes gennem Bustrup og Frederiksberg til Egnen ved Erdberenberg, andre Afdelinger brød frem fra Store Danevirke mod vort Centrum og atter andre forstærkede General Bonins Kommando helt ovre ved Kurborg, hvor det danske Kompagni Scharffenberg havde besat Danevirkevolden. Vore Dragoner stod i baade Lille- og Store-Danevirke By.

Denne vor højre Fløj kunde dog ikke holdes, hvis vor Modstand i Centrum var brudt, og da man herude paa Sletten hørte Kanon- og Geværild fra Hesselholm, fandt man det rigtigst at opgive Stillingen ved Volden og gaa tilbage til Husby. Netop samtidig begyndte Preussernes Fremrykning. Først ved Husby mødte Bonin vore Folk, og da vi saaledes truedes i højre Flanke, maatte Artilleriet Øst for Oksevejen hurtigst se at protse paa og komme paa Højde med den øvrige danske Linie. Det saa imidlertid et Øjeblik stygt ud. Bonin mente allerede,

at han havde faaet vore stakkels to Kanoner i sin Haand, da Ritmester *Würtzen* reddede Stillingen ved sit kække Rytterchok. Det blev dyrt betalt. Hans Eskadronstandard gik tabt. Men Maalet var naaet, og Bonin fik ikke *den* Gang vore Kanoner.

Vore Folk gik bag Skovby til Brynet af Pølhegn. Bonin fulgte efter. Hedemann havde efterhaanden ingen ubrugte Reserver at sætte ind, mange af vore havde ti Timer i Træk været i Ilden — efter en lang og glimrende Kamp kunde vi med Ære søge den Stilling ved Taterkro, hvor Hovedslaget skulde have været leveret, hvis Wrangel havde faaet sin Plan gennemført om en Kamppause indtil næste Morgen. Klokken nærmede sig seks om Eftermiddagen, da vore Tropper opgav Terrainet. Hesselholm blev overladt til Fjenden, Garden rømmede Gottorp. Da vi naaede det nordlige Bryn af Dyrehaven og Pølhegn, fulgte Tyskerne ikke længer efter. Saa faldt Mørket, Stilheden. Paaskeslaget ved Slesvig var endt.

Det var gaaet — baade som det *skulde* og som det *maatte*. Vi havde vist den uforfærdede Sejghed, den heroiske Kampiver, som disse minderige Egne maatte kræve af deres Værnere. Og vi var veget for en Overmagt, som med »matematisk Sikkerhed« kunde regne sig til sin Sejr, og som det derfor ikke var nogen Skam at vige for. Vore højere Officerer havde ledet Kampen med stor Dygtighed. Mangfoldige — baade høje og lave — havde udvist et personligt Mod og en Konduite, som vi endnu mindes med Taknemmelighed. Ialt havde 170 fundet Døden, 432 var saaret, 249 fanget uden Saar.

Blandt alle Danske modtoges Budskabet med den dybeste Alvor. Det var dette Slægtleds første Varsel om, at vor ældgamle Grænse krævede andet end Ord, krævede Handling, Offer:

Over Thyras brustne Led
Blod i Strømme randt;
Tysken maatte købe
hel dyrt hvert Fjed han vandt.

Men uden Frygt havde man bragt, hvad der krævedes, og uden Fejghed saa man kommende Kampe imøde:

Blegnet er saa mangen Kind,
færre er de faa;
men for Danmarks Ære
vi end er nok at slaa.

Og som den evige Fortrøstning til Guds Hjælp, naar hver gjorde sit, klang Digterens dejlige Omkvæd:

Slutter Kreds og staar fast, alle danske Mænd!
Gud, han raader, naar vi fange Sejr igen.

XXXIII.

Vi fik to Aar efter den herligste Opfyldelse af dette lyse Haab. Som Treaarskrigens første store Kamp stod Syd for Slesvig, saadan stod dens sidste Hovedslag Nord for Byen. I 1848 veg *vi*, i 1850 veg *Fjenden*. Da man naaede Høstmaaneden kunde en dansk Mand paany med glad Stolthed have skrevet: Den danske Hær har atter staaet ved Danevirke —.

De store Begivenheder, som ligger mellem 23. April 1848 og 25. Juli 1850, skal ikke nævnes her. Kampe og Ofre, Sejre og Tab, politiske Brydninger, diplomatiske Forhandlinger, Vaabenhvile og Fredslutninger — to Aar saa indholdsrige for vort Fædreland, at ikke mange andre kommer paa Siden af dem. Men Skildringen af alt dette ligger udenfor *vor* Opgave. Vi knytter først Traaden igen den sene Julinat, da vore Soldater bivouakerede langs Flensborg-Slesvig Vejen og ventede paa Morgendagens Kamp nede paa Heden, hvor Staalet havde mødt Staalet saa mangfoldige Gange før.

Aldrig før havde en saa stor Styrke af vore Folk rastet

her. Armeen var paa c. 39000 Mand under Kommando af Sønderjyden General *Krogh*, Oprørerne talte c. 34000 under General *Willisens* Befaling. Det havde for vore Folks Vedkommende været en drøj March — i bagende Sommervarme, hvor den støvmættede Luft stod og dirrede mellem Hegnene langs Vejen, og hvor Tornistrene — trods Øvelsen — takket være deres fire Lispunds Oppakning havde generet Rygstykkerne dygtigt. Men den jublende Modtagelse, som Flensborg havde givet Jenserne, havde strammet Humøret op, og efter Freden med Preussen den 2. Juli brændte man nu kun efter at faa gjort det endelig af med Oprørerne, saa den virkelige Fred og Tryghed kunde komme til Landet.

Den 24. Juli var ikke gaaet uden Smaakampe — ved Helligbæk og ude paa højre Fløj ved Solbro. Nu hvilede alle. Bivouakildene blussede. Krogh og hans Officerer drøftede Planerne, som tidligere var fuldt udarbejdede, og ændrede intet med Undtagelse af, at Brigaden nærmest ved Slesvigvejen skulde aabne Angrebet, fordi denne endnu ikke havde været i Ilden og altsaa var friskest. Den førtes af Oberst *Ræder*. Forøvrigt skulde General *Schleppegrell* føre et Flankestød over Vedelspang, og Oberst *Schepelern* med sin Brigade søge at omgaa Fjendens venstre Flanke og ved Sylvested falde ham i Ryggen. Det var denne sidste Manøvre, som allerede var under Udførelse og den 24. havde ført til Kampen ved Solbro.

Klokken halvfire om Natten var Ræders Folk udhvilede og klare til at rykke frem. Der herskede den største Spænding blandt Soldaterne. »A trouer, te det blywer en grumme Slaw idaw«, hed det. Signalet blev givet, og et Øjeblik efter knitrede Geværilden.

Fjenden kastedes. Øst for Slesvigvejen dreves han bort fra Sortehøj, Vest for besatte vi Bøgholt og jog ham fra Tue til Tue over den vidtstrakte Bøgmose. Hans Forstærkninger tvang os dog lidt efter til at retirere. Foreløbig var ikke al Kraften sat ind.

Det begyndte saa smaat at lysne, men det var taaget,

og efter Solopgang faldt det ind med Støvregn. Willisen, som holdt paa Hvilehøj, lagde imidlertid Mærke til, at hans Tropper atter var i Fremrykning. Han ønskede derfor at forsøge et større Modangreb, som i Forvejen var planlagt, og gav Tegn dertil. Kampen fik større og større Heftighed. Ude over Mosen stod Taagen som en Mur, der hindrede Artilleriet i at skyde og lagde hele Byrden paa Fodfolket. Efter timelang Fægtning var vi atter Herrer over Mosen. Da var Klokken bleven godt og vel syv. Og ved samme Tid besatte vi Engbro et Stykke længere mod Vest.

Den følgende Kamp kom til at dreje sig om Landsbyen Gammellund, hvorfra Oprørerne kastedes tilbage mod Gammellund Sø. Medens dette stod paa, var vore Tropper Øst for Vejen trængt ind i Isted By. Der bed Modstanderne sig fast i den sydlige Del bag Bækken og først efter fortvivlede Kampe, der bølgede frem og tilbage, lykkedes det os at erobre ogsaa disse Huse. Dette var ligeledes endt ved Syvtiden. Samtidig var Fjendens Linjer sprængt mellem Isted Sø og Langsø. Alt syntes at love godt.

Imidlertid var Schleppegrells to Brigader purrede lidt over 12 og rede til Fremrykning Klokken 1. Læssøe havde ikke lukket et Øje af Spænding. Natten lang havde han søgt Ro ved Samtale med en af sine Kompagnichefer. Stabschefen, Kaptejn Kranold, tog Sagen med større Ro. »Giv mig en ren Skjorte«, sagde han. »Falder jeg, skal de Svinehunde ikke finde mig med smudsigt Linned paa Kroppen«. Han lod Dagen efter Livet som en Helt.

Forrest blandt Schleppegrells Tropper drog Oberst Krabbe. Da Hovedkolonnen Klokken 3 gik mod Øvre Stolk, fortsatte Krabbe ned mod Vedelspang. Her stred han Dagen lang og hindrede ved denne Daad Fjenden i at forcere Passet. Vor venstre Flanke var vel dækket.

Gamle Schleppegrell var i sit Es. Han smaahoppede i Sadlen og raabte til Mandskabet, som drog forbi: »Bravo 12. Bataillon! Lange Skridt — bøjede Knæer — stræk ud som den 6. Juli!« »Nej se, hvor den gamle er glad idag«,

svarede det fra Geleddet. »Ja, idag er vi rigtig glade, Karle! Iaften er vi i Slesvig!« sagde Generalen.

Rytteriet sprængte gennem Øvre Stolk, Infanteri og Artilleri fulgte hurtigt efter. Nede ved Isted og Vedelspang brændte Skuddene løs. Læssøe, som saa Fjenden ved Grydeskov, slog ind paa Vejen imod ham.

Dækket af Taagen var imidlertid en fjendtlig Brigade gaaet over Langø. Klokken 4¾ rykkede den frem mod Øvre Stolk, samtidig med at Læssøe engageredes ved Grydeskov.

Her fandt han kort efter Heltedøden, og der var vel ingen af Treaarskrigens Helte, som fik en skønnere Død. Hans Mandskab tog Skoven, som deres Oberst bad dem om, og de fortsatte deres Fremrykning.

Men i Øvre Stolk naaede Oprørerne ind. De beskød en Bataillon, som var paa Gennemmarch. Og Schleppegrell, som holdt noget sydligere, hvor Vejen drejer af mod Isted, opdagede pludselig, at der kæmpedes i hans Ryg. Dragoner fik Ordre til at rense Byen, men mægtede det ikke. Deres Løjtnant faldt. Kaptejn Kranold ligeledes. Oberst Trepka ligeledes. Og imens rasede Kampen videre; først efter en god Times Forløb lykkedes det den fjendtlige Brigade at drive os ud af den brændende By.

Derpaa overmandede han vor Artilleristilling. Schleppegrell ventede med stormende Utaalmodighed paa, at hans Reserve skulde naa at gribe ind. Tilsidst satte han sig selv i Spidsen for Dragonerne for at søge en Løsning — huggede ind — og faldt, ramt af en Kugle i Panden. Det var Klokken halvotte.

Et Kvarter senere kom endelig Oberst Henckel med »henved 1200 sjællandske Husmænd, syngende »Den tapre Landsoldat«.« Saa kom der dobbelt Fart i Kampen. Oprørerne joges ud, og Byen blev stærkt besat af vore Tropper.

Da General Krogh fik Melding om Schleppegrells Død, beordredes *de Meza* til at overtage Befalingen over Divisionen. En urigtig Melding om Stillingen gjorde imidlertid Krogh nervøs. Han sendte Schepelern Ordre om at standse

Fremrykningen og vende om til Isted, og da vore Folk her hørte Skud bag sig, trak de sig tilbage.

Men derved fik Oprørerne Albuerum. De pressede paa. De, som dreves ud af Øvre Stolk, faldt i Ryggen paa vore Folk ved Grydeskov. Da Klokken var henad ni, havde Henckell dog atter genoprettet Stillingen, og kun den Del af Isted, som ligger Syd for Bakken, var gaaet tabt. Men endog *denne* Del lykkedes det os at erobre tilbage, efter at nye Styrker var ført frem. Vor Position var god. General Krogh vilde nu prøve paa at gennembryde Oprørernes Stilling ved Isted Skov og lod Artilleriet spille op, mens Fodfolket tog sig et Pust i Bakken.

Tidlig om Morgenen — Klokken fire — var Oberst Schepelern kommet over den brændende Solbro langt ude i Vest. En Time senere havde han ført sine Tropper over Trenen, hvor Ingeniørerne havde slaaet Bro. Klokken otte opgav Fjenden Fægtningen, og Obersten kunde sætte sig i March mod Sylvested. Endnu to Timer senere indledede han Angrebet paa Skovby — direkte i Ryggen paa Fjenden. Det var en nydeligt klaret Manøvre.

Da standsedes han ved Kontraordre fra Overkommandoen. Grunden laa i den øjeblikkelige Forvirring efter Læssøes og Schleppegrells Fald og de urigtige Meldinger, der var indkommet. Krogh mente at burde bruge ham andetsteds og sikre ham fra at blive afskaaret. Og han, som kunde have fanget Ræven i dens Hule, om han ikke var kaldt tilbage, parerede Ordre.

Netop Schepelerns ufuldførte Angreb paa Skovby afgjorde Sagen i Willisens Øjne. Han havde tidligere været ved at tabe Hovedet, men havde holdt ud paa Hertugen af Augustenborgs indtrængende Anmodning — da han nu følte sig truet i Ryggen, havde han nok. Han vilde tilbage med Hovedstyrken til Rendsborg, højre Fløj skulde standse ved Mysunde. Og da denne Ordre blev givet, gav netop General Krogh samtidig Befaling til at foretage Hovedangrebet paa Isted Skov. Det var godt og vel Middagstid — Klokken halvet.

Et sidste Basketag blev taget. Oprørernes Fodfolk gik kæmpende tilbage. Klokken to rømmede hans Artilleri Stillingen ved Lyrskov, Rytteriet dannede Slør for Retræten.

Skovby blev taget. Og Husby blev taget. Ved Lille Danevirke samlede Fjenden sig til endnu en Kraftanstrengelse, foretog et heldigt Modstød, og maatte derpaa atter trække sig mod Syd. Klokken fire forsvandt hans højre Fløj fra Vedelspangpasset i Retning af Mysunde. Valpladsen var vor.

Men dyr havde Sejren været, og den Dygtighed, som smykkede vor Overkommando i Slesvigslaget, havde ikke vist sig her. Taage og Terrain havde vanskeliggjort Overblikket. Vor prægtige Læssøes Død kort før Schleppegrells Fald havde bragt Forvirring i Dispositionerne. Hvad vi vandt, burde være vundet lettere, og selve Sejren kunde have været større. Nu mistede vi ialt 855 Mand som dræbte, 2408 som saarede og 415 som fangne. Fjendens Tab af døde og saarede var mindre, men af Fanger over dobbelt saa stort.

Og mens Hæren ordnedes for at fortsætte Fremrykningen og besætte Slesvig-Danevirke, begyndte det lange Vogntog med Saarede til Lazarettet i Flensborg — en tung og trist Kolonne ovenpaa den hede Dag.

Mange Tanker gik gennem Sindene. Her paa disse Heder, ved disse Skove havde vor Hær mødt Fjenden for Aarhundreder siden som i Dag. Ogsaa da Magnus stod ved Lyrskov, havde Kæmperne samlet Kræfter til Kampdagens Mandslet. Baalene havde brændt som nu inat. Høvdingene havde talt og planlagt som nu inat. Og Dagen var kommet med Klang af Vaaben og vrede Mænds Røster, og Fjenden var flygtet og de Danske havde fundet Hvile i Slesvig — dengang som nu.

Det var ikke alene ved Hæren, disse Tanker vaktes. De tændtes ogsaa derhjemme. Og i glad Taknemmelighed hilste man de Helte, som paany havde bekræftet vor

ubrudte Vilje til at værge Grænsen. Man sørgede med alle dem, der havde bragt det tunge Offer.

Men hver Gang Danmark græder
Guldtaarer med Guldklang,
Og hver Gang Øjet perler
Ved liflig Vemodssang,
Da hvælve Rosentelte
Dem selv ved Havets Bred,
Hvor Danmarks Juli-Helte
Fik deres Lejested.

XXXIV.

Klokken ni om Aftenen rykkede de første danske Soldater ind i Slesvig. De fleste af dem drog igennem Byen og gik i Bivouak mellem Haddeby Nor og Bustrup Dam. Resten hvilede paa Heden mellem Skovby og Lyrskov. I Løbet af de to følgende Dage blev alle Tropper samlet i Danevirkelinjen mellem Sli-Bredningen og Trenen, med Undtagelse af to Flankekorps, som opererede mod Mysunde og Egnen ved Frederiksstad.

Man havde atter naaet den gamle Grænsevold — nu gjaldt det om at bevare, hvad der var vundet. Der maatte udføres temmelig omfattende Feltbefæstninger, før man med Tryghed kunde imødese et Angreb.

Med stor Kraft blev der taget fat paa alt det fornødne. Allerede Natten mellem 25. og 26. Juli gennemgravedes Haddeby-Dæmningen, hvorved Ekernførde-Slesvig-Vejen afbrødes, og det fremkomne Brud gjordes stadig større — til sidst 12 Fod dybt og 40 Fod bredt — ligesom det forsynedes med Palisaderinger. Til Forsvar af det anlagdes der Skyttegrave, og Syd for Haddeby Kirke og Borghøjden byggedes der tre Batterier paa ialt 16 Kanoner, hvormed baade Overgangsstedet og Egnen omkring Lopsted paa den anden Side af Noret kunde beherskes. Ved disse Arbejder var vor Stillings yderste venstre Flanke dækket.

Det næste Led i Forsvaret maatte være Halvkredsvolden.

Da det Punkt, hvor Voldbuen og Forbindelsesvolden mødes, og hvor det lille Bækløb baner sig Vej ud mod Noret, maatte siges at være temmelig svagt, byggede man her — Nord for Bækken — med kort Mellemrum et Par Smaaskanser, dækkede af Brystværn, hvorfra Engstykket udenfor Volden kunde bestryges. Syd for Bækken fandt større Omdannelser Sted, da man paa denne Strækning kunde vente det egentlige Angreb. Der gjordes dybe Indsnit i hele Voldens Bredde med Plads til Kanoner, og mellem disse indrettedes et Banket for Infanteriet. Ved »Stormhullet« anlagdes den saakaldte »*Gorm Skanse*«, en rektangulær Skanse med Plads til 80 Mand, bestemt til at flankere Volden ned mod Bustruplavningen. Ved Vejaabningen blev der baade foran Volden og oppe paa den i særlig Grad sørget for Infanteristillinger og Kanonindskæringer; men skulde ikke desmindre Forsvaret blive brudt paa dette farlige Sted, var der indenfor selve Halvkredsvolden Mulighed for at standse Fremstødet, idet Artilleri her var placeret ret overfor Vejaabningen.

Paa lignende Maade blev Forbindelsesvolden indtil Rendsborgchausséen forsynet med Brystværn for Infanteriet og et Par Kanonstillinger. Umiddelbart ved Chausséen sløjfede man godt hundrede Skridt af Voldlegemet for at skaffe Débouché for Kavalleriet. Selve Vejen værnedes af *Bustrup Skansen*, en afstumpet Flêche med Krudtmagasin og Plads til 8 Kanoner og noget Infanteri. Vest for den skal der allerede af Brandenborgerne i 1658 være dannet Brystværn langs Voldkronen, og dette skal være fornyet under de truende Forhold i 1813. Nu rettedes det atter op.

Forøvrigt fortsattes denne Infanteristilling helt ned til Bustruplavningen — med Mellemrum afbrudt af Kanonplacementer. Tæt ved Lavningen byggedes *Valdemar Skansen*, en Flêche med Krudt- og Proviantmagasin, rummende ialt 100 Mand og 3 Kanoner. Saa kom selve Sænkningen. Det lille Vandløb, som randt ud i Bustrup Dam, opstemmedes, hvorved Jordsmonnet gjordes ufremkommeligt, og da man jo ikke desmindre — som i Oldtiden — maatte

have Forbindelse tværs over Sumpen, anlagdes der her en Kolonnevej umiddelbart ved den gamle Dæmning, og et Brystværn byggedes for at dække den mod Beskydning fra Bunden af Slugten,

Paa den anden Side af denne forlod man foreløbig den gamle Vold og trak Danevirkestillingen Syd om Store Danevirke By. Det var en simpel Følge af de moderne Vaabens Rækkevidde. Landsbyen Store Danevirke ligger paa et forholdsvis højt Plateau, fra hvilket hele den gamle Vold bagved kan holdes under Ild. Der havde ingen Vægt været lagt paa dette Terrainforhold i Nærkampens Dage — *nu* gjorde det sig derimod gældende.

Her kom da i en Bue de sædvanlige Anlæg for Infanteri og Artilleri, og desuden tre Hovedstøttepunkter: *Østre* og *Vestre Danevirke Mellemskanse*, begge Lynetter med Krudtmagasin og palisaderede Struber, og hver rummende 150 Mand og 6 Kanoner, samt *Store Danevirke Redoute*, et kraftigt Anlæg paa en Banke Syd for Byen, bestemt for 400 Mand og 10 Kanoner og med den Opgave at bekæmpe det foranliggende Terrain og flankere den vestlige Del af Stillingen. Fra denne Redoute gik Linjen ret paa Røde Kro. Undervejs opførtes den femsidede *Lille Danevirke Redoute* med Ammunitionsmagasin og Plads til 150 Mand samt nogle Espingoler. Syd for Kroen og Øst for Oksevejen kom endelig *Lille Danevirke Skanse*, et aabent Batteri med 6 Kanoner.

Paa den anden Side af Kroen fulgte man atter den gamle Vold c. 1300 Alen imod Vest. Der gravedes Brystværn og indrettedes Kanonplacementer, og foran Linjen anlagdes den ejendommelige *Margrete Skanse*, beregnet paa et Par Kompagnier og 8 Kanoner. Yderst ude, hvor Hovedstillingen endte, kom *Kurborg Skanse*, firsidet, rummende Krudt- og Proviantmagasin, bestemt for 6 Kanoner og noget Infanteri og dannende et Hjørne i Linjen.

Her bøjede den nemlig med et skarpt Knæk i Nord over Husby til Skovby. Paa denne Strækning anlagdes ialt 12 Batterier, af hvilke det sydligste kaldtes *Tyraborg Bat-*

teriet, og desuden gravedes der Skyttegrave og indrettedes Forsvarsstillinger i de talrige Hegn. Længere mod Vest var Danevirkes Vold derimod nogenlunde urørt. Paa begge Sider af Ny Kurborg Skanse dannedes der Débouchéer, lidt længere ude kom tre Kanonindskæringer og endelig fandtes der yderligere to Gennemskæringer, beskyttede af Batterier. Disse Punkter var dog uden indbyrdes Forbindelse, og dette Voldstykke led derfor forholdvis lidet under Arbejdet.

Ved alle disse Anlæg af Skanser og Batterier, af Skyttegrave og Kanonplacementer, af Débouchéer og Palisaderinger var vor Grænsevold omskabt i ny Skikkelse. Den var sat i Stand til at modstaa et Angreb, selv om dette udførtes med moderne Vaaben. Man maa derfor ikke tro, at Danevirkes Bygning standsede med Valdemarsmuren. Hvad der udførtes i 1850 — og senere i 1861—63 — har for os fuldkommen samme Værd som Middelalderens Arbejder: det vidner om vor Vilje til Selvhævdelse, om vor beundringsværdigt sejge Fastholden ved det gamle Skel, om vor Evne til stadig at forny Virket efter Tidernes skiftende Krav. Det er denne moralske Lærdom, der har Værdi. Og om en Mur sprængtes eller et Voldstykke jævnedes, inden den nye Ringbrynje var flettet, saa var dermed ingen større Skade sket, end da Valdemar brutalt lod sin Mur skjule Tyres ærværdige Kampestensdige. Tanken i begge Gerninger var den samme. Vi stod i 1850 ikke alene paa Danevirke; men vi gjorde Volden rede i vore Fædres Aand.

Hvor omfattende Arbejdet var vil ikke alene fremgaa af det, som ovenfor er nævnt, men tillige deraf, at mangfoldige andre Øremaal maatte udføres, før Stillingen var i Orden.

Først og fremmest maatte de talløse levende Hegn langs Linjen ryddes. Man sløjfede dem alle i et Bælte af mindst 800 Alens Bredde; paa Strækningen fra Store Danevirke

over Kurborg til Skovby ryddedes c. 58 km Hegn. Dernæst maatte der bygges Kolonneveje. Vejforbindelserne var i højeste Grad mangelfulde. Brugelige var egentlig kun de tre Hovedlandeveje, der førte forbi Øvre Selk, Jagel og Krop. Følgen var ikke alene, at mange nye Veje skulde anlægges, men tillige, at de var slidt op, næsten før de var færdige. Med et rundt Tal udgjorde Kolonnevejene tilsammen 43 km. Da Oktober Maaned kom med sit bundløse Ælte, stod man overfor et stadigt og opslidende Arbejde med at holde disse Linjer farbare.

Endelig skulde der bygges Hytter og Stalde til alt det Mandskab, som ikke rummedes i Slesvig og de nærliggende Landsbyer, endvidere Magaziner, Lazaretter, Feltslagterier, Værksteder, Marketenderier o. s. v. Ved Begyndelsen af Oktober havde man paa denne Maade sørget for 12000 Mand og 2500 Heste. Men Kravene var dermed ikke fyldestgjort; inden Udgangen af Januar 1851 var der yderligere skaffet Plads til 2000 Mand og 1000 Heste. Og det vaade Vintervejr gjorde stadige Reparationer og Udbedringer nødvendige ikke alene paa disse Bygninger, men paa hele Feltbefæstningen.

Ingeniørerne raadede over en militær og civil Arbejdsstyrke af 1500—2000 Mand. Trods dette var det dog meget vanskeligt at faa alt i Trit — først og fremmest fordi der manglede et tilstrækkeligt Antal Befalingsmænd, dernæst fordi Ægtbønderne hyppigt udeblev. Det kunde hænde, at samtlige 225 Vogne, som hver Dag udskreves til Afsnittet Vest for Store Danevirke, ikke mødte — endda mere end een Dag i Træk.

Følgen var naturligvis, at Arbejdet sinkedes. Alligevel var Stillingen i Begyndelsen af September sat i fuldt ud forsvarsdygtig Stand. Kolonnevejene var færdige i August; samtidig begyndte Hyttebygningen, som for de store Lejres Vedkommende sluttede i Oktober. De følgende Maaneder var viet til de ovennævnte Udbedringer. Først da Krigen hørte op, standsede den travle Virksomhed hernede.

XXXV.

Der rejste sig nu naturligt det Spørgsmaal, hvilken Betydning Danevirke kunde tænkes at faa som Led i vort Forsvar. Var det en Stilling, som vedblivende burde holdes i kampdygtig Stand, maaske forsynes med permanente Anlæg? Eller havde den ingen strategisk Værdi mere, og skulde man i dens Sted søge andre Støttepunkter for Forsvaret?

Det laa saa snublende nær at lade sig rive med af den naturlige Glæde over atter at være Herrer ved Slien til en forhastet og militært set tvivlsom Begejstring over Danevirkes ældgamle Ry som Landets Skjold og Lukke. Kampmaaderne var jo forandrede — Kravene med dem. Hvilken Rolle vilde da Danevirke komme til at spille i Fremtiden?

For den umiddelbare Bevidsthed stod to Kendsgerninger fast: at vi i 1848 efter heltemodig Kamp var veget fra Virket, og at vi i 1850 — ligeledes efter heltemodig Kamp — paany havde besat det og i høj Grad udvidet det. Men var de militære Forhold de samme i 1848 som i 1850? En dansk Militærforfatter, Oberst *Blom*, svarede benægtende. »Man vogte sig vel for«, skrev han, »at overvurdere Danevirkestillingen efter, hvad den ydede i 1850 ovenpaa et sejrrigt Slag og imod en svagere Modstander; men vilde den kunne have præsteret det samme, hvis, istedenfor det ved Diplomatiken isolerede Holsten, hele Nordtyskland, som i 1848 og 49, havde staaet lige overfor, eller hvis der blot var indtruffet en vedvarende Frost?«

Her var under alle Omstændigheder et Spørgsmaal, som for Fremtidens Skyld trængte til nærmere Belysning.

Det danske Krigsministerium lod den 3. Maj 1851 en blandet Kommission af Hærens og Flaadens Officerer raadslaa om, hvilke militære Foranstaltninger der kunde træffes til Jyllands Sikring og frie Forbindelse med Øerne. Dens Betænkning gik for Danevirkes Vedkommende ud paa, at Feltbefæstningen fra 1850 burde opretholdes, lige-

som de sløjfede Hegn ikke maatte genplantes, men at Halvøens egentlige Forsvar derimod maatte hvile paa permanente Anlæg ved Dybbøl, paa Als og om Fredericia.

Foreløbig hvilede Sagen et Aar. Den 3. Juli 1852 traadte en ny Kommission sammen, i hvilken baade General *de Meza* og General *Fibiger* havde Sæde, og denne gav 20. Juli samme Aar sin Tilslutning til den tidligere nedsatte Kommissions Udtalelser. Begge disse Kommissioners Standpunkt var altsaa dette, at Hovedvægten maatte lægges paa *Flankestillingerne*. Fra disse kunde der føres offensive Fremstød mod Fjenden, ligesom den efter al Sandsynlighed underlegne danske Hærstyrke herfra med større Kraft kunde gøre sig gældende, fordi en Omgruppering af Stridskræfterne kunde foregaa i det skjulte — vi var jo Herrer til Søs — og Fjenden derved holdes i Uvidenhed om, fra hvilken af vore Positioner Faren truede. *Frontalstillingen* derimod, saaledes som Danevirke frembød den, krævede, at næsten hele Hæren blev bundet paa samme Sted, og den Bevægelighed, som skulde give den lille Troppestyrke dens Værdi overfor den overlegne Modstander, kom til at mangle.

Kommissionsbetænkningerne gav Anledning til offentlig Meningsudveksling om Sagen. Stik modsatte Opfattelser hævdedes. Tilhængere af Danevirkestillingen paastod, at en Besætning paa 40000 Mand vilde være tilstrækkelig til at forsvare hele Linjen, naar den ellers var fortifikatorisk udbygget. Og dens Modstandere fremhævede med ligesaa stor Kraft, at dens store Udstrækning stillede Krav om en langt større Hærstyrke, hvis Forsvaret skulde være effektivt, og at Sliens ringe Bredde hindrede *os* i at opretholde en søværts Forbindelse og lettede *Fjendens* mulige Forsøg paa at slaa Bro.

Imidlertid havde Ingeniørkorpset i 1853 paa Grundlag af de afgivne Betænkninger indleveret Forslag om Arbejdernes Udførelse, og den 29. Januar 1855 nedsattes en tredje Kommission med *de Meza* som Formand, der skulde tage Landets samlede Forsvarsspørgsmaal op til Overvej-

else. Den arbejdede paa det nærmeste to Aar og afgav 9. Januar 1857 sin Betænkning.

Under Forhandlingerne enedes man hurtigt om Flankestillingernes overvejende Betydning. »De til Halvøens Forsvar nødvendige større permanente Befæstninger bør absolut ligge ved Havet«, hed det. I Sønderjylland tænkte man sig saadanne baade ved Dybbøl og ved *Slimundingen*. Fra disse Punkter kunde offensive Fremstød føres, naar der i Forvejen sørgedes for en betryggende Ordning af Ind- og Udskibningsforholdene.

Kommissionens Flertal vedtog tillige at foreslaa Danevirkestillingens venstre Flanke dækket ved en befæstet Linje mellem Vindeby Nor og Sli-Bredningen — altsaa det samme Sted, hvor Kong Godfred havde lagt sin Østervold. Og for paa lignende Maade at sikre højre Flanke, foresloges det at inddrage Stapelholm i Stillingen. Hele Linjen vilde da blive som en stor Bue, begge Fløje var skudt frem i Syd, Centrum laa tilbagetrukket — i Tilfælde af et fjendtligt Angreb kunde man — forhaabentlig — forholdsvis let true Modstanderens Flanker.

Men samtidig dermed var — ganske modsat General *Fibigers* Mening — Brohovedet ved Slimundingen gledet over til at blive en Retrætestilling, hvorfra Tropperne kunde overføres i Tilfælde af Tilbagetog. Hovedvægten var lagt paa at skabe Betingelser for en *defensiv* Krig hernede — ikke paa at muliggøre en Offensiv. Til Danevirkes Feltbefæstning ansloges der at ville medgaa højst 4 Millioner Kroner, til Slimundingens Brohoved omtrent 4 Millioner. Sammen med Landets øvrige Befæstningsanlæg blev det en Udgift paa højst 64 Millioner Kroner.

Dette Beløb skræmte Ministeriet. Ingeniørkorpset beordredes derfor i Maj Maaned til at indgive nye Forslag, og den 5. September afgav Korpset en Indstilling, som unægtelig var adskillig mere beskeden, men som heller ikke lovede de Resultater, de sagkyndige havde haabet at opnaa. Den samlede Udgift var reduceret til 24—30 Millioner Kroner, og til Danevirke forlangtes kun 700000 Kroner —

under en Femtedel af det tidligere — fordi »Forstærkningen af Danevirkestillingen med Jordværker ikke med Hensyn til Betydningen af Landets Forsvar kan hævde sin Plads ved Siden af, end sige foran nogen af de nævnte 3 Hovedfæstninger [København, Fredericia og Dybbøl].«

Kravene havde nu naaet et Minimum, som Ministeriet turde godtage. I Januar 1858 forelagde derpaa Krigsminister *Lundbye* sin Forsvarsplan i Rigsraadet. Af stor Betydning er hans Motivering af Udgifterne til Befæstningsarbejderne paa Danevirke. Efter at han nemlig havde afvist Tanken om Opførelse af permanente Værker her og plæderet for feltfortifikatoriske Anlæg langs Linjen Ekernførde-Slien-Danevirke-Stapelholm, hed det i Motiveringen af Lovforslaget:

»Den defensive Stilling, som saaledes ved Kunstens Hjælp allerede i Fredstid skulde forberedes, vilde imidlertid desuagtet ej tillade Forsvar til det yderste mod en hvilkensomhelst Overmagt. Dertil vedbliver Stillingen at være for udstrakt i Forhold til Besætningens Størrelse. Desuden maa man under Frontalforsvaret stadig have for Øje, at fuldstændigt Nederlag let vil kunne have Armeens totale Oprivning under den videre Retræte til Følge, og saaledes umuliggøre et fortsat kraftigt Forsvar. Der vil derfor ligeoverfor en betydelfg Overmagt kunne indtræde Tilfælde, da Klogskaben byder Arméen at opgive Danevirkestillingens videre Forsvar; men forinden kan den ventes at have gjort god Tjeneste«.

Husker man paa, hvorledes Begivenhederne artede sig i 1864, er denne Udtalelse af den største Betydning.

Imidlertid havde Ministeren paa ingen Maade Heldet med sig i Rigsraadet. Budgettet blev ikke bevilget. Ikke engang de nødvendige Projekteringsarbejder kunde gennemføres, før Krigsministeriet ad anden Vej havde faaet Penge hertil, og den 16. Februar 1859 bestemtes det da, at Opmaalingsarbejder skulde fremmes i Danevirkestillingen.

De gennemførtes i Løbet af Sommeren 1859 og første Halvdel af 1860. Den 29. Juni indsendtes Resultaterne til

Ministeriet, og en Maaned efter fik Ingeniørkorpset Ordre til at give Forslag om forskellige Anlæg til Stillingens Forstærkning.

Den offentlige Diskussion frem og tilbage havde under alt dette fortsat sin Gang — med Udsendelse af Piècer og Indrykning af Artikler i Dagspressen.

Da blev Spørgsmaalet pludselig i *egentligste* Forstand aktuelt.

I den tyske Forbundsdag havde den oldenborgske Udsending i Juli 1860 paany fremført Kravet om en Forbundseksekution i Holsten, og i det derefter nedsatte Udvalg godkendtes ikke den danske Regerings Forsvar for de paaankede Forhold. Den 7. Februar 1861 udstedtes en Forbundsbeslutning, hvori Danmark fik seks Ugers Frist til at afgive bindende Erklæringer om ændret Holdning til Stridsspørgsmaalet, hvis Eksekutionen ikke skulde træde i Kraft. Det blev dog ved denne Trusel. Men 14. Januar 1861 aabnede Kong Wilhelm I af Preussen Landdagen med en Tale, der vakte endnu større Opsigt. Han erklærede det for Preussens »nationale Pligt« sammen med dets tyske Forbundsfæller at bringe det slesvigske Spørgsmaal »til en passende Løsning«, og Deputeretkamret gav ham fuldt Medhold. Krigsagitationen tog Fart dernede.

Naturligvis skræmtes Sindene op i Danmark. Et betydeligt nationalt Røre viste, at man var vaagne, og at man meget snart var kommet til det Punkt, hvor man foretrak en Handlingens Afgørelse fremfor de evindelige diplomatiske Notevekslinger. Da Kong Frederik ved Nytaarstaflet for Rigsdagen brugte det drastiske Udtryk, at han »ikke vilde lade sig træde paa Tæerne«, regnede man afgjort med, at Krigen stod for Døren.

Denne Spænding havde sat Fart i Krigsministeriet. Den 10. Jannar havde Ingeniørkorpset faaet Ordre til at overveje, hvad der i kortest mulig Tid kunde tilvejebringes af de nødvendigste feltfortifikatoriske Anlæg ved Danevirke, og allerede fem Dage efter indsendte Korpset sit Forslag. Efter forskellige Overvejelser og Forberedelser blev der

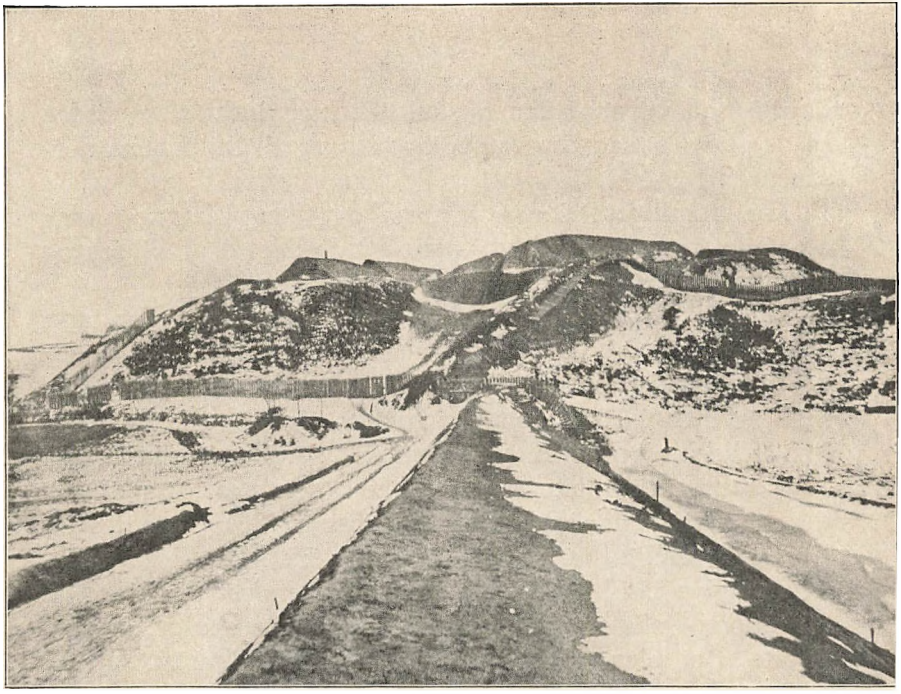

Fig. 41. Bustrup Forværk — »Gibraltar«.

Fig. 42. Det indre af Bustrup Forværk.

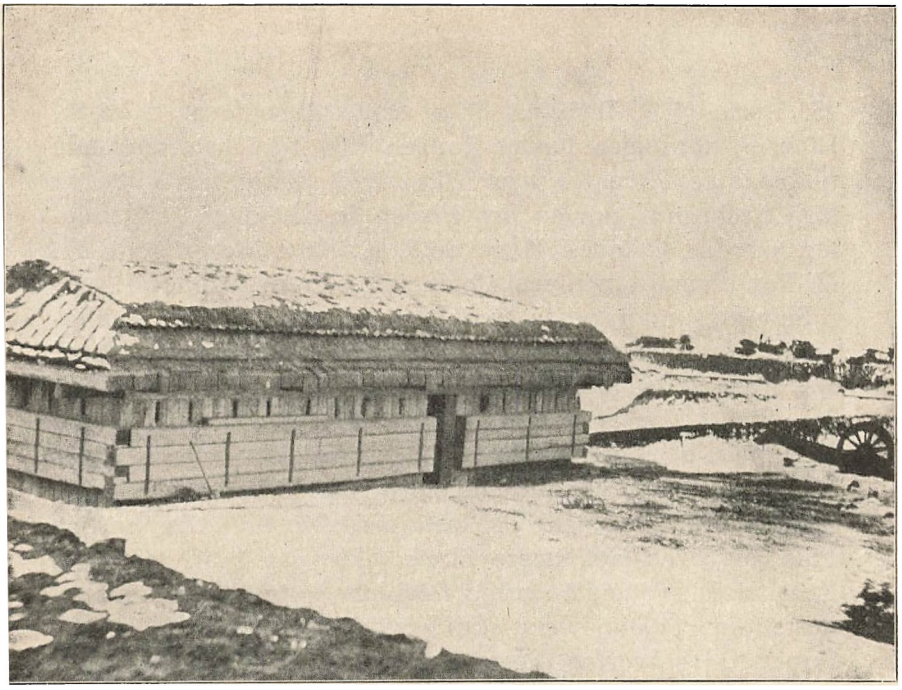

Fig. 43. Blokhus i Skanse X.

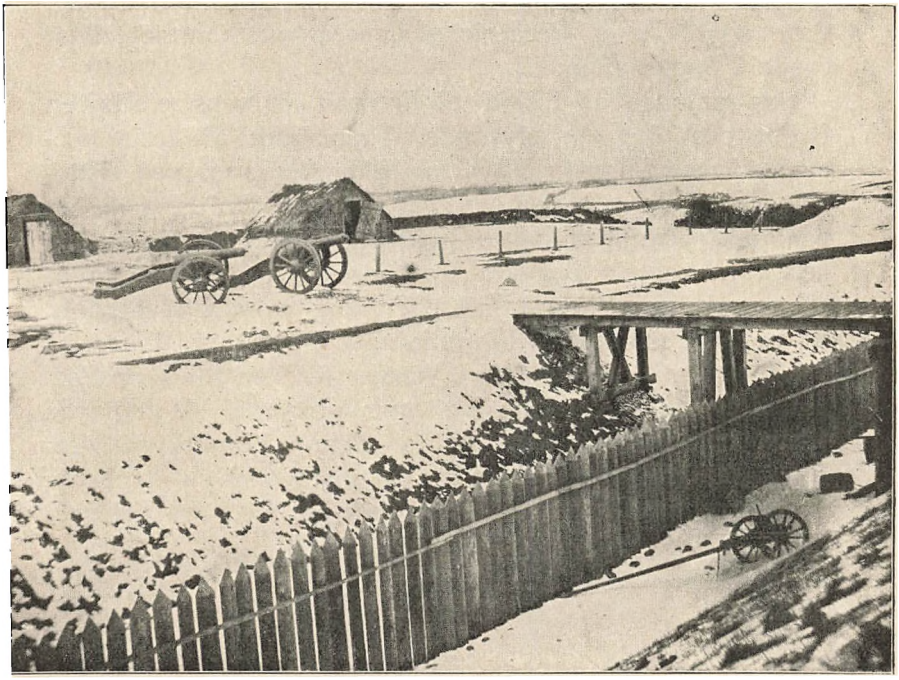

Fig. 44. Skanse X.

25. Marts givet Befaling til at sætte Arbejderne i Værk. Efter Forfatningen havde Kongen Lov til i paatrængende nødvendige Tilfælde, naar Rigsraadet ikke var inde, at tage Beslutning om en provisorisk Bevilling af Pengemidler, og der tilstodes ifølge dette Krigsministeren godt 2½ Million Kroner, medens Marineministeren fik godt 1.

Selv om man ogsaa tænkte sig at styrke Flankestillingerne, var *Hovedvægten dog nu lagt paa Danevirkestillingen.* Det fremgik bl. a. klart af Ministeriets Forhandlinger om de anlagte Værkers Bestykning. Medens Korpset udtalte sig *imod* at anvende mere end ganske enkelte Stykker svært Positionsskyts hernede, fordi man kunde regne med saa udstrakte og lette Befæstningers forholdsvis hurtige Fald, hvorved det svære Skyts vilde gaa tabt, forlangte Krigsministeriet netop *meget* Positionsskyts ud fra den Forudsætning, at Danevirke skulde yde et længere og kraftigt Forsvar. Og overfor Rigsraadsudvalget i 1864, som skulde undersøge de Forhold, der vedrørte Krigens Forberedelse og Førelse, hævdede Ministeriet, at det af flere Grunde havde været nødvendigt at forcere Danevirkes Befæstning, skønt Dybbøls og Fredericias derved var kommet til at træde i Baggrunden.

Man anlagde da i 1861 til Forsvar for venstre Fløj en Brohovedstilling ved Mysunde. Fremskudte Batterier placeredes ved Borreby Nord for Ekernførde og ved Østerbækkens Udløb i Slien. Selve Bækken skulde tjene en paatænkt Oversvømmelse, hvorved Adgangen til Svansø delvis lukkedes. Det var Kommissionen gamle Plan af 1851 og 52, men kun udført efter langt mindre Maalestok. Og nogen Position ved Slimundingen indrettedes ikke.

I Centrum anlagdes der 6 Værker mellem Slien og Forbindelsesvolden Vest for Bustruplavningen*). Man havde altsaa opgivet Terrainet Øst for denne Lavning — derved ogsaa Halvkredsvolden — og søgte ved en ny Linje at spærre for Chausséen Ekernførde-Slesvig. Fra det syd-

*) Det i Fig. 41 og 42 afbildede »Forværk« laa i selve Forbindelsesvolden, umiddelbart *Øst* for Bustruplavningen.

ligste af disse Værker kom Anlæget til at følge et Stykke af Volden, men bøjede derpaa — som i 1850 — Sønden om Store Danevirke By hen til Røde Kro. Paa denne Strækning opførte man 5 Skanser*).

Indtil dette Punkt havde Danevirke ikke lidt nævneværdig Overlast ved de nye Anlæg. Paa det følgende Stykke blev det anderledes.

Mellem Kroen og Voldhøjningen ved Reideaa opførtes der i selve Volden 3 Redouter, *foran* den — og i Mellemrummene mellem de andre — 2 Redouter. Dette nødvendiggjorde paa tre Steder en fuldkommen Gennemgravning af Jordvolden og en Bortsprængning af de bevarede Murrester. Nødvendigheden heraf var bydende. Men heldigvis fandt disse Brud ikke Sted uden en sagkyndig arkæologisk Undersøgelse af det ødelagte. Der blev foretaget Maalinger og udført en Række gode Tegninger, saa vi nu paa Grundlag af det fremskaffede Materiale er i Stand til at skønne over de skiftende Anlægs Art lige fra Oldtiden til Valdemarstiden og derigennem tegne Virkets Historie.

Endnu længere mod Vest byggedes der 7 Dæmninger, hvorved Reideaa og Trenen kunde stemmes op og frembringe en bred Oversvømmelse i Forterrainet. Til Beskyttelse af denne anlagdes der 2 Skanser foran den sidste Strækning af Danevirke, een ved Voldens Endepunkt og een tæt Syd for Hollingsted. Endelig dannede forskellige Smaaanlæg et Slags Brohoved foran Oversvømmelsen, hvorved ligeledes Forbindelsen med Stapelholm over Bünge og Wolde skulde opretholdes.

Hele Stillingens højre Fløj ud til Vesterhavet — lav, sid Marsk, som gennemstrømmes af Sorgfloden og Trene — indrettedes med Oversvømmelse for Øje. Det eneste, som her skulde forsvares, blev da Sønderstapel, Frederikstad og enkelte Marskveje. Der byggedes ialt 15 Skanser paa denne Strækning.

---

*) Skanse X (Fig. 43 og 44) laa et Stykke NØ. for Store Danevirke By, omtrent ved den sydlige Ende af Bustruplavningen.

Disse omfattende Arbejder vakte naturligvis stærk Interesse indenfor Almenheden. Bladene bragte hyppige Meddelelser om, hvad der var fuldført, og hvad der stod for Tur. Og Diskussionen om Hensigtsmæssigheden af det hele tog ny Fart.

Folk flest var sikkert i høj Grad tilfredse med, at der var taget saa kraftigt fat. Danevirkes Navn var baade fra længst svunden Tid og fra vor sidste Krig omgivet af en Trolddom, som henrev Sindene. Danevirke var et Symbol. Det var som Flaget: et Vartegn om vor Selvstændighed og vor Livsvilje. Intet kunde i den Grad henrive os, som dette stolte Vidne om vor tusindaars Kamp. Intet kunde være mere berettiget. Hvor har et Folk sat sig selv et mere talende Minde, et sandere Tegn paa dets haarde Kaar og dets heroiske Udholdenhed?

Men Stemninger, er ikke det samme som Strategi, og eftersom Arbejdet skred frem, fik ogsaa Kritiken stærkere Mæle.

For at afparrere den, holdt daværende Krigsminister *Thestrup* den 12. Februar 1862 en Tale i Rigsraadet under Behandlingen af de provisoriske Love for 1861.

Man vilde indvende, at Stillingen var for udstrakt, sagde han. I Virkeligheden er den Stilling, som Armeen skal forsvare, ikke mere end tre Fjerdingvej lang. Og nogen Fare for at blive oprevet her, vilde den ikke løbe. Bag den ligger en Række ypperlige Holdepunkter — helt op til Dybbøl Bjerg. »Den er altsaa en stærk og vigtig Stilling paa Halvøen og den eneste, hvor man kan optage Kampen med en betydelig Overmagt. Alle de Kommissioner, som Tid efter anden har været nedsat med det Hverv at tage Befæstningsvæsenet under Overvejelse, er kommet til det samme Resultat, ligesom ogsaa et Aartusindes Tradition samstemmer deri«.

Det var en Udtalelse af den Art, som nødig skal fremkomme fra ansvarligt Hold. Sandt nok — de tidligere Kommissioner havde *ogsaa* ønsket Danevirkestillingen befæstet. *Men ikke paa den Maade, det nu var sket.* De havde lagt Hovedvægten paa Flankeforsvaret. Nu blev

dette forsømt til Fordel for, hvad de kun havde tillagt sekundær Betydning. Man arbejdede uimodsigelig efter andre Principper nu end før; og ingen anden bar Ansvaret derfor end Krigsministeriet selv.

Derfor fik Anlægets Modstandere let Skud. Blandt de dygtigste af disse staar uden Sammenligning Major *W. Dinesen*. Hans Ræsonnementer var solide, hans Logik skarp, hans Pen hvas. Hans Harme over, at Nutidens Strategi skulde ofres til Fordel for »Folkets Interesse for Oldsager«, kunde faa ham til at benytte det smagløse Udtryk, som naar han haanende talte om »en Thyra-Danebodsk Grøftevold«. Men hans Modstand var dikteret baade af virkelig Overbevisning og af varm Interesse for vort Lands Forsvar. Derfor krævede hans Statens Penge brugt paa en Maade, som efter *hans* Mening var forsvarlig — til Udbedring af Flankestillingerne. »At ødsle flere Penge paa Danevirkestillingen, at armere Danevirkestillingen; og derved i Krigstilfælde at friste Armeen ind i den til et Hovedslag, er ikke alene at gøre et stort finansielt Misgreb, det er at forbryde sig mod Fædrelandet«.

Hug og Slag vekslede i Diskussionen. Alligevel er der næppe Tvivl om, at der hos mange opstod en Følelse af Utryghed — selv blandt dem, som tidligere havde stolet tryggest paa Danevirke. Den almindelige Opinion var usikker. Her var ikke Tale om, at man kviede sig ved det økonomiske Offer; men havde man Garanti for, at der ofredes til det rette Formaal?

Imidlertid skred Arbejderne videre. I Løbet af 1862—63 forbedredes Stillingen ved nye Foranstaltninger. Dækkede Forbindelsesvolde anlagdes, den gamle Vold reguleredes hist og her, Glacier kastedes foran Skansegennembruddene i den, Kolonneveje fuldførtes, Magaziner og Palisaderinger rejstes. I September 1862 holdtes den første store Troppesamling hernede under de Mezas Ledelse, og Frederik VII førte personlig Kommandoen ved en Divisions-

øvelse, hvor der foretoges Udfald fra Stillingen. Aaret efter var der atter en Troppesamling ved Virket. Man var i September Maaned. Oktober kom med sin Alvor, sin overhængende Krigsfare. Da blev der givet Ordre til Fuldendelse af alle endnu manglende Arbejder. Der herskede den

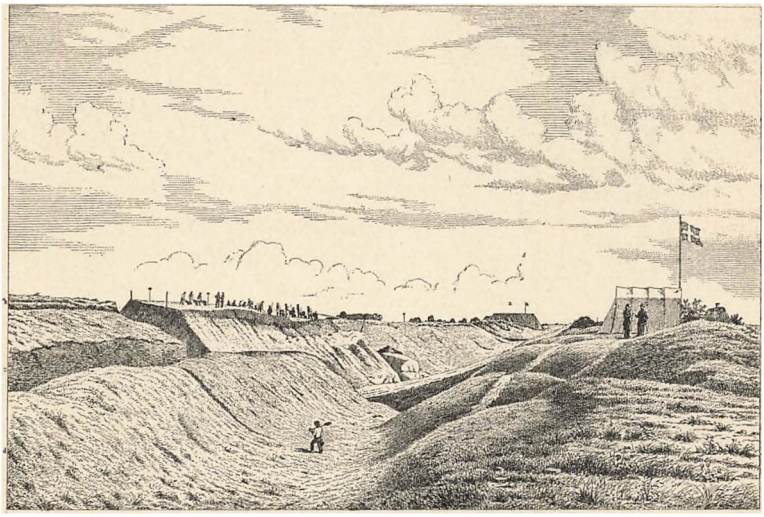

Fig. 45. Danevirke under Forskansningsarbejderne 1862.

største Travlhed over hele Linjen. Vinterlejr for Hæren fandtes saaledes ikke, om den blev giort nødvendig.

Maaneden efter døde Kongen. Og først i December gav Ministeriet Ordre til at begynde paa Flankestillingernes Istandsættelse. Man havde nu anvendt adskillig flere Penge end oprindelig beregnet paa Danevirke. Der blev til Gengæld knappet dygtigt af for Dybbøls og Fredericias Vedkommende.

Men under dette spændte Arbejde, med Visheden om Krigens Udbrud som Dagenes, ja Timernes stadige Gæst, svandt atter hos Folk flest Tvivlen om Danevirkes strategiske Værdi. Maaske havde det i det hele ikke været mange, som havde lyttet til Kritiken. Pressen bestemte Opfattelsen. Og Pressen havde vel hellerikke andet at gøre under de daværende Forhold end at holde Modet oppe

og give baade Soldaterne og den menige Mand en ubetinget Tro paa, at vi kunde staa, hvor vi stod. Vi havde jo tabt Tiden — som ofte før.

XXXVI.

Af flere Grunde har det betydelig Interesse at følge denne Meningskamp vedrørende Danevirke. Der kastes herved et grelt Lys over de triste Begivenheder i 1864; og vi er næppe tjent med andet end aaben Erkendelse af, *hvor* og *hvorledes* Fejlene blev begaaet.

Men dernæst viser Diskussionen i Almindelighed, hvilken Magt en stor, poetisk Tradition kan have over Sindene. Er der noget urimeligt heri? Er det ikke netop disse Stemningers Styrke, som forlener Offeret med en Glans, der gør det let?

Fejlen bestod ikke i, at det danske Folk stolede paa Tyres og Valdemars Virke, at det beredte sig paa atter at bløde og lide, at trodse og sejre i disse Egne. Dets »Interesse for Oldsager« var ikke en Udyd. Den var langt snarere et naturligt Vidnesbyrd om, at det havde sine Instinkter i frisk Behold.

Men Fejlen bestod i den ansvarlige Ledelses Handlemaade, i den Afvigen fra godkendte Principer, som til en Begyndelse maaske skete mere ubevidst, men som siden — da Kritiken voksede — fik en stor Del af Stædighedens Præg over sig. Der var intet mærkeligt i, at Befolkningen som Helhed gav sig hen til sin Stemning, naar de ansvarlige virkelig *tog* Ansvaret.

Man opponerede ikke, fordi man ønskede Udgiften til Forsvaret nedsat, fordi man troede paa et snarligt Tusindaarsrige, fordi man havde naaet en saa høj statslig Kultur, at man kunde glemme Pligten og gøde Rettighederne. Man gjorde det, fordi man vilde skabe Landet det *kraftigst* mulige Værn, og fordi man ikke troede, at dette kunde bringes tilveje ved Danevirke. Tiderne var forandrede. Skridt for Skridt havde Udviklingen ført os derhen,

hvor vi nu stod. Der havde været en Tid, hvor Landets Lukke — selve Langvolden — var alt, hvad der forlangtes. Senere maatte ogsaa Sliens Forsvar drages med ind i Systemet. Nye politiske og militære Forhold havde skabt sydligere Linier til Støtte for Hovedvolden — Kovirket, saa vel som Sønder Danevirke. Moderne Skyts havde krævet Plads ved den gamle Vold, og Skanserne var groet frem — delvis følgende nye Linier, fordi Fjernkamp var blevet af mindst ligesaa stor Betydning som Nærkampen. Og vi havde set Flankestillingerne ved Dybbøl og Fredericia blive anlagt. Og det havde i Treaarskrigens Løb vist sig, at det var *dem*, der bar Sejren hjem, fordi de muliggjorde Kræfternes Udløsning, mens Danevirkes ærværdige Bælte var sprængt. Vi ved, at der siden kom en Tid, hvor »Flanken« lagdes endnu længere mod Vest — hvor Landets Forsvar maatte baseres paa Hovedstadens Værn, og hvor ingen tænkte paa varig og afgørende Kamp i Jylland.

Det vilde være at miskende Traditionen, hvis man ikke holdt sig dette for Øje. Traditionen var ikke en fjern Fortids stivnede Spor. Den var Mindet om et tusindaarigt Liv, bankende, skiftende, byggende under forskellige Kaar og derfor efter forskelligt System. Danevirke var ikke et dødt Monument af Jord og Sten. Det var en dansk Røst, som talte om stadig nye Forberedelser, nye Planer, nye Forhaabninger og Viljer. *Ethvert* maalbevidst Forsøg paa at betrygge vort Fædreland bedst muligt, enten dette nu skete ved Flankepositioner i Jylland eller ved Forter omkring København, blev gjort i Danevirkes Aand. Her gjaldt det ikke *Stedet*, men *Handlingen*.

Vi har Lov til at gøre disse Betragtninger gældende, naar vi nu staar foran vor gamle Grænsevolds sidste store Skæbne. I al Bitterheden over, at Danevirke maatte forlades, gemmer vi dog en lykkelig Følelse af, at man begejstret havde indviet sig til Kampen paa vor Sydgrænse, fordi man instinktivt hengav sig til en stolt Tillid, som de

militært ansvarlige selv havde givet Næring. Og en endnu lykkeligere Bevidsthed om, at man trods Skuffelserne heroisk tog Kampen op i den slet forberedte Flanke og ved Mandsmod og Offervilje skabte et Navn, der nu sammen med Danevirke staar som et af vore dyrebareste — Dybbøl.

Dybbøl blev vort Danevirke i 1864. Her stred det danske Folk, saa det købte sig Ret til at leve.

Det blev i 1863 en haard December. Nede i Stillingen arbejdedes der endnu febrilsk paa, at alt kunde komme i Orden. Under den strenge Kulde var det næsten værst, at Mandskabet ikke kunde faa ordentligt Natteleje til at hvile sig ud i. De laa tæt sammenpakkede i Kantonnement, ofte i yderst slette Kvarterer. Der var planlagt fire anseelige Hyttelejre, som hver skulde rumme et Regiment. Den ene blev færdig, Dagen før Fjendon gik over Ejderen, den anden samtidig med Tilbagetoget. De to øvrige blev overhovedet aldrig færdige. Det var ikke paa Grund af Sendrægtighed under Arbejdet, men fordi Forberedelserne var truffet for hovedkuls, fordi Befalingsmændene var for faa, og fordi Vinteren gjorde omfattende Isningsarbejder nødvendige.

Da Regeringen i sin Tid havde besluttet sig til at befæste Danevirke, havde den udtalt sig for denne Linie som en fortrinlig »Sommerstilling«. Det lød som en daarlig Vittighed nu, da den sattes i Stand med et Vinterfelttog for Øje. Oversvømmelserne og Slilinien, som skulde have dækket Flankerne, kunde kun med det yderste Besvær holdes aabne. Da man i sin Tid overfor Planerne havde fremholdt, hvor let Fjenden kunde bygge Bro over Slien paa et af dennes smalleste Steder, havde Major *Beck* af Generalstaben svaret: »Lad ham kun bygge! I ringere Tid end mindst et Døgn vil han ikke kunne faa en Bro af den anførte Længde udført. Men tror man, at vi roligt vil lade ham komme saa vidt?« Ogsaa dette var en lykkelig Fantasi. Hvad Fjenden maaske med Vanskelighed

vilde have gjort paa et enkelt Punkt, gjorde Kulden samtidig paa dem alle. Dag og Nat byggede den sin Isbro. Og taalmodigt, sejgt, ja stolt sled vore Folk i at gøre »Sommerstillingen« i Stand.

I Slutningen af Januar slog Vejret om til Tø. Da Februar kom, var Isen brudt op. Lykken havde forsaavidt været bedre end Forstanden; thi samtidig brød Krigen ud.

Den 1. Oktober 1863 havde det tyske Forbund vedtaget at iværksætte Eksekution imod Danmark som et yderste Tvangsmiddel overfor dets Politik i Hertugdømmerne. Novemberforfatningen gav nyt Tønder til Ilden. I December vedtog Forbundsraadet at lade Eksekutionen træde i Kraft, saa snart den nødvendige Styrke dertil var samlet, og det første Skridt skete Juleaftensdag. Uden Modstand fra vor Side rømmedes Holsten, og overalt dernede fandt der larmende Demonstrationer Sted til Fordel for Prinsen af Augustenborg, »Hertug Frederik VIII«, som allerede Dagen efter Frederik VIIs Død havde proklameret sin »Regeringstiltrædelse«. Nede i Tyskland virkede dette stærkt ansporende paa Folkebevægelsen, og det blev nu Preussen og Østrig, der tog Ledelsen. Da disse to Stormagter den 14. Januar 1864 ikke fandt Ørenlyd i Forbundsdagen for deres Forslag om, at Slesvig skulde »tages i Pant«, til Novemberforfatningen var ophævet, besluttede de at handle paa egen Haand, og 16. Januar tilstillede de den danske Regering et Ultimatum, hvori krævedes Forfatningens Ophævelse indenfor en Frist af 48 Timer. Enhver vidste, at dette Krav — bl. a. af rent praktiske Grunde — ikke *kunde* imødekommes, og det var altsaa en given Sag, at Krigen vilde komme.

Den lod ikke vente længere paa sig end til 1. Februar. Vi havde paa det Tidspunkt af kampdygtigt Mandskab i Danevirkestillingen 31195 Mand Fodfolk, 3153 Ryttere, 3323 Artillerister og 270 Ingeniører — tilsammen 37941 Mand. Endvidere raadede vi over 343 Kanoner. Det var

den største Hær, vi nogensinde havde haft samlet her, og den var trods Januars Anstrengelser besjælet af et Mod og en Kamplyst, som var beundringsværdig; men overfor Modstanderne var den unægtelig underlegen. Preusserne raadede over 35000 Mand, Østrigerne over 22000 — tilsammen c. 57000 Mand, alle veløvede Elitetropper, Preusserne desuden forsynede med nye Bagladerifler, som viste sig vore gamle Geværer saa uendelig overlegne.

De allierede preussisk-østrigske Hærkorps var den 1. Februar om Morgenen rede til at forcere Ejderen paa tre Steder. Klokken 7 forsøgte den østligste af deres Kolonner at komme over Broen ved Levensaa, hvor den traf en dansk Dragonpatrouille. Det kostede os Krigens første Soldat. Under Smaafægtninger trak de danske Skytter sig op mod Danevirkestillingens venstre Fløj, Mysunde, hvortil de kom hen paa Eftermiddagen. Fjenden forfulgte ikke ud over Linien Wittensee-Gossee, naar undtages at han besatte Ekernførde By. Aftenen gik derfor uden Alarmeringer; men alle ventede, at den følgende Dag vilde bringe et alvorligt Angreb, og det var Timer fulde af Spænding, som holdt vore Folk i Aande.

Saa brød Morgenen frem den 2. Februar med stærk Frosttaage over spejlglatte Veje.

I Mysunde havde vi c. 1400 Mand og 20 Kanoner, men de nødvendige Skyttegrave var ikke fuldført, og den haarde Frost havde hindret, at der var sørget for Dækning bag Skanserne for Reservemandskabet.

Klokken 10 kom de første røde, preussiske Husarer til Syne og blev beskudt af vore Vedetter. Snart efter mødte vi ogsaa Infanteri. Under Fægtning trak vi os tilbage til Skanserne, hvor Mandskabet var alarmeret og stod rede til at begynde Kampen.

Imod os førte Prins Friedrich Carl c. 10000 Mand og 64 Kanoner. Det er det, der hedder Lige for Lige! Han var brudt op om Morgenen for efter Ordre at besætte Landsbyen Kokkendorf ved den gamle Østervold; og da dette var besørget uden Modstand, besluttede han »at gøre

et Forsøg paa at komme i Besiddelse af Forterrainet eller maaske Brohovedet« ved Musynde. Hans Tanke var at ødelægge Skanserne ved Hjælp af Artilleriild og derpaa lade Fodfolket storme dem — det sidste dog kun, hvis det første var lykkedes. Thi Krigen maatte ikke begynde med et tabt Slag. Paa Grund af Taagen var det vanskeligt at orientere sig; men denne Hindring led jo begge Parter under.

For at opdage, hvor stor Styrke Fjenden førte imod os, befalede Generalløjtnant *Gerlach*, som var kommet til Stede i Stillingen, at der skulde foretages et Udfald. Det skete. Vore Folk fik det første Indtryk af de preussiske Bagladevaabens Fortræffelighed og veg efter temmelig haarde Tab tilbage til Skanserne.

Saa begyndte Fjendens Avantgardebatterier mellem Klokken 11 og 12 at spille op. Hans Infanteri besatte Terrainet foran Stillingen. Efterhaanden brølte alle hans 64 Kanoner mod vore 20. Men det hjalp ham ikke. »I forstaar, Folk«, sagde Major Lundbye, »Skanserne skal holdes, her skal vi blive staaende, hvad det saa koster«. Og Mandskabet *stod*.

Preusserne fik skudt Mysunde By i Brand. Da Luerne slog ud gennem Taagen, troede de, det var vore Blokhuse, som brændte, og brød ud i Hurra. Et fjendtligt Kompagni paa højre Fløj opfattede det som Tegn til Storm, satte ind og rev andre med. Tusinde Skytter trængte i de følgende Øjeblikke næsten helt ind i Stillingen. Det saa fælt ud.

Her — paa tæt Hold — kunde hans Riffelkugler uden større Besvær finde Vej til vore Kanonbetjeningers Mandskaber — særlig paa et enkelt Sted. Det var ved denne Lejlighed den berømte Episode fandt Sted, som kostede Løjtnant Klubien Livet og skænkede Kaptejn Hertel et Navn for al Eftertid. Men da begyndte Taagen at lette. Sigtet blev bedre ogsaa for *vore* Folk. Klokken 2 var Kampen paa sit højeste. Overalt gik Geværerne flinkt. Angst var ukendt.

Netop nu mente Fjenden at have Overtaget og beor-

drede sine Artillerilinier nærmere ind under Skanserne for at forberede den endelige Storm. Al Fremrykning hindredes dog af et Par af vore Kanoner paa Nordsiden af Slien. Hvor trist det end var, maatte Prins Friedrich Carl slaa sin Tanke af Hovedet. Han gav Ordre til at indstille Angrebet. Først skulde Artilleriet trække sig ud af Ilden, siden Fodfolket. Snart efter mærkede vi i Skanserne, at Ilden løjede af. Klokken 4 sendte de preussiske Kanoner deres sidste Farvel. Vore Forposter gik paany ud i den gamle Stilling. Fjendens Angreb, foretaget med en uhyre overlegen Styrke, var afslaaet.

»Du kan tro, Mosel«, skrev Kaptejn Hertel, »man trækker Vejret saa forunderlig let ovenpaa en saadan Dag, og det er nogle ganske egne Følelser, som rører sig i En«. Men i Glæden blandedes Vemoden over de faldne. Vort samlede Tab af døde, saarede og fangne udgjorde dog kun 143 Mand mod Fjendens 199. I Forhold til Kampens Hæftighed og Glans var det ikke mange. Og en varm Bølge af Tak gik over Landet for det, der var ydet. Man tog Varsel deraf, og man forregnede sig ikke, hvad Tapperheden angik. Men Rækkevidden af Sejren blev dog mindre, end mange i Glædens første Øjeblik havde tænkt.

— —

I Slesvig By havde man tydelig kunnet høre Drønene fra Mysunde, og man beredte sig paa at tage den næste Tørn ved selve Danevirke. Hele Natten mellem 2. og 3. Februar holdtes alt klart til at møde Fjenden. Han kom ikke. Frosten slog atter om til Tø. Et modbydeligt Regnvejr gjorde Marker og Veje næsten ufremkommelige, og det stærkt anspændte Vagtarbejde havde trættet Folkene. Da vore Soldater ved 11-Tiden om Formiddagen fik Lov til at komme i Kvarter, var de ikke meget oplagt til hurtig Udrykning. De havde i næsten tolv sludfulde Timer uafbrudt travet op og ned langs Stillingen — uden Mulighed for at finde Hvile paa den opblødte Jord. Nu skulde lidt Ro og Søvn have gjort godt.

Men netop paa dette Tidspunkt rykkede Østrigerne frem under General *Gondrecourt*. Det var 4 Brigader friske Folk, godt udhvilede, opmuntrede ved et fortræffeligt Militærorkester, der fulgte Forspidsen, og lettede for al Oppakning. Dernæst opsatte paa at vise Preusserne, at de bedre end dem forstod Angrebets Kunst.

Vore Tropper havde Ordre til ikke at modtage Fjendens Angreb før ved Kongshøj. Her skulde de bide sig fast, til der blev sendt dem Hjælp. Da vi var midt i Afløsningen af Forposterne, var der paa vor Side samlet 6 Bataillioner, og hertil kom endnu en syvende, der var rykket ud paa Rekognoscering. Det var en forholdsvis anselig Troppestyrke, selv om den var den østrigske meget underlegen; men den stod spredt, og den kunde ikke gøre Regning paa nævneværdig Støtte af Kavalleri eller Artilleri. Det rigtigste havde derfor været at gaa tilbage til Kongshøj, som Ordren bød, og det var uklogt, at Major *Rist* lod Kamplysten løbe af med sig og lod sig engagere af Fjenden, før Tid var. Under sig havde han 11—1200 Mand — Københavnere og Vendelboer — som med Front mod Østrigerne tog Opstilling noget Syd for Øvre Selk.

Vore Skytter bragte forholdsvis hurtig Fjenden til at standse. Gondrecourt kørte derfor Artilleri op og beskød os med Kardæsker. Rist søgte at skaffe sig Hjælp fra et Par Forpostkanoner; men inden disse naaede op, var vore Skyttekæder drevet tilbage, og den ene Kanon gik tabt.

Det var Københavnerne, som var kastede. Nu var det Vendelboernes Tur til at gaa paa. Med Dødsforagt angreb de Østrigerne fem-seks Gange i Træk. De kunde dog ikke rokke den store Overmagt og maatte omsider vige. Vore Tropper standsede ved Sortehøj, en Banke tæt Vest for Kongshøj. Et nyt Kompagni søgte Bajonetangreb mod Fjenden, men opnaaede intet og vendte om. Højre Fløj var rokket.

Samtidig var vore Forposter ved Nedre Selk angrebet af østrigske Jægerkompagnier. Over Selk Mølle veg vore

Folk til Vedelspang, hvor en Bataillon alarmeredes og to Kanoner sendtes af i Retning af Kongshøj.

Her havde Rist ordnet sin Styrke, medens Fjenden overdængede ham med Kardæskild. Da Gondrecourt mente, at vore Folk var møre, beordrede han fire Batailloner til at storme. Rist prøvede et forvovent Modangreb, men havde naturligvis altfor faa Kræfter til at føre det igennem og mistede mange Folk. Klokken 4 om Eftermiddagen var Kongshøj taget. »Sidst af alle saas Rists Skikkelse paa Højen, idet han truende udstrakte Haanden mod den fremstormende Fjende, inden han nødtvungent vendte sin Hest for at følge efter sine vigende Folk«.

Gondrecourt lod nu et Batteri køre op paa Højen, og dækket af dette gik Østrigerne atter frem. Vedelspang tabtes. Først foran Halvkredsvolden brødes Fjendens Kraft. Han var her naaet til et Punkt, hvor ogsaa *vort* Artilleri kunde begynde at virke, og hvor vi atter kunde bringe Orden i Afdelingerne. Trods den tiltagende Skumring søgte Østrigerne Gang paa Gang at storme Volden, men blev ubønhørligt drevet tilbage. Mørket faldt. Kampen døde hen.

Medens dette foregik, havde et Regiment af Sønderjyder taget en Tørn ved Landsbyen Jagel. Med stor Haardnakkethed havde de klaret sig, skønt Geværerne for en Del svigtede paa Grund af den strømmende Regn. Først da Østrigerne fik Hjælp af et preussisk Gardekompagni, trak Sønderjyderne sig tilbage. Under Fare for at blive faldet i Ryggen, søgte de ned til Lille Danevirke, hvor de var under Dækning af Skansen. Ogsaa i *denne* Kamp havde Fjendens overlegne Talstyrke gjort Udslaget.

Vort samlede Tab i begge Kampe — ved Kongshøj og Jagel — beløb sig til 413 Mand. Fjendens var betydeligt større. Alene dette viser, hvor haardnakkede og sejge Fægtningerne havde været. Men desværre svarede Resultatet ikke til den Indsats, der var gjort. Danevirkestillingens Forterrain var tabt, Stillingens egen Værdi derved yderligere svækket. Og hele Kampen, som burde have været indskrænket til en Forpostfægtning af mindre Betyd-

ning, fik en skæbnesvanger Følge. Den bidrog til at rokke Overledelsens Tro paa Muligheden af at optage en større Kamp hernede. Den spillede *sin* Rolle, da Krigsraadet den følgende Dag tog den tunge Beslutning at iværksætte Tilbagetoget fra Danevirke.

XXXVIII.

Kong *Kristian* og Ministeriets Chef, *D. G. Monrad*, opholdt sig ved Danevirke den 3. Februar. Kongen kom fra Mysunde, hvor han havde takket vore tapre Krigere for deres Daad Dagen forud, og desværre fik han og Ministeren kun Slutningen af Kampen foran Danevirke at se — ikke de djærve Modangreb, der viste vore Troppers Udholdenhed og deres uforfærdede Mod. Om Aftenen var Stemningen i Hovedkvarteret meget trykket. Man var nu ængstelig for at blive overrasket af Fjenden, og det blev besluttet, at Tropperne i Centrum herefter hver Morgen Klokken 6 skulde stille paa deres Alarmpladser, hvad der selvfølgelig vilde udmatte dem yderligere. Havde vi kendt vore Modstanderes Forhandlinger samme Aften, vilde vi være bleven beroligede. Imod General Wrangels Planer om Storm nedlagde den østrigske Feltmarchal, Baron Gablenz, den mest energiske Protest, idet han forlangte, at man først skaffede Belejringsskyts til Veje fra Magdeborg. Vi vilde i Virkeligheden have haft en nogenlunde rolig Tid for os, der kunde have givet Mandskabet en Del af Kraften tilbage; men det er jo ikke Skik og Brug, at man faar Underretning om Fjendens hemmelige Planer, og vi gik ud fra, at Kampen den 3. Februar var Forløber for en snarlig Generalstorm.

Under disse Forhold virkede det hæmmende, at Kongen opholdt sig i Stillingen. Det øgede Ansvaret. I Løbet af Natten mellem 3. og 4. Februar meddelte man ham derfor, at Overkommandoen vilde føle sig friere i Tilfælde af, at han drog bort, og straks om Morgenen rejste han over Flensborg til Sønderborg. Monrad ledsagede ham.

Ministeren havde i Anledning af Kongens Bortrejse om Natten haft en Samtale med Stabschefen, Oberst *Kauffmann*. I Løbet af denne udtalte Monrad — efter Oberstens Sigende — sin ubetingede Tiltro til, at General de Meza vilde handle »efter Øjeblikkets sande Tarv«, hvorfor han ogsaa ganske billigede den *Instruks*, der af Ministeriet var givet Overkommandoen, og hvori det *vedrørende Danevirke* hed:

»Hvor vidt vi skal drive Stillingens Forsvar, er det umuligt forud bestemt at afgøre, og det maa i hvert enkelt Tilfælde blive den kommanderende Generals Sag at fatte Beslutning herom i Overensstemmelse med Begivenhedernes Gang. Til Vejledning i denne Henseende skal Ministeriet gøre opmærksom paa, at saa stor Interesse det end maa have at bevare Landet mod fremmed Vold og derved kun at vige tilbage efter en afgørende Kamp, saa er det dog under de forhaandenværende politiske Forhold af endnu større Betydning, at det kommende Foraar finder os i Besiddelse af en dygtig og slagfærdig Hær. — Kampen i Danevirkestillingen bør altsaa ikke føres saa vidt, at Hærens Tilværelse som Hær kompromitteres, hvad der ogsaa følger ligefrem deraf, at vi bag denne Stilling har en anden Forsvarslinie i vore Flankepositioner, og at vi til disses Besættelse kun kan gøre Regning paa den samme Hær, som kæmper ved Danevirke«.

Instruksen opfattedes, som gav den de Meza frie Hænder. Og dog var dette næppe Tilfældet. Den forlangte i hvert Fald med Bestemthed to Ting: at Stillingen skulde forsvares indtil et vist Punkt, og at Armeens Kampkraft skulde opretholdes. Om disse Krav i det hele kunde forliges, var et Spørgsmaal for sig. Og tog man overvejende Hensyn til det sidste af dem — saaledes som Instruktionen forlangte — kunde man let paadrage sig en Beskyldning for at have skudt det første til Side. Tiden skulde vise det.

Imidlertid — Monrad billigede i sin Samtale med Oberst Kauffmann denne de Mezas saakaldte Handlefrihed og ud-

trykte sin Tillid til Generalen. Han udtalte endvidere som sin personlige Opfattelse, at der ved Danevirke kunde ofres en Tredjedel af Hæren — et Forslag, der røber hans grænseløse Ukyndighed i militære Spørgsmaal, samtidig med at han altsaa henstiller denne sin personlige Opfattelse til Overkommandoens Overvejelse. Oberst Kauffmann protesterede paa det bestemteste mod dette, fordi et Tab af det givne Omfang i Virkeligheden forudsatte en Kamp, hvis videre Følger det var umuligt at overskue, og som meget let kunde umuliggøre det ordnede Tilbagetog til Flankestillingerne. I Overhofmarskal Løvenskiolds Erindringer fra Kongens Rejse 1864 gengives Hovedpunkterne af Monrads Samtale med Kauffmann saaledes:

»Konsejlspræsidenten havde forlangt Stabschefens Mening om, hvorvidt Arméen var i Stand til at holde Danevirkestillingen, idet han havde udtalt Ønskeligheden af, at Arméen modtog Fjendens Angreb og først opgav Forsvaret, naar det viste sig, at Fjendens Overlegenhed var for stor og truede vor Hær med Tilintetgørelse. Paa Stabschefens Bemærkning om, at man ikke ansaa det for rimeligt, at Arméen var i Stand til ret længe at modstaa Fjendens overlegne Angreb, havde Konsejlspræsidenten svaret, hvad han angav ogsaa at have ytret om Formiddagen til den kommanderende General, at Regeringen havde fuldstændig Tillid til Overkommandoen, saa at, hvad enten denne vilde modtage Fjendens Angreb og levere Slag i den forskansede Linie eller ansaa det for rigtigere at opgive Stillingen og i Tide gaa tilbage, havde den i begge Henseender frie Hænder; hvad den gjorde, vilde i begge Tilfælde have Regeringens Bifald; Regeringen vilde støtte den kommanderende General til det yderste. Hertil havde Stabschefen svaret, at Hæren nu stod parat til at modtagen en Kamp, hvilket Konsejlspræsidenten havde besvaret med, at Modtagelsen af en Kamp ogsaa var det ønskeligste i politisk Henseende; men han havde gentaget, at hvad Overkommandoen end bestemte sig for, havde den Regeringens

Tillid, og at den kunde gøre Regning paa dennes ubetingede Støtte«.

Dette Løvenskiolds Referat er sikkert rigtigt. Det er bekræftet af tre Herrer i Kongens Følge. Men det stemmer kun daarligt overens med den Fremstilling, Monrad selv har givet i sin »Redegørelse«. Det hedder her:

»Da Overkommandoen ved min Afrejse ytrede, at man vilde tage et Stød og saa gaa, tilkendegav jeg hverken Bifald aller Mishag. Senere besluttede man at rømme Stillingen uden at have modtaget noget Stød«.

At Referatets Ufuldstændighed skulde skyldes svækket Hukommelse, kan næppe tænkes. Maaske kan det hævdes, at det formelt er nogenlunde rigtigt. Men det giver unægtelig et helt andet Billede af den forefaldne Samtale end Løvenskiolds omhyggelige Meddelelse med alle dens Enkeltheder. Og der er næppe Tvivl om, at det for Monrads Skyld var heldigst *ikke* i Referatet at medtage alle disse Forsikringer om Overkommandoens »frie Hænder« og Ministeriets »Støtte til det yderste«. Rent ud sagt: det hele giver Indtrykket af en Mand, som stillet overfor den sagkyndige og ansvarlige Leder hurtigt frafalder sine egne Lægmandsbetragtninger og — halvt ubevidst behersket paa Grund af den andens absolute Overlegenhed — ivrigt samstemmer i hans Opfattelse og forsikrer om fuld Loyalitet. Men som siden, da han er udenfor den militære Ledelses Herredømme over hans ukyndige, og derfor svagere Personlighed og undergivet politiske Indflydelser af højst forskellig Art, heller ikke føler sig bundet til, hvad han tidligere har sagt, ja maaske end ikke er sig fuldt bevidst, at han under andre Forhold og paa andet Sted har følt sig som værende af en anden Opfattelse. Og Referatets Mangelfuldhed dækker over hans egen Brist i Karakteren og redder samtidig hans Ministerium fra Beskyldninger for at have svigtet den, som det havde lovet Støtte.

Efter den lange, mørke Nat, hvor Tøsjappet var slaaet om til Frost, kom Morgenen den 4. Februar.

Den begyndte med en mindre Artillerikamp, hvori vort svære Fæstningsskyts, der stod godt dækket, viste sig Fjendens betydeligt overlegent. Om Formiddagen gennemred Overkommandoen Stillingen for at skaffe sig et paalideligt Skøn over Mandskabets hele Tilstand, og trods Savn og Slud viste Troppernes Stemning sig fortrinlig. Der var ingen Knurren og Utilfredshed med det evigt trættende Vagtarbejde at spore.

Men Soldaterne *fyldte* for lidt! Det blev klart for Generalerne, at man ikke evnede at forsvare hele den lange Stilling, hvis en Hovedstorm skulde blive forsøgt — nu, da Fjenden var kommen os helt ind paa Livet og Forterrainet var tabt. Man var allerede ved Hjemkomsten enige om, at en Rømning blev nødvendig.

Mærkeligt nok foretog den østrigske Stabschef omtrent samtidig et Ridt gennem *sine* Troppers Stillinger, og heller ikke han var tilfreds med, hvad han saa. »Vi tror«, skrev han i sin Indheretning, »at være saa meget mere berettigede til at gøre opmærksom paa Vanskelighederne ved et Angreb paa Danevirke med de ringe Midler, der staar til Raadighed, som de Kampe, der hidtil har fundet Sted, tydelig har vist de danske Troppers haardnakkede Modstand og deres Artilleriilds Sikkerhed«. Kunde det ikke lykkes Preusserne at komme over Slien et eller andet Sted, maatte man belave sig paa at iværksætte en regulær Belejring. Helt ude ved Arnæs i Nærheden af Slimundingen var det maaske muligt at faa Tropper sat over i Baade, og det bestemtes, at man skulde forsøge herpaa den 6. Februar om Morgenen, hvorpaa man henad Eftermiddagen skulde storme Hovedstillingen.

Imidlertid samledes den 4. Februar om Eftermiddagen Klokken 6 vor Hærs højeste Førere til det afgørende Krigsraad. General *de Meza* gav en Fremstilling af sit Syn paa Forholdene, oplæste Ministeriets Instruks, fremlagde den sidste Styrkeliste og spurgte sine Officerer om deres Me-

ning. General *Steinmann* viste sig at være en bestemt Modstander af at rømme Stillingen; men da Instruktionen saa bestemt forlangte, at Hæren til Foraaret skulde være fuldt kampdygtig, gav han dog omsider efter. General *Hegermann-Lindencrone* foreslog, at der først blev prøvet et større Udfald — en Tanke, som hurtigt opgaves, da man vanskeligt kunde beregne Følgerne af et saadant. General *Lüttichau*, Chef for Artilleriet, nedlagde Indsigelse imod Rømningen, fordi det svære Positionsskyts i saa Fald maatte efterlades i Stillingen. Ellers var der fuldkommen Enighed om, at Danevirke kun i saare kort Tid kunde holde sig overfor Fjendens overlegne Styrker, og at Faren for, at han skulde slippe vel fra en Sli-Overgang, gjorde Muligheden af et Tilbagetog paa et senere Tidspunkt højst tvivlsom. Med Instruktionen for Øje og med Monrads Ord om den fuldkomne Handlefrihed in mente var der intet andet at gøre end snarest at bringe Tropperne op til Flankestillingerne, Dybbøl og Fredericia, og opgive Grænsevagten hernede imod Syd.

Man optog en Protokol, hvori der blev anført 7 Grunde til Danevirkes Rømning. Det var Frosten, som gjorde Nytten af Oversvømmelserne illusorisk og stillede altfor overdrevne Krav til Mandskabets Udholdenhed. De maatte til Stadighed bivouakere under aaben Himmel, idet man kun havde Barakker til 2000 Mand. Endvidere krævedes der mellem 40 og 50000 Mand til Stillingens Forsvar, og vi havde kun godt 35000. Hærens Sammensætning og Uddannelse var heller ikke saa god, som det maatte være ønskeligt, Fjenden havde besat vort Forpostterrain, han var i Færd med at bringe sit Artilleri i Stilling, og man maatte forudse at dette ved at tages fuldstændigt i Brug i Løbet af 48 Timer vilde have demoleret vort. Endelig kom som sidste Aarsag til Rømningen Ministeriets Fordring, at Hæren ikke maatte »kompromitteres som saadan«, men at den skulde være rede til nye Kampe til Foraaret.

De anførte Grunde var næppe alle lige gode. Fjendens

egen Opfattelse af det øjeblikkelige Styrkeforhold var et andet. Meget maatte afhænge af, hvorvidt det vilde lykkes ham at komme over Slien, og det er ganske besynderligt, at netop dette Punkt ikke blev nævnt i Krigsraadets Protokol. I Hovedsagen er der dog ingen Tvivl om, at den tagne Beslutning var rigtig. Den fattedes efter modent Overlæg, og Fejghed havde absolut ingen Part i den. »Dersom vi ikke har andet, der svarer til Begrebet en Hær«, sagde General *du Plat*, »saa svarer jeg for, at vi har et; men det takker Hæren kun sig selv for. *Aanden* er saaledes, fra den ældste Officer i min Division til den yngste Hornblæser, at om end de ryster af Kulde og Savn, saa vil de slaas paa det hæderligste, og bliver vi ødelagt her, som vi vel næppe burde, saa bliver vi det afgjort med Ære«.

Ganske naturligt kom under Forhandlingerne det Spørgsmaal frem: Hvad vil man sige om dette? Hvorledes vil den offentlige Mening bedømme vor Handling? Hertil svarede General de Meza: »Det er ikke den, der foreskriver mig, hvad jeg bør gøre. Vi staar ikke her for at give en Forestilling, der kan vinde Tilskuernes Bifald, men for at bruge Danmarks Stridskræfter paa den Maade, der efter vor bedste Overbevisning fører til Maalet: Fædrelandets Ære og Sikkerhed«.

Generalen kendte ikke det Stormvejr, Beslutningen skulde rejse. Men da det kom, viste han sig som en Mand. Han veg ikke. Han bar Ansvaret.

Med samtlige ti Generalers Stemmer imod een (Lüttichaus) besluttedes Rømningen. Protokollen underskreves. Krigsraadet hævedes. Det var vedtaget, at Beslutningen skulde holdes fuldkommen hemmelig, indtil Forberedelserne maatte træffes, og næste Dag gryede, uden at andre end Krigsraadets Medlemmer kendte Resultatet af den skæbnesvangre Forhandling.

Man undgik dog ikke, at Rygterne svirrede baade i Slesvig By og andre Steder. Derimod drømte Fjenden ikke det mindste om den forestaaende Begivenhed. Den 5. Februar var han travlt beskæftiget med at forberede Sli-Overgangen ude ved Arnæs, Kappel og Espenæs. Det var Prins Friedrich Carls Korps, der skulde prøve paa at fange bedre Lykke her end den 2. ved Mysunde. I stor Hemmelighed traf man de nødvendige Dispositioner, og da Tiden kom — den 6. Februar om Morgenen — fik man Mandskabet over, men ikke uden uhyre Tidspilde og meget store Vanskeligheder. Havde det ligget i vor Plan at hindre denne Overgang, var den næppe lykkedes.

I Hovedstillingen fik vore Folk Ordre til at møde paa Alarmpladserne, naar det mørknede. Der var Spænding blandt Soldaterne. Ude paa Maageøen i Slien var Kanonerne kastet i Vandet. Fra Ellingsted var Positionsskytset ført bort. Allerede hen paa Eftermiddagen begyndte Trænet at køre mod Nord. Hvad betød alt dette? Skulde virkelig Stillingen rømmes — i Mulm og Mørke og uden Varsel?

Endelig var Beslutningen kendt blandt de højere Officerer og Befalingsmandskabet. Den Virkning, Meddelelsen havde, var aldeles overvældende. En Artillerioffícer, som gav sin Overfyrværker Befalinger med Hensyn til Afmarchen, sagde: »Lad mig nu se, at De holder Folkene muntre«. — »Muntre, Hr. Kaptejn! De ser selv, hvorledes de er tilmode . . . De kan nok se, hvad det gælder. Hr. Kaptejn, det bliver vanskeligt at holde Folkene muntre«. En ung Officer udbrød: »Gid jeg var bleven skudt imorges, saa havde jeg ikke oplevet denne Skændsel!« Og Oberst Berg, daværende Premierløjtnant ved 9. Regiment, fortæller levende om det Sindsoprør, der greb selv ældre og prøvede Førere, da de fik Ordren: »Aldeles ude af mig selv, fortumlet over, hvad jeg lige havde faaet at vide, gik jeg nu hen til vort Kvarter i Bustrup, hvor jeg straks traf sammen med Kommandøren for 20. Regiment, Oberstløjtnant Scholten, i vor fælles Opholdsstue, hvor han ganske

alene i heftigt Sindsoprør vandrede op og ned ad Stuegulvet. Saa snart han saa mig, eller rettere saa snart han lagde Mærke til mig — det varede lidt — spurgte han mig, om jeg *havde hørt det.* Paa mit bekræftende Svar »Ja« begyndte han at tale ustandseligt — at holde et helt Foredrag. Han var endnu værre faren end jeg, i Begyndelsen næsten helt fra Sans og Samling; det ene Øjeblik græd han, skoggerlo i det næste — men efterhaanden som han fik Luft, bedredes dog hans Tilstand, saa ogsaa jeg kunde faa et Ord indført og en Samtale komme i Gang. Da der var gaaet nogen Tid, blev han dog atter rolig og fattet«. Berg traf den samme Oberstløjtnant Scholten kort før Afmarchen — omtrent Klokken 10. Han var nu, hjulpet af nogle Ordonnanser og Oppassere i Færd med at gøre rent i Kvarteret. Han lod Halmen, som de havde ligget i, bære ud, lod feje og pynte op. »Men du gode Gud«, sagde Berg forbavset, »hvad gør Hr. Oberstløjtnanten det for?« — »Tror De, jeg vil have, at Østrigerne imorgen skal faa at vide, at de Danske her har haft Regimentsstabskontor, og at der skal se ud som i en Svinesti?« svarede Scholten. Han var en prægtig Officer af den gamle Skole.

Hen paa Eftermiddagen var den lange Række af Vogne begyndt at køre ud af Byen, Trænet, Artilleriparken, Artillerireserven — alt det, som først maatte fjærnes. Klokken 8 om Aftenen forlod Infanterireserverne Slesvig, og dermed begyndte den egentlige Afmarch. Med visse Mellemrum fulgte de forskellige Troppeafdelinger, indtil Arrieregarden, der dannedes af 8. Brigade (Oberst Scharffenberg), henad Klokken 11 brød op. General de Meza var i Forvejen kørt til Flensborg; hans Stab var derimod bleven i Slesvig. Umiddelbart før man tiltraadte Tilbagetoget, afsendtes følgende korte Telegram til Krigsministeriet i København: »Ifølge Overkommandoens Beslutning har Arméen igaar Aftes Klokken 9½ forladt Danevirke og er i god Behold gaaet tilbage til Flensborg«. Det var al den Underretning man gav. Straks efter blev Linien afbrudt og Apparatet borttaget. Man vilde sikre sig mod Kontra-

ordre. Der var ingen Vej tilbage fra den een Gang fattede Beslutning.

Marchen var forfærdelig. »Ingen, som har været med, glemmer det nogensinde«, fortæller Oberstløjtnant Holbøll, daværende Adjudant ved 8. Brigade. »For hvert Skridt, man gik frem, gled man et halvt tilbage. Der kom Standsning paa Standsning. Da man ikke kunde se en Haand for sig, stødte man mod sin Formand, naar han standsede, og fik straks efter et Dunk i Nakken af sin Eftermand. Formanden faldt, man faldt over ham og fik sin Eftermand over sig, man rejste sig og marcherede videre, indtil det samme gentog sig Gang paa Gang«. Det var ti Graders Kulde, om Aflenen var der faldet Isslag, senere Sne, Vejen var glat som et Spejl,

Men værre end Kulde og Mørke og Træthed var det Mismod og den Forbitrelse, som bredte sig i Hæren. »Stemningen saavel iblandt Befalingsmænd som Mandskab var forfærdelig nedtrykt«, siger Oberst Berg. »Ingen forstod det hele, og ikke saa sjældent hørte man snart hist, snart her, Ordet »Forræderi!« udtalt mere eller mindre højt. Vist er det, at den Aand, der besjælede vore Soldater ved Danevirke . . . den Aand kom ikke mere igen. Det er min faste Overbevisning, at om Fjenden den 4. eller 5. Februar havde foretaget et alvorligt Angreb, der da i det mindste ved Bustrup fra vor Side vilde være bleven ført en Kamp til det yderste. Danevirke vilde man ikke opgive — der vilde man staa eller falde. Da dette glippede, brast Troen«.

Paa denne Maade gik Marchens første Time. Klokken 12 var Arrieregarden naaet til Taterkro, c. 2 km Nord for Slesvig. Her gik det helt i Staa. Fra en af Sidevejene kom et mægtigt Tog af Trænvogne, som skulde frem foran 8. Brigade, og det tog Tid — hele tre Timer. »At staa stille i Kulden var meget værre for Folkene end at marchere. De satte sig i Grøfterne, udsatte for at falde i Søvn og

fryse ihjel. Officererne gjorde alt for at holde dem vaagne. Da der var gaaet et Par Timer, naaede Forposterne Brigadens Hovedstyrke [de var først inddragne fra Stillingen Klokken 12]. Vi var i en ængstelig Spænding. Fjendens Spioner kunde Klokken 12 være taget fra Slesvig for at melde vor Afmarch. Snart kunde vi vente, at det fjendtlige Rytteri vilde hugge ind paa den bageste Del af Kolonnen, hvilken Panik vilde det ikke fremkalde? Spændingen blev endnu større, da man pludselig i Nattens Stilhed hørte fjendtlige Signaler. Var det Østrigerne, som rykkede frem til Forfølgning?«

Det var i Virkeligheden en østrigsk Parlamentær, som bragte Svar paa en Anmodning, der fra den danske Overkommandos Side var rettet til Baron Gablenz. Det blev denne fjendtlige Officer, som først opdagede Rømningen. Ingen kom ham imøde trods hans Signaler, og i største Hast vendte han hjem for at meddele den vigtige Nyhed. Med stor Sendrægtighed sendtes hans Melding videre til Gablenz, der først modtog den Klokken 4 om Morgenen, samtidig med at fire forløbne Slesvigere fortalte ham om Byens Rømning. To Timer senere marcherede det østrigske Regiment Coromini ind i Slesvig, hvor den tysksindede Befolkning modtog dem med Velvilje. Lichtensteinske Husarer jog hurtigt videre for under Oberstløjtnant Smagalskis Kommando at iværksætte Forfølgelsen.

Klokken 3 kunde vor Arrieregarde atter begynde sin Sneglefart fremad — ligesaa drøj som før. »Mange af Folkene følte sig fuldstændig overanstrengte og satte sig fortvivlede paa Grøftekanten. Officererne søgte at opmuntre dem, det hjalp ikke. Jeg hørte en Officer sige til nogle af sine Folk: »Staa nu op og følg med, ellers fryser I ihjel, eller de fjendtlige Ryttere kommer og hugger Jer ned«. Men Folkene var fuldstændig sløve, de sagde, at de umulig kunde slæbe sig med længere, de vilde hellere fryse ihjel. De blev liggende; vi maatte overlade dem til deres Skæbne. Saadanne uhyggelige Optrin gentog sig ofte. Det var en Ynk at se de ulykkelige Folk. Men kunde det være

anderledes? Der var intet, der kunde oplive Folkene, ingen oplivende Musik, ingen opmuntrende Sange, intet Haab om sejrrige Kampe; haabløst skulde de marchere videre, haabløst opgav de alt«.

Trænet kørte urimelig langsomt og sinkede paa den Maade stadig Tilbagetoget. Da Dagen den 6. Februar gryede, havde man tillige Lichtensteinerne over sig. I susende Sværmattaque red de fra Marken ind paa den lange Kolonne, afskar Vogne og Heste og gjorde paa den Maade noget Bytte, som de dog ikke altid kunde fastholde. Klokken ½10 naaede Arrieregardens Hovedstyrke Helligbæk Kro efter at have brugt 6½ Time om Vejen herhen fra Taterkro (10 km). Holbøll, som saa, at Folkene søgte ind i Kroen for at faa varm Kaffe, gik med; men da der var stuvende fuldt derinde, turde han ikke blive der, satte sig til Hest og red bort. »Jeg var ikke mere end et Par Hundrede Alen borte, da jeg hørte, at der faldt Skud ved Kroen. Jeg vendte min Hest og galopperede tilbage. Hvilket Syn, hvilket Virvar! Da jeg forlod Kroen, holdt der en Mængde Trænvogne paa Pladsen udenfor Kroen, alle med Front imod Nord: Kuskene var inde for at faa Kaffe. Nu holdt Vognene paa kryds og paa tværs imellem hverandre, nogle var væltede. Det var, som om en mægtig Hvirvelvind havde haft Tag i dem. Det var et halvt Hundrede lichtensteinske Husarer, der var kommet susende gennem Bagtroppens Kæde ind paa Pladsen, nogle ind mellem Vognene, andre uden om dem; de huggede, stak og skød til alle Sider, drejede rundt paa Pladsen, væltede nogle Vogne, kørte andre rundt og forsvandt ligesaa hurtigt, som de var kommet. Det hele skete i et Nu. Vor Bagtrop fik ikke Tid til at besinde sig, førend Lichtensteinerne jog afsted; nogle af Folkene kastede sig ned bag de væltede Vogne og sendte Kugler efter Husarerne, men uden Virkning«. Et Øjeblik forud havde der tæt Syd for Kroen været et andet Sammenstød, hvor Østrigerne mistede 1 Mand og nogle Heste, vi 1 falden foruden 3 saarede.

Fra nu af blev vor Arrieregarde til Stadighed omsværmet af Husarerne. General Steinmann befalede derfor Oberst Scharffenberg at opholde Forfølgerne, indtil Hovedstyrken kom et godt Stykke forud, og med djærvt Mod gav Obersten sig i Lag med Opgaven. Hans to Regimenter skiftedes til at tage Stilling og lade det foran værende passere igennem. Takket være vore Riffelkugler blev Husarerne holdt i passende Afstand, og det hele gik godt. Ved Smedeby kom det til en Rytterfægtning mellem vore Dragoner og Lichtensteinerne; men mange af vore Heste var slet tilredne og gjorde skræmte omkring, uden at Rytterne kunde holde igen, hvilket atter bragte Uro i Infanteriet.

Imidlertid naaede det østrigske Artilleri frem og støttede Husarernes Angreb. Lichtensteinerne drev vore Folk sammen i Klynger, Kanonerne spredte dem, hvorpaa Husarerne atter tog fat o. s. v. »Det var udmærket gjort og vilde have frydet ethvert Soldaterhjerte, ogsaa vort, hvis det ikke var gaaet saa slemt ud over os«, siger Holbøll. Da vi var naaet til Trenebroen foran Sankelmark, havde Fjenden ialt 6 Kanoner rettet mod os. Men bag Broen stod Max Müller med 1. og 11. Regiment og to Kanoner, og det blev nu ham, der maatte tage sig af Hærens Dækning. Omtrent Klokken 6 om Eftermiddagen var 8. Brigade kommet til Flensborg, og her samledes da efterhaanden det meste af vor Hær. Fra Mysunde var Divisionen Gerlach naaet frem efter 14 Timers anstrengende March. Ovre fra Frederikstadkanten kom Wilsters Brigade langsomt og sejgt arbejdende sig gennem Sne og Mørke. Klokken 8 naaede den Harreslev Landsby nordvest for Flensborg, og ganske kort efter maatte den atter paa Benene for at gaa nye Taalmodigheds- og Udholdenhedsprøver igennem. Det var, da Tropperne alarmeredes paa Grund af *Max Müllers* heltemodige Kamp ved Sankelmark.

Her havde hans Folk, som tidligere nævnt, overtaget Brigaden Scharffenbergs Hverv at danne Hærens Arriere-

garde. Max Müller skulde blive staaende, indtil Scharffenberg havde faaet tilstrækkeligt Forspring; derpaa trække sig c. 2000 Alen tilbage og udstille Forposter.

Klokken var c. 3. Til sin Raadighed havde Max Müller to højst ulige, men begge fortræffelige Regimenter — det ivrige, forvovne, midt i Kampen forsorne københavnske 1ste, og det sindige, djærve, urokkeligt sejge vendsysselske 11te. Det første talte 1253 Mand, det sidste 1499. Han lod dem tage Opstilling i to Træfninger: Københavnerne forrest paa begge Sider af Landevejen i Kompagnikolonner med fremskudte Skytter og støttende sig til en ubeplantet Jordvold, Vendelboerne bagved i Bataillonskolonner. Slesvig-Flensborg Vejen løber tæt Nord for Oversø umiddelbart forbi Sankelmark Sø, bag hvilken Sankelmark Skov ligger. Her ved Søen og Vest for Vejen stod tre Kompagnier, hvis Opstilling havde den store Mangel, at en Retræte kun med yderste Vanskelighed kunde gennemføres. Søen var i Ryggen paa dem, og Isen kunde ikke bære. Øst for Vejen stod 4 Kompagnier, hvortil kom endnu et femte, som ikke hørte til Brigaden, men ved et Tilfælde kom til at deltage i Kampen.

Fra Wrangel havde Baron Gablenz modtaget Ordre til at lade Avantgarden besætte Oversø, hvorpaa Rytteriet skulde rykke mod Flensborg. Forspidsen opdagede snart, at Sankelmarkpasset var spærret af os, og Gablenz besluttede derfor at prøve, om han ikke kunde drive os ud. Brigaden Nostitz rykkede frem. De steyermarkske Jægere kom flot kørende ind i Oversø, smed al Oppakningen og ordnede sig til Kamp. De var friske, fuldtallige og uden den Træthed, som Nattens endeløse Vandring havde givet vore Tropper. Regimenterne »Kongen af Belgien« og »Storhertugen af Hessen« fulgte efter, Lichtensteinerne var klar til at hugge ind og et Batteri paa 8 Kanoner kørte op. Mod Max Müllers 2752 Mand og 2 Kanoner stod c. 5000 Østrigere med 8 Kanoner foruden et Husarregiment. Det var særdeles ridderligt, naar Max Müller udbrød: »De er

en Brigade, jeg har ogsaa en Brigade — parti egal!« Men det var alt andet end parti egal.

Da det østrigske Artilleri mente, at vore Tropper Vest for Landevejen havde faaet nok, huggede Husarerne ind. I flyvende Fart gik det hen ad Chausséen og ind over Markerne, indtil et af vore Kompagnier bragte alt i Staa ved at give Ild. Hestene tumlede rundt, mange styrtede, Angrebet var brudt. Lichtensteinerne maatte se at komme bort med samme Fart, som de var redet frem. Derpaa tog det østrigske Artilleri atter fat. Det maatte dog være muligt at trætte disse Københavnere! Men Skydningen gik mest ud over Vendelboerne, som dannede anden Træfning. Østrigerne skød — ligesom Preusserne ved Mysunde — gennemgaaende for højt, og de fleste Granater fløj derved over Hovedet paa 1. Regiment og gjorde 11. Regiment Ventetiden lang. Det blev trukket lidt tilbage; men selv om Risikoen derved mindskedes en Del, vedblev det dog at være pinligt for Jyderne at staa som uvirksomme Tilskuere, medens deres Landsmænd fra Hovedstaden var i Ilden. Deres Tur kom imidlertid ogsaa. Det var skrevet i Stjernerne, at disse to Regimenter skulde kaste Glans over 6. Februar.

Da det fjendtlige Artilleri havde skudt i c. een Time, fik de steyermarkske Jægere Ordre til at storme. Det gik rapt, indtil vore Folk gav Ild. Da stod Jægerne. De maatte have en Bataillon af Regimentet »Kongen af Belgien« til Hjælp, før det paany kunde gaa. Saa blæste Musiken Radetzkys Stormmarch, og den satte Mod i Geledderne. Det østrigske Infanteri var endnu ubrugt — vort havde tidligere afslaaet Kavalleriets Angreb og staaet en god Time under Granatild. Østrigerne brugte til Stormen c. 2000 Mand — vi satte imod dem 1253 eller rettere ikke engang *saa* mange, for Kampen havde allerede krævet talrige Ofre. Ingen kunde derfor undre sig over, at vore Modstandere omsider fik kastet os.

Max Müller fornægtede ikke sin Natur. Da Fjenden nærmede sig, lod han blæse »Gaa paa!« og med fældet

N. SIMONSENS Maleri. (Carl Stenders Kunstforlag.)

Fig. 45. Episode af Kampen ved Sankelmark.

Paludan-Müller. Th. Philipsen. H. H. Schwensen. Aumont. Weyhe. St. Julien.

Bajonet brasede hans Folk frem. Københavnerne lo. Den Tone kendte de. »Paa'en, paa'en, paa'en igen, lille Ferdinand Ludvigsen!« Dette satte Humøret op. Da der kun var c. 30 Skridt mellem os og Østrigerne, gav vi Ild over hele Linien, hvorpaa vi atter trak os tilbage til Stillingen bag Jorddiget. Fjenden vaklede, standsede, løb op paa Linie og gik frem paany. Han havde Vest for Vejen c. 1200 Mand, vi c. 600. Det kom til en rasende Nærkamp med Kolbeslag og Bajonetstik, ja simpelthen paa Næverne løs. Ribau og hans Folk sloges som Løver for at bane sig Vej uden om Søen; men Overmagten var for stor. Saa maatte han overgive sig med Resten af sit Kompagni. Den øvrige Styrke blev trængt ind i Sankelmark Skov, hvor et Reservekompagni kom til Undsætning og holdt Kampen gaaende med stor Haardnakkethed.

Øst for Landevejen var der kæmpet ligesaa hæftigt, men ogsaa her var vi i Længden altfor faa. Nogle fangedes, andre slap ud paa Mysundevejen og kom ad denne til Flensborg, Resten af 1. Regiment trak mod Nord. Regimentet var sprængt — sprængt efter en voldsom Modstand, sprængt med Ære.

Og det viste Vejen for 11te. Da Københavnerne kom tilbage, fik Vendelboerne Ordre til at gøre sig klare til Kamp. Det var noget for den ivrige Major Rist. Med Hurraraab brød de frem og optog en ny Fægtning med Fjenden. Østrigerne studsede. Havde al denne timelange Kamp kun bragt en halv Brigade til at vige? Der sendtes Bud efter nye Bataillioner af »Kongen af Belgien«, og saa blandedes Kolber og Næver i ny Strid. Det kostede mange Mænd paa begge Sider; men det gav Fjenden øget Respekt for vore udasede Soldaters Sejghed og Kraft.

Mørket var blevet tæt. De 8 østrigske Kanoner gik os nærmere paa Livet. Max Müller skulde netop sende Vendelboerne frem til endnu et Modstød, da en kedelig Misforstaaelse hindrede Planen. Der nærmede sig Troppemasser paa vor venstre Fløj, og i Mørket antog vi dem for fjendtlige. Rist sendte derfor en af sine Bataillioner

imod dem, og da det opklaredes, at det var vore egne Folk, som skulde udstille Forposter, vendte Bataillonen straks tilbage. Men Øjeblikket til Modangreb var tabt. Hele det fjendtlige Regiment »Storhertugen af Hessen« blev nu sat ind, og takket være dette blev vore Vendelboere langt om længe trængt tilbage til en Højde tæt Nord for Bilskov Kro. Klokken 5 døde Kampen hen. Efter to Timers vedholdende Fægtning lykkedes det Fjendens overlegne Stridskræfter at drive Brigaden Max Müller — 3—4000 Alen tilbage! Det er forstaaeligt, at General Nostitz sendte den danske Oberst følgende Hilsen: »Min Brigade kaldes »Jernbrigaden«, fordi den aldrig er veget tilbage. Den har staaet overfor Franskmænd og Italienere; men den har aldrig lidt saa meget som idag; sig ham (ɔ: Max Müller), at jeg beundrer hans Soldaters Tapperhed og Skydning«.

Alt ialt mistede vi 682 Mand ved Sankelmark.

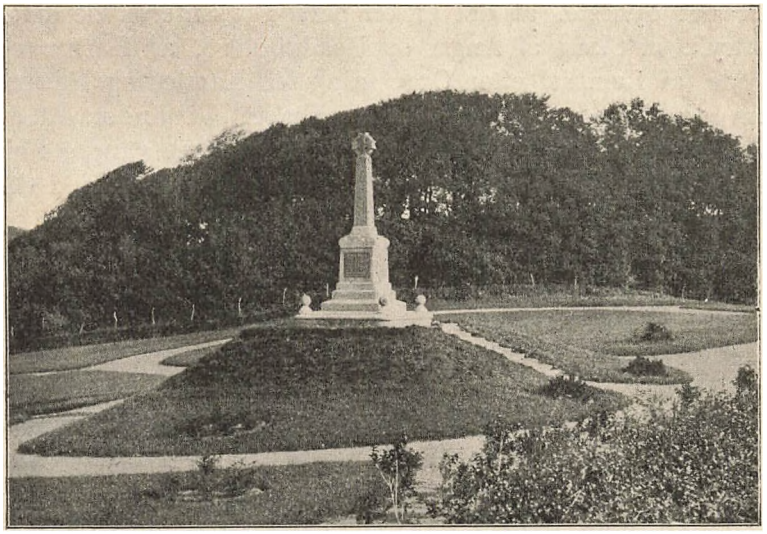

Fig. 46. Den danske Mindesten ved Sankelmark.

XXXVIII.

Det er med Grund, man betragter denne Kamp som disse triste Dages store, straalende Lyspunkt. Den bød os, hvad Skæbnen i det hele vilde levne os: Lejligheden til ved forbitrede Modstød at vise, hvad vi havde evnet, om vi havde været flere. Den var en Forløsning. Den er nu — 53 Aar efter — vore Soldater og derigennem vort Folk et Æresminde, som vi værner.

Forløsning trængte man til i Ugen efter Danevirkes Rømning — Forløsning for baade ondt og godt. Der var rejst et »Uviljens og Forbitrelsens Uvejr« i Befolkningen, som ikke lod sig dæmpe.

I Enkelthederne at komme ind paa dette, vil føre for vidt. Man kan ikke uden den største Bevægelse læse Samtidens Presse og se den hensynsløse Maade, hvorpaa Stemningen fra visse Blades Side hidsedes op, samtidig med at hvert Ord fortæller, at disse Blades Ledere er saaret paa det dybeste, at det er en personlig Smerte, de giver Udtryk, et Skrig af Angst og Raadvildhed, af Harme og Vrede, af Længsel efter Oprejsning for Landet og Hæren, som de ikke mægter at holde tilbage. Vi finder, at de handlede uret, og at deres Færd fik skæbnesvangre Følger. Det er sandt. Men kun den, der har siddet med det lille Telegram fra Slesvig for sig og prøvet paa ud fra Samtidens Forudsætninger at fornemme den stigende Følelse af, pludselig at være kommet paa gyngende Grund, at se Illusionerne briste, at mærke Katastrofen nærme sig, at tvivle om de ansvarliges Hæderlighed, at se Staten som en viljeløs Bold med voksende Fart rulle ned ad Skraaplanet for at fuldbyrde Løbet og Livet — kun *den* kan dømme. Lidenskab kan gøre En blind; og i Blinde kan man saare sig selv. Men *sand* Lidenskab *er* dog Lidenskab. Og midt i Ødelæggelsen har den en Patos og Højhed, uden hvilken intet Folk kan gaa gennem Lidelsen.

Dette maa forsone os med de Udskejelser, som fandt Sted i København umiddelbart efter Rømningen, de Op-

hidselser, de Domme, de Krav, som fyldte Dagene. Men det kan ikke forsone os med den Holdning, som blev indtaget fra ledende Side, og de Misgreb, som ganske vitterligt fandt Sted.

Da Monrad kom til Byen om Formiddagen den 7. Februar, sammenkaldte han straks et Ministermøde, og her kom det til temmelig skarpe Sammenstød mellem ham og Krigsminister Lundbye. Straks efter Modtagelsen af de Mezas Depeche havde Lundbye — Natten mellem 5. og 6. Februar Klokken 1 — telegraferet til Overkommandoen i Flensborg: »Jeg anerkender ikke, at Arméens øverstkommanderende General har holdt sig Instruktionen efterrettelig og forbeholder mig altsaa Undersøgelser i saa Henseende. Det er min Mening, at Danevirke burde forsvares«. En Genpart af dette Telegram var sendt til Kongen og Monrad i Sønderborg, og da Kongen fandt det meget uheldigt, at Overgeneralen fik en saa skarp Tilrettevisning af en Mand, som ikke ved Selvsyn havde skabt sig nogen Ret til at fordømme Rømningen, var Monrad rejst til Flensborg for at tale med de Meza. Han traf baade Generalen og Oberst Kauffmann og sagde dem, at han meget beklagede Krigsministerens Telegram, men antog, at Lundbyes Vrede maatte stamme fra, at han først var sat i Kundskab om Rømningen, da han ikke mere kunde forhindre den. Denne Forklaring misforstod imidlertid Lundbye. Han fandt ud, at Monrad og de Meza bag hans Ryg havde været enige om det foretagne Skridt, og i Ministerraadet den 7. Februar gav han Luft for sin Vrede over den formentlige Tilsidesættelse.

Monrad søgte til en Begyndelse at forsvare de Mezas Dispositioner; men Lundbye erklærede rent ud, at han under disse Forhold saa sig nødsaget til at indgive sin Afskedsbegæring. Det havde været hans Agt at hjemkalde baade Overgeneralen og Stabschefen til Forklaring, men da han skønnede, at Kongen og Monrad dækkede dem, og at Hs. Majestæt rimeligvis vilde blive kompromitteret ved et saadant Skridt, foretrak han at gaa selv.

Naturligvis var dette at sætte Monrad Kniven paa Struben. I sin »Redegørelse« kommer han med følgende Udtalelse vedrørende dette Punkt: »I Krig kan der ofte indtræde Omstændigheder, der gør det nødvendigt, at Generalen tager sin Beslutning paa eget Ansvar. Men ved Danevirke var der ikke indtraadt nogensomhelst ny Omstændighed; Stillingen, den hele Tilstand var aldeles uforandret. Jeg skønnede, og jeg skønner ej heller nu rettere, end at Krigsministeren havde fuldstændig Ret, og at jeg ikke burde modsætte mig hans Forlangende [at hjemkalde de to Officerer]. Det var heldigt, at Retten her stemmede saa 'godt overens med det i politisk Henseende ønskelige. Hvilket Indtryk vilde det ikke have gjort, om Krigsministeren var bleven fjærnet og Generalen havde beholdt sin Stilling? Hvilken Olje vilde man ej have gydt paa den flammende Mistanke; det vilde have været en Bekendelse, om ej med Ord, saa dog med Gerning, at Generalen havde handlet efter en højere, hemmelig Befaling. Det faldt mig i Sandhed saa besværligt at standse Bevægelsen, at det vilde have været uforsvarligt at give den nyt Tønder«.

Udtalelsen er i højeste Grad overraskende — fra Begyndelsen til Enden. Den kommanderende Generals Initiativ stilles op som en Nødvendighed, der maa anerkendes i visse Tilfælde, ikke i alle. Det er paa dette Grundlag, Sagen skal bedømmes. At Lundbye allerede ved sin Instruktion for Danevirkeforsvaret havde begaaet en skæbnesvanger Fejl — eller som den tyske Generalstab siger: »fra første Færd i væsentlig Grad indskrænket Føringens Sikkerhed og Kraft« — det faldt ham ikke et Øjeblik ind. At Stillingen kunde forandres uden ydre Begivenheder simpelt hen derved, at fornyet ansvarsbevidst, saglig, nøgtern Bedømmelse af de allerede *foreliggende* Begivenheder lagde deres Lod i Vægtskaalen, tænkte han sig ikke heller. Og naar han talte om den Olje, der vilde være gydt paa Ilden, hvis Generalen ikke var hjemkaldt, og den Mistanke, der med fornyet Kraft vilde være flammet op, gør han Fejgheden til en Dyd og skjuler sit Ansvar bag et

Skræmmebillede, hvis overvældende Styrke man har vanskelig ved at tro paa. Hvad var der forefaldet? Pøbeloptøjer. Hvad havde de kostet? Enkelte Skrammer. Allerede den 7. Februar begyndte Pressen at mane til Ro. »Den Bevægelse, som gennemstrømmer Hovedstaden«, skriver »Dagbladet«, »er for dyb og for ædel til at skulle søge sit Udtryk i Spektakler og Demonstrationer af uansvarlige Personer«. Et Opraab fra 35 Landstingsmænd til Københavns Borgere om »i Fædrelandets hellige Navn« at besinde sig blev slaaet op paa Byens Gadehjørner og dæmpede ligeledes Branden. Da der efter Ministermødet fremkom Forslag om at erklære København i Belejringstilstand, afviste Monrad det selv som unødvendigt, hvad det ogsaa var. Og *dog* fremstiller han Ophidselsen som saa alvorlig, at den delvis maatte bestemme Ministerchefens Handlemaade og lette ham for Ansvarets Byrde. I Sandhed, en Regering, der ved, hvad den vil, plejer at gribe til andre Midler, før den viger for Stemninger.

Men Forholdet er det triste, at Monrad *overhovedet ikke havde Følelsen af, at han veg.* Nøglen til Forstaaelse af hans hele Holdning ligger i Udtalelsen om det »Held«, der lod »Retten« stemme saa godt overens med »det i politisk Henseende ønskelige«. Befriet fra det Tryk, som Overkommandoens ansvarlige Sagkundskab havde lagt paa ham, saa længe han var i Hovedkvarteret, og skudt ind under det Tryk, den ophidsede Krigsminister nu øvede, fordi han ikke før Rømningen var spurgt til Raads, fandt Monrad det baade »rettest« og »ønskeligst« — at Sagen gik sin Gang, som det hedder. Han havde i Slesvig med personlig Lettelse erkendt, at *Overkommandoen* bar det hele og udelte Ansvar. Nu var han ligesaa overtydet om, at der maatte handles efter *Krigsministerens* Ansvar, og at den samlede *Regerings* Ansvarlighed yderligere lettedes ved Folkets ophidsende Stemning. Kunde denne triste Sag faa en i politisk Henseende mere ønskelig Udgang? Og Monrad var dog Politiker og befandt sig mellem Politikere.

Han var ikke Militær, og han havde forladt Hovedkvarteret.

Ud paa Eftermiddagen afgik følgende Telegram fra Krigsministeriet: »Generalløjtnant de Meza og Oberst Kauffmann begiver sig uopholdelig til København. Generalløjtnant Lüttichau overtager midlertidig Kommandoen med Major Stiernholm som Stabschef. Overkommandoen vil ordne det nødvendige med Hensyn til Major Stiernholms Fraværelse fra Generalløjtnants Gerlachs Stab«. Dermed var Lundbye stillet tilfreds.

Klokken 4 indkaldtes Rigsdagen til et ekstraordinært Møde, hvor Monrad i begge Tingene afgav den Erklæring, at han var ude af Stand til at forklare Rømningen, at baade han og Kongen havde været uvidende om Tilbagetoget, indtil dette var iværksat, og at de to ansvarlige Hærførere nu var kaldt til København for at afgive Forklaring. I begge Tingene vedtoges en Dagorden, hvori man udtalte sin Forventning om, at Folket vilde indse Nødvendigheden af at bevare Ro og Orden, »idet det trøstigt kan forlade sig paa, at den danske Rigsdag vil vide ved alle lovlige Midler at hævde Landets Ære og Selvstændighed og kræve det kraftigste Forsvar af Regeringen«. Ogsaa Rigsdagen var da stillet tilfreds.

Ja selv Pressen og Befolkningen var det. Ploug gentog ganske vist sine voldsomme Udfald mod Generalerne, blandt dem særlig Hegermann-Lindencrone (som i Krigsraadet havde tilraadet et kraftigt Udfald, før man besluttede Tilbagetoget!) og Steinmann (som til en Begyndelse havde protesteret skarpt mod overhovedet at gaa tilbage!), men han fastslog, at Monrad utvivlsomt »talte Sandhed og personlig er uskyldig i det forefaldne«. Og Befolkningen lod sig ikke længere ophidse. Den gemte sin Sorg, sin bitre Skuffelse over det Haab, der var bristet. Den trykkede Stemning veg ikke. Den parredes kun med et alvorligt Krav om at rejse fornyet Modstand og kæmpe for Danmarks Frihed og Selvstændighed til det yderste. Den

fik sit skønne Udtryk i det Digt, som Chr. Richardt den 8. Februar indrykkede i »Fædrelandet«:

Danevirke kun et Skræmsel,
slænget hen til evig Glemsel,
villig rømmet! Store Gud!
Ej paa een Nat Danmark fældes,
men paa een Nat Danmark ældes
ved et saadant Jammerbud.

— — —

Ikke klage, ikke klynke,
ikke lade Haanden synke,
maale Tabet uden Blinken!
fylde Gabet uden Sinken!
Thi først nu er Faklen tændt.
Lyster Eder Fredens Hynder?
Nej — den Krig er ikke endt,
nu, fra nu af den begynder!

XXXIX.

Samme Dag dækkede Kong Kristian ridderligt Overkommandoen ved sin Proklamation til Arméen. Dagen efter sporedes allerede i København de første spæde Tegn paa en Reaktion, en Godkendelse af de Mezas Handlemaade, og i en »Hilsen til den danske Hær«, som Folketinget vedtog, brugtes det Udtryk, der siden i en lidt ændret Form skulde blive et politisk Slagord. »Danevirke er opgivet«, hed det, »men det danske Folketing taber aldrig sin Tillid til den danske Hær, aldrig sin Tillid til sine Sønner og Brødre, *det levende Danevirke*«. Hvem husker ikke fra den senere Forsvarskamp det Bergske Udtryk, at det først og mest gjaldt om »Danevirke i Brystet«?

Naturligvis. Ingen tvivlede om vore Soldaters Pligttroskab og Offervillighed. Deres Kamp paa Dybbøl skuffede ingen Forventninger. Men til en Rehabilitation af de Meza kunde det dog ikke komme. Denne tragiske Sag fik sin endelige Afslutning, da der 28. Februar udfærdigedes en

kongelig Resolution om Generalens Fjærnelse fra Overkommandoen. Men vel at mærke: Aarsagen dertil var udelukkende det spændte Forhold, der havde udviklet sig mellem ham og Krigsministeren, »aldeles uafhængig af Spørgsmaalet om, hvorvidt der overhovedet maatte kunne paahvile Generalen nogetsomhelst Ansvar for den af ham tagne Beslutning om Arméens Tilbagetog fra Danevirkestillingen eller for Maaden, hvorpaa dette Tilbagetog blev udført«. Han faldt først, da Krigsminister Lundbye gjorde hans Fald til et Kabinetsspørgsmaal.

Og Monrad sluttede sig dertil.

Den 28. Februar føjedes vel det sidste Led til den Række af Misgreb, som begyndte med Krigsminister Lundbyes Forsvarsplan af Januar 1858. Vi har fulgt hele Rækken — fra Punkt til Punkt. Det kan maaske synes, at vi nu og da er kommet uden for det Tema i strengere Forstand, som Bogen skulde behandle. Men ærlig talt: hvor er det muligt at standse her, hvor hvert Skridt, hver Plan, hver Handling ikke alene er bestemmende for Fremtiden, men endnu griber vort Sind med en underlig Magt, som var det vore egne Dages Skæbne, der fuldbyrdedes? Hvor finder vi et Tidspunkt i vor Historie, der vedvarende vækker dybere Stemninger, rejser flere Spørgsmaal, taler med alvorligere Røster om Evner og Haab, Ansvar og Ansvarsløshed, Pligttroskab og Pligtforsømmelse, Mod og Frygt, nøgtern Vurdering, kold Klogskab, maalbevidst Gennemførelse og lyrisk Bevægelighed, politisk Beregning, ubevidst Svigten? Vi staar ved det sidste Blad af vor Grænsevolds tusindaarige Historie, og vi synes. at det er det, som maner os mægtigst. Ingen Lurtone, intet Kampraab — men under evigt Tramp over glatte Veje Tusinders og Tusinders sangløse March til nye Stillinger, hvor vort Flag kan forkynde det danske Folks Krav paa en fri Fremtid. Det levende Danevirke. Ja saamænd. Det *genopstandne*

Danevirke — overalt, hvor saglig Viden og sundt Offer bygger *vore* Tropper et Hegn og *Fjenden* en Bom.

Derfor bliver Fortællingen om Danevirke som tvundet af to Traade: Vi ser i den gamle Vold et herligt Fortidsminde, og vi øver vor Kritik, vi samler vor Viden for at tyde dets Historie. Saadan har Tiden efter Krigen bragt stadig nye Oplysninger til Veje. I 1859 var Adjunkt *Chr. C. Lorenzens* sjældent omhyggelige Undersøgelse af »De sydslesvigske Befæstningsværker i og fra Oldtiden og Middelalderen« fremkommet i »Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie«. Skansearbejderne, der begyndte to Aar senere, bragte — som nævnt — meget for Dagen, og i Trap »Hertugdømmet Slesvig« (1864) kunde det nye Materiale for en Del benyttes af *J. J. A. Worsaae.* Den historiske Baggrund toges op til kritisk Fremstilling af *A. D. Jørgensen* 1868. I 1892 bragte Prof. *Wimmers* Arbejde »Sønderjyllands historiske Runemindesmærker« det kendte »lille Stykke Danmarkshistorie« fra det 10. Aarhundredes Begyndelse, som dannede Grundlaget for *Sophus Müllers* og *Carl Neergaards* Tidsfæstelse af flere Voldpartier i deres store Undersøgelse »Danevirke, arkæologisk undersøgt, beskrevet og tydet« (i »Nordiske Fortidsminder« I, 1903). Denne omfattende Publikation, som hvilede paa omhyggelige Opmaalinger i Marken og for første Gang bragte et tilfredsstillende Billedmateriale til Veje, er den Dag idag et Hovedværk, som man maa raadspørge paa alle Punkter vedrørende den arkæologiske Opfattelse af Monumentet. Delvis gentog Dir. Müller her Anskuelser, som han allerede 1897 havde gjort sig til Talsmand for i Skriftet »Vor Oldtid«. Saaledes var hans Opfattelse af Halvkredsvolden den samme, nu kun uddybet ved de nye Studier.

Imidlertid havde Prof. *Joh. Steenstrup* i 1900 taget Afstand fra flere af de Tanker, som Prof. Wimmer havde forsvaret, og hvorpaa Dir. Sophus Müller støttede sig, hvad den historiske Side af Sagen angik. Steenstrups Arbejde fremkom

under Titlen »Danmarks Sydgrænse og Herredømmet over Holsten ved den historiske Tids Begyndelse (800—1100)«, og dets Værd kan ikke stærkt nok fremhæves. En Imødegaaelse af Dir. Müller, som offentliggjordes 1900 i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie«, tog ganske naturligt i særlig Grad Sigte paa de arkæologiske Hypoteser, Prof. Steenstrup havde fremsat. Enkelte af disse kunde med Rette gøres til Genstand for Kritik, andre ikke. Alle disse Tvistepunkter vil findes belyst i nærværende Arbejde. Mindre rettede Dir. Müller sin Kritik mod Prof. Steenstrups Tvivl om Værdien af den Wimmerske Hedeby-Historie, og dette fik afgørende Betydning for den store Fremstilling af 1903, som trods sine iøjnefaldende Fortjenester paa adskillige Punkter griber fejl — netop fordi den bygger paa Prof. Wimmers kronologiske Bestemmelser. Ogsaa disse Spørgsmaal vil findes belyst i det foregaaende. Men uden Sammenligning uheldigst var det, at der fra de to Arkæologers Side intet Hensyn toges til, hvad der historisk var paavist vedrørende vore Grænseforhold i Oldtiden og i den ældre Middelalder, de danske Kongers Stilling til Holsten og de tyske Kejseres Politik Nord for Elben. Der var her lagt et Grundlag for et eksakt videnskabeligt Studium af en Række vanskelige Punkter, og Prof. Steenstrup havde her hævdet en Opfattelse, som siden er tiltraadt af flere kendte tyske Fagfæller, der har syslet med samme Spørgsmaal. De vundne Resultater burde selvfølgelig have været benyttet ogsaa af de danske Forskere. De Fejlslutninger, som Undladelsen førte til, er behandlet i det foregaaende.

Foruden denne Række danske Forskere er der ogsaa af tyske Videnskabsmænd i Aarenes Løb fremskaffet et omfattende Materiale til Danevirkes Historie. Det gælder især Prof. *Henrich Handelmann*, som 1881 og 1883 skrev Studier dels over enkelte Voldpartier, dels over det samlede Anlæg (i »Zeitschr. der Gesellsch. für Schl.-Holst.-Lauenb.

Geschichte«). De omfattende Udgravninger indenfor Halvkredsvolden, som Musæet i Kiel begyndte 1900—01, og som endnu ikke var afsluttede ved Verdenskrigens Udbrud, venter endnu paa en Publikation. Kun ganske enkelte Meddelelser er fremkommet i »Mittheilungen des Antropologischen Verein in Schleswig-Holstein«. De har været ledede af Dr. *Friedr. Knorr.*

Endelig maa nævnes Prof. *August Sach*, som i »Das Herzogthum Schleswig in seiner ethnographischen und nationalen Entwickelung« (I—III, 1896—1907), har bragt adskilligt Nyt af Interesse for en Dag, om end Opfattelsen paa mange Punkter er præget af hans uholdbare Grundanskuelse af de gamle etnografiske Grænseforhold.

Dette videnskabelige Studium, hvor man Skridt for Skridt er naaet frem til en dybere og rigtigere Opfattelse af Danevirkes Historie, udgør den ene af de Traade, hvoraf nærværende Arbejde er spundet.

For den anden er det vanskeligere at redegøre. Den skyldes ikke Bøger og Opmaalinger, den kræver ikke Navn af objektiv Videnskab og lidenskabsløs Argumentation. Den bygger paa Visheden om, at Danevirke er saa langt mere end et Fortidsminde, der som andre Monumenter kan udtømmende forklares af den Lærde. Den hævder, at Danevirke endnu staar som vort Folks helligste Symbol — helliget ved dets Haab, Tanker, Arbejde, Sejre, Lidelser og Blod. At vi intet andet Tegn ejer, som i den Grad kan mane vor Selvfølelse, intet bedre Maal har for baade vor Evne og vor Pligt. At sagtens intet andet Folk besidder et saa levende Vidnesbyrd om det største, der kan kræves af en Nation: en Heroisme, der er spændt helt ud over det sandsynliges Grænse — baade i Kraft og i Tid. Det er denne Heroismes uomgængelige Krav til vor Selvtillid og vor Taalmodighed, der har givet os den Rygrad, vi som oftest i Prøvelsen har vist. Det er den, der har lejret sig, aabenbaret sig i disse Volde, hvor Lag er føjet til Lag,

hvor Bjælke er tappet i Bjælke og Sten lagt paa Sten. Aarhundreders Sang om Arbejde, Tillid og Kamp, Aarhundreders Epos over vort Folks Liv.

Derfor maa disse Toner ikke savnes i denne Bog. Kun *de* giver os Ret til at tale om »et levende Danevirke«, et *genrejst* Danevirke — dernede eller heroppe, overalt hvor vort Folks ukuelige Aand ikke er død.

I.

Side 10: Oldtidsgrænser, se Sønderj. Aarb. 1893, S. 107 ff. Sml. Hist. tidskr. f. Skåneland IV. 374 f. — Side 11: Kystlinien paa dette Kort er i Overensstemmelse med den af Prof. Joh. Steenstrup angivne (Kortbilag til »Danmarks Sydgrænse«). — Side 15: *Lopsted* regnes af Sach (Das Herzogt. Schlesw. III. 131) for et meget ungt Navn. der kun betegner »die Laufstelle, wo das Wild zu grossen Jagden zusammengetrieben ward«. Dette er urigtigt. Første Led er det nordiske Mandsnavn *Loppi*, som genfindes i *Lottrup* (Loppæthorp), *Loptrup* og *Lopholm*. — *Sehested* skrives 1287 *Sestath*, 1282 *Sestede*. Paul Dohm (Zeitschr. d. Gesell. f. schl.-holst. Gesch. 38. 120) forklarer første Led som tysk *see*, henvisende til de store Moser i Omegnen. Stavemaaden i 13. Aarh. kaldes »dänische Schreibgebrauch«. Ved Navnets Tolkning maa man dog selvsagt gaa ud fra denne, den ældst kendte Form. Et ganske tilsvarende Stednavn findes i Ribe Amt: *Sest*, som tidligere skreves *Seested*. Her er Forleddet det samme Mandsnavn, som findes i *Serup* (5 Steder). Endelig maa det huskes, at Sehested paa en Maade afslutter en ældgammel Vejbygd, som er ryddet fra Nord, at Endelsen *-sted* aldeles mangler i den nærmest tilgrænsende Del af Holsten, og at de nedertyske Navne, som ligger nærmest — Duvenstedt og Blickstedt — ved selve Forleddet (betegnende Naturforhold) røber sig som yngre. Jeg vil da være mest tilbøjelig til at antage Sested (Sehested) for en oprindelig dansk Bosættelse. — Til *Borgsted* findes baade danske og nedertyske Paralleler. Første Led er intet Mandsnavn, men sikkert Stedets oprindelige, fulde Navn, der da har været **Borg*, **Borre*. Formen »Borgsted« regner jeg nærmest for nedertysk. Beliggenheden — Endepunktet for den vestlige Vejbygd (over Husby og Brekendorf mod Rendsborg), den store Jernaldersgravplads umiddelbart i Nærheden — synes derimod at vidne om, at den oprindelige Bosættelse er dansk. — Af de vestlige Byer kan følgende anses for tvivlsomme: *Immensted*, 1470 Ymmingstede, 1496 Immyngstede, der kan sammenholdes med Immenstedt i Ditmarsken (Zeitschr. d. Gesell. f. schl.-holst. Gesch. 29. 303) og den forsvundne Imminghusen i Utland (Sach II. 180) — begge nedertyske; men maaske ogsaa med Immæthorp (nuv. Endrup) og Emmelev (2 Steder), som er danske og som gemmer det nordiske Navn *Immi*. Stedets Beliggenhed taler for dansk Oprindelse (saaledes ogsaa Sach II. 327). — *Ipersted* har — mig bekendt — hverken danske eller nedertyske Navnefæller. Beliggenheden paa et Sted, hvor dels Gravhøje vidner om ældgammel og tæt Bebyggelse, dels mange Stednavne (Østen Fiold, nu Ostenfeld — Vinderuth, nu Vinnert — Vedbæk, nu Wittbek) angiver denne Bebyggelse som dansk, gør det overvejende sandsynligt, at ogsaa Ipersted indeholder et

dansk Mandsnavn. — *Ramsted* har Navnefæller længere mod Syd (Sach II. 316); men mere forekommer det mig at betyde, at der findes en lang Række danske Stednavne, som indeholder samme Forled: Ramløse, Ramsing, Ramskov, Ramsø, Ramhøj o. s. v. Endelig vidner ogsaa Gravhøjene hernede saavel som paa Stapelholm om, at der baade i Bronze- og Jernalderen fandtes Udflyttere saa langt mod Syd fra den store Oldersbæk-Østen-Fiold-Bygd. — Som nedertyske Navne maa derimod opfattes *Mildstedt* og *Schwabstedt*. Det første har Navn efter Floden Mild, det sidste sikkert efter Jordbundsforholdene (sml. Schwabe, Jevenstedt S., Holsten). De er da sandsynligvis forholdsvis unge. — **Side 16:** Om Ditmarskens Stednavne se Zeitschr. d. Gesell. f. schl.-holst. Gesch. 36. 113 ff., om Holstens samme Tidsskrift 29. 302 f. og 38. 119 ff. — **Side 17:** Til enkelte sydslesvigske *-torp*-Navne skal i Korthed gøres nogle Bemærkninger: *Almdorf* regnes af Sach (II. 306) for nedertysk. Navnet svarer dog ganske til Almstrup i Uge Sogn. Samme Forled findes i Almsted. — *Fartorp* forklares af Sach (III. 131) som svarende til tysk Farethorpa, dannet af far = Overfart. Aarsagen til Navnet skulde da være den, at der her fandtes et gammelt Færgested. Forklaringen er urigtig. Forleddet er et Mandsnavn, det samme som findes i Fardrup, Farstrup, Farup, Faardrup, Faarup. — *Geltorf* skrives 1595 Geltorp. Sach (III. 133) finder en besynderlig Parallel i Gelanthorp i Westphalen. Forleddet er det samme som i Gjelstrup, Gjellerup, Gjelsted, Gillested, Gillhøj o. s. v. Navnets danske Oprindelse er hævet over enhver Tvivl. — *Lottorf* skrives 1595 Lottorp. Ved at sammenligne Navnet med Lohthorp i Westphalen tænker Sach sig (III. 133), at det betyder Skov-torpen; da lo = Skov er nedertysk, maa Byen være af nedertysk Oprindelse. Navnet er det samme som Lottrup i Vejle Amt. Det er selvfølgelig dansk. — **Side 18:** Om Navnene paa *-by* se Namn och bygd II. 53.

II.

Side 18: Om Sachserne se Ludw. Schmidt: Gesch. d. d. Stämme bis zum Ausg. d. Völkerw. (Berlin 1911) II. 1. 45. — **Side 20:** Dansk og sachsisk Sprog, se Gudmund Schütte: Altyske Annexionslærdomme (Kbhvn. 1909), 140.

III.

Side 21: Om Frisernes Handel, se L. Schmidt l. c. II. 1. 88. — **Side 22—24:** Karls Kampe med Sachserne, se Abel: Jahrbücher d. Fränkischen Reiches u. Karl dem Groszen I—II. Som danske Underhandlere 782 nævner en enkelt Kilde »Altdeni et Hosmundi« (ɔ: Halvdan og Asmund) l. c. I. 349 Note 3. — Den her benyttede Oversættelse af Digtene skyldes Prof. Steenstrup (Danm. Riges Hist. I. 212 f.).

IV.

Side 25—27: Karls Overgang over Elben, se Zeitschr. d. Gesell. f. schl.-holst. Gesch. 39. 234. — Om Kampene henvises forøvrigt til Abels foran nævnte Skrift.

V.

Side 27—29: Der henvises til Abel l. c. Sml. Steenstrup: Danmarks Sydgrænse (Kbhvn. 1900), 16 f.

VI.

Side 30: Det virker aldeles kuriøst, naar Meisner (Zeitschr. f. Ethnologi, 36. 685) saa sent som 1904 ikke vil anerkende Østervolden som Godfreds Værk, men tænker sig, at den er af *vendisk* Oprindelse, fordi — »Windeby ist gedeutet als Wendendorf«! — **Side 31:** Om Østervolden, se Nordiske Fortidsminder I. 224 f. — **Side 32:** Vestervolden indtil Danevirke Sø, se smstds. 209 f. — Borgevold, smstds. 260 f. — **Side 36—37:** Neergaards Ud-

talelse findes l. c. S. 264, Handelmanns i Zeitschrift d. Gesell. f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesch. 10. 15 f. — **Side 44:** Om Vestervolden Vest for Borgevold, se Nord. Fortidsm. I. 212 f. — **Side 45:** Om Portgennemgangens Navne, se Sach: Das Herzogtum Schleswig I. 51 f. — **Side 47:** Gravhøjene som angivende den gamle Vejlinie er omtalt af Carl Neergaard: Nord. Fortidsm. I. 208. Sml. Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1914. 221 f. — **Side 48:** Volden Vest for Viglidsdør, se Nord. Fortidsm. I. 213 f, — **Side 48—52:** Resterne af Plankevirket, smstds. 214 f. — **Side 52:** Volden over Mosen ved Reideaa, smstds. 216 f. — **Side 54:** Om mulige Voldlegemer ved Hollingsted, se smstds. 221 f., sml. Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1859, 108 f. og Zeitschr. d. Gesell. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Geschichte XIII. 41 f. — **Side 54—55:** Tømmerunderlaget under Volden, Nord. Fortidsm. I. 219 f., Zeitschr. d. Gesell. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. XIII. 38 f. — **Side 56:** Volddelenes Navne, Nord. Fortidsm. I. 222 f., sml. ovenn. Zeitschr. XIII. 37 f.

VII.

Side 57—58: Der henvises til Abel l. c. og Steenstrup: Danmarks Sydgrænse (Kbhvn. 1900), 16 f. — **Side 57:** Esesfelds Rejsning, Zeitschr. d. Gesell. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. XL. 325 f. — **Side 59:** limes Saxoniæ, se bl. a. Correspondentz-Blatt d. deut. Gesell. f. Anthropol. 28. 96. — **Side 60:** De romerske Grænsevolde og Offas Dige, se Alex. Bugge: Vesterlandenes Indflydelse, 242 f. — De engelske »dykes« eller »ditches« er udførligt behandlet af Allcroft: Earthwork of England, 494—522. En nøje Fastsættelse af de enkeltes Alder er umulig. Imidlertid har de sikkert været kendt før romersk Tid, da de ofte krydser romerske Vejanlæg, og adskillige fra angelsachsisk Tid kan paavises. Flere har foruden Offas dyke og det »Watt's dyke«, som tillægges samme Konge, Karakteren af virkelige Grænseværn. Dette synes forøvrigt at fremlyse af selve Navnene. De talrige »Grims dykes« har saaledes Navn af *gruma* = Grænse. Paa samme Maade har maaske »Bunn's Bank« (Norfolk) Navn af *bund* = Grænse (boundary) (l. c. 495, 499).

VIII.

Side 62—66: Der henvises til Abel, l. c. Sml. Steenstrup: Danmarks Sydgrænse, 19 f.

IX.

Side 66—67: Handelsforholdene, se Zeitschr. d. Gesell. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. XXXVIII. 408 ff. — **Side 67—68:** Udmøntningen i Hedeby, se Aarb. f. n. Oldk og Hist. 3. IV. 76 ff. Museumsinspektør P. Haubergs her fremførte Opfattelse er dog senere bleven angrebet af Lennart Kjellberg (Fornvännen 1917. 41 ff.), som regner Birkamønterne for prægede i Birka selv. — **Side 68:** Olaf, tilhørende den danske Kongestamme, se Steenstrup: Danmarks Sydgrænse (1900), 80. — **Side 70:** Foruden de her nævnte Konger kunde forøvrigt nævnes den sikkert historiske Sagnkonge *Olaf Trätelje*. Om Sammenhæng mellem Birka-Kongerne og Uppsala-Kongerne, se Hildebrand: Sveriges Historia, Afd. 2, Medeltiden, 58: »När vi här höra namnen Björn, Olof, Erik og Emund (Amund), kan det icke gärna vara tvifvel underkastadt, att ju den ätt, som styrde landet den tiden, var densamma, som vi återfinna något före och något efter år 1000. Ty då hette konungarne också Björn, Olof, Erik, Emund och Amund.« Paa Olafs svenske Herkomst tyder maaske ogsaa Sønnens Navn Gnupa. Det er nemlig ikke paavist her i Landet, men findes paa en Runesten i Södermanland. Derimod bar den anden Søn Gurd (Gurþr) et Navn, som var vel kendt hos os. — Reichenau-Aarbøgernes Meddelelse, se Steenstrup: Danmarks Sydgrænse, 42 f. Sml. Biereye: Beiträge zur Gesch. Nordalbingiens im 10. Jahrh. 26 og 30. — **Side 71:**

»Markgrevskabet«, se Steenstrup l. c. 47. Biereye l. c. 20. — **Side 72:** Hardegon = Gorm Svenssøn, se Steenstrup l. c. 37 f. — **Side 73:** Vedelspang-Stenen, se Wimmer: De danske Runemindesmærker, I, de hist. Runemindesmærker, 48 ff. — **Side 74:** Gottorp-Stenen, smstds. 56 ff. — **Side 75:** Asfrids Æt, se Wimmer l. c. 70 f. — **Side 76—78:** Det »lille Stykke Danmarks Historie«, Wimmer: Sønderjyllands hist. Runemindesmærker (Kbhvn. 1892), 34 f. Omtrent ordret ligedan i »De danske Runemindesmærker« I. 2. 71 f. — **Side 78:** Gustav Storms Hypotese, se (norsk) Historisk Tidsskrift 3. III. 360. — Disse Opfattelsers afgørende Betydning for Sophus Müllers Voldhypoteser, se Nord. Fortidsm. I. 205 (». . . der blev saaledes lagt en ny og sikker Grund for Opfattelsen af de historiske Forhold i Egnene omkring Danevirke gennem d. 9. og 10. Aarhundrede. Herpaa er bygget i de nu forelagte, arkæologiske Undersøgelser«). — **Side 79:** De meddelte Citater efter Soph. Müller: Nord. Fortidsm. I. 241.

X.

Side 81—83: Kong Sigtrygg-Højene: Se om Beretningen fra 1820 Sach: Das Herzogt. Schleswig II. 30 ff. — Betegnelsen »*Kong Si's Høj*« har tidligere været diskuteret af *Wimmer* (De danske Runemindesmærker I. 2. 63 ff.) med det Resultat, at det intet har med Runestenens Kong Sigtrygg at gøre. Hans Ræsonnement er i Korthed dette: Navnet »Kong Si's Høj« er sikkert ligesom Navnet »Siverssund« for Selk Nor opkommet i senere Tid ad litterær Vej og maa føres tilbage til en Fortælling hos Sakse (IX Bog) om, hvorledes Regner Lodbrogs Sønner fra et Hærtog i England vendte hjem til Slesvig, hvor de bekæmpede et Oprør af de Danske under Sivard og Erik. »Som Vidne om Kampen ligger der endnu nogle Høje«, siger Sakse, »og tillige er den Bugt, ved hvilken Kampen fandt Sted, bleven berømt ved Sivards Navn«. Naar man da hos senere Forfattere træffer Betegnelser som »Kong Si's Høj» eller »Kongehøj« er det lærde Kombinationer paa Grundlag af Sakses Beretning. De kendes ikke af de ældre Topografer og nævnes første Gang 1799 i en Afhandling om Runestenene, dernæst 1834 i nogle Optegnelser af Slesvigtopografen Schrøder. Nogen folkelig Overlevering kan der næppe antages. Ligheden mellem »Kong Si« og »Sigtrygg Konge« er kun tilfældig. Da Gottorpstenen allerede i 16. Aarh. flyttedes til Bastionen ved Gottorp Slot, maatte Navnet ellers allerede da have været dannet, og dette er ikke sandsynligt. »At »Kong Si's Høj« skulde have udgjort en Del af »Gnupas Vi« anser jeg desuden for højst usandsynligt paa Grund af den forholdsvis store Afstand mellem Højen og Stedet i Noret, hvor den ældre Vedelspang-Sten var henlagt. Stenens oprindelige Plads har uden Tvivl været meget nærmere ved Vedelspang, hvor vi ikke blot endnu finder et Antal Høje, men hvor langt flere maa antages at være sløjfede i Tidernes Løb. «Viet« maa vel snarest søges lige Øst for Vedelspang nær ved det Sted i Noret, hvor Stenene fandtes«. Til denne Prof. Wimmers Opfattelse har jeg, som det vil ses af Fremstillingen i Bogen, ikke kunnet slutte mig. En Diskussion af Enkelthederne vil ikke kunne finde Plads her, men jeg skal fremhæve et Par Hovedpunkter, som forekommer mig af Betydning.

Nogen Grund til at søge Gnupas Vi ganske nær ved Vedelspang-Stenens Fundsted foreligger ikke — bortset fra, hvad et subjektivt Skøn maatte sige. Den »forholdsvis store Afstand« mellem Vadestedet og Kongshøj er ikke synderlig stor — c. 1000 m — navnlig ikke, naar den sammenlignes med den Afstand, der vitterlig maa forudsættes mellem Gottorp-Stenens Fundsted og dens oprindelige Plads.

Hertil kommer selve Betegnelsen »*Kong Si's Høj*«, opfattet som lærd Kombination. Den forekommer mig usandsynlig, og de ældre Topografers Tavshed paa dette Punkt er ikke afgørende. Det samme gælder Navnet

»Siverssund«. Det interessante er, at Prof. Wimmer i sin Iver for at afsvække Troen paa Navnenes traditionsmæssige Oprindelse, med faa Liniers Mellemrum kommer til paa det skarpeste at modsige sig selv. Det hedder l. c. Side 64: »De sidste [ovenfor citerede] Ord [af Sakse] maa naturligvis forstaas saaledes, at der paa Sakses Tid ved Slesvig fandtes et »Siverssund« eller lign., hvortil han — vel netop paa Grund af Navnet — henlagde Kampen«. Altsaa: »Siverssund« er et *ældre* Navn, som lokker Sakse til at kombinere. Men Side 65: »Ligesom Sagnet hos Sakse om den store Sten, som Harald Blaatand forgæves søgte at flytte fra Jyllands Kyst til Tyres Gravhøj i Jællinge, tidlig knyttede sig til en stor Sten paa Bække Mark, saaledes har uden Tvivl Fortællingen hos Sakse om Kampen i Bugten (Sundet) ved Slesvig skabt Navnet »Siverssund« som Navn paa Selk Nor«. Altsaa: »Siverssund« er et *yngre* Navn dannet paa Grundlag af Sakses Fortælling. Hertil er for det første at sige, at ikke begge Forklaringer kan være rigtige. Endvidere, at den sidste maa være gal; thi allerede Sakse kender Bugten med Sivards Navn. Men er Navnet paa denne Bugt altsaa *ældre* end Sakses Fremstilling og kan denne absolut ingen Indvirkning have haft paa Navnedannelsen, er det vanskeligt at indse, hvorfor det ikke skulde rumme en virkelig *gammel* Tradition, med andre Ord være en »folkelig Overlevering fra Oldtiden«.

Det er sikkert ligeledes urigtigt, at »*Kong Si's Høj*« først benævnes saaledes 1799. Rent bortset fra, at Navnet træffes en Menneskealder før (nemlig 1770; Sach III. 30), tror jeg, man har adskillig ældre Hævd paa det. Hvor Helmold fortæller om Kampene hernede mellem Sven og Knud ved Midten af det 12. Aarhundrede, siger han, at Grev Adolf med sin Hær slog Lejr ved »*Kuningisho*«. I Almindelighed tages dette for en forvansket Form af »Kongshøj«. Jeg finder det ulige rimeligere at forstaa det slet og ret som *Kuning-Sis-Ho*. Men er dette Tilfældet, har Navnet været kendt og brugt paa Sakses Tid, og at han ikke direkte nævner det, men kun i Almindelighed taler om Gravhøjene, som stadig minder om Sivards Kamp og Fald, er uden Beviskraft. Vi er da ogsaa berettigede til i dette Navn at se ægte folkelig Tradition.

Prof. Wimmer indvender, at det ikke kendes af de ældre Topografer. Hvorledes gaar det i den Henseende med »Siverssund«? Naar vi finder det hos Cypræus (og efter ham hos senere), *bygger han kun paa Sakses Ord, ikke paa nogen Tradition*. Man lægge Mærke til, at han ikke er fuldt sikker paa, hvor han skal lægge det. Det er derfor naturligt, at han ikke kender Navnet »Kong Si's Høj«; thi dette vilde han *kun* have kunnet hente fra den folkelige Overlevering — *ikke* fra Sakse. Da hans Kendskab til Egnen ellers er fyldigt, kan man maaske undre sig over, at han paa dette Punkt kun øser af litterære Kilder. Men denne Omstændighed kan i hvert Fald ingen Betydning have overfor selve Hovedsagen: at Navnene er meget gamle, og at det ene af dem den Dag idag kendes blandt Stedets Almue.

For fuldt at løse Spørgsmaalet vilde det være nødvendigt ogsaa at tage det sagnhistoriske Stof op til Behandling. Prof. Wimmer regner Fortællingen om den onde Konge, der blev levende begravet i Kongshøj, for et »sikkert ældre Folkesagn». Heri har han utvivlsomt Ret. Men da vi intet aner om dets Alder, siger det ikke meget. Derimod synes han ikke at lægge nogen Vægt paa Sakses Kampberetning, skønt vi i denne af flere Grunde kunde vente at finde en virkelig historisk — om end af Tiden stærkt forvansket — Fremstilling. Vilde man løse selve Hovedhandlingen ud, blev den vel denne: To danske Kongesønner kommer fra Hærtog i England hjem til Danmark, hvor de i Omegnen af Slesvig fælder et Par Smaakonger, der styrer over oprørske Daner. Man mærke sig, at Sagnet kun ved at melde om den *enes* Død, og at dette netop er Sivard. Sammenlign hermed det

historisk vitterlige: En dansk Kongesøn kommer fra Hærtog i England hjem til Danmark, hvor han i Omegnen af Slesvig fælder en Smaakonge, der styrer over — i den sejrendes Øjne naturligvis — oprørske Daner. Er Overensstemmelsen ikke for stor til at være tilfældig?

Paa Forhaand at afvise enhver oprindelig Forbindelse mellem Runestensnavnet Sigtrygg, det aabenbart af Sakse kendte »Siverssund« og den folkelige Betegnelse »Kong Si's Høj« gaar afgjort ikke an. Jeg har derfor fundet det berettiget i selve Teksten ogsaa paa dette Punkt at give en Fremstilling, som staar i Modstrid med Prof. Wimmers, men som derimod i Hovedsagen stemmer overens med v. Liliencrons og H. Møllers.

Side 86—87: »By og Borg«, se Nord. Fortidsm. I. 236 f. — Sml. Soph. Müller: Vor Oldtid (1897), 638 f. — **Side 90:** Citaterne vedr. Oldtidens Kampvilkaar, se Nord. Fortidsm. I. 212, 225. — **Side 91—92:** Birka, se »Birka I, Hj. Stolpe's Grafundersökningar« (1913).

XI.

Side 93—94: Ringvolden, se Nord. Fortidsm. I. 236 ff. — **Side 95:** Handelmanns Opfattelse, se Zeitschr. d. Gesell. f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesch. X. 11.

XII.

Side 100—102: De ældre Opfattelser, sml. Nord. Fortidsm. I. 238 f. — **Side 103:** Gravhøjene, se Nord. Fortidsm. I. 237.

XIII.

Side 105—112: Halvkredsvolden, se Nord. Fortidsm. I. 227 ff. — **Side 113:** Gravningerne 1910—11, se Prähistorische Zeitschrift III. 374 f. — **Side 114:** Portindgangen, se Flensborg Avis, 27. Oktbr. 1911. — **Side 115—116:** Gravningerne bag Halvkredsvolden 1900, se Mittheilungen des Anthropolog. Vereins in Schlesw.-Holstein, Hefte 15, 25 ff.; sml. smstds. Hefte 18, 22 ff.

XIV.

Side 119—120: Gorms Dødsaar, sml. Biereye: Beitr. zur Geschichte Nordalbingiens im 10. Jahrh., 167 f. (Biereye kommer til 936 som det sandsynlige Dødsaar). — **Side 123:** Tvivl om Traditionen med Rette udpeger Dronning Tyre som Danevirkes Bygmester, se Hist. Tidskrift för Skåneland IV. 370 ff. (Weibull). Motiveringen er i Hovedsagen flg.: Jellingestenens »Tanmark« er bleven opfattet som »Danernes Grænse« og kombineret med det andet Led i Tyres Tilnavn — but = Bod, Danmarks Bod altsaa = »Danernes Grænses Frelsning«. Derved er Legenden vokset frem. Bevisførelsen herfor holder dog næppe Stik. Ikke heller Weibull tvivler om, at der med »Tanmark« paa selve Indristningstiden mentes »Danmark« — slet og ret. At »Mark« senere kan opfattes i Betydningen »terminus« (for hvilket vi har et udenlandsk Vidne, Robert af Ely: »Marck lingua Danica terminus est«) skal ikke benægtes: men vi har i og for sig intetsomhelst Vidnesbyrd om, at det har forledt til en gængs Misforstaaelse af selve Landets Navn, paa Grundlag af hvilken en Sagndannelse kunde tænkes at vokse frem. Og naar vi beskæftiger os med Valdemarstiden er det sikkert mere end tvivlsomt, om man kan tænke sig Tolkningen Mark = Grænse anvendt.

Imidlertid vilde jo ikke heller derved Spørgsmaalet være løst, da det ikke gav nogen Forklaring paa, hvorfor der med denne »Grænse« stadig skulde tænkes paa Sydgrænsen. Weibull fremhæver her, at Berøringspunkterne mellem den angelsachsiske Æthelfled og den Tyre, som møder os hos Sven Aggesøn og Sakse, er for mange til at være tilfældige. »När Æthelfleds historia kontaminerades med Thyres, gav sig sydgränsen av sig selv;

där låg landets enda och stora gränsvärn Danevirke«. Grundlaget synes at være noget spinkelt. Lad være, at vi ikke kender meget til Tyres Historie, og at Overensstemmelserne imellem, hvad der fortælles om hende og om Æthelfled, paa flere Punkter er store — man kan dog aldrig komme bort fra selve Jellingestenens Indskrift med den Karakteristik af Dronningen, som ligger i hendes Tilnavn. Om een eller anden Ting i den senere Tradition skulde være Laan udefra, om navnlig hendes Forhold til Gorm i nogen Maade kunde tænkes at speile Æthelfleds til Æthelred — tilbage bliver dog den Kendsgerning, at Tyres egen Samtid i hende maa have set en Kvinde, der fortjente det store Navn af Danmarks Bod. Sammenholdes dette med, hvad foran er fremstillet vedrørende Grænseforholdene i anden Fjerdedel af det 10. Aarhundrede, er der intet urimeligt i at tænke sig, at en Virksomhed af hende netop *her* har givet Anledning til Tilnavnet. Og tages endelig Valdemarstidens Tradition i Betragtning, synes det naturligere at fastholde selve Kærnen i denne — Dronningens Byggearbejde — end at forklare den som en sen, lærd Kombination paa Grundlag af en Misforstaaelse af Indskriftens Ord og en Sammenblanding mellem hende og den samtidige Æthelfled.

Side 125—127: Kampestensmuren, se Nord. Fortidsm. I. 245 ff. — **Side 128:** Fæstningsanlæg af Jord, Sten og Træ, se Skrifter udg. af Videnskabs-Selskabet i Christiania 1904, Nr. 1, 240 f. — **Side 129—130:** Folkehjælpen til Arbejdet, se smstds. 243.

XV.

Side 131—132: Herredømmet over Holsten under Gorm og Harald, se Steenstrup: Danmarks Sydgrænse. 48 ff. — **Side 133—136:** Otto II's Hærtog, se Steenstrup l. c., 69 ff., og Biereye: Beiträge zur Gesch. Nordalbingiens im 10. Jahrh., 100 ff.

XVI.

Side 139: Hedeby-Stenen, se Wimmer: De danske Runemindesmærker. I. 2. 108 ff. — **Side 140:** Tvebjerg-Stenen, se Wimmer l. c. I. 2. 113 ff. — **Side 142—143:** Slavernes Hærgninger, se Biereye: Beiträge zur Gesch. Nordalb. im 10. Jahrh., 158 ff. — **Side 144—145:** Den Wimmerske Hypotese, se Wimmer l. c. I. 2. 119 ff. — **Side 146—147:** Beretningerne om Sven Tveskæg og Erik Sejrsæl, se Weibull: Kritiska undersökninger i Nordens historia omkr. är 1000, 00 ff.; Steenstrup: Danmarks Sydgrænse, 71 ff. — **Side 150:** »Belejringsvolden«, se Nord. Fortidsm. 1, 279 ff.; sml. Meisner i Zeitschr. f. Ethnologi XXXVI (1904), 693. — **Side 151:** »Stormhullet«, sml. Zeitschr. d. Gesellsch. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. X. 5.

XVII.

Side 152—153: Dir. Sophus Müllers Opfattelse, se Vor Oldtid (1897), 640 f.; sml. Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1900, 252 ff.; sml. Nord. Fortidsm. (1903) I. 240 ff. — Prof. Joh. Steenstrups Opfattelse, se Danmarks Sydgrænse (1900), 83 ff.; sml. Sach: Das Herzogtum Schleswig, III (1907), 137 ff. — **Side 153—158:** Brugen af Navnene Slesvig og Hedeby, sml. foruden Sach l. c. tillige Thorsen: De danske Runemindesmærker I. 174 ff.

XVIII.

Side 163: »Margretevolden«, se Nord. Fortidsm. I. 268 f. — Toberdana Beate, se Zeitschr. d. Gesell. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. XIII. 12 f. Sml. Annaler f. nord. Oldk. og Hist. 1859, 71 f. — **Side 164:** Forbindelsesvolden Harald Blaatands Værk, se Nord. Fortidsm. I. 252 f. — **Side 166:** Forbindelsesvolden, Sven Tveskægs Værk, sml. Hist. Tidsskr. 8. II; 365 ff.

XIX.

Side 167—171: Forbindelsesvolden, se Nord. Fortidsm. I. 251 ff.

XX.

Side 172—176: Sven Estridssøn og Magnus den Gode, Kampen paa Lyrskov Hede; der henvises til Oversigtsfremstillinger som Danmarks Riges Historie I, 417 ff. og Norges Historie fremstillet for det norske Folk 2. I. 33 ff.

XXI.

Side 176—178: Harald Haarderaades Plyndringer, se ovenfor nævnte Værker henholdsvis I. 434 og 2. I. 239 ff. — **Side 178:** Citatet efter H. V. Clausen, se Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1916. 186. — **Side 179:** Venderplyndringen af Slesvig, se Steenstrup: Venderne og de Danske (Kbhvn. 1900), 76 f.

XXII.

Side 180: Om Bjørn Svenssøn og Rendsborg, se A. D. Jørgensen: Den nord. Kirkes Grundlæggelse, III Tillæg, 72 ff. — **Side 180—181:** Kampene mellem Kong Niels og Henrik Godskalkssøn, se Hans Olrik: Knud Lavards Liv og Gærning, 75 ff. — **Side 182:** Slesvigs Befæstning. se Hans Olrik l. c. 117. — **Side 183:** Slibefæstningen, se Hans Olrik l. c. 120 ff.

XXII.

Side 185—187: Kovirket, se Nord. Fortidsm. I. 271 ff. — **Side 188:** Dir. Sophus Müllers Grænsehypotese, se Nord. Fortidsm. I. 277. — **Side 196:** Kovirket er Godfreds Værk, se Steenstrup: Danmarks Sydgrænse (1900), 82; denne Opfattelse havde Sophus Müller endnu 1897, se Vor Oldtid, 634. — Kindts Opfattelse, se Zeitschr. der Gesell. f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesch. XIII. 6. — Kove = Jordvold, se Sach, I. 49. Feilberg har det i Betydning »Langdysse, til Forskel fra mindre Kæmpehøje uden Sten, som kaldes Dos (Thy)«.

XXIV.

Side 197—199: Kampen mellem Kong Niels og Kejser Lothar; der henvises til Danm. Riges Hist. I. 540 f.

XXV.

Side 201—202: Dobbeltvolden, se Nord. Fortidsm. I. 265 f. — Den buede Vold, se smstds. 269 f — **Side 203:** Opført af Magnus? sml. Hist. Tidsskr. 8. II. 389 f. — Vejnættet Syd for Danevirke, se Jahrbücher f. d. Landesk. VII. 133 ff.; sml. Zeitschr. d. Gesell. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. XIII. 55 f.

XXVI.

Side 204—208: Tidsrummet 1134—1157, se f. Eks. Oversigtsfremstillingen af denne Periode i Danm. Riges Hist. I. 548—589.

XXVII.

Side 211—225: Valdemarsmuren, se Nord. Fortidsm. I. 283 ff.; sml. Zeitschr. d. Gesell. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. XIII. 21 ff. — **Side 212:** Teglovnene, se Zeitschr. XIII. 22, 32 f. — **Side 216:** Murkronens Aftrapning, se smstds. XIII. 28. — **Side 216—17:** »Skydeskaar«, se smstds. XIII. 24 f.. sml. Nord. Fortidsm. I. 289 f. — **Side 217:** Galleri af Træ, se Nord. Fortidsm. I. 291. — **Side 219:** Strædepillerne, se smstds. I. 288 f. — **Side 221—225:** Grav og Ydervold, se smstds. I. 291 ff.

XXVIII.

Side 227—229: Kristoffer Landeværnsmand, se Danm. Riges Hist. I. 636. — **Side 229—232:** Valdemars Kampe paa Grænsen, se smstds. I. 722 f., 727 ff.

XXIX.

Side 232—233: Grænsekampene under Valdemar Sejr, se Danm. Riges Hist. I. 736 f., 747 f., 763 ff.

XXX.

Side 234—238: Perioden 1241—1375, se Danm. Riges Hist. II. — **Side 237:** Danevirke og Landefredsforbundene, se Schl.-Holst.-Lauenb. Urkundesammlung II. 189. 431., sml. Zeitschr. d. Gesell. f. Sshl.-Holst.-Lauenb. Gesch. XIII. 52 f. — **Side 238:** Danevirketolden, se smstds. XIII. 50 f. — Handelmanns Opfattelse af Lensprocessens Vidneudsagn, se smstds. XIII. 7. — **Side 241:** Landeværnet opført af Margrete Sprænghest, se J. J. A. Worsaae: Danevirke. 42, af Knud Lavard, se Annaler f. nord. Oldk. 1859. 118.

XXXI.

Side 242—243: Danevirkeforskningen i 16. og Beg. af 17. Aarh., se Nord. Fortidsm. I. 198 ff. — **Side 245:** Den brandenborgske Skanse, se Zeitschr. d. Gesell. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. XIII. 34 f., sml. Sach: Geschicte der Stadt Schleswig, 28. Kindt i Jahrbücher f. d. Landeskunde II. 425 f. og Lorenzen i Annaler f. nord. Oldk. 1859. 73. 96. — **Side 246:** Laurids Koks Danevirkevise, se Kort Udsigt over det philol.-hist. Samfunds Virksomhed 1880—1894, 157 ff., sml. Vilh. Andersen: Kritik, Sprog og Litteratur, 71 ff. og Vilh. la Cour: Tusind Aars Grænsevagt, 42 ff. — **Side 248:** Wolffs Beretning, se Zeitschr. d. Gesell. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. XIII. 27. — Mandatet af 1708, se Correspondentz-Blatt d. deutsch. Gesell. f. Anthropol. 28. 97. — **Side 249—251:** Danevirkeforskningen i 18. og Beg. af 19. Aarh., se Nord. Fortidsm. I. 201 ff. — **Side 250:** Kristian VIII's Fredningskøb, se Zeitschr. d. Gesell. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. XIII. 36 f.

XXXII.

Side 252: Feltbefæstningen 1848, se Ingeniørkorpsets Jubilæumsskrift 1684—1884, Feltingeniørvirksomheden i Aarene 1848—1864, 12 f. — **Side 252—257:** Slaget ved Slesvig, der henvises foruden til Generalstabsværket om Krigen til den fyldige og livlige Fremstilling i Holst og Larsen: Felttogene i vore første Frihedsaar, 1848. 126 ff.

XXXIII.

Side 258—263: Isted-Slaget, se foruden Generalstabsværket over Krigen III. 480 ff. Holst og Larsens Fremstilling i ovennævnte Skrift, 1850, 33 ff.

XXXIV.

Side 264—268: Befæstningsarbejderne 1850, se Ingeniørkorpsets Jubilæumsskrift 1684—1884, l. c. 75 ff. — **Side 265:** Brandenborgernes Befæstning af Forbindelsesvolden, delvis udbedret af os i 1813, se Zeitschr. d. Gesell. f. Schl.-Holst.-Lauenb. Gesch. XIII. 58, sml. Annaler f. nord. Oldk. 1859. 72 f.

XXXV.

Side 269—279: Diskussionen om Danevirkestillingen, se V. A. C. Klein: Forsvarssagen før og under Krigen 1864. 3 ff. — Befæstningsarbejderne 1861—63, se Ingeniørkorpsets Jubilæumsskrift 1684—1884, l. c., 107 ff.

XXXVI.

Side 284—287: Kampen ved Mysunde, se Generalstabsværket I. 223 ff., sml. den gode Fremstilling i Liljefalk og Lütken: Vor sidste Kamp for Sønderjylland, 41 ff. — **Side 287—290:** Kongshøj og Jagel, se samme Værker, sidstnævnte 52 ff.

XXXVII.

Side 291—293: Monrads Samtale med Kauffmann, se D. G. Monrads Deltagelse i Begivenhederne 1864, en efterladt Redegørelse udg. ved Aage Friis, 64. Løvenskjolds Referat er — *hvad der ikke tilstrækkeltg tydeligt fremgaar af Teksten S. 292* — en Gengivelse af, hvad Monrad fortalte efter sin Ankomst til Flensborg. Paa en Maade har man da *to* Fremstillinger, som kan føres tilbage til Monrad selv. Løvenskjolds Gengivelse findes i Generalstabsværket, I. 250. Monrads Mangel paa Overblik over Stillingen fremlyser forøvrigt af hans egen »Redegørelse« (»Jeg tilstaar, at jeg, da jeg laa ved Danevirke, ikke kunde danne mig nogen klar Mening om, hvad der var at gøre«. 64). — **Side 294—302:** Danevirkes Rømning besluttes; Tilbagetoget, se Generalstabsværket I. 255 ff. og Liljefalk og Lütken: Vor sidste Kamp for Sønderjylland, 65 ff. Holbølls ypperlige Skildring af 8. Brigades Færd under Tilbagetoget findes i hans Bog »En Brigadeadjutants Erindringer fra Krigen 1864«, 78 ff. — **Side 303—306:** Kampen ved Sankelmark, se Generalstabsværket I. 285 ff. eller Larsen og Lütken: Vor sidste Kamp for Sønderjylland, 92 ff.

XXXVIII.

Side 308—313: Bevægelsen i København efter Tilbagetoget, se Vilh. la Cour: Stemninger og Standpunkter under Krigen 64. 17 ff.

XXXIX.

Side 315—317: Den nyeste Danevirkeforskning, se Nord. Fortidsm. I. 204 f.

Trykfejl: Side 290, Kapitel XXXVIII skal være Kapitel XXXVII.

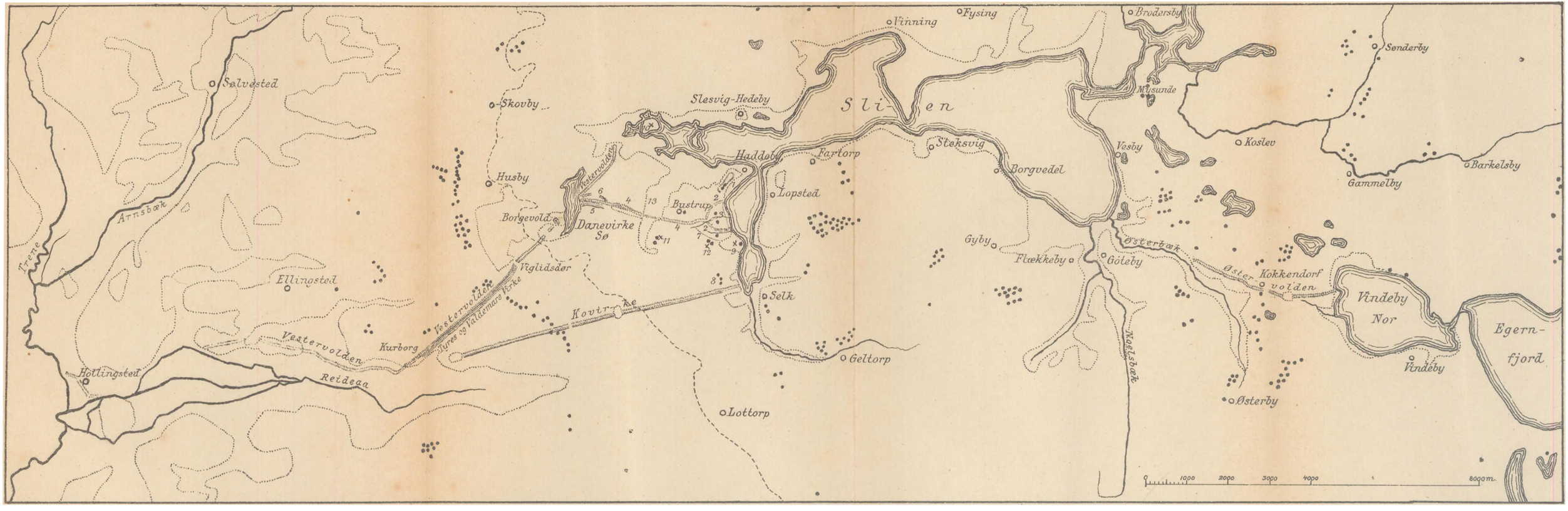

Kort over Danevirke og Omegn.

..... angiver Grænserne for Mose, Sump og Strandeng. ----- Den omtrentlige Grænse mellem det østlige Bakkeland og Midterlandets Hedeflade. • Oldtids Gravhøj eller Boplads. 1. Borghøjden ved Haddeby Nor. 2. Halvkredsvolden. 3. Hedeby. 4. Forbindelsesvolden. 5. Dobbeltvolden. 6. Vejspærringen bag Dobbeltvolden. 7. Spor af „Belejringsvolden". 8. „Gnupas Vi" (Kongshøj). 9. Fundstedet for Sigtrygstenen fra „Gnupas Vi". 10. Fundstedet for Sigtrygstenen fra „Lille Kong Sies Høj". 11. Skardes Sten. 12. Eriks Sten. 13. Bustrup Slugten.